O PATRES ECCLESIÆ ANGLICANÆ:

ALDHELMUS, BEDA, BONIFACIUS, ALCUINUS,
LANFRANCUS, ANSELMUS, S. THOMAS,
JOANNES SALESBERIENSIS, PETRUS
BLESENSIS, ROGERUS BACONUS,
ET RELIQUI.

VITA S. THOMÆ

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI

ET MARTYRIS

AB AUCTORIBUS CONTEMPORANEIS

VIDELICET EDWARDO GRIM,
ROGERIO DE PONTINIACO, WILLELMO FILIO STEPHANI
JOHANNE SALESBERIENSI, ALANO DE TEWKESBERIA,
WILLELMO CANTUARIENSI, ALIISQUE SCRIPTA

ET NUNC PRIMUM
E CODICIBUS OMNIBUS MStis EDITA

AB I. A. GILES, LL.D.,
ECCLESIÆ ANGLICANÆ PRESBYTERO,
ET COLL. COR. CHRISTI OXON. OLIM SOCIO.

VOL. I.

OXONIÆ,
AP. J. H. PARKER:
LONDINI, AP. T. RODD, GREAT NEWPORT STREET;
DOLMAN, NEW BOND STREET, ET
D. NUTT, 158, FLEET STREET:
CANTABRIGIÆ, AP. DEIGHTON ET FIL.
M DCCC XLV.

IN VOLUMINE PRIORE CONTINENTUR

EPISTOLA DEDICATORIA.

Viro spectatissimo et reverendo fratri Willelmo Whewell, collegii Sanctæ Trinitatis Cantabrigiensis magistro, cæterisque amicis suis qui in eodem collegio socii conversantur, Joannes A. Giles, humilis eorum servus et consacerdos, salutem et debitum grati animi obsequium.

Magnorum virorum vitam et acta posteritati tradere, eorum præcipue est, qui æquales illorum sive ætate sive familiaritate, omnia certo sciendi quæ scripto exararent occasionem nacti sunt. Inter illos tot tantosque viros quos Anglia celeberrimos protulit, pauci sunt qui cum Thoma Becket, Sancto Cantuariensi archiepiscopo et Martyre possint comparari. Cujus vitam et gesta quum quindecim haud minus imo fortasse plures plene descripserint, mirari possumus hæc scripta jam pluribus seculis in codicibus manuscriptis latere nec jam in lucem prolata esse. Horum ego scriptorum opera edendi et quam accuratissima in mundum proferendi aggressus laborem, intra muros vestri collegii, viri egregii, subsidium

nactus sum, quod susceptum laborem lenivit, expedivit et jam ad finem perduxit. Cujus subsidii liberrime mihi commodati, gratam mentem habens, ad pedes vestros librum meum depono, obnixius deprecans ne sine patrocinio vestro post septingentos annos fama Thomæ, quæ diu sopita est, reviviscat et iterum reflorescat. Valeat fraternitas vestra! Dat. London. cal. Jul. A.D. 1845.

PREFACE.

The history of the English Church presents no event more astounding, or more generally interesting to the reader than the martyrdom of Archbishop Becket, or, as he is called in the calendar, Saint Thomas of Canterbury. The records of this awful deed of blood are uncommonly numerous and abound in minute details, which are of the highest importance for the picture of life and manners which they exhibit. The era of Becket, moreover, is a brilliant period in English literature. The monarch who ruled the English nation was one of the greatest sovereigns that this country has produced, and the rule of so able a king called into life all the genius of the people. That learned philosopher and experienced man of the world, John of Salisbury, afterwards bishop of Chartres, was the friend of Becket. The "divine" Peter of Blois, archdeacon of Bath, was another luminary of the same period; and as if to preserve that equilibrium and antagonistic principle which Providence every where has established in the

world, the career of Becket was not without a rival. Such a rival, or as Becket's biographers describe him, "a thorn in the archbishop's sides," was Gilbert Foliot, of London. Rivalry between the sees of Canterbury and London was about that time not unfrequent, and has at other times occasionally disturbed the Church, but in the case of Gilbert Foliot it seems to have reached its height. How far the bishop may have been exasperated by the conduct of his spiritual superior, or on the other hand stimulated by jealousy to annoy the archbishop, it is not for us at present to determine; and perhaps the true character of their enmity can be with difficulty ascertained, even by a patient perusal of the many hundred letters of Gilbert Foliot, which have been published for the first time in this collection.

The history of Becket is to be gathered from contemporary documents of different kinds.

1. The letters of himself and his contemporaries, which are contained in another portion of the present collection.

2. The notices, which are found in the Chronicles of the period, written by Matthew Paris, Brompton, and others.

3. The contemporary biographies of Becket.

It is with the last class of writings that we are now concerned, and that are contained in these volumes. Only one of these lives has

yet been published complete, written by William Fitz-Stephen, and printed in Sparke's Scriptores Historiæ Anglicanæ, Lond. fol. 1723, and some additions have been made even to this from an uncollated MS.

An abridgment of Edward Grim's life of Becket was published by Surius, and the life by John of Salisbury was partly printed in another old collection of Acta Sanctorum.

With these exceptions, none of the original lives contained in these volumes have been before printed; for the short "Passions" found in the second volume, though some of them have been previously published, are not worthy to be considered as original authorities, and have been retained here solely in order to make the edition as complete as possible. Let us at once proceed to enumerate the different lives contained in this volume, together with the sources from which they have been obtained.

I. Vita Sancti Thomæ, auctore Edwardo Grim.—Edward Grim was a monk, who came to Canterbury to see the archbishop after his return from exile. He was present with Becket at his first interview with the murderers, and afterwards witnessed his martyrdom in the church. The work which we have given under his name is found in three MSS. of the British Museum [Ar. 27. Vesp. E. X. Vitell. C. XII.] from one of which Gale made a

transcript, now preserved in the library of Trinity college, Cambridge. It is ascertained to be the work of Edward Grim by the words "præciso eodem ictu brachio hæc referentis," which occur in the description of the martyrdom. An abridgment of this life was made by Surius, and published in his Acta Sanctorum, and extracts from it have been used in the composition of some of the "Passions," as will be mentioned hereafter.

II. VITA EJUSDEM, AUCTORE ROGERIO DE PONTINIACO.—This work is found in a MS. belonging to the King's library at Paris [No. 5615], a transcript of which occurs among Gale's manuscripts in the library of Trinity college, Cambridge. The author's name is not mentioned in the work itself, but it is stated in the preface that he ministered to the archbishop during the time which he spent at Pontigny; and it is ascertained from the preface to another life of Becket, which will be found in the second volume, that the name of the monk who waited on him at Pontigny, and afterwards compiled a history of his life, was Roger. It is therefore morally certain that this life is here ascribed to its proper author. At the end of the Paris MS. occurs in rubric *Hæc quæ sequuntur in alia legenda habentur*. Quis quod sequitur sine lacrimis, &c.; but this is extracted from the life by John of Salisbury. Then follows *Prologus in visio-*

nes, &c. Postquam igitur, &c., a short extract from the large collection of miracles. The volume ends with the following note:

Explicit vita et passio, miracula et signa Sancti Thomæ Cantuariensis archiepiscopi, Anno Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo quarto per me Lodewinum Confluentiæ, fratrem hujus domus in crastino Luciæ virginis et martyris.

III. VITA EJUSDEM, AUCTORE WILLELMO FILIO STEPHANI.—This is one of the most valuable lives of Archbishop Becket, and was printed by Sparke in his Scriptores Historiæ Anglicanæ, fol. Lond. 1723. The author informs us in the preface of his name and condition, and of the opportunities which he enjoyed of obtaining information on the subject of the great struggle in which Becket was engaged. The first portion of his work contains a description of the city of London in the reign of Henry II., from which the reader will derive both amusement and instruction. It was also printed in Leland's Itinerary, and with a better text, though not so complete as by Sparke. Both texts have been collated for the present edition, and extensive additions made to the work itself from a manuscript given by Douce [No. 287] to the University of Oxford.

IV. V. VITA EJUSDEM, AUCTORIBUS ALANO DE TEWKESBERIA, ET JOHANNE SARESBERIENSI. —A manuscript in the Bodleian Library [937]

contains these two lives of Becket arranged as they are here printed: whereby it would seem that Alan wrote his tract as a supplement to that of John of Salisbury, which is a mere sketch. John of Salisbury's work was in part printed in a very old folio collection of Acta Sanctorum and occurs in numerous MSS. The present edition is based on a collation of the Bodleian MS. [No. 937,] the Douce MS. [287,] and the quotations from the work which occur in the Quadrilogus. The work of Alan occurs separately, and with certain additions, which however do not appear to belong to it, in a MS. preserved at the Archives du Royaume, Hotel Soubire in Paris. It is here printed from the Bodleian MS. 937, collated with the extracts in the Quadrilogus, in part with the Paris MS., and occasionally, as an opportunity occurred, with other MSS. The Bodleian copy, 987, contains a large collection of letters also, and from the remarks appended to Alan's life, which serves as an introduction to these letters, it may be supposed that Alan of Tewkesbury was the original collector of the mass of letters which pass for the correspondence of Becket and his contemporaries, and not John of Salisbury, as some writers have stated. This supposition is supported by the antiquity of the Bodleian MS., 937, which is equal to that of any other in existence, and may not impro-

bably be considered as coeval with Alan himself.

These five contemporary lives of Becket are for the first time printed complete, and in the second volume will be contained all the other authentic biographies which remain: for a notice of these the reader is referred to the preface prefixed to that volume.

J. A. G.

A.D. 1845.

CHRONOLOGICAL TABLE

OF

BECKET'S LIFE.

A.D.

1116 Gilbert Becket is made prisoner in the Holy Land, and becomes a slave in the house of Amurath, whose daughter Matilda falls in love with him.

1117 He escapes and returns to London, whither Matilda follows him. They are married. Gilbert leaves Matilda and again takes the cross.

1118 Thomas Becket is born. His father's house is burnt down the same night.

1121 Gilbert Becket returns.

1130—1135. Thomas is placed about this time under the care of the prior of Merton.

1139 Matilda dies.

1140 Thomas Becket studies at Paris.

1141—1143 He acts as clerk to Osbern Octonumini. Soon after this he is introduced to Archbishop Theobald's court, where he is rapidly promoted—ordained deacon—then archdeacon—and has the livings of Otford, St. Mary's Littory [in the Strand], the provostship of Beverley, and other preferment given to him.

1155 [Some say 1158] He is introduced to King Henry, who makes him his chancellor—reforms the disordered state of the kingdom.

1159 The war against the count of Toulouse and the king of France.

1160 Becket goes on an embassy to the king of France.

1161 April 18 Archbishop Theobald dies.

1162 Becket is elected archbishop. The writ is read on the Thursday before Whitsunday in the abbey of Westminster. On Whitsunday Becket received priest's orders at Canterbury, and is afterwards consecrated archbishop by Henry of Winchester. The new archbishop dedicates Reading abbey and translates the body of Edward the Confessor with great solemnity. He revokes illegal grants of Church lands.

1163 The archbishop attends the council of Tours. He offends the king by his measures of reform.

1163 Oct. 1. The king calls a council at Westminster. John of Salisbury exiled.

1164 Jan. The council of Clarendon is held. The archbishop tries twice to leave the kingdom.

1164 Tuesday, Oct. 6. The council of Northampton. Tuesday, Oct. 13. the archbishop escapes by night, and crosses into Flanders on the following 2nd of November—goes to the pope at Sens—the abbey of Pontigny is assigned as his residence.

1165 Spends this year in tranquillity at Pontigny.

1166 Excommunicates several of the king's courtiers, and threatens the king himself at Vezelay.

1167, 1168, 1169 These three years pass in intrigues and negotiations with the court of Rome, during which the archbishop excommunicates the bishops of London and Salisbury—the king opens a correspondence with the schismatical court of the emperor Frederic, and several conferences are held, but ineffectually, at Montmirail, Montmartre and elsewhere, for the reconciliation of the two parties.

1170 An arrangement is at last made at Freitville for the archbishop's return, which however is delayed several months by the king's unwillingness to ratify his engagements.

1170 Dec. 2. The archbishop at length lands, and after spending four weeks at Canterbury and London, is murdered by four knights in the cathedral of Canterbury, about four o'clock in the afternoon of the 29th of December, and is buried in the crypt the next day.

1221 A large assemblage of persons, consisting of King Henry III., the nobles, and all the clergy of the kingdom, is held at Canterbury, when the archbishop's remains are translated, and placed in a splendid shrine on the eastern side of the cathedral.

I. VITA SANCTI THOMÆ

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI ET MARTYRIS,

AUCTORE EDWARDO GRIM.

PROLOGUS.

PROFESSORES artium sæculi proprios singuli conatus habent, quibus ad altiora conscendant, et quid emolumenti ferat perfectio disciplinæ, quam professi sunt, infatigabili perpendentes intuitu, dum ex finis proventu conatus sui leniunt inclementiam, quasi quodam animati compendio viæ robustius ad proposita consurgunt. Et hi quidem, ut transitoriam quandoque coronam consequantur, quos labores, quæ certamina subterfugiunt, quibusve nonnunquam subduntur injuriis vel quid reputant impossibile? Sed horum profecto laboris industriam qui mundo militant, cum mundo perire nullus ambigat, nemo aliud affirmare conetur. Quum igitur nostra sit causa dissimilis, quibus Christus proponitur via, laborum finis eterna promittitur vita, quanta quæso inter varios ac multiplices mundi casus opus est vigilantia. Non nos a proposito vitæ remissioris lenocinia labefactent: non revocent a recto tramite laboris incommoda viæ,

quibus felici commercio pro caducis eterna, pro terrenis cælestia præparantur. Et ad hæc quidem ut alacrior aspiret Christiana devotio, sinistra perversorum emulatione contempta, illorum gradiamur via innitamur vestigiis, quorum adstruit fidem conversatio sancta, commendat vitam consummatio felix et gloriam nobis virtutum insignia clamant. Neque enim Christianæ professionis est ab his vivendi formam contrahere, quos vel opus invalidum reddit infames, aut imperfecta voluntas compellit a proposito relabi. Verum si te quæcunque infirma anima ad correctioris vitæ vias temporis ut assolet interjectu veterum minus accendit auctoritas, ubique consulit, ac medetur indevotioni nostræ misericors providentia salvatoris. Ut si veterum facta fastidimus, vel hunc pudeat imitari nolle quem licuit intueri. Auctor igitur humanæ salutis, dum multorum refrigescente caritate et abundante malitia, quasi minus curasse creditur temporalia, sicut semel assumptæ humanitatis exhibitione, visitavit et fecit redemptionem plebis suæ, sic per suos invisibilis operatione majestatis quos redemit ad meliora incessanter invitat. Ac ne tanti muneris exsors videatur hic noster dies, novus in medium procedat Christi miles, et martyr egregius beatus Thomas sanctitatis spectaculum, justitiæ norma, incentivum patientiæ, virtutis exemplar, assertor invictissimus veritatis. Sed quid mihi, inquis, cum martyrio? quid cum miraculis quæ non humanæ viribus efficaciæ tribuenda sunt sed Deo? Bene: non nos tibi martyrium, nec miracula proponimus imitanda, sed vitam considera martyris plenius, contemplare mores, mirare hominem, inter omnes mundi divitias, et quicquid pretiosum estimatio habet humana, tantam animi tenuisse constantiam, ut nec prospera illum ad amorem mundi

mollescerent, nec adversa quævis ab amore conditoris, ut primum sensibus ejus cognitio sese veritatis infudit, aliquatenus retardarent. Unde fundatus et ipse supra firmam petram, jure cum Apostolo proclamabat: Quis me separabit a caritate Christi? Passus siquidem tribulationes multas et malas, exilium dignitatis, privationem rerum omnium, proscriptionem et, quod altius insedit animo et vehementer afflixit, carorum lacrimas et desolationem; sed hæc universa alta mente transcendens, devotior in dies reddebatur, nequaquam similis insipienti cui psalmus improperat quoniam confitebitur tibi quum benefeceris ei. Pie igitur parere cupientes quorundam devotioni, qui gesta martyris pretiosi plenius nosse solliciti sunt, quæ ad nostram pervenere notitiam, illorum scilicet relatu, qui viventi familiarius adhæserant, vel nos ipsi perspeximus, ipsius de quo loquimur patrocinantibus meritis stilo perstringere satagemus, præmonentes lectorem, minime consonare veritati, quicquid hinc alii vel scripserunt, vel scripturi sunt, quod huic narrationi nostræ probetur esse contrarium. Plane ad hæc agenda, etsi minus dignos nos pro materiæ dignitate non levis nos addicat præsumptio, sensusque confundat inopia, sed rursus amor erigit trepidantem, invitat devotio, et animant non mediocriter ad loquendum profluentia ab ubertate domus Dei stillicidia gratiarum: quibus per hunc famulum suum salvator faciem terræ non desinit irrigare. Etenim si sileamus nos, solutus in laudem martyris mutorum lingua, et quam accepta creatori fuerit illius et vita et mors, virtutes loquuntur. Nostræ igitur devotioni lineas rectitudinis nunquam in scribendo excedere, per beati patris nostri merita gloriosa, spiritus veritatis inspiret, ut pura ac fide plena prosequatur oratio quod pia aggredimur intentione.

contains these two lives of Becket arranged as they are here printed: whereby it would seem that Alan wrote his tract as a supplement to that of John of Salisbury, which is a mere sketch. John of Salisbury's work was in part printed in a very old folio collection of Acta Sanctorum and occurs in numerous MSS. The present edition is based on a collation of the Bodleian MS. [No. 937,] the Douce MS. [287,] and the quotations from the work which occur in the Quadrilogus. The work of Alan occurs separately, and with certain additions, which however do not appear to belong to it, in a MS. preserved at the Archives du Royaume, Hotel Soubire in Paris. It is here printed from the Bodleian MS. 937, collated with the extracts in the Quadrilogus, in part with the Paris MS., and occasionally, as an opportunity occurred, with other MSS. The Bodleian copy, 987, contains a large collection of letters also, and from the remarks appended to Alan's life, which serves as an introduction to these letters, it may be supposed that Alan of Tewkesbury was the original collector of the mass of letters which pass for the correspondence of Becket and his contemporaries, and not John of Salisbury, as some writers have stated. This supposition is supported by the antiquity of the Bodleian MS., 937, which is equal to that of any other in existence, and may not impro-

bably be considered as coeval with Alan himself.

These five contemporary lives of Becket are for the first time printed complete, and in the second volume will be contained all the other authentic biographies which remain : for a notice of these the reader is referred to the preface prefixed to that volume.

J. A. G.

A.D. 1845.

CHRONOLOGICAL TABLE

OF

BECKET'S LIFE.

A.D.

1116 Gilbert Becket is made prisoner in the Holy Land, and becomes a slave in the house of Amurath, whose daughter Matilda falls in love with him.

1117 He escapes and returns to London, whither Matilda follows him. They are married. Gilbert leaves Matilda and again takes the cross.

1118 Thomas Becket is born. His father's house is burnt down the same night.

1121 Gilbert Becket returns.

1130—1135. Thomas is placed about this time under the care of the prior of Merton.

1139 Matilda dies.

1140 Thomas Becket studies at Paris.

1141—1143 He acts as clerk to Osbern Octonumini. Soon after this he is introduced to Archbishop Theobald's court, where he is rapidly promoted—ordained deacon—then archdeacon—and has the livings of Otford, St. Mary's Littory [in the Strand], the provostship of Beverley, and other preferment given to him.

1155 [Some say 1158] He is introduced to King Henry, who makes him his chancellor—reforms the disordered state of the kingdom.

1159 The war against the count of Toulouse and the king of France.

1160 Becket goes on an embassy to the king of France.

1161 April 18 Archbishop Theobald dies.

1162 Becket is elected archbishop. The writ is read on the Thursday before Whitsunday in the abbey of Westminster. On Whitsunday Becket received priest's orders at Canterbury, and is afterwards consecrated archbishop by Henry of Winchester. The new archbishop dedicates Reading abbey and translates the body of Edward the Confessor with great solemnity. He revokes illegal grants of Church lands.

1163 The archbishop attends the council of Tours. He offends the king by his measures of reform.

1163 Oct. 1. The king calls a council at Westminster. John of Salisbury exiled.

1164 Jan. The council of Clarendon is held. The archbishop tries twice to leave the kingdom.

1164 Tuesday, Oct. 6. The council of Northampton. Tuesday, Oct. 13. the archbishop escapes by night, and crosses into Flanders on the following 2nd of November—goes to the pope at Sens—the abbey of Pontigny is assigned as his residence.

1165 Spends this year in tranquillity at Pontigny.

1166 Excommunicates several of the king's courtiers, and threatens the king himself at Vezelay.

1167, 1168, 1169 These three years pass in intrigues and negotiations with the court of Rome, during which the archbishop excommunicates the bishops of London and Salisbury—the king opens a correspondence with the schismatical court of the emperor Frederic, and several conferences are held, but ineffectually, at Montmirail, Montmartre and elsewhere, for the reconciliation of the two parties.

1170 An arrangement is at last made at Freitville for the archbishop's return, which however is delayed several months by the king's unwillingness to ratify his engagements.

1170 Dec. 2. The archbishop at length lands, and after spending four weeks at Canterbury and London, is murdered by four knights in the cathedral of Canterbury, about four o'clock in the afternoon of the 29th of December, and is buried in the crypt the next day.

1221 A large assemblage of persons, consisting of King Henry III., the nobles, and all the clergy of the kingdom, is held at Canterbury, when the archbishop's remains are translated, and placed in a splendid shrine on the eastern side of the cathedral.

I. VITA SANCTI THOMÆ

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI ET MARTYRIS,

AUCTORE EDWARDO GRIM.

PROLOGUS.

Professores artium sæculi proprios singuli conatus habent, quibus ad altiora conscendant, et quid emolumenti ferat perfectio disciplinæ, quam professi sunt, infatigabili perpendentes intuitu, dum ex finis proventu conatus sui leniunt inclementiam, quasi quodam animati compendio viæ robustius ad proposita consurgunt. Et hi quidem, ut transitoriam quandoque coronam consequantur, quos labores, quæ certamina subterfugiunt, quibusve nonnunquam subduntur injuriis vel quid reputant impossibile? Sed horum profecto laboris industriam qui mundo militant, cum mundo perire nullus ambigat, nemo aliud affirmare conetur. Quum igitur nostra sit causa dissimilis, quibus Christus proponitur via, laborum finis eterna promittitur vita, quanta quæso inter varios ac multiplices mundi casus opus est vigilantia. Non nos a proposito vitæ remissioris lenocinia labefactent: non revocent a recto tramite laboris incommoda viæ,

quibus felici commercio pro caducis eterna, pro terrenis cælestia præparantur. Et ad hæc quidem ut alacrior aspiret Christiana devotio, sinistra perversorum emulatione contempta, illorum gradiamur via innitamur vestigiis, quorum adstruit fidem conversatio sancta, commendat vitam consummatio felix et gloriam nobis virtutum insignia clamant. Neque enim Christianæ professionis est ab his vivendi formam contrahere, quos vel opus invalidum reddit infames, aut imperfecta voluntas compellit a proposito relabi. Verum si te quæcunque infirma anima ad correctioris vitæ vias temporis ut assolet interjectu veterum minus accendit auctoritas, ubique consulit, ac medetur indevotioni nostræ misericors providentia salvatoris. Ut si veterum facta fastidimus, vel hunc pudeat imitari nolle quem licuit intueri. Auctor igitur humanæ salutis, dum multorum refrigescente caritate et abundante malitia, quasi minus curasse creditur temporalia, sicut semel assumptæ humanitatis exhibitione, visitavit et fecit redemptionem plebis suæ, sic per suos invisibilis operatione majestatis quos redemit ad meliora incessanter invitat. Ac ne tanti muneris exsors videatur hic noster dies, novus in medium procedat Christi miles, et martyr egregius beatus Thomas sanctitatis spectaculum, justitiæ norma, incentivum patientiæ, virtutis exemplar, assertor invictissimus veritatis. Sed quid mihi, inquis, cum martyrio? quid cum miraculis quæ non humanæ viribus efficaciæ tribuenda sunt sed Deo? Bene: non nos tibi martyrium, nec miracula proponimus imitanda, sed vitam considera martyris plenius, contemplare mores, mirare hominem, inter omnes mundi divitias, et quicquid pretiosum estimatio habet humana, tantam animi tenuisse constantiam, ut nec prospera illum ad amorem mundi

mollescerent, nec adversa quævis ab amore conditoris, ut primum sensibus ejus cognitio sese veritatis infudit, aliquatenus retardarent. Unde fundatus et ipse supra firmam petram, jure cum Apostolo proclamabat: Quis me separabit a caritate Christi? Passus siquidem tribulationes multas et malas, exilium dignitatis, privationem rerum omnium, proscriptionem et, quod altius insedit animo et vehementer afflixit, carorum lacrimas et desolationem; sed hæc universa alta mente transcendens, devotior in dies reddebatur, nequaquam similis insipienti cui psalmus improperat quoniam confitebitur tibi quum benefeceris ei. Pie igitur parere cupientes quorundam devotioni, qui gesta martyris pretiosi plenius nosse solliciti sunt, quæ ad nostram pervenere notitiam, illorum scilicet relatu, qui viventi familiarius adhæserant, vel nos ipsi perspeximus, ipsius de quo loquimur patrocinantibus meritis stilo perstringere satagemus, præmonentes lectorem, minime consonare veritati, quicquid hinc alii vel scripserunt, vel scripturi sunt, quod huic narrationi nostræ probetur esse contrarium. Plane ad hæc agenda, etsi minus dignos nos pro materiæ dignitate non levis nos addicat præsumptio, sensusque confundat inopia, sed rursus amor erigit trepidantem, invitat devotio, et animant non mediocriter ad loquendum profluentia ab ubertate domus Dei stillicidia gratiarum: quibus per hunc famulum suum salvator faciem terræ non desinit irrigare. Etenim si sileamus nos, solutus in laudem martyris mutorum lingua, et quam accepta creatori fuerit illius et vita et mors, virtutes loquuntur. Nostræ igitur devotioni lineas rectitudinis nunquam in scribendo excedere, per beati patris nostri merita gloriosa, spiritus veritatis inspiret, ut pura ac fide plena prosequatur oratio quod pia aggredimur intentione.

contains these two lives of Becket arranged as they are here printed: whereby it would seem that Alan wrote his tract as a supplement to that of John of Salisbury, which is a mere sketch. John of Salisbury's work was in part printed in a very old folio collection of Acta Sanctorum and occurs in numerous MSS. The present edition is based on a collation of the Bodleian MS. [No. 937,] the Douce MS. [287,] and the quotations from the work which occur in the Quadrilogus. The work of Alan occurs separately, and with certain additions, which however do not appear to belong to it, in a MS. preserved at the Archives du Royaume, Hotel Soubire in Paris. It is here printed from the Bodleian MS. 937, collated with the extracts in the Quadrilogus, in part with the Paris MS., and occasionally, as an opportunity occurred, with other MSS. The Bodleian copy, 987, contains a large collection of letters also, and from the remarks appended to Alan's life, which serves as an introduction to these letters, it may be supposed that Alan of Tewkesbury was the original collector of the mass of letters which pass for the correspondence of Becket and his contemporaries, and not John of Salisbury, as some writers have stated. This supposition is supported by the antiquity of the Bodleian MS., 937, which is equal to that of any other in existence, and may not impro-

bably be considered as coeval with Alan himself.

These five contemporary lives of Becket are for the first time printed complete, and in the second volume will be contained all the other authentic biographies which remain: for a notice of these the reader is referred to the preface prefixed to that volume.

J. A. G.

A.D. 1845.

CHRONOLOGICAL TABLE

OF

BECKET'S LIFE.

A.D.

1116 GILBERT BECKET is made prisoner in the Holy Land, and becomes a slave in the house of Amurath, whose daughter Matilda falls in love with him.

1117 He escapes and returns to London, whither Matilda follows him. They are married. Gilbert leaves Matilda and again takes the cross.

1118 Thomas Becket is born. His father's house is burnt down the same night.

1121 Gilbert Becket returns.

1130—1135. Thomas is placed about this time under the care of the prior of Merton.

1139 Matilda dies.

1140 Thomas Becket studies at Paris.

1141—1143 He acts as clerk to Osbern Octonumini. Soon after this he is introduced to Archbishop Theobald's court, where he is rapidly promoted—ordained deacon—then archdeacon—and has the livings of Otford, St. Mary's Littory [in the Strand], the provostship of Beverley, and other preferment given to him.

1155 [Some say 1158] He is introduced to King Henry, who makes him his chancellor—reforms the disordered state of the kingdom.

1159 The war against the count of Toulouse and the king of France.

1160 Becket goes on an embassy to the king of France.

1161 April 18 Archbishop Theobald dies.

1162 Becket is elected archbishop. The writ is read on the Thursday before Whitsunday in the abbey of Westminster. On Whitsunday Becket received priest's orders at Canterbury, and is afterwards consecrated archbishop by Henry of Winchester. The new archbishop dedicates Reading abbey and translates the body of Edward the Confessor with great solemnity. He revokes illegal grants of Church lands.

1163 The archbishop attends the council of Tours. He offends the king by his measures of reform.

1163 Oct. 1. The king calls a council at Westminster. John of Salisbury exiled.

1164 Jan. The council of Clarendon is held. The archbishop tries twice to leave the kingdom.

1164 Tuesday, Oct. 6. The council of Northampton. Tuesday, Oct. 13. the archbishop escapes by night, and crosses into Flanders on the following 2nd of November—goes to the pope at Sens—the abbey of Pontigny is assigned as his residence.

1165 Spends this year in tranquillity at Pontigny.

1166 Excommunicates several of the king's courtiers, and threatens the king himself at Vezelay.

1167, 1168, 1169 These three years pass in intrigues and negotiations with the court of Rome, during which the archbishop excommunicates the bishops of London and Salisbury—the king opens a correspondence with the schismatical court of the emperor Frederic, and several conferences are held, but ineffectually, at Montmirail, Montmartre and elsewhere, for the reconciliation of the two parties.

1170 An arrangement is at last made at Freitville for the archbishop's return, which however is delayed several months by the king's unwillingness to ratify his engagements.

1170 Dec. 2. The archbishop at length lands, and after spending four weeks at Canterbury and London, is murdered by four knights in the cathedral of Canterbury, about four o'clock in the afternoon of the 29th of December, and is buried in the crypt the next day.

1221 A large assemblage of persons, consisting of King Henry III., the nobles, and all the clergy of the kingdom, is held at Canterbury, when the archbishop's remains are translated, and placed in a splendid shrine on the eastern side of the cathedral.

I. VITA SANCTI THOMÆ

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI ET MARTYRIS,

AUCTORE EDWARDO GRIM.

PROLOGUS.

Professores artium sæculi proprios singuli conatus habent, quibus ad altiora conscendant, et quid emolumenti ferat perfectio disciplinæ, quam professi sunt, infatigabili perpendentes intuitu, dum ex finis proventu conatus sui leniunt inclementiam, quasi quodam animati compendio viæ robustius ad proposita consurgunt. Et hi quidem, ut transitoriam quandoque coronam consequantur, quos labores, quæ certamina subterfugiunt, quibusve nonnunquam subduntur injuriis vel quid reputant impossibile? Sed horum profecto laboris industriam qui mundo militant, cum mundo perire nullus ambigat, nemo aliud affirmare conetur. Quum igitur nostra sit causa dissimilis, quibus Christus proponitur via, laborum finis eterna promittitur vita, quanta quæso inter varios ac multiplices mundi casus opus est vigilantia. Non nos a proposito vitæ remissioris lenocinia labefactent: non revocent a recto tramite laboris incommoda viæ,

quibus felici commercio pro caducis eterna, pro terrenis cælestia præparantur. Et ad hæc quidem ut alacrior aspiret Christiana devotio, sinistra perversorum emulatione contempta, illorum gradiamur via innitamur vestigiis, quorum adstruit fidem conversatio sancta, commendat vitam consummatio felix et gloriam nobis virtutum insignia clamant. Neque enim Christianæ professionis est ab his vivendi formam contrahere, quos vel opus invalidum reddit infames, aut imperfecta voluntas compellit a proposito relabi. Verum si te quæcunque infirma anima ad correctioris vitæ vias temporis ut assolet interjectu veterum minus accendit auctoritas, ubique consulit, ac medetur indevotioni nostræ misericors providentia salvatoris. Ut si veterum facta fastidimus, vel hunc pudeat imitari nolle quem licuit intueri. Auctor igitur humanæ salutis, dum multorum refrigescente caritate et abundante malitia, quasi minus curasse creditur temporalia, sicut semel assumptæ humanitatis exhibitione, visitavit et fecit redemptionem plebis suæ, sic per suos invisibilis operatione majestatis quos redemit ad meliora incessanter invitat. Ac ne tanti muneris exsors videatur hic noster dies, novus in medium procedat Christi miles, et martyr egregius beatus Thomas sanctitatis spectaculum, justitiæ norma, incentivum patientiæ, virtutis exemplar, assertor invictissimus veritatis. Sed quid mihi, inquis, cum martyrio? quid cum miraculis quæ non humanæ viribus efficaciæ tribuenda sunt sed Deo? Bene: non nos tibi martyrium, nec miracula proponimus imitanda, sed vitam considera martyris plenius, contemplare mores, mirare hominem, inter omnes mundi divitias, et quicquid pretiosum estimatio habet humana, tantam animi tenuisse constantiam, ut nec prospera illum ad amorem mundi

mollescerent, nec adversa quævis ab amore conditoris, ut primum sensibus ejus cognitio sese veritatis infudit, aliquatenus retardarent. Unde fundatus et ipse supra firmam petram, jure cum Apostolo proclamabat: Quis me separabit a caritate Christi? Passus siquidem tribulationes multas et malas, exilium dignitatis, privationem rerum omnium, proscriptionem et, quod altius insedit animo et vehementer afflixit, carorum lacrimas et desolationem; sed hæc universa alta mente transcendens, devotior in dies reddebatur, nequaquam similis insipienti cui psalmus improperat quoniam confitebitur tibi quum benefeceris ei. Pie igitur parere cupientes quorundam devotioni, qui gesta martyris pretiosi plenius nosse solliciti sunt, quæ ad nostram pervenere notitiam, illorum scilicet relatu, qui viventi familiarius adhæserant, vel nos ipsi perspeximus, ipsius de quo loquimur patrocinantibus meritis stilo perstringere satagemus, præmonentes lectorem, minime consonare veritati, quicquid hinc alii vel scripserunt, vel scripturi sunt, quod huic narrationi nostræ probetur esse contrarium. Plane ad hæc agenda, etsi minus dignos nos pro materiæ dignitate non levis nos addicat præsumptio, sensusque confundat inopia, sed rursus amor erigit trepidantem, invitat devotio, et animant non mediocriter ad loquendum profluentia ab ubertate domus Dei stillicidia gratiarum: quibus per hunc famulum suum salvator faciem terræ non desinit irrigare. Etenim si sileamus nos, solutus in laudem martyris mutorum lingua, et quam accepta creatori fuerit illius et vita et mors, virtutes loquuntur. Nostræ igitur devotioni lineas rectitudinis nunquam in scribendo excedere, per beati patris nostri merita gloriosa, spiritus veritatis inspiret, ut pura ac fide plena prosequatur oratio quod pia aggredimur intentione.

ELECTUS igitur ante mundi constitutionem in Christo Sanctus Thomas ortu suo felici Britanniarum caput Londonias illustravit. Pater ejus Gilbertus, cognomento Beket, mater vero Matildis fuit: ambo generis ac divitiarum splendore suis nequaquam concivibus inferiores; quibus e regione morum ingenuitate et piæ conversationis innocentia longe excellentius præminebat. Justitiæ siquidem actionibus insistentes, sine crimine et querela, ut traditur, conversati sunt, ut ex iis tanquam Zacharia et Elizabeth novum se lætetur Anglia suscepisse Johannem. Nec hunc immerito pro modo suo Johannem dixerim, cui quanta cum Johanne fuerit convenientia penitentiæ, labor et amor indicat veritatis, pro qua usque ad mortem decertans, nec sub gladio quidem trepidavit, quominus testimonium redderet veritati. Sed hæc sequens sermo loquatur. Nunc autem, ut paulo altius seriem repetamus historiæ, de visionibus breviter intuendum est, per quas futuram credimus sanctæ sobolis excellentiam præfigurari.

DE VISIONE MATRIS SUÆ.

BREVI ergo intervallo postquam concepit mater, vidit in somniis in sinum suum universam aquam Thamensis fluminis influxisse. Quo illa muliebri metu perfusa ac suspicata laborem quempiam peregrinum, quem vulgus consuevit interpretari per aquarum exuberantiam, audivit e contra a sapiente interpretationem divinitus inspiratam: unde meruit non mediocriter consolari. Nasciturus, inquit, ex te reget populos multos. Et alter quidam, in nullo dissidens a prioris sententia, adjecit quod fluenta gratiarum esset accepturus, quibus natale solum instar fluminis irrigaret, commemorans illud Evangelicum: Qui credit in me, fluent de ventre ejus flumina aquæ vivæ.

Secundo autem Cantuariam venisse se visum est mulieri. Ubi quum ecclesiam Christi cum ceteris, qui aderant, inciperet ingredi, in tantum ejus venter intumuit de puero quem conceperat, ut nullus ei ad aliquod ostiorum pateret ingressus. Qua visione mulier quasi quæ indigna videretur ingressu ecclesiæ, tristis admodum et turbata permansit, usquedum evacuavit visio tertia mæstitiam præcedentis.

Instante etenim partus tempore, visum est matri de cælo in suum gremium splendoris insoliti duodecim sidera cecidisse. Unde mulier magnifice confortata perpendit magnum quiddam de nascituro hac visione figurari. Sed et nos ex his, quæ per fidelem suum Dominus operatus est, dignitatis futuræ supereminentem gloriam estimantes, ipsum in futuro examine cum illis duodecim electis cæli luminaribus, judicaturum esse orbem terrarum credimus et confitemur.

Rursum vero quum in cunis jacuisset infantulus, nudum hunc mater conspexit in somniis. Unde indignata adversus nutricem, 'Cur,' inquit, 'non tegis infantem?' Cui nutrix, 'Optime, domina mea, coopertus est purpura pretiosa et plicata.' Surgunt illico mater et famula, moliuntur explicare pallium, ut diligentius inde parvulum operirent. Cujus latitudinem quum nec thalami paterenter angustiæ, nec amplior aula, sed et platea longe angustior appareret, ad Smedefeld, qui locus amplus est in civitate, ut vel ibi suis satisfacerent votis, ambæ pariter, ut visum fuerat, festinarunt. Quumque de loci latitudine securitatem sibi promittentes cæptis insisterent, vox ad illas illapsa de supernis intonuit dicens: Incassum conamini, purpura hac Anglia tota minor est, nec ejus poterit comprehendere latitudinem. Ad hanc vocem evigilat mater, memor quidem quid vide-

rit, sed ad quid prorsus ignara. Nos vero, quibus intellectum fides oculata revelat, purpuram pretiosam sanguinem interpretamur martyris innocenter occisi, quo perfusus in passione jacuit et velatus, nunc vero per tot terrarum regna exterasque nationes extensum est, secundum quod præcedens visio figuravit.

TRADUNT propinqui quod die, qua ad has mundi natus est tenebras hic noster parvulus, egressus ignis de domo paterna partem plurimam civitatis incendit. Et tu sane, si diligenter advertas, a die qua ingressum meruit eterni luminis martyr noster, quanta in edificandis seu restaurandis ecclesiis, vestiendis altaribus ferveret devotione, quam liberalis in pauperes, quam prompta operibus injustitiæ renunciare, punire peccata per pœnitentiam, quam denique prona ad omne opus pietatis exemplo martyris informata extiterit, accensam de illo fateberis et tu non solum Londoniarum urbem sed universam plane civitatem Dei quacunque nomen illius auditum est. Jamque lucerna super candelabrum positum est, ut qui ingrediuntur lumen videant. Jam quod a salvatore promittitur electis, in isto cernimus adimpletum: Qui vicerit sicut ego vici, faciam illum columnam ignis in templo meo. Et jam gratias supernæ providentiæ columnam tenemus, intueamur lucernam; qua ivit ingrediamur, ne forte offendamus ad lapidem pedem nostrum, quia qui ambulat in tenebris, nescit quo vadat. Sed jam nunc ad ordinem historiæ revertamur.

Ubi tenera admisit ætas, literarum primordiis puer traditur imbuendus. Quibus decursis, ad artes missus multa in brevi comprehendisse memoratur. Quam docilis, quantæque fuerit etiam in teneris annis industriæ ac vivacitatis ætas fortior comprobavit: quin jam factus vir uberes messuit sapientiæ fructus, in

quibus adhuc junior desudavit. Sed nequaquam diu scholis intendere sinebat variatio rerum. Parentes nimirum, ut prælibavimus, primi quondam inter suos divitiis et gloria seculi, sed frequentibus incendiis ceterisque infaustis incursibus rerum non mediocriter attenuati, minorem noscuntur in instruendo filio diligentiam adhibuisse. Quam profecto attenuationem, immo sobriam quandam et honestam mediocritatem, ipsorum justificationi militasse nullatenus dubitare permittimur, quum dicat sermo divinus: Ego quos amo arguo et castigo. Ut videlicet caminus tenuitatis exureret, quicquid de mundi pulvere per opulentiam contraxerit. Sed et filii desolationem geminavit interitus genitricis, quæ eo tempore viam universalem ingressa, destitutum pene propriisque expositum consiliis filium dereliquit: pater quippe jam senuerat, nec ad filii sumptus sufficere poterat substantia quæ remansit. Sed nec ipse diutius matri fertur superfuisse.

IN illius autem domo vir nobilis et dives admodum, Richerius de Aquila, veniens ad civitatem hospitio se suscipere consuevit. Cui Thomas associatus, aliquanto tempore illius consiliis et prudentiæ se commisit. Jam enim puerilibus annis evolutis, optimis cæpit pollere moribus, ingenio clarus, acceptus eloquio, vultu mixta gravitate jocundus, venustus aspectu, forma satis elegans, gratum sese omnibus et amabilem exhibebat. Jamque commune vivendi iter ingrediens, his animum dabat, quibus illa solet ætas intendere, canum cursu ac velocitate aviumque volatu ac rapina ludicra delectabatur. Sed in his atque similibus mundi vanis ac variis oblectamentis, integrum et immune servatur vas electionis ab his, quibus tenera præsertim solet juventus infestari. Ad præsagium vero futuræ constantiæ fertur adolescentis

animo tam pertinaciter inhæsisse amorem veri, quamvis adhuc secularia sectaretur, ut vix aut nunquam joco vel serie quicquam protulerit contrarium veritati. Quam perfecte id ipsum impleverit postquam factus est vir, sequentia declarabunt. Itaque ad prænominatum divitem a scholis rediens, et varias seculi sequens curiositates, nunc venatu, nunc avium captura, quibus maxime pascebatur animus juvenilis, pro libitu nunc domi cum patre, nunc rure cum divite morabatur. Factumque est ut in hunc modum dimissus sibi scholaribus studiis proponeret renunciare.

DIE vero quadam accidit ut ad ripas eunte Thoma simul cum divite, motam de flumine anam accipiter insequeretur, sequutusque divertentem in flumine cum ipsa pariter mergebatur. Quod videns adolescens, miseratus accipitrem jam periturum, equo desiliit, seque in gurgitem ut avem eriperet præcipitavit: sed priusquam avem contingeret raptus ipse intra alveum fluminis, et nunc mersus sub aquis, nunc undarum vi impellente levatus periclitari cæpit, et penitus periisse putabatur ab intuentibus, dum nullus adesse potuit qui manum porrigeret pereunti. Denique ad molendinum, quod tunc forte molebat, aquæ tractu perlatus, ubi primo aquæ exitibus propinquavit, stetit rota nec se movit semel, quousque vivus quidem sed vehementer afflictus adolescens extractus est. Sed fovit afflictum medica manus Salvatoris, quem inter undas desperatum protexit ne extingueretur lucerna futurus in Israel, cujus morte pretiosa tanta cernimus beneficia provenisse.

Rursus vero Osbernus Octo-numini cognomine, vir insignis in civitate et multarum possessionum, cui carne propinquus erat, detentum circa se Thomam fere per triennium in breviandis sumptibus reditibusque suis jugiter occupabat.

Jamque pedem porrexit in semitas seculi, jam ad honores aspirare, effundere animum in exteriora, et vanas mundi amplitudines ambire cœpit. Et ad hæc quidem consequenda multas illi occasiones et animi sapientia, qua pollebat, et honestas vitæ offerebat. Singularis namque et supra annos enituit in viro matura quædam senectus, sapientiæ canities, consiliorum ac morum quædam jocunditas, gravitas, ut merito in admirationem et amorem sui converteret universos. Sed didicit tunc, quod postmodum fatebatur, non esse in homine viam ejus sicut nec vitam, sed a domino dirigi gressus hominis; aliud nimirum disponebat ipse, aliud atque aliter operata est in ipso divina dispositio. Si quidem, ut facilior ei ad honores pateret promotio, invitatus a quodam ministro domus archiepiscopi Theobaldi, illo ductu divinæ gratiæ adveniens, quali decuit honore susceptus est. Ubi ludis et levitate postposita seniorum sapientumque sermonibus ad meliora semper animum informabat. Cognitaque in brevi vivacitate viri per verba prudentiæ, ac si per scintillulas quasdam jugiter erumpente secundum quod Sapiens ait, Sermo hominis annunciat de eo, consiliis archiepiscopi negotiisque, et causis publicis et privatis interesse jubetur. Nam sensu pervigil, providus in consilio, in responsione prudens, sermone disertus ac temperatus, intrans et egrediens ad imperium domini sui, verbis et opere nulli inferior, domino suo carus et gratus omnibus apparebat, ut malevolum se magis probaret quisquis in viro tanta dona gratiæ non diligeret. Denique tantam invenit gratiam in oculis archiepiscopi, adeoque illius animum sedulis sibi devinxit obsequiis ut palam fateretur archiepiscopus quod neminem ante tam integrum sibi in omni negotio tantæque fidelitatis invenisset. Sed hostis humani

profectus videns, nec sine invidia tabescente, tantam in adolescente industriam animi, ingenii acumen, in moribus honestatem, quibus facilem illi prævidit accessum ad summos honores, si ut cœpit inoffenso curreret pede, emulum ei suscitavit Rogerum archidiaconum Cantuariæ, quem de ponte episcopi cognominabant, qui donec ultimum cœlo spiritum redderet Thomas, tunc quidem conceptum virus in ipsum, quibus potuit modis effudisse cognoscitur. Interim autem, ut a curia illum amoveret, nunc apertis convitiis, nunc jocis irrisoriis aggressus est: denique clericum cum ascia sive securi faceta contumelia crebrius appellavit cognomento videlicet illius, a quo ad curiam archiepiscopi fuerat invitatus, et revera Thomas securim accepturus erat opportuno in tempore, vel potius gladium Petri, quo ipsum Rogerum cum complicibus a cœtu sanctorum præcidit, quin nec cibum signandi facultatem habebant sicut regi conquesti sunt, sed hæc alias. Interim vero vir prudentia præditus nequaquam his sive similibus movebatur, quo minus obsequiis archiep. pervigil inhæreret, audiens a sapiente quia melior est patiens viro forti, quum e diverso audiat ille qui profert contumelias insipiens est, sed nec divinum poterit infirmare consilium humana malitia. Inter hæc autem venerandæ memoriæ Willelmo Eboracensi beatitudinis æternæ suscepto finibus, prælibatus Rogerius ope et industria archiepiscopi Theobaldi substituitur, a quo secundum morem inungitur et consecratur, archidiaconatum vero Cantuariæ Thomæ donavit, cui, ut jam dictum est, nequaquam similem se crederet habiturum virum, per omnia bonum et fidelem in omni domo sua, nec mora intervenit, etiam præposituram Beverlaci archidiacono suo obtinuit, ecclesias quoque et reditus alios multipliciter accumulavit. Vir au-

tem liberalis animi secundum monita sapientis, melius esse arbitrans nomen bonum quam thesauros plurimos, ad augmentum famæ et nominis ampliationem divitias studuit detorquere, ne quando pecuniæ parcens parcitatis nævo splendorem nominis obfuscaret. Quid autem moras innectimus? nullas ipse passus est ad superiora progrediens, neque enim in humili potuit morari loco, flamma vivacitatis, quæ pectus illud impleverat sublimitas animi, et quod amplius est mirandum, in tanta sublimitate integritas vitæ.

Adducuntur igitur habitis ampliora, potiora prioribus, et cumulatius crescunt honores. Volens namque archiepiscopus sublimius munerare virum, regiæ illum majestati commendat, quanta polleret virtute retexens, animi sapientiam, providentiam consiliorum, et quæ his excellunt, fidum prædicat et veritatis amatorem, facile regi inspiratum est commendatum habere quem propria satis merita commendabant, cui et cancellariam suam sine mora concessit. Novus itaque erigitur super Ægyptum Joseph, præficitur universis regni negotiis post regem secundus, augentur honores, prædia, possessiones, et divitiarum splendor ac mundi gloria multiplicatur, sequuntur ex more innumeri mancipiorum greges, stipantur electorum catervæ militum, nec cancellario prorsus quam regi minor comitatus adhæsit, ita ut nonnunquam corriperetur a rege quod regis hospitium vacuasset. Larga nimirum ac liberali manu tam proprios quam regni reditus profudit in militum stipendiis et donariis profuturum, sed et regi fidus et integer animo actuque permanens, illius ad honorem et gloriam omnia reservavit. Rex e contra tantum illi honoris, tantum illi lectionis et libertatis quantum nemini unquam hominum impendisse cognoscitur, quod tempore posteriori rex ipse sæpenumero commemoravit. Quæ-

cunque statuit, quæcunque mutavit, quæcunque sancivit, quocunque dominatio regis attingit, quasi pro lege tenebatur. Sed ut semel et secundo, væ seculo nequam, quanta ejus infelicitas, quam sit conditio miserabilis, quis confideret? videas si attentius intuearis, quia quanto pene in seculo persona potentior, tanto pronior ad peccatum, quanto ditior tanto deterior, quanto sublimior tanto proclivior ad ruinam, et rursus quanto firmior in terrenis, tanto infirmius ad divina consurgit, et a vera sapientia remotior, quo prudentior in humanis, quum sapientia carnis inimica sit deo, et prudentia mors; nam quanto quis mundum amplectitur, arctius eo mundi fumo cæcatus, delinquentiæ nocte vehementius astringitur, et fortius retinetur. Accedit hostis humanæ naturæ, amator mali, invidiæ auctor, innocentiæ præco, invidens homini locum beatitudinis, unde per propriam nequitiam irrecuperabiliter lapsus est: volens igitur innocentiam deperire, iter obsedit quo itur ad patriam sedens in insidiis sicut leo in spelunca sua, ut interficiat innocentem, tendit laqueos, compedes injicit, hamum operit esca, ut qui fuerit avidus escæ hamo juguletur, facile nonnunquam sternit iter ad honores, favet ad fastigia conscendenti, ut possessionis jure teneat in sublimi, cui in planioribus non poterat propinquare. Sanctus Thomas ante cancellariam quam innocenter, quam sine querela priora tempora transegerit in imo positus, sermo superior explanavit, nunc autem locatus in sublimi quantæ audaciæ, quantæ fuerit præsumptionis difficile dictu. Quantis enim necem, quantis rerum omnium proscriptionem intulerit, quis enumeret? valida namque stipatus militum manu civitates aggressus est, delevit urbes et oppida, villas et prædia absque miserationis intuitu voraci consumpsit incendio, et inimicis domini sui undecunque insur-

gerent, intolerabilem se exhibebat. Denique quem unquam timebat offendere ut regis satisfaceret votis, pareret imperiis? Sed in his omnibus (licet aliter aliqui æstimaverunt) corpore castus, corde humilis, sed inter humiles, nam inter potentes potentior ipse ac sublimior apparebat: nullus eo discretior, nemo munificentior nec ipso prudentior habebatur, pauperibus absque æstimatione necessaria ministrabat, sed ita omnia dona gratiæ exteriori fastu velabantur, ut nemo nisi pro seculi pompa hunc ipsum, etiam quum archiepiscopus esset, putaverit accitasse. Tantam quoque gratiam adeptus est a rege et regno universo, ut hos solum beatos reputaret opinio, qui in ejus oculis complacere et regis consiliario et cancellario obsecundare in aliquo potuissent. Ut hinc uberior redemptori personet gratiarum actio, et vox laudis, quod tam misericorditer eripuit mundo, quem tot nexibus novimus obligatum. Et hæc dicta sufficiant de vita qua mundo vixit; abhinc vero qualiter mundana omnia mente calcaverit ipso duce nostra dirigatur oratio.

Sortitus est interea finem temporalis vitæ Theobaldus archiepiscopus, et sedes vacavit a præsule. Rex autem arbitratus cancellarium suas per omnia sequi voluntates, ut ante, et imperiis obtemperare, ipsi archiepiscopatum dedit, sed aliquamdiu differtur negotium, donec a conventu consensum extorqueat, qui liberam ab antiquo solet habere vocem in electione pontificis, nam illo reclamante nulli regum licuit intrudere quenquam propria auctoritate. Igitur, ut conventus sibi inclinaret assensum tres episcopos destinavit Cantuariam, et cum eis Ricardum de Luci virum nobilem et præfectum patriæ. Cancellarium quoque misit in Angliam pro diversis negotiis, et præsertim ut filio suo, jam tunc coronando

in regem, fidelitatem et subjectionem acciperet ab universis et juraretur in regem. Episcopi vero transmisso mari venientes Cantuariam salutaverunt conventum ex nomine regis, et in capitulo coram omnibus Ricardus vir magnæ facundiæ allegans causam pro qua missi sunt. Hoc, inquit, mandat vobis rex, diutius hac ecclesia orbata pontifice, non mediocre ovibus imminere periculum, unde ipsius sciatis esse voluntatem, ut liberum etiam nunc sicut pridem habeatis in electione pastoris arbitrium, persona tamen talis provideatur, quæ tanto sufficiat oneri, digna sit honore et regi complaceat. Ad quem prior, Dominus, ait, universitatis auctor, qui suam ecclesiam sibi proprii sanguinis effusione comparavit, acceptum sibi, utilem nobis, et qui universæ ecclesiæ suæ forma sit virtutis, exemplum justitiæ, dignetur providere pastorem; et regi gratias, qui ecclesiam hanc dignitate, quam obtinuit tanto tempore, non privavit. Responso autem ab omnibus adjungunt nuncii, Quum propria sit omnium vestrum voluntas regiis parere mandatis, consultius est ut talis eligatur, qui libere causam ecclesiæ nostræ tueatur, et qui nobis valeat in omnibus erga regiam majestatem, nam si talis eligatur qui regi non placeat, in schismate eritis et discordia, sub tali pastore dispersionem non refugium habituri, quum e regione non modicum promotionis vobis accessisse experiemini, si in quo regi complaceat elegatur. Coacto igitur in partem saniori consilio, cum legatis cominus de electione tractatum est, et invocato spiritu Dei per quem rectores justa decernunt, cancellarius in pastorem eligitur et patronum, cum voto omnium et acclamatione, ut divinitus inspiratum fuisse nemo dubitet. Approbant electionem nuncii regis, asserentes regem facile assensurum fore, nec esse in regno aptiorem sive ho-

nestiorem quempiam ad hunc honorem. Quid multa? cogitur Londoniis solemne concilium, eligitur cancellarius a clero et populo, confirmatur electio, et placuit universis, solo Londoniensi episcopo reclamante, sed clamante turba voce Dei et non hominis, siluit ille et digitum ori suo imposuit, præsentatur electio regis filio coronando adhuc; consensit ille et gratum habuit. Wintoniensis autem præsul vir grandævus et prudens, concionem et eos præsertim, quibus rex vices suas commiserat in hoc negotio, ut quicquid facerent, ratum foret, his affatus est verbis. Vir iste, inquit, quem communi consensu eligimus in patronum, cancellarius et primus patriæ thesauros regis et reditus regni in manu habuit, et ut diversa poscebant negotia tractavit. Verum ne cui in posterum pateat exactioni vel calumniæ, quasi qui pro libera magis voluntate quam regni commodo dissipaverit bona domini sui, liberum eum et absolutum ab omni reclamatione suscipimus. Incongruum enim videtur, ut patrem sibi faciat sancta ecclesia vel patronum, qui pecuniæ probatur esse mancipium, et qui humanæ servitutis obnoxius sit necessitati. Ad quem ministri regis, Ex ore, inquiunt, regis liberum eum clamamus ab omni calumnia et exactione nunc et in omne tempus. Et ita contraxit ad tempus iniquitas os suum, et conticuit calumniator, videns et invidens ab ea se, quam conceperat, decidisse spe. Perductus igitur Cantuariam, solemni ut decuit devotione, a conventu et civitate susceptus, et inthronizatus, et more canonico consecratus est. Celebrata autem ordinatione, et singulis in sua reversis, venerabilis quoque archiepiscopus mox in seipsum reversus, et ad Dominum totus conversus est, et quod dictu mirabile est, non citius est sacramentabiliter sacra delibutus unctione, quam animus ipsius re ac

virtute sacramenti multiplici videlicet spiritus sancti gratia debriatus, ex integro etsi non habitum ilico sed animum immutavit, imo non illius hoc fuit sed mutatio dextræ excelsi. Processu vero temporis ne ex honore superbiret, onere et jugo Dei carnis insolentiam enervare diversis pœnitentiæ laboribus elegit, et tam ordinem quam habitum canonici regularis suscepit, et susceptum ita mirifice pariter cum officio archiepiscopi conservavit, ut quamvis quilibet de se præsumat, in alterutro tamen sæpe deficiat, quum ipse utrumque et quædam his difficiliora perfecte consummaverit. Interim autem vir altioris ingenii oculum mundi, qui semper nequam est, latere volens, quod in corde ipsius plantaverat divinus amor donec videlicet altius fixa radice mundi turbines non timeret, novella plantatio, nequaquam statim mutavit habitum. Sed orto inter monachos murmure quod contra morem in veste seculari frequentaret chorum, corripiens illum ex domesticis quidam retulit astitisse sibi personam vultu terribilem, et verbis minacibus imperasse, Vade, dic cancellario, (tacito nomine archiepiscopi præ nimia indignatione), ut sine cunctatione commutet habitum, quod si contempserit, ibo illi in adversum omnibus diebus vitæ suæ. Quod audiens venerabilis vir amarissime lacrimatus est, et tunc quidem pauca locutus hæc dicenti, tacitus secum considerat quid egerit, qualis fuerit, et quod onus susceperit, onus plane in omnibus attendens potius quam honorem; videns nempe se animarum obnoxium rationi, divinitus inspiratus erexit se circa se, et tali secum deliberatione congreditur.

Anima mea, quid agimus? quam pro commissis ovibus reddimus rationem, qui viximus negligenter? aut quid pro alienis dicturi, qui propriis gravamur excessibus? hactenus mundo viximus, militavimus

pro terrenis, habes jam quas concupisti vanas celsitudines, perituram cum mundo divitiarum gloriam, jam potita cordis tui desiderio, num his ampliora ambire, num altius conscendere niteris? ad inferni novissima nos potius ista celsitudo reducet, si non consultius agamus, redimentes tempus et dimidiantes dies, dum patientia Dei ad pœnitentiam nos invitat, ne sicut fur in nocte veniens dies illa terribilis secum rapiat imparatos, nec jam sit qui eripiat. Fuerit ignorantiæ et juvenilis animi quod anteriora tempora transegimus sub contemptu, sed abhinc nullum penitus residet excusationis umbraculum, ignorantiæ velamen aufertur. Nam si nos propria nequaquam coegit in melius, saltim commissorum nobis nos cura sollicitet, ne perdite viventes et ipsi pereamus, et multis simus materia mortis, perditionis causa. Igitur quod solum restat amplectamur refugium, salutiferam salvatoris intenta aure percipiamus vocem, et pium imitemur exemplum dicentis: Qui vult venire post me abneget semetipsum sibi, et tollat crucem suam et sequatur me, quid enim proficit homo, si lucretur mundum universum, animæ autem suæ detrimentum patiatur, et seipsum perdat? Propterea ut ex nobis proficiant quorum nobis committitur cura, luceat lux nostra coram hominibus, ut videant opera nostra bona et glorificent patrem. Et ut nobis prosit quod facimus, indefesso nisu contendamus per angustam portam cœlestis atrii latitudinem intrare, ne si tarde quæsierimus ingressum jam clausa janua mereamur audire, Nescio vos.

His et similibus quotidie imo et continue ad congressum spiritualis militiæ vir sanctus armavit animum, et propositum solidavit. Præventus siquidem inspiratione divinæ gratiæ, et jam terrena omnia sub se videns et contemnens, animo ad cœlestia conscen-

debat. Nec moratus arrepto spiritualis zeli mucrone secuit nodum necessitatis antiquæ, qua vinciri videbatur eatenus et serius exactor sibi semetipsum mactavit Deo hostiam vivam, sanctam deoque placentem. Siquidem attenuato victu gulæ jugulat appetitum, irrumpentes in animum illicitos motus sacræ lectionis et orationis assiduitate reverberat, repremit insolentiam naturalis incendii, somno breviore, et vestis molliciem asperiore commutavit cilicio, et ut multa prætersam, carnem suam crucifigens cum viciis et concupiscentiis totum se redegit infra metas necessitatis, et ab eo qui fuerat totus alter efficitur. Quicquid honestum, quicquid sanctum, quicquid justitiæ fuit, et fecit et docuit, et quæcunque his contraria a se funditus elongavit. Et quidem ab exordio ordinationis suæ, tantum divinæ dilectionis et devotionis sanctæ, tantum etiam zeli contra omnem injustitiam concessit, ut nulli personæ, cujuscunque esset dignitatis, pepercerit, quæ quicquam contra traditam sibi a Domino justitiæ normam præsumpsisset, sed nec regis obsequiis seu voluntati contra regis omnium voluntatem, nec minis nec amore victus obtemperare ulterius adquievit.

Quis autem hominum digne sufficit admirari inæstimabilem divinæ miserationis intuitum in tam subita et tam perfecta mutatione mentis humanæ? Prorsus mirabilis Deus in sanctis suis, commendat in homine divitias bonitatis suæ, qui quum sit peccator et inimicus justitiæ, reconciliat eum sibi secundum multitudinem misericordiæ suæ, non hominem sed vitia hominum insectatur, revocat recedentem, aversum redire facit, et ad se convertit contemptorem, inspirat affectum pœnitentiæ, odire facit quicquid amaverat, et facile efficitur quod impossibile videbatur. Undique sanctorum exempla nos excitant, hinc

quidem lapsorum pœnitentium, hinc vero justorum qui lapsi non sunt. Et quidem ut surgere conetur qui forte ceciderit, sanctorum nobis proponitur casus, justorum vero perseverantiam legimus, ne quando a proposita professione labamur. Et ne deesse causemur exempla, proponitur nobis forma perfecta pœnitentiæ venerabilis archiepiscopus et martyr Christi sanctus Thomas. Qui quidem postquam graviter se deliquisse sequendo seculi pompas, multa imo innumera contra Dei voluntatem et imperium, ut regi mortali servaret fidem, præsumpsisse consideravit, conversus pœnituit, et percussit femur suum. Quicquid videlicet carnale, quicquid fluxum senserat in se, largo lacrimarum imbre diluit, et pii amoris incendio amara cordis cremavit, et grave sibi bellum indicens, exegit a seipso per pœnitentiam, quicquid se meminit commisisse per culpam, et quæ prius tanto amplexus est desiderio, hæc conversus ad amorem Dei opportune importune prædicat contemnenda, et terreni regis postposita voluntate et obsequiis, summum sibi conciliare regem vigiliis sacris, jejuniis et orationibus, et sanctarum meditatione lectionum, eleemosynarum quoque liberali largitione festinabat. Tot namque pauperibus necessaria vitæ, tam in cibis quam vestibus, quotidie ministrabat, ut licet multitudo infinita mendicantium ad eum conflueret, ex paucitate potius eorundem quam voluntate cohibendi manum, largiri cessabat, reminiscens illius prophetici; Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in seculum seculi.

Ut autem in hunc modum dispergere et pauperibus dare nullam dispersio frequens parturiret inopiam, possessiones ecclesiæ studiosius retinere, et dispersas revocare satagebat. Prædia quoque ecclesiæ a prædecessoribus suis minus juste donata, his qui

vel secularis potentiæ favore seu affinitate aliqua conjuncti fuerant, auferre nisus est, et pristinum jus ecclesiæ reformare. Clericorum etiam qui de curia regis erant, quum deprehendisset incuriam, ecclesias ac possessiones quæ ad ecclesiasticam jurisdictionem pertinent, tanta auctoritate vendicabat, et postmodum vindicabat ut sacrilegi et rerum ecclesiæ invasores sociatis sibi quibusdam episcopis, regem et omnem ejus familiam adversus sanctum Dei exasperent, protestantes quod regias consuetudines ac donationes exinanire disposuisset, et secundum regulas canonum cleri pariter et plebis vitam coarctare et moderari.

Advertens quoque rex solito sibi indevotiorem apparere archiepiscopum, et contemptum se suspicatus ab eo, quem supra omnes homines adamaverat, crescente paulatim amaritudine, et subintrante odio, a cordis illum secreto et consiliis suis efficit alienum. Affuit sine mora fratrum accusator, incentor odii, concordiæ persecutor, haud ignarus regiæ commotionis, quippe qui perambulat terram, et circuit eam quærens quem devoret, et in suam redigat possessionem. Itaque auget odia, præparat semina discordiarum, jurgiorum ministrat fomitem, et comparatis viribus sanctum aggreditur archiepiscopum, ut vel eum dedecore ejiciat a proposito, si adversitate victus legi consentiat injusticiæ, vel si in sententia persititerit, infami illum murmure maculet, et quod penitus evacuare non valet meritum, saltim illud minuat impatientia. Rursum vero regis animum tum per se occulta intrinsecus inspiratione, tum extrinsecus per nequitiæ suæ ministros, contra patrem spiritualem et pastorem animæ suæ accendit ira, armavit malitia, et lethali tandem odio induravit. Admovit deinceps odiorum materiam, et quasi ex ratione suffi-

cientes composuit causas dissidii. Deníque episcopos et principes regni, regisque ministros et domesticos venenosis infecit afflatibus, ut videlicet partem archiepiscopi sancti infirmiorem faciens, et ipsum facilius obrueret, dum solus in stadio decertaret, cæteras quoque, dum contra divinam justitiam regiis faverent præsumptionibus, traheret ad perditionem.

Hæ sunt astutiæ Sathanæ, hi circuitus anguis lubrici, qui non lætatur nisi quum mala fecerit, et iter obstruit quo itur ad Dominum. Sed Christi miles invictus, ac si turris erecta in Jerusalem contra faciem Damasci, quamvis solus in certamine, non Sathanæ non satellitum ejus expavit assultus, confidenter canens cum propheta: Dominus fortitudo mea, Dominum firmamentum meum, et refugium meum, et liberator meus; et dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo. Præmonitus autem a salvatore, quoniam beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, modicum æstimabat quicquid pro justitiæ vel veritatis assertione posset mundus vel diabolus irrogare secundum apostoli sententiam dicentis, Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis. Igitur ut ad narrationis ordinem revertamur, initium inimicitiarum inter sanctum Thomam archiepiscopum et regem, quantum creditur, hoc fuit.

DE CONSUETUDINIBUS QUAS REX VOLUIT CONSCRIBERE FISCO.

COMMORANTE rege in prædio suo apud Wodstoke, præsente archiepiscopo et primis patriæ, inter alia movetur quæstio de consuetudine quadam quæ in Anglia tenebatur. Dabantur de hida bini solidi ministris regis qui vicecomitum loco comitatus servabant, quos voluit rex conscribere fisco et reditibus

propriis associare. Cui archiepiscopus in faciem restitit dicens, non debere eos exigi pro reditibus; nec pro reditu, inquit, dabimus eos, domine rex, salvo beneplacito vestro. Sed si digne nobis servierint vicecomites, et servientes vel ministri provinciarum, et homines nostros manu tenuerint, nequaquam eis deerimus in auxilium. Rex autem ægre ferens archiepiscopi responsionem, per oculos Dei, ait, dabuntur pro reditu, et in scriptura regis scribentur; nec dignum est ut contradicas, quum nemo tuos contra voluntatem tuam gravare velit. Prævidens archiepiscopus et præcavens ne per ipsius patientiam consuetudo induceretur, unde posteri gravarentur; per reverentiam oculorum, quos jurasti, domine mi rex, non dabuntur de tota terra mea, et de jure ecclesiæ ne unus quidem denarius. Siluit rex, libera pontificis objectione repercussus, sed regis indignatio non quievit, nam tacito interim de laicalibus, quæ contra archiepiscopum minus facere viderentur, in clerum convertitur furor, et in ecclesiæ ministros indignatio se dilatat, quorum contumelia in archiepiscopum specialiter redundaret.

DE NOVO NOCENDI GENERE ARCHIEPISCOPO.

Novo autem præmeditato nocendi genere subintroducitur contra clericum Philippum de Broii nomine ab olim consopita calumnia, siquidem de morte militis cujusdam fuerat appellatus, sed in audientia Lincolniensis episcopi quum ventilata fuisset causa, ecclesiastico jure purgatur, et soluta controversia liber a parentibus clamatus est. Rursum vero minister regis, ad cujus providentiam illud pertinebat negotium, volens clericum deperire ex antiquo odio, causam revocavit in medium, et calumniam homicidii

reiteravit. Clericus autem ut vir ingenuus, dolore tactus et indignatione, convitiis vicecomitem aggressus est, qui quum regi detulisset illatam sibi a clerico contumeliam, gavisus, ut creditur, rex accepta occasione sæviendi in clericum, conceptam commotionem refudit in Philippum. Et facta quæstione de clerico in præsentia archiepiscopi, protestatur rex, quod plenaria fiet justitia et de homicidio pariter et de convitio, nec stabit penitus solutio facta. Archiepiscopus vero infra curiam suam et tuitionem ecclesiæ clericum recepit, ut ibi pro se loquatur, et respondeat calumnianti. Missis igitur a rege episcopis aliisque ordinis utriusque, qui clericum judicarent, negat ille homicidium, asserens non debere cogi ulterius super eo responsum reddere, nec haberi in legibus causam revocari in medium, quam purgatio solemnis terminarat, et pax inita cum adversariis sepelivit: Quod autem regis ministrum dehonestavi, animi victus amaritudine, fateor, inquit, sed plenam pro maledicto polliceor emendationem, tantum rationis metas correptio non excedat. Et nos, inquiunt, decernimus ut biennio maneat sub manu regis præbenda tua, et possessiones, omniaque quæ in reditibus habes ad nutum ipsius eroganda pauperibus. Adjungunt adhuc nuntii, quod nudus astaret ministro regis, laicali more, et ipsi offerret arma pro injuria, et in illius viveret subjectione; paruit clericus judicio, lætus quidem evasisse se, quam rex minabatur, sententiam mortis. Rex ex adverso volens hominem mortis subisse judicium, injuriam causatur fieri sibi, et curiæ suæ præjudicari, episcopos quoque detulisse personæ propter archiepiscopum, nec secundum æquitatis considerationem judicasse calumniatur, et sequutus per oculos Dei, ait, jam mihi jurabitis, quod justum judicium judicastis nec pepercistis viro quia cleri-

cus est. Quibus jurare paratis, nescius quid ageret, vel quo se verteret præ furore, communicato tandem consilio cum filiis Belial, qui ipsum incitabant adversus sanctum archiepiscopum, alias atque alias extruxit machinas, et palam faciens quod corde conceperat, convocatos ad se episcopos omnes, qui affuerant, præsente archiepiscopo et principibus regni, his eos sermonibus affatus ait.

Ne nobis imperantibus tepescente justitia malorum insolentia se dilatet, voluntatis meæ est, et consilii, ratio quoque id ipsum astruit, ut consuetudines et legitima quæ traditurus sum, et quæ sancivit avus meus, a vobis confirmentur, ad pacem populi custodiendam, salva ordinis vestri professione. Respondent una voce pontifices, vestris legibus obtemperamus. Quibus ille, Legibus, ait, regni volo obediatis, et eas confirmetis, quæ ad ordinis salvationem noscuntur institui. Rursus episcopi idem quod prius responsum reddunt. Et rex in iram conversus, ut vel minis flecteret quos prece non potuit, jurat terribiliter, nullum eis patere diffugium, omnimodis oportere, ut leges regni, quæ pro pacis custodia traditæ sunt, episcopi quoque confirment et custodiant. Addiditque quoniam tempore avi sui et priorum regum istæ quas nunc traditurus erat leges, custoditæ sunt ab archiepiscopis et episcopis quos sanctorum numero novimus sociatos, ut nec mirum nec magnum videatur episcopis, qui nunc sunt, si prædecessorum suorum et sanctorum maxime sequantur vestigia. At venerabilis archiepiscopus suspectum habens pacis nomen, ne forte lateret sub melle venenum, sciensque non esse tutum in lubrico ponere pedem, et tenebris circumfusum proximare periculo, constanter respondet regi, nullis se velle legibus obtemperare, quæ divinis perhibentur legibus adversari, cæterisque idem

dicentibus, conventus ille inimica quadam hinc inde contentione solutus est.

Luxoviensis autem episcopus volens sibi conciliare regis animum, quem aliquamdiu infensum habuit, de transmarinis ad regem per idem tempus advenit; pace vero redintegrata probans quo spiritu ductus est, loquitur placentia regi potius quam utilia, materiam ministrat decipiendi fratrem, vincendi archiepiscopum, modum describens quo id compendiosius efficeretur. Domine, inquit, ut archiepiscopus a conceptu cordis sui facile reflectatur, prius episcoporum aliqui revocentur, qui vestras foveant partes et instituta confirment, et sic demum illius infirmata pertinacia, levare manum solus contra multitudinem non audebit, dum enim coepiscoporum constantia roboratur et fulcitur assensu, invincibilis perseverat. Factum est ut suggessit.

Tres statim de numero episcoporum absque arcu vel gladio, sine grandi ac gravi congressu capiuntur inermes, imo quod verius est, ipsi projectis in terram armis bellicis hosti dedere manus, et quod improperando scribit dominus papa, quasi arietes non habentes cornua, abierunt absque fortitudine ante faciem subsequentis. Fuerunt autem qui traducti fuerant in partem regis, Cicestrencis episcopus Hilarius, Rogerius Eboracensis, et episcopus Londoniensis. Ab his error regis, etsi non initium forte, firmamentum tamen non mediocre et incrementum sumpsisse creditur. Ab his ergo disseminata sunt zizania, creverunt semina nequam horum industria in cordibus cæterorum; promittunt itaque observaturos se regias consuetudines, ut cæterorum nemo formidet idem facere, quod ab his qui inter cæteros eminebant initiatum est. Spondet rex quod non quæreret citra ordinem quicquam; ut horum securitas alios incli-

naret, quod absque cunctatione factum est. Horum igitur non consiliis sed insidiis et fallacia armatus, rex acrius insurgit in archiepiscopum; siquidem et ipsi tanquam gladium exacuerunt linguas adversus Christum Domini, de pharetra malitiæ venenata in illum spicula contorquentes, et nunc minis nunc blanditiis pulsantes pectus validum ut interficerent innocentem. Unde et prænominatus Hilarius primo quidem familiariter monet sanctum, ut domini sui regis consentiat voluntati, et confirmet leges, priorem illi promittens amicitiam et domesticum fieri regis, ut ante. Sanctus autem archiepiscopus ad hoc ait: Me nunquam pervertes, non me latet dominum Eboracensem et te, frater Hilari, manus dedisse regiis traditionibus, ut exemplo vestri alii subsequantur, sed certus esto quoniam incassum conaris me vestri reatus participio maculare. Itaque durius aggreditur sanctum, quid inquiens in sermonibus domini nostri regis intelligitis, ut caveamus et nos? spondet rex quoniam nihil quæret quod ordinem dedeceat, et quis aliud audeat suspicari? Sed et invitum te faciet observare statuta regni, si placuerit, dum subjectionis jure sub illius potestate vivis. Archiepiscopus autem, Vos, ait, videritis si expediat adimplere quæ spopondistis, ego nulla ratione consentio.

Veniens interea de transmarinis vir quidam magnæ apud omnes æstimationis, tunc quidem abbas de eleemosyna missum se a domino papa Alexandro, cujus et apices secum deferebat, asseruit. Forma vero literarum erat ut archiepiscopus regis consentiret voluntati, et sic sociarentur in pace. Abbas etiam in periculo ordinis monet, ut quod dominus papa mandavit hoc faciat, et ipse in culpa sit, si in aliquo archiepiscopus oberraverit; tantum paci consentiat. Literas quoque cardinalium abbas habuit, in quibus

mandabant securitatem accepisse a rege, quod non quærat aliud ab archiepiscopo, nisi ut verbo tantum statutis assentiat quæ traditurus est, quatenus publice honoraretur coram potentibus regni quum simul fuerint, nec contra ordinem suum exigerentur ab eo consuetudini consentire. Adjunxit etiam abbas sicut erat potens in persuadendo, regem nullatenus velle vinci, nec decere, annuat ille regi et pax erit, regnumque illi subjicietur ut ante, et omnia quæ regis sunt illius erunt, nec veniet in memoriam omnis illa commotio. Cæterum vestram, inquit, personam rex supra omnes homines honoravit, et tu ei quanta nemo unquam fidelitate servisti. Proinde ne per quem debuit sumpsisse fomentum, per te solvatur vinculum dilectionis, et ne quod tantis comparasti sudoribus tantaque devotione, commotione brevi depereat. Quid plura? non cessavit abbas usque dum persuasibilibus humanæ qua pollebat sapientiæ verbis, seductum archiepiscopum secum duxit ad regem; facile quippe creditum est viro, qui tantæ videbatur auctoritatis. Instante igitur abbate cum cæteris, qui ad idem convenerant, promittit archiepiscopus regi quod avitas consuetudines in fide servabit, nihil de eo ulterius auditurum se confidens, ut promissum fuerat, nec dolum suspicatus post factam securitatem. Quod audiens rex, Ut sponsioni, inquit, tuæ fidem demus, dignum est ut publica audientia hæc fatearis, universis siquidem notum est, in quantis mihi contrarius extiteris, publicis regni legibus contradicens. Et nunc convocemus ad diem certum ego quidem optimates et primos regni, tu vero episcopos et clerum; ut te coram multitudine consentiente, cæterorum nemo legibus nostris audeat refragari. Igitur castro regio Clarenduna coacto solemni concilio, propositis capitulis tenendarum consuetudinum, super

facta sponsione rex archiepiscopum convenit. Volo, inquiens, ut secundum pactionem publice profitearis quod pollicitus es. Sanctus vero archiepiscopus pœnitentia ductus, quod tenere consuetudinem concesserit, sub qua certum est ecclesiæ libertatem periclitari, graviter ingemuit pro sponsione. Et considerans non levem hac occasione confusionem ecclesiasticæ paci emergere, elegit incidere in manus hominum et regis motum incurrere, quam derelinquere legem Dei; nec minas metuit cujusquam hominum, quo magis a recto tramite deviaret, postquam ab hoc lapsu resipuit. Animadvertit nimirum vir sanctus hoc esse studium regis et molitionem, ut ecclesiæ libertas in jus regium redigeretur. Et ut palam fiat hoc fuisse consilium regis et voluntatem, sex tantum capitula tunc factæ et traditæ constitutionis huic operi inseruimus, quorum auctoritatem sanctus ipse in epistola sua condemnavit. Sunt autem hæc.

1. Quod non appelletur ad sedem apostolicam sine licentia regis.

2. Quod non liceat archiepiscopo et episcopo exire de regno, et venire ad vocationem domini papæ sine licentia regis.

3. Quod non liceat episcopo excommunicare aliquem qui teneat de rege in capite, sine licentia regis, vel terram illius vel officialium suorum sub interdicto ponere.

4. Quod non liceat episcopo coercere aliquem de perjurio vel læsa fide.

5. Quod clerici trahantur ad secularia judicia.

6. Quod laici, seu rex, seu alii, tractent causas de decimis vel ecclesiis.

Viderint hi qui adhuc hodie nimis pertinaciter restitisse regi calumniantur sanctum archiepiscopum,

si justum fuit inter hæc et multa in hunc modum patientiam exhibuisse, et non magis illud exclamasse propheticum Zelus domus tuæ comedit me; legerat profecto, quoniam qui consentit peccantibus et alium peccantem defendit, maledictus erit apud Deum et homines, corripieturque correptione sæverissima. Rex vero postquam vidit archiepiscopum pœnitere de promissis, et ab eo quod pepigerat, resilire, seipsum ultra non ferens, præ nimia indignatione, minas jaculatur inordinatas, quod ipsorum videlicet curvabit cervices, et si facultas non defuerit extollentiam conquassabit. Sed nec minæ nec monita sanctum a sententia deducere, nec regiæ poterant humiliare voluntati, pulsatur tamen, ut quandoque vel tædio victus consentiat.

Duo siquidem ex his qui ipsum utcunque sequebantur adhuc, Salesbiriensis scilicet et Norvicensis episcopi in multa anxietate et mœrore supplicant, ut ipsorum causæ compatiatur archiepiscopus. Tanta inquiunt in nos innovato vestri causa antiquo odio regis indignatio inflammatur, ut in periculum nostri capitis tota hæc convertatur malitia, nisi hodie pacem feceris. Idem hortantur qui de consilio regis erant consules duo, ut scilicet provideat sibi, misereatur ecclesiæ, et de suis curam habeat. Adjungunt terrentes quoniam nisi in ea die pacem faceret cum rege, in tantum se et tam inauditum prolapsuros fore piaculum, ut rex et regnum universum quasi gens sine consilio ut sine lege ab omnibus in circuitu subsannarentur. Sanctus vero archiepiscopus quasi miles invictus inter medios hostium cuneos festinans ad palmam, quem preces non moverant, nec minis cedere dignabatur, sed quoniam omnia in bonum cooperantur electis, iste tentandus erat adhuc ut post lapsum fortius insurgeret in adversarium.

Duo igitur milites templi magni ambo nominis, nec animi virtute, ut creditur, inferiores videntes iram regis implacabilem fore, si regiæ voluntati non consentiat archiepiscopus, ipsum iisdem quibus anteriores, conveniunt verbis dicentes. Quamdiu sic agis, domine, quod ecclesiæ sanctæ, quam regendam suscepisti, non compateris? da honorem regiæ majestati, et sopitis irarum stimulis unum eritis sicut a principio, sin alias, gravi clerum et ecclesiam universam ac lacrimabili exposuisti jacturæ. Securos præterea et certificatos se astruunt, quod nihil exigit rex, quod archiepiscopum dedeceat vel contra ordinem sit, et quod ita futurum sit si consentiat, seipsos suamque legalitatem audacter interponunt. Denique ne incredulus existat promissis, concedunt ut ipsi sine remedio et fine pereant si sit in conscientia regis fallacia aliqua sive dolus contra archiepiscopum, nisi ut in publica tantum audientia honoretur, et coram cunctis concedat quod contradixit. Asserunt regem nullo modo velle vinci, ne vilior appareret, et cæteri regis scita audacius præterirent quibus archiepiscopum cognoscerent refragari. Sanctus vero archiepiscopus fratrum lacrimis, quos veritatis ac fidei noverat æmulatores, non modice motus, et e regione sanctam ecclesiam considerans precipitio proximare, si non regis animum leniret assensus, Vestris, inquit, cedo consiliis, et regis annuo voluntati. Et spopondit cunctis audientibus quod in fide bona servaret leges et consuetudines regni. Rex confestim quasi rapto hoc sermone ex ore archiepiscopi, Audistis, inquit, quid archiepiscopus sui gratia sposponderit, volo ut aliis episcopis injungat quod ipse concessit. Concedo, ait. Nec mora in medium assensere omnes. Rex igitur dicto ad archiepiscopum, Semper mihi adversarius es, ad optimates consequenter et consiliarios

sic loquutus, adjunxit, Tenentes episcoporum sponsionem super legum regni custodia, provida tractemus examinatione negotium, ne quando opus sit de legibus inter nos iterare sermonem. Cum summa itaque diligentia leges avi mei Henrici regis recordatæ et conscriptæ publice coram omnibus recitentur, ne novum aliquid tradidisse quisquam nobis præsumat imponere. Consummato autem negotio secundum regis edictum, Volo, ait, ut sigillo archiepiscopi signetur hoc scriptum et confirmetur. Sanctus vero archiepiscopus tum primo dolum, quem fuerat suspicatus, advertens interposita fide quam Deo debuit, Non hoc fiet, respondit, quamdiu in hoc vasculo spirat hæc anima. Nam domestici regis, dato consentiendi consilio, securum fecerant archiepiscopum, quod nunquam scriberentur leges, nunquam illarum fieret recordatio, si eum verbo tantum in audientia procerum honorasset, et quia rex ex toto cederet voluntati archiepiscopi, et omnis utrinque malevolentia conquiesceret. Nunc ficta se pactione seductum videns, ad animam usque tristabatur, et cautius providere sibi in posterum deliberabat. Rex autem et consiliarii, aliud schema excogitantes, partito instar chirographi scripto prænominato medium archiepiscopo contradunt. Quod accipiens invitus quidem sed defensionis intuitu, suis ista locutus est. Scio, inquiens, damnandum fore quod fecimus, si non opus reprobum sana intentio excusaret; hinc maxime illorum experiemur fallaciam, patebunt doli, et laquei nudabuntur, ut amodo frustra expandant rete suum coram oculis pennatorum, hactenus quidem funes extenderunt in laqueum, ut nos præcipitarent, sed nunc omnis illorum detegitur fraus, ut facile jam caveamus.

Soluto tandem in hunc modum concilio, abiit vir

sanctus in viam suam, tristis quidem et iratus supra modum sibi, quod tam enormi malitiæ consensum dedit. Nam regi quidem et ex parte paruit, et regis tamen irreparabiliter animum amisit. Errorem autem nequaquam passus impune præterire, seipsum ab officio missæ suspendit, et tenuit in sententia quousque a domino papa absolveretur. Interea Ebrensis episcopus de transmarinis ad regem venit ut regi archiepiscopum reconciliaret. Rex autem cum interminatione, Verba, inquit, sunt: omnibus inde diebus quoad vixerimus ambo, loqui poteris; nec pax erit ulla, nisi a papa impetret archiepiscopus, ut sigillo suo leges regni mei consignet et sanciat auctoritate. Instante episcopo, per eundem scripsit sanctus archiepiscopus domino papæ, ut dignaretur sua auctoritate et sigilli impressione regias traditiones confirmare. Papa vero perpendens illico, quod hanc petitionem archiepiscopus summa constrictus necessitate, fecisset, scriptum cum indignatione quadam a se repulit et reprobavit. Quo cognito rex ægre ferens irritum fieri consilium suum ira vehementiori inflammatur in archiepiscopum, totum illi ascribens quod abusionibus suis dominus papa non consensisset.

Ab illo ergo die convocat consiliatores qui loquuntur quod libeat magis quam quod deceat, multiplicat ingenia et instaurat machinas, nec curæ fuit quo id fieret modo, tantum archiepiscopi curvaret constantiam et minueret auctoritatem. Hoc autem sensere domestici, ut si Eboracensi archiepiscopo posset impetrare a papa regni legationem, facile dominum Cantuariensem hoc modo quassaret. Transmissis ad papam duobus clericis, multa instantia laboratum est ut effectum consequeretur voluntas regis, sed hoc post alia legatis responsum est, quoniam Eboracensis inferioris omni tempore fuerit dig-

nitatis et auctoritatis quam Cantuariensis ecclesia; et Erit, adjunxit, quoad vixero. Referunt nuncii protestantes quia nisi regem postulata legatione placasset, archiepiscopus capitis sententia puniretur. Et papa quidem hoc audiens ex animo suspiravit. Considerans autem, ut vir sapientissimus, leviori nonnunquam consentiendum noxæ, ut perfecte gravior evitetur, legationem quidem transmittit regi, sed penitus potestatem interdicit gravandi quemquam sive promovendi Eboracensem contra dominum Cantuariensem. Instabant nuncii affirmantes non esse in conscientia regis hac occasione velle gravare quemquam, sed ut hac permissione contradicentem humiliet archiepiscopum, et devotiorem efficiat regiæ majestati. Super omnia autem ne in regis injuriam infames ordinatorum ausus actionesque insolescant, quum regi perspexerint non deesse facultatem gravandi archiepiscopum, sub cujus tuitione clerici temerare leges publicas non verentur. Sed nuncii aliam quam dictum est nulla ratione poterant extorquere legationem, quam tamen in publicis conventibus ostendens, divulgari fecit potestatem obtinuisse se a domino papa, qua posset archiepiscopi præsumptiones refrænare, quum, sicut dictum est, omnem cum permissa legatione nocendi sive promovendi aliquem auctoritas apostolica potestatem ademerit. Hinc sane quum nec ratione nec quasi apostolica auctoritate gravare posset archiepiscopum in propria persona, in subjectis persequitur, et vultu tristiori quod animo gerebat odium letale prætendens minis fecit, quod opere non valebat; ordinatos et ecclesiam Dei quacunque potuit occasione, ut archiepiscopum irritaret, opprimere non cessavit. Quantas habuerit lites, quantas pertulerit a rege et ministris regiis injurias pro defensione ecclesiasticæ

libertatis, quantas ab invasoribus rerum ecclesiæ sub occasione regiæ commotionis contumelias passus sit, omittimus enarrare.

Sed et ordinatorum inordinati mores inter regem et archiepiscopum auxere malitiam, qui solito abundantius per idem tempus apparebant publicis irretiti criminibus, quos regis consilium et voluntas decrevit publicis regni legibus debere subjici, sed archiepiscopus libera auctoritate reclamavit. Voluntas siquidem regis erat ut secundum leges quas avitas appellavit, ordinati in furto, homicidio, vel etiam proditione deprehensi, primo quidem ordinibus expoliati, postmodum privationi membrorum pro modo delicti traderentur; fiebatque lethale spectaculum et lugendum omnibus seculis. Cerneres de ordine sacerdotum, diaconorum, et inferioris gradus, trahi ad concilia, ibi contra sacros canones a laicis condemnandos morti, sive membrorum contumelia deturpandos, sive in carcere regis miserabiliter retrudendos. Sed sanctus archiepiscopus dolens conservos suos, pro quibus Christus mortuus est, tantis ascribi indignitatibus, et in hoc considerans libertatem ecclesiæ deperire, ipsorum in se suscepit miserias, causam egit, et pro ipsis quibus potuit viribus repugnavit. Spondet regi quod in curia ecclesiæ pro clericis respondebit, et juri eos exhibebit pro quacunque calumnia. Rex autem perseverans in sententia, asserit neminem eorum qui in custodia sunt egressurum, nisi degradati et tortoribus traditi pœnas persolverint quas meruerant. E contra vero archiepiscopus, quia non sic erit, respondit, Nunquam, ait, degradabo, nunquam Dei ministros laicali justiciæ exponam, peccantes secundum Dei leges et patrum decreta corripiam, nec quantum in me est, ecclesiæ dignitates, quas per tot secula ad nos usque

sanctorum transmisit auctoritas, deperire permittam.

Quum itaque secundum quod mente tractaverat, ordinatos comprimere nequaquam liceret regi, renitente archiepiscopo, his sermonibus conquestus ad optimates causam suam contra archiepiscopum allegavit. Juravi quod justiciam et pacem tenerem in regno commisso mihi, dispositione divina, eosque qui injuste viverent justo judicio secundum merita condemnare, et id quidem hactenus feci, faceremque pro viribus, si non archiepiscopus nos et regnum sua pertinacia perturbaret; auctoritate namque sua protegit homicidas, tuetur fures et sacrilegos, et ad se refugientes suscipit inimicos justitiæ, pacem præstans his, qui regni pacem confundunt. Et quidem juste clericos insequimur, quibus in omni scelere et flagitiis nequiores vix quisquam invenietur, si diligenter attendatur, unde et ad majorem contemptum de custodia publica, de carceribus reos extrahit et absolvit, et sub interdicto Christianitatis curiæ meæ subducit, ne debita in eos exerceatur justicia. Denique quid nos, quid regnum universum valet, si justitiæ leges deperierint? pereunt plane si pepercero. Sed nec parcam si prævaricati fuerint. Clerici et comprehensi tradantur mox justitiæ exactoribus, et ordinibus privati secundum leges justitiæ pœnis subjaceant. Addidit quoque quomodo avus suus suo in tempore secundum communes regni leges corripuit ordinatos, quando et sancti fuerant archiepiscopi pariter et episcopi. Ea propter prædico, inquit, malo suo et confusioni fore, si his archiepiscopus contradixerit, quæ tot sanctos patienter portasse cognovimus. Quo dicto cum ira et indignatione nimia sanctus archiepiscopus nihil subtrahens veritati consequenter ad regis objectionem respondit. Si placuisset,

domine rex, emendatius dixisses, nam ego nec homicidas nec fures tueri soleo, sed persequi. Verum nefas duxi et pro crimine reputo, mancipatos divino cultui laicis legibus ad contemptum sanctæ matris ecclesiæ condemnari, ordinum videlicet privatione confundi et corporaliter perire. Nulla hoc docuit lex, nec ratio consentit ut simplex prævaricatio duplicem sustineat ultionem, nulla me ratio ab hac sententia revocabit. Quum prolapsi fuerint, et in lethali crimine comprehensi, tali conditione priventur ordinibus, ut deinceps a membrorum læsione immunes maneant, si post degradationem ad suum vomitum denuo revertuntur, vivi si placet absorbeantur, affigantur patibulis et inaudita mulctentur pœna.

Quod asseritur avum vestrum vel alium quemlibet in clericorum necem sævisse, subita quadam præsumptione et semel id factum fuisse cognovimus; sed incongruum valde est, ab his sumi exempla justitiæ, qui quicquid propria elegerant libertate, pro legibus affirmabant. Denique quum in regem descripsisset Salamonem sanctus David, contra regis propositum coronando et consecrando Adoniæ interfuit sacerdos Abiathar, pro quo schismate et temerario ausu suspensum quidem ab officio, pristina ac paterna legimus dignitate privari, sed membrorum nequaquam pertulisse jacturam. Indignum proinde videtur ut pro simplici commisso duplicem judex homo exigat ultionem, quum judex omnium Dominus neminem, ut scriptum est, bis judicet in id ipsum. Sed et quæ poterit unquam ordinato vehementior irrogari confusio, quam si fuerit degradatus? nullum ei majus infertur opprobrium. Igitur quum ad hoc divina dispensatione assumptus sim, ut meo patrocinio et tuitione ecclesiam Dei protegam et ordinatos, ab hoc proposito non me nisi mors separabit. Viso itaque

quod immobilis staret archiepiscopus in sententia, ut nec regiis in aliquo præsumptionibus acquiesceret, nec ordinatos sineret tractari cum dedecore. Rex totus incanduit ira, et rupto tandem silentio in hæc verba prorupit, Humiliabo, inquiens, superbiam archiepiscopi et ibi merito pertinaciæ consumam, unde ad tantum fastigium sublimavi.

Plura sub hac lite tempora transierunt, conante quidem rege ad conculcationem ecclesiasticæ libertatis archiepiscopum a sententia revocare, archiepiscopo e contra pro defensione cleri modis omnibus repugnante. Et revera jam solus id agere visus est, episcoporum destitutus consortio; qui omnes pene abeuntes retro regem sequuti sunt, et qui remansisse credebantur, compressit timor regis, ne libere loquerentur mala quæ fiebant, et sic solum in certamine reliquerunt, et sine solatio, sed humano; nam solus esse non potuit, cum quo justicia dimicavit. Cæteri vero gloriam hominum diligentes non Dei, dum terga verterent viso præliorum apparatu, hostibus auxere virtutem et cornu dederunt peccatori, gladium quippe verbi Dei nudare formidantes illic trepidaverunt timore, ubi non fuit timor. Sed Deus quoque dissipabit ossa eorum qui hominibus placent, quia qui hominibus placere volunt Christi servi non sunt. Cur autem archiepiscopum destituerint, dominus papa causam aperit, scribens ad episcopos, quia scilicet majorem homini quam Deo reverentiam exhibebant. Viderint ipsi quid dicturi quid acturi sint in judicio Dei, qui regi loquentes placentia, faventes errori ipsum faciunt deviare, quem præsertim corripere conveniret, ne ejus exemplo audacius cæteri deliquissent, quando autem vel errare se crederet, quum uno tantum reclamante, universitas aliorum consensisset errori, et factus est secundum prophe-

tam, sicut populus sic sacerdos? Quinimo ad sui ordinis contumeliam solus episcoporum consensus sufficeret, si non insuper adversus virum Dei consiliis nequam regis animum armavissent.

DE CONSPIRATIONE EPISCOPORUM CONTRA ARCHIEPISCOPUM.

Sanctus igitur archiepiscopus considerans episcopos unanimi pene omnes contra se conspirasse consensu, nec regis indignationem ulla posse ratione leniri, nec in his omnibus aliquod pacis apparere vestigium, suam ad tempus præsentiam subtrahere deliberavit, videlicet ut eo subtracto qui materiam commotionis ministrasse creditur, dum regis usurpationibus non faveret, rex saltem desolatæ ecclesiæ compateretur. Simul et alia causa egrediendum patria decrevit, ut auctoritate et auxilio domini papæ, quem adire disposuit, oppresso regi in aliquo subveniret. Assumptis itaque paucis secum navem conscendit, et primo quidem prospere spirantibus auris, quum jam ducerentur in altum, nautæ mutuo loquebantur dicentes, Quid agimus, transportantes de regno inimicum regis? insipienter operamur; nos et tota nostra progenies perpetua proscriptione exhæredabimur. Ad archiepiscopum quoque loquuti affirmant quia in tali vento nemo posset applicare quo jusserat, tum ille placide satis respondit: Si etiam venti proposito nostro contrarii sunt, Domini voluntas fiat, et vos portum tenete quem dominus assignabit et statim in Angliam reduxere. Sanctus vero recognovit postea et suis confessus est, nec dum fuisse voluntatis Dei ut tunc transfretasset, adhuc illi certamen grave reservatum et tentationes per quas transiret ut probatior appareret; quod factum est. Rex autem, audito quod navem conscendisset

archiepiscopus, tristis mansit et anxius, donec reversum cognovit, timuit namque vehementer ne eunte illo ad dominum papam regnum sub interdicto maneret.

DE CONCILIO NORTHAMTONIÆ.

CASTRO igitur Northamtonia solemne statuens celebrare concilium, omnes qui de rege tenerent in capite, mandari fecit; citatus est et archiepiscopus. Ante illud sane concilium quidam de domesticis regis et potens apud regem, clamabat in curia archiepiscopi possessionem, quæ de jure ecclesiæ fuerat ab antiquo; quum autem, reclamante justitia, calumniam suam miles prosequi non valebat, regi negotium intimavit conquestus quod jus suum archiepiscopus injusto tulisset judicio, et falsam fuisse curiam archiepiscopi, et in regis injuriam redundasse juratione interposita derogavit. Rex vero, qui occasiones quærebat adversus archiepiscopum, mandavit ut occurreret militi responsurus de violentia; qui quum adesse non posset gravi retentus infirmitate, missis qui regi responderent, excusavit diem. Rex vero penitus nullam excusationem suscipiens, ipsum publicam audientiam subterfugisse suspicatus est, hac igitur causa quantum ad negotii superficiem spectat, sanctus præsul Northamtoniam, quasi super his judicandus, ante tribunal Cæsaris citatus est. Re autem vera et intentione, ut ex fine colligitur actionis, quatenus publice lacessitus et a sententia deductus, vel regi consentiat super legum regni susceptione et custodia, vel si pertinacius resistat, sententiam accipiat damnationis. Affuit igitur, ut dictum est, et incontinenti regem adiit submissius, orans ut pro communi utrorumque commodo et salute, dominum papam adeundi licentiam dignaretur concedere, qua postulatione rex in iram versus respondit, quod

nequaquam sicut speravit abiret, Prius, inquit, responsurus es quod ad meam citationem supersedisti venire. Ad quem archiepiscopus, Non sic, ait, loquatur dominus meus, morbus detinuit et excusavit. Sed nec humili rex excusatione delinitus nec morbo, jubet ocius judicium fieri et decerni quæ sententia feriatur pro contemptu. Judicatur quingentas libras dandas esse regi in satisfactionem supersessionis. Recitato judicio sanctus ingemuit, videns in loco judicii iniquitatem. Conanti autem contradicere judicio, reclamatur ab omnibus, suggeriturque ut ira postposita in hoc saltem studeat placare sibi regis animum. Annuit tandem, hac sperans via finiri posse motam controversiam. Exigitur dare obsides qui respondeant pro pacta pecunia. Quibus inventis, revocatur in medium causa militis unde contentio orta est. Videns sanctus quia occasionem quærerent, unde illum in aliquo accusarent, asserit cum summa libertate, quod nemini inde respondere habeat extra curiam ecclesiæ, quum nequaquam miles probare potuerit quod in curia archiepiscopi quicquam sibi contra justiciam judicatum sit, juratio siquidem qua falsare nisus est judicium ecclesiæ, nec usitata fuit, nec legitima; unde intulit quod nulla cogeretur ratione extra curiam suam super hoc negotio respondere. Et miles quidem, qui sanctum archiepiscopum gravare non timuit, et manum mittere in Christum Domini, eodem anno amissis duobus filiis quos disposuit de ecclesiæ patrimonio hæredare, ipse quoque vitam perdidit et possessionem.

Rex autem, ut vidit hæc ad archiepiscopi accusationem non proficere, alia excogitavit. Jubet ut rationem reddat archiepiscopus eorum quæ tempore cancellariæ custodienda suscepit, et qualiter et in quibus ea dispensaverit non cunctetur edicere. Turbatus

primo archiepiscopus inopinatæ questionis novitate, respondet tandem, non decere talia revocari in causam, quæ pridem absolutione solemni fuerant terminata. Jurat ille oculos videntis omnia, audire se velle pro omnibus his rationem in crastino. Causante archiepiscopo induciarum angustias, ac dicente nec legitimum esse nec rationi consentaneum, ut sub tanta celeritate pro tali negotio respondeatur, jurat iterum rex sicut ante quod nulla fiet excusatio, nec longiores dabuntur induciæ, sed in crastino respondebit. Sanctus igitur, expensa in litibus die et jam advesperascente, receptus hospitio, et gravi mox tactus dolore splenis, lecto decubuit, noctemque sine cibo et insomnem ducens, miserabili decoctus dolore, vix diem præstolatus est. Solebat hoc modo vexari, sed nunc anxius solito, turbato nimirum sanguine post iras diurnas et litigia.

Adsunt ministri regis, qui sanctum urgerent ad concilium, excusat ille, prætendit morbum, et indicem anxietatis sudorem ostendit, ad curiam se iturum, quum transierit vehementia ægritudinis, pollicetur. Jurat rex terribiliter, Venire illum oportet, nulla erit excusatio; quantoque anxius querebatur archiepiscopus, eo plures rex nuncios misit qui ipsum curiæ præsentarent. Suspicatus denique ne forte affectata esset infirmitas ut audientiam declinaret, duos mittit de nobilioribus et primis regni, consulem Leyecestriæ et Cornubiæ, qui renunciarent regi, ne simulationis suæ archiepiscopus tempus conetur redimere. Astant comites viro sancto, dicunt oportere eum absque mora et excusatione curiæ præsentari. Sanctus vero quantis premeretur angustiis indicavit. Urgent comites, ille supplicat, illos adjurans per nomen salvatoris, ut vel illius diei concedantur induciæ, Cras, inquit, vita comite, auditurus quid domino regi placeat,

vel in sella portatus assistam. Datis induciis, ea tamen conditione quam sanctus interposuit, comites reversi sunt. Die eodem dictum est ei pro certo quosdam ex regalibus in ejus necem conspirasse, et a rege præloquutum fuisse, quod si ad curiam iret, vel capite plecteretur vel redigeretur in carcerem. Expavit pro tristi nuncio, et toto contremuit corpore, ut postea confessus est, minus quidem mortem quam vincula metuens, ne videlicet libertas loquendi pro causa ecclesiæ adimeretur, et hoc non solum tunc sed et semper timuisse eum certum est. Confessus vero timorem suum religioso ac timenti Deum, admonitus est, ut mane processurus ad curiam in honorem beati martyris Stephani hostiam salutarem offerat salvatori, ne die illo noceret illi inimici malitia. Paruit ille et expletis cum multa devotione et lacrimis salutaribus sacramentis, stolam sanctam circumdans humeris, sub habitu tamen exteriori, dextram sanctæ crucis vexillo munivit, crucem propriis manibus bajulans, ne a se passionis suæ elongaretur exemplum.

DE INGRESSIONE ARCHIEPISCOPI.

Martyr ergo nobilis solo Deo comitatus ingreditur, ubi consedere pontifices, et ex principibus nonnulli, rege residente cum domesticis in interiore conclavi, nam ea die sese mutuo non viderunt rex et archiepiscopus. Ingressus itaque sella remotiore consedit crucem tenens. Ad quem Londoniensis episcopus accedens, hortatur ut crucem deponat, ne quasi nudato ense videatur super dominum regem intrasse, Hoc, inquit, modo accenditur ira, discordia cumulatur, et exasperatur regis animus: cui quum persuadere non posset verbis, vi crucem extorsisset ei de manu, si non utrisque manibus vi similiter eam

vir Domini detineret. Eboracensis quoque, eadem repetens quæ a superiore objecta sunt, hortatur et ipse ut crucem deponat; Tu, inquit, ingrederis armatus super dominum regem, sed certus esto quod dure incidit ensis regius, et jam contra te exertus est, si non consultius egeris. Tunc sanctus archiepiscopus humili usus affatu, ne daretur occasio insidiantibus, Scio, ait, quod regis incidit gladius, sed carnem, nam crux ipsam pertransit animam, et spirituales transverberat potestates; absit a me quod objicitis, ne quando gladium portem contra dominum regem, crux enim pacem portat non gladium, quæ in cælis sunt, et quæ in terra pacificans, et ego pacem volo, nec crucem dimitto.

Decrevit autem rex revocare in medium criminationes quæ superius motæ sunt contra clericos, ut inde archiepiscopum accusaret, sed proceres dehortati sunt, ne forte si adversus ordinatos calumnia moveretur, episcopi cum archiepiscopo suos singuli tuerentur; Alia, inquiunt, quæstio proponenda quæ specialiter ad archiepiscopum respicere videatur. Interim nunciatur viro sancto ab his qui consilio regis interfuerant, quod nisi consulat sibi, eadem die vel plecteretur capite vel in carcerem et vincula retruderetur, sicut hesterno audierat. At venerabilis archiepiscopus pro se quidem intrepidus, sollicitus autem et anxius pro causa desolatæ ecclesiæ et pauperum Christi, quibus qualemcunque videbatur protectionis umbram obtendere, si quod illi pateret evadendi refugium attentius consideravit, et paululum deliberans, quum neminem prorsus videret, qui verbum loqueretur, quo regis erga ipsum defervesceret furor, stantibus circa se episcopis et proceribus, sedem apostolicam appellavit, quod solum videbatur reis esse remedium: Nam hæc curia, adjunxit, qualiter eccle-

sia gravetur, inquirit. Stupentibus illis ad subitam appellationem et frementibus in eum, Londoniensis, stimulante ut creditur conscientia, ut sibi remittatur appellatio, deprecatur. Ad quem sanctus archiepiscopus, Nec te, inquit, absolvo nec quempiam cæterorum, sed in vi obedientiæ ex auctoritate Dei et domini papæ injungo omnibus in commune, ut plenariam justiciam exigatis de homine, qui in me manum miserit, quicunque fuerit ille. Et adjungens imperavit sub anathemate et in periculo ordinis et animæ ipsorum ne parcerent. Wintoniensis vero, commotis omnibus pro illata appellationis sententia, volens paci consulere, timensque lethale quiddam oriri circa archiepiscopum, his eum verbis adhortatus est. Redde igitur archiepiscopatum, ait, in manum et misericordiam regis, si forte hoc modo adversum vos et nos pariter vestri causa regis indignatio detumescat, aliter vero mortiferum video tumultum, nec ullum paci locum vel concordiæ reservari. Ille contra cum interminabili juratione protestatur quia nunquam archiepiscopatum redderet, donec ipse tenere potuerit, non ea, inquit, conditione suscepi ut reddam, sed ut pro eo meipsum impendam. Exhinc nonnulli pontificum perpendentes quod necem archiepiscopi moliretur et maturaret consilium regis, tristes turbatique et præsertim pro facta appellatione, qualiter ipsum eriperent de manu regis et præsenti periculo colloquuti sunt, et idcirco quos malitiæ ministros noverant extitisse a principio et incentores discordiæ, Eboracensem videlicet, Londoniensem, Cicestrensem, (nec dum enim Salesbiriensem prænominati duo sociaverant sibi,) his sermonibus alloquuti sunt. Novit universitas vestra quod ab initio ordinationis archiepiscopum fueritis insequuti, neque enim inter vos integer unquam fuerit amor vel socie-

tas, nunc ergo si tacentibus vobis occidatur, ad vestram specialiter infamiam respicit et opprobrium, rex quoque perennem portabit maculam, universi nos ordinis et officii suspendium irreparabile sustinebimus. Denique communicato invicem consilio idem omnes sensere, ut si permittente rege contra archiepiscopum appellarent præsentiam domini papæ, hac ipsum arte a præsenti liberarent periculo et a sede depositum perpetuo silentio condemnarent. Adeunt regem ut sui ipsius et ipsorum nec non et totius regni misereatur, ne tanto ac tali facto, ipse et tota ipsius posteritas violetur opprobrio sempiterno. Nostræ, inquiunt, committatur curæ ac sollicitudini hæc causa archiepiscopi, ipsum vestræ humiliabimus voluntati, sempiternum illi de cætero silentium imponentes. Annuit rex media conditione tali, pontifices nil cunctati astantes archiepiscopo, præsentiam domini papæ appellabant et ipsi, quod jubente eo regias traditiones pro lege tenendas susceperint et confirmaverint, quas ipse post factam sponsionem contrarias ecclesiasticis institutis conabatur astruere. Sanctus vero archiepiscopus lætus quidem appellationem amplectitur, nihil æque desiderans quam ut audientia concederetur. Sed adhuc instabat commotio regis, et in tantum exacuerunt illum membra Zabuli, consiliarii nequam, ut missis militibus mandaret, ut rationem redderet incontinenti triginta millium librarum quas tempore cancellariæ suæ, absque conscientia regis, et eorum qui super negotia regni fuerant, profligavit. Vir autem Domini libere quidem respondit ad hæc, nequaquam decere super his facere quæstionem, quæ teste populo legitime terminata sunt, Electus, inquit, ad hunc honorem ex ore domini mei regis liberum me ab omni exactione in posterum clamavit potestas publica, quod nec

vobis excidisse debet, sed nec latet dominum meum quod in regni negotiis et obsequiis illius universa expenderim, si dignatur advertere, unde et hinc in causam ingredi nulla me constringit ratio.

Audita responsione hac, rex in iram versus et more suo Dei oculos protestatus, Homo, inquit, meus est et subjectionem debet, et mihi rationem non reddet? amplas de meo hæreditates habet et respondere contemnit; decernatur ocius cui subjaceat sententiæ pro contemptu. Non hinc, aiunt, tantum judicandus est; nam gravior ejus præsumptio contemptusque intolerabilior est, quod curiam Domini sui falsitatis arguere contendit dum alterius interpellat judicium. Et quidam de ordine episcoporum, qui hic nominandi non sunt, huic feruntur interfuisse consilio. Itur ad judicium, ubi justitia locum non habuit, ubi justus opprimitur, condemnatur innocens, addicitur æquitatis amator nemine resistente seu contradicente. Quid familia Pilati? quid milites Herodis? quid Neronis malitia nequius excogitavit? Nihil hic legi, nihil relinquitur æquitati. Denique ut libera daretur delinquendi licentia nemine reclamante decretum est, ut redactus in vincula, in carcerem retrudatur velut perturbator et proditor communis pacis.

DE DUOBUS CONSULIBUS.

Mittuntur mox consules duo, qui in superioribus jam tertio nominati sunt ad vinum Dei venisse, qui ex ore regis et principum datam sententiam archiepiscopo recitarent. Sanctus vero archiepiscopus quum a multis et super multis causis impeteretur, ne stans sacerdotis personam inhonoraret, residendo, quod ei divinitus inspiratum est, mirifice respondit, majorem scilicet a minoribus non debere ad judicium vocari, neque eorum sententia ligari. Ordo, inquit, confun-

ditur, si pastorem ovis feriat, si discipulus magistrum, si filius parentem verberet; neque enim ita pretiosius est aurum plumbo, sicut sacerdotalis dignitas regia potestate. Ad legatos quoque dixit, quia nequaquam judicium audiret, post factam appellationem. Ad quem nuncii, Quo, inquiunt, modo decretum publicum subterfugies, declinabis sententiam? hæreditates amplas de rege tenes, et in regis curia non respondebis, non auscultabis judicium? Hæc autem omnia objicientes cum indignatione quadam respiciens sanctus, Non est, ait, hæreditas, quod teneo, nec de rege, sed de Deo, cui in eleemosynam data sunt quæ possideo. Et vobis præcipio per reverentiam divini nominis et sacramentorum Christianæ fidei, ne in me hodie feratis sententiam, nec judicium faciatis. Laici vero qui de concilio regis erant et circumsteterant, et suffraganei episcopi, imo refraganei, eum hæc dicentem et sedem Apostolicam appellantem nihilominus condemnaverunt. Itaque athletam Domini a concilio malignantium recedentem aggrediuntur undique maledictis et convitiis clamantes, Ecce proditor abit. Denique quum in aulam venisset, ubi vulgus circumsedit et nonnulli ex regalibus ministris, adeo graviter offendit pedem, ut vix seipsum retineret a lapsu. Quid hunc animi habuerit, quando omnem evadendi perdidit confidentiam, nec ipse postmodum referre potuit qui hæc passus est, timens ne discerperetur. Continuo namque, secundum quod scriptum est Quia in adversis non se abscondit inimicus, exclamavit Robertus de Broc, Proditor regis abit, proditor regis abit, cæteris conclamantibus et, impetu facto, contorta stramina et levia quæque, quæ occurrebant, jacientibus ex omni parte. Clamor deinde probrosus insurgit et non minus tumultuosus, quam si quatuor civitatis

partes ignis vel hostium insultatio invasisset. Ut autem suggestum est regi ad perpetuum illi futurum opprobrium, si infra curiam suam sineret conculcari archiepiscopum ac discerpi, clamatum est ex ore regis, ut liberum paterentur abire. Vir autem Domini nemini quicquam respondens, stupens vero ac tremens ne forte retineretur, declinata jam die ad vesperam hospitio se recepit, ubi quum de tam numerosa familia sua non amplius quam sex servientes invenisset, cæteris ob metum et minas regalium dispersis quo sibi quisque tutum putabat, introductis pauperum turbis cum ipsis refecit. Deinde servientibus qui aderant lectum suum in oratorium beati Andreæ (apud monachos enim hospitatus est) deportare jussit, et de retro majus altare componere ac si illic propter refugium quiescere disposuisset.

Profunda autem incumbente jam vespera sumptis secum duobus fratribus, quibus ante propositi sui secretum aperuerat, et famulo fideli, quum vehemens imbrium inundatio et tempestas hiemalis de illorum profectione neminem prorsus sineret esse sollicitum, per portam aquilonalem, cæteris omnibus diligentius obseratis, soli quatuor elapsi sunt. Nam pro certo accepit vir domini a dicentibus, quod si diem crastinum expectasset, absque retractione in carcerem truderetur. Tota autem nocte iter agentes, erumpente tandem aurora, Lincolniam ingressi apud civem, Jacobum nomine, notum fratribus, latitabat. Sed et sanctus sumpto habitu conversi et nomine mutato frater Dermannus appellatus est. Inde cymba brevi transvecti Semplingeham diebus aliquot pausaverunt. Inde quoque resumptis jam viribus grangiis Chikestrande recepti, optatas ibi latebras reperiunt. Et ut clarescat quam sancta quam pia vir sanctus intentione illam inierit fugam, idem hospitium fidelis sui

salvator multis miraculis processu temporis illustravit. Inde etiam assumpto canonico sacerdote, noctibus ambulantes, diebus vero latitantes locis opportunioribus, donec demum ad portum Sanwicum perventum est, unde latenter in navicella transmissi, applicant in avena retracto mari, portum publicum devitantes. Incedentibus autem illis per arenam aliquamdiu ac festinantibus corruit in terram sanctus archiepiscopus insolita vestium calciamentorumque grossitudine præpeditus, erectus vero manus elevans et inspiciens ingemuit graviter, magistra præmonitus experientia, quam non sit sperandum in incerto divitiarum, quam fallax, quam fugitiva sit omnis vitæ præsentis gloria. Pro copia namque, quæ illi pro voto aderat paulo ante, equorum fortium ac pretiosorum vix inventum vilissimum, jumentum conductum fœno capistratum et sine sella, ut in Christi paupertate, et ipse jam pauper factus, pro Christo incipiat gloriari. Quanta autem trepidatio! quantave sollicitudo fugientes occupaverit! ne subito comprehensi reducerentur, quis referet? Denique ad augmentum formidinis apud sanctum Audomarum quum jam ulterius occultari non possent, Ricardum de Luci reperiunt, qui pro responso quodam ad comitem missus est.

Miles igitur, ut cognovit, aggreditur archiepiscopum, hortatur ut secum redeat, reconciliabit eum regi. Excusat ille, negat reditum, nec se committere audet militi, sciens regis animum implacabilem quum semel amittitur, papam potius adibit, illius deinceps ope et consilio reversurus. Tumet miles et minatur, et ne in illum confidat interdicit ulterius, sed magis ut inimicum devitet. Ad hæc archiepiscopus Non minas, inquit, non improperia merui, sed fidem mihi et subjectionem debes. Ad comitem mittit vir Dei

ducatum postulans et liberum per Flandriam transitum. Minatur comes, et archiepiscopus ad dominum suum conversus, qui non deseruit sperantes in se, nec misericordiam amovit a genere justorum, ipso duce et episcopo Tavernensi auxiliante, nocte eadem liberatus est de ore leonis et de manu bestiæ, et regem declinavit et comitem et Flandriam pertransivit immunis. In crastino autem remandavit sociis ut properantes post ipsum, Suessionem venirent.

Cognita autem ac publicata fuga archiepiscopi, transmisit rex legatos suos ad regem Galliæ ne pateretur archiepiscopum in regno suo recipi nec habere refugium. Astruunt sic convenisse ambobus in reconciliatione mutua, ut si cujus eorum fugitivus in regno alterius comprehenderetur, tentus mox redderetur domino suo, et nunc, inquiunt, potentissimus post regem nocturnus exiit et fugitivus. Rege autem dissimulante primo, et quasi quid vel unde loquerentur ignaro, dixerunt nuncii quoniam archiepiscopus Thomas, quum rationem super interrogatis reddere non valeret, ad indicium damnatæ conscientiæ, judicium domini sui subterfugiens, furtim de regno egressus est. Quibus rex ait, Vidi Thomam archipræsulem, novi optime Cancellarium, nec latet quanta cum devotione, nec ad oculum nec in facie sed in fide servierit regi, cui digna famulatus recompensatio redditur, ut nec cum ipso pacem, nec hic patiatur rex invenire refugium. Digne, inquam, reddidit famulatum, quod de regno suo fugatum etiam in alieno persequitur. Ad quem legati, Hostis, inquiunt, et adversarius extitit regno vestro archiepiscopus, quem tueris, et tuam ipsius non semel molitus est mortem, et de regno Franciæ non modicum domini sui subjecit imperio. Rex autem interposita juratione, Si mihi, inquit, ita ad votum deser-

visset, nequaquam ingratus existerem, et nunc si scirem ubi esset, festinus occurrerem venienti. Orant nuncii ut hoc saltem faciat pro rege Angliæ vice dilectionis alternæ, scribat contra archiepiscopum papæ, ne et ipsum ad gravamen regis et regni totius circumveniat. Abeunt nuncii et rex ilico per fidelem scribit domino papæ, quatenus paternam quam ipsi semper impenderat dilectionem, Thomæ quoque Cantuariensi archiepiscopo dignetur impendere, ipsumque tueatur, ne quavis occasione quenquam audiat adversus justitiæ sectatorem. Parat interim sanctus archiepiscopus ad papam proficisci appellationem suam prosecuturus, sed nuncii regis prævenerunt. Mox etenim rex audito responso regis Galliæ direxit ad papam Eboracensem archiepiscopum, Wigorniensem, Exoniensem, Cicestrensem episcopos, aliasque personas nobiles et nominatas; porro astantes domino papæ causam regis argute satis et eloquenter allegant, existimantes posse se pectus illud sapientiæ plenum circumvenire sermone composito. At papa sanctissimus veritatis utrobique vestigia servans, inordinate et durius justo calumniantem sanctum archiepiscopum, unum de prælatis his arguit et confudit: Frater, inquit, tempera te, ne maledicas proximo tuo, neque enim maledicentem archiepiscopo patienter ausculto. Prosequuntur legati, dicentes ex nomine regis, ut ad pacis et concordiæ reformationem inter ipsum et archiepiscopum, et divinarum legum redintegrationem cardinales duo a sede apostolica mittantur in Angliam, quibus perfecta ligandi ac solvendi potestate concessa, nemo audeat refragari, nulla contra ipsos appellatio fiat, sed ratum sit quicquid fecerint, et per ipsos transgressio omnis emendetur. Papa autem sanctissimus considerans statim fraudem latere in verbis, respondet, hanc potestatem

nulli concedendam cardinalium, ut locum papæ obtineat, nec per ipsum, intulit, quicquam contra rationem cardinalibus concedetur. Tale reportantes responsum legati regis in Angliam reversi sunt, non expectato archiepiscopo qui quarto abhinc die Senonas venit.

Advolutus autem ad pedes domini papæ causam adventus sui non ignoranti quidem exposuit, et oblationis vice chirographum regis utraque tenens manu extensum obtulit, et super genua erectus ait: Domine pater, hæc causa, hæc tota mea culpa est, pro qua ab ecclesia mea pulsus exilium patior. Istæ leges, quarum gratia implacabilem sentio iram regis, istæ traditiones quas in regno suo tenendas proposuit rex, et juramento confirmandas, ut ad posteros transmittantur; his ergo statutis contra divinas et Apostolicas leges assensum præbere detestans, solum ac solitum præsentiæ vestræ refugium inventurus adveni. Et ut mihi pro certo dictum est, jus archipræsulatus sui in manu domini papæ resignans expostulavit ut aliquem doctiorem et fortiorem de Anglorum ecclesia in eorum metropoli episcopum constitueret cardinalem. Sanctus autem papa elevans filium, amplexatur, osculatur, lacrimas lacrimis immiscens, et Deo gratias referens, quod virum tam humilem spiritu, pastorem tam sollicitum in salute ovium, advocatum tam constantem in causa, imo in multis causis, Dei invenisset. Dignitatem ergo, quam refutaverat, quia neminem ad hoc onus fortiorem esse cognoscebat, dominus papa reddendam esse decrevit, renitenti etiam et invito.

Lecta autem in audientia scriptura, quam archiepiscopus obtulerat, quo tenderet, quem esset habitura finem, quam contraria foret divinis legibus et ecclesiasticis institutis si teneretur, evidenti ratione

et eleganti eloquio per singula verba vir sanctus probavit. Sed causam regis tueri conatus est contrariis objectionibus Willelmus de Papia cardinalis, alii quoque de cardinalibus multa pro rege loquuti sunt, quumque medium plene diei occupasset alterna contentio, nec haberet quid ulterius objiceret pars adversa, juxta dominum papam sanctus, ipso præcipiente, resedit, mirantibus universis qui affuerant super prudentia illius et constantia responsionum ejus. Imperat Apostolicus animæquiorem esse, debitum tanto labori solatium repromittens. Scriptum quoque quod lectum est et auctoritatem illius, et quicunque illi assensum præberent, perpetuo condemnavit anathemate. Sanctus autem archiepiscopus post moram mensis unius circa apostolicum ab eo missus Pontiniacum abbati commendatur et fratribus, qui curam illius habeant in omnibus quæ necessitas deposcit humana, quod prona quidem mente compleverunt.

Rex autem postquam in tuto stationis portu locatum agnovit archiepiscopum, ubi nec illius feritate moveretur nec minis, in parentes fugitivi furor regius debacchatus est. Illi, quorum se Deus dicit patrem et judicem, orphani, viduæ, pupilli, innocentes et ignari penitus discordiæ cujusquam viri inveterati, mulieres cum pendentibus ad ubera parvulis, clerici, laici, cujuscunque essent ætatis et sexus, de cognatione archiepiscopi, et quidam familiares ejus, ut ex hoc amplius contristaretur, miserabili proscriptione nudati facultatibus universis de toto regno jussi sunt exulare, et servientes illius in vincula conjici ac teneri. Archiepiscopatus revocatur in manus regis, et Ranulfo de Broc ministro regis ob veteres inimicitias, quas exercuisse cognoscitur adversus virum Dei, traditur observandus. Qui totius inventor malitiæ et discordiæ fomes inter regem et archiepiscopum,

omni hoste ferocior, clericos archiepiscopi cum parentibus absque ulla miseratione, ubicunque inventi fuissent, insequutus exterminavit. Igitur quid facerent miseri? quo se verterent tantæ calamitatis inventuri remedium? num archiepiscopum peterent, qui peregrinis mendicabat ovis desolatus et exul? ipsum adiere tamen, qui materia extitit miseriarum ut putabant. Sed martyr fortissimus quid animi habuisse creditur, quum suos cerneret advenire prius quidem opulentos et divites, nunc vero sui causa nudos et inopes? Quos putamus fudit lacrimarum imbres? quæ suspiria traxit quum videret pendentes ad ubera matrum parvulos tam dira propter se et inaudita deportatione damnari? Grave quidem in mœrore suorum creditur pertulisse martyrium, qui in barbarorum quoque afflictione et miseria compassionis et misericordiæ visceribus affluebat, auxit dolorem quod, unde suorum relevaret inopiam, minime suppetebat. Nec quisquam nostram hanc dicat esse sententiam, multas potius elegisset mortes, quam tantam suorum cernere desolationem, cujus causa a principio ipse creditur extitisse. Sed humilium consolator Deus, humiliatum sui propter se et propter justitiam nequaquam deseruit in hac desolatione, nam rex Francorum, inspirante Deo, et principes regni larga manu contulere viro sancto unde et sibi et suis omnibus abundabat. Sed nec ipse surdus auditor domini acies suas cohortantis et dicentis Beati qui persequutionem patiuntur propter justitiam, ad tolerantiam accendit animum. Totus denique ad divinum conversus et cæleste solatium, potuit e facili persuadere sibi, quod per multas tribulationes oportet introire promissam beatitudinem. Et consideratis sanctorum vestigiis, damna rerum temporalium, æternorum amore, patienter amplectitur, re-

miniscens quoniam Abrahæ dictum est Egredere de terra tua et de cognatione tua, sicut terram, ita et cognationem suam postponendam ecclesiæ honori penitus destinavit. Audiens interea rex quod episcopos Angliæ dominus papa mandasset, Clarenduniam coegit concilium ubi juramentum exegit a pontificibus ne quis eorum pro quavis appellatione patria egrederetur, nemo mandatum domini papæ susciperet. Et quidem in hunc modum episcopi promiserunt, a laicis vero juratum est. Clamatum est ex ore regis quod siquis pro quocunque negotio sedem apostolicam appellasset, omnia quæ illius essent scriberentur ad opus regis et ipse traderetur in carcerem. Proh pudor! ubi tunc timor Dei? ubi reverentia legum? ubi pontificalis honor? omnes judicium regis et præsentiam appellabant. Causas ecclesiæ tractabat populus qui ignorabat legem Dei. Nusquam decreta patrum, nusquam auditum est evangelium, silentium ibi sumpsit divina lex, conticuit ratio, præsumptio sola obtinuit principatum, pauperes spoliantur ecclesiis, vestiuntur nummosi. Oblatio illa fidelium, quæ nummus Petri dicitur, quia Petri specialiter debebatur hæredibus, detinebatur cum censu publico reponendus. Portus et littora maris arctius servabantur, ut siquis mandatum aliquod detulisset suspendio statim vel aliqua dira morte periret. Plures tamen eo tempore dominus papa direxit epistolas quibus prælatorum arguebat errata, et suspensionem minabatur officii si non resipiscerent.

Per idem quoque tempus Eboracensi archiepiscopo scripsit hæc. Alexander servus servorum Dei Eboracensi archiepiscopo et universis Angliæ episcopis salutem et apostolicam benedictionem. Illius dignitatis et, &c. [*vide indicem epistolarum alphabeticum.*]

Episcopi autem si dicere licet, quod ipsi facere non formidabant, prævaricationi junxere contemptum. Nam quum filium suum coronari rex vellet, coronationis officium Eboracensis implevit, junctis sibi Gilberto Londoniensi, et Salesbiriensi Jocelino, contempta auctoritate et postposita reverentia domini Cantuariensis ad quem de antiquo jure regum inunctionem certum est pertinere. Ubi nulla ex more de conservanda ecclesiæ libertate mentio facta est, nulla cautio data est, sed juramentum potius interponitur, ut regni consuetudines quas avitas dicunt, sub quibus dignitas periclitatur ecclesiæ, illibatas debeat conservare. Hæc in epistola domini papæ scripta sunt, in qua a pastorali officio suspendit episcopos, qui coronationi huic irregulariter interfuere. Et quidem plures interfuerant, sed in prænominatis tribus pendebat negotium et per ipsos operatum est. Hi præsumptionis hujus ministri, auctores erroris, ut regis satisfacerent voluntati, parerent prævaricationibus, non ordini suo honorem, non mandatis Apostolicis obedientiam exhibentes, patienter ferebant divinæ legis proscriptionem. Immo ut quod verius est fateamur, ipsi libertatem ecclesiæ subvertere nisi sunt, consiliis suis commoventes regis animum adversus virum sanctum; concordiam persuadentes inutilem esse regno, inhonestam regi, nihil magis formidantes quam pacem, sicut sanctus ipse ad papam scribens testatus est.

Suspensi igitur ab officio et contemptus sui merito quidem vinculo anathematis processu temporis innodandi, nec sic cessarunt sanctum in exilio verborum spiculis, quem aperto cominus opere non poterant irritare. Pari siquidem tres ipsi conspiratione fœderati quæcunque de scripturis, quæcunque de exemplis præcedentium poterant perscrutari, coacervabant

sibi, quibus suam ipsorum et regis causam corroborare contra sanctum archiepiscopum conati sunt, dicentes: Quæ vestro pater in longinquo, &c. [*vide indicem epistolarum alphabeticum.*]

Hæc inserere huic opusculo libuit, ut pauca de multis colligens lector intelligat illos in exilio et desolatione sua sanctum archiepiscopum sensisse adversarios, a quibus debuit sperare solatium. Vir autem domini in persona Londoniensis episcopi rescripsit hæc.

Mirandum et vehementer stupendum, &c. [*vide indicem epistolarum alphabeticum.*]

Plura sanctus prænominatis tribus scripsit in hunc modum: multis quoque et frequentibus illum pulsavere mandatis ut hinc inde perpendatur, illi quidem quantæ devotionis ad justificandum opera regis, sanctus vero quantæ constantiæ in assertione veritatis extiterit. Tunc etiam ipsi pariter sicut cæteri omnes qui coronationi filii regis interfuerant, missis a domino papa epistolis suspensi sunt.

DE COMMORATIONE SANCTI APUD PONTINIACUM.

Sanctus vero Thomas commoratus Pontiniaco, quo illum dominus papa commendavit, ut prælibatum est, corpori suo multas et graves ac soli Deo cognitas tribulationes indixit, memor quippe dominicæ commonitionis Nesciat sinistra tua quid faciat dextra tua, quicquid sanctæ religionis, quicquid devotionis in se sensit, quantum in ipso fuit, teste conscientia occultavit. Ex eo igitur tempore olerum esu et grossioribus contentus epulis, et quæ levioris essent sumptus, delicatiora quæque furtim sibi subtrahere, nescientibus qui considebant, et indigentibus infirmis ministrare fecit. In amnem quoque, qui per officinas monasterii decurrit, latenter de-

scendens, et supra virtutem fragilitatis humanæ moratus quantas cruces corpori ex illa frigoris injuria intulerit, ut concupiscentiarum stimulos, qui adhuc vivere videbantur, in eo contereret, sequens infirmitas declaravit. Nam non multo post una facierum in tumorem versa usque ad interiores fauces computruit, et in morbum quem fistulam dicunt tumor excrevit. Diutius autem hac passione laborans non sine multa molestia et dolore extractis inde duobus ossibus demum sanatus est. Nocte vero quadam orationis et genuum curvationis fatigatus instantia, ubi sopori traditur videt in somnis quasi, orta inter ipsum et regem contentione gravi, solus ipse in præsentia domini papæ et cardinalium causam suam expositurus astaret, cardinales autem qui causam regis tuebantur non mediocriter moti, quod contra regem tam constanter ageret archiepiscopus, facto impetu in illum oculos illi effodere digitis ac discerpere moliti sunt, clamavit papa, sed cardinalium clamor et tumultus invaluit, et clamantem apostolicum obmutescere fecit, deinde egressis illis, alios ad se videt ingredi quasi carnifices destinatos ad ipsum quum solus esset, qui quidem terribiles aspectu et furore pleni archiepiscopum aggressi capitis ejus summitatem quantum occupavit latitudo coronæ gladiis extractis abraserunt, ita ut pars abrasa in frontem decideret. Turbatus vir domini novitate visionis horrendæ, alta cordis consideratione non sine causa hæc ostensa fuisse perpendens magis magisque seipsum divinis mancipavit obsequiis, et ad omnium tolerantiam injuriarum solidavit.

QUOMODO REX AMOVIT EUM A PONTINIACO.

Ut autem cognovit rex quod in tuto locatus archiepiscopus nullius egeret eorum, quæ usus deposcit

humanus, nec illi nec suorum cuiquam posset inferre gravamen, quamdiu Pontiniaco consisteret, inde eum amovere molitus est, sed quoniam id efficere per regem Galliæ non potuit, quippe qui veri ac totius bonitatis amator summo semper archiepiscopum venerabatur affectu, et contra adversarios suis sustentabat auxiliis, ad alias se convertit machinas. Scripsit ad abbatem Cistertii, cui subjectionis jure Pontiniacum sicut et cæteræ domus ejusdem ordinis obtemperant, quod suum in ordine et totius regni sui hostem publicum tenebat, certusque esset abbas quod si vel ibi remanere vel alias in ordine refugere permitteretur archiepiscopus, universos ejusdem ordinis monachos, qui in suo regno invenirentur, ad ipsum sine contradictione transmitteret. Sanctus vero archiepiscopus, ut hæc audivit, mandante Cisterciensi abbate placide ac benigne respondit, Absit, inquiens, a me transgressio hæc, ut mei causa patiar tot viros virtutis, tot animas innocentes in desolationem venire, tot loca tot monasteria tantis conquisita sudoribus in solitudines redigi sempiternas, nam meam, inquit, levabit inopiam, qui suscitat a terra inopem, et de pulvere erigit pauperem, et vobis rependat vicem pater misericordiarum et quæ mihi exhibuistis retribuat officia caritatis.

Itaque mandavit regi Francorum, qua arte eum de Pontiniaco deposuisset rex Angliæ, paratum se suscipere dicens quæ pridem oblata fuerant. Siquidem quum primo fugitivus ab Anglia venisset ad regem Ludovicum, obtulit illi rex et multis precibus adjuravit, ut circa se maneret, quomodo vel ubicunque potius elegisset, quod tunc quidem renuit, ne quis objiceret quod ad injuriam domini sui regis Angliæ obligasset se regi Francorum, quasi potentiori; consilio domini papæ Pontiniacum elegit, par-

ciore victu et vita sobria delectatus. Rex vero mandatum archiepiscopi cum omni devotione suscipiens Pontiniacum festinus occurrit ingressusque monachorum capitulum gratias abbati et fratribus egit qui Franciam honorarunt in tanti hospitis susceptione, et nunc, ait, ne pro beneficiis aliqui vestrum offensam regis odiumque pro subventione sustineat, mecum veniat. Conversi ad lacrimas monachi singulorum patrem et solatium singulare queruntur abire, et ad mentem revocantes, quanta cum mansuetudine et humilitate inter ipsos et quasi unus ex ipsis commoratus fuerit, quem præsentem dilexerant, abeuntem luctu et suspiriis prosequuntur. Inde profectus cum suis postquam ibidem duos annos transegit, in ulteriores partes Galliarum, ad sanctam scilicet Columbam, cœnobium grande monachorum in vicino situm Senonis civitatis, transportatus est. Ubi officiocissime susceptus ab officialibus regis, qui præmissi fuerant, quatuor ibidem annos provisione regia sustentatus exegit, perfacile fuerat illi hoc spatio cum episcopis sive archiepiscopis, et offerebatur a plurimis, demorári, sed ignem supernæ dilectionis, quem salvator misit in ossibus illius, quo totus jam æstuabat, tutius in silentio fovere cupiens vir sanctus vitabat publicum, et semotus a turbis et tumultibus utrumque tempus diei et noctis maxime sacris occupavit meditationibus, orationique et compunctioni lacrimarum, quibus abundantius exuberavit, nec ab hoc studio cessavit, nisi quum familiaris rei cura cogeret vel negotium quod non posset vitari.

QUOMODO REX TENTAVIT CIRCUMVENIRE SANCTUM.

Sed hanc pacem et propositum venerabilis archiepiscopi videns, et invidens pacis adversarius, per cujus invidiam mors intravit in mundum, rursus

adversus ipsum instigat regem consiliis impiorum, quibus ascribendam esse discordiam amplius quam regi, et sanctus scripsit, et nos credimus, suggerens indecorum et ignaviæ imputandum fore, si quietum permitteret remanere qui tantas in regno suscitasset inquietudines. Rex igitur quum in nullo nocere posset viro domini, nisi consensisset rex Francorum, ipsum circumvenire tentavit hoc modo. Transmittit filium suum jam coronatum in Galliam, ut filio regis, qui patri successurus erat in regnum, homagium faceret et fidelitatem sponderet. Mittuntur munerum diversæ species, dantur domesticis et consiliariis regis pretiosa quæque, et tandem occurrunt sibi reges de pace et concordia in posterum loquuturi. Ubi vero de his tractatum est, firmatis pactionibus, juratur in medio quod ex illa die firmam servarent amicitiam et fidem, et in hoc maxime quod neuter eorum alterius inimicum susciperet nec susceptum post hanc conventionem usquam in regno sineret demorari. Concessa in hunc modum conventione aliud sine mora rex Angliæ ordinavit colloquium, quo sibi reges occurrerent. Cui quum rex Francorum a consilio suo non permitteretur adesse, irritos fieri videns conatus suos, rex Angliæ, mandavit regi, quod violata conventione quam alterna juratione firmaverant et suum et regni hostem publicum detineret et tueretur. Ad quem remandavit rex Franciæ quod nulla in conventione de archiepiscopo mentio facta est, unde nec violatæ conventionis deberet nec posset argui. Ut autem cognovit vir Domini quod etiam de Francia eum expellere conaretur rex Angliæ, scripsit illi quatinus persequi desineret servum suum, et tantos incassum expendere labores, adjiciens sibi et suis omnibus multa plura suppetere, providente Deo, quam vitæ necessitas poposcisset,

ut neminem jam præter omnium dominatorem formidare cogeretur, impleta in ipso promissione veritatis qua dicitur Primum quærite regnum Dei et justiciam ejus, et hæc omnia subjicientur vobis. Quam sollicite regnum Dei quæsierit, quale et a quo inter labores exilii sui solatium habuerit subjiciendum putavimus, ut videat lector talem merito conversationem martirio consummari.

Imprimis, ut accepimus, nullus eum dies reperit dormientem, raro quievit in lecto, nisi gravis infirmitas immineret. Deinde primus ei labor ecclesiam ingredi, divinis interesse laudibus, cum summa devotione et reverentia sanctorum mysteriorum celebrare solennia, post expletionem vero horarum regularium solus in oratorium suum ingressus et clauso ostio intra cubiculum orans patrem in corde contrito et humiliato, in oratione et lachrimis, seipsum hostiam vivam sanctam Deoque placentem quotidie obtulit creatori. Sancti familiares, qui pia curiositate arcanum illius perscrutati sunt, quid inclusus et solitarius egerit, ex suspiriis et crebris gemitibus perpendebant. Inde circa horam refectionis egressus cum pauperibus et familia se refecit. A nullo quidem abstinuit cibo, humanum in omnibus favorem fugitans, sed revera de omnibus cum summa sobrietate sumpsit, sciens non esse cibum in vitio, sed concipiscentiam reprimendam. Surgens a mensa non otio non fabulis non levitate sed lectione sancta pascebat esuriem animæ, sive de necessariis tractabat, sive de instructione loquens domesticos exhilarabat. Et hic erat ordo diei, nisi inevitabile negotium aliquid immutaret. Nocte vero quum lectus, ut archiepiscopum decuit, mundis et pretiosis componeretur vestibus, ipsum in eo quiescere suspicantibus universis, Sanctus in oratorio suo solitudinem habens noc-

turnum silentium in oratione pernoctavit. Deinde suscitans capellanum, quem solum secum habuit in thalamo quo jacebat, quum totum sanctitati impendisset diem, ut dignior corona censeretur quam verbere, reverso cilicio, quo induebatur, flagellum obtulit, et dorsum humili devotione flagellandum exhibuit, quod quum primo capellanus facere trepidasset, adjuratus in vi obedientiæ sanctum cedere usque ad sanguinem non cessavit, et ipse qui cædebat miseratione victus corpore nonnunquam lassaretur. Ubi autem capellanus ad lectum rediit, nequaquam ille a corporis injuria quievit, unguibus illud discerpens et lacerans, et in hæc verba inter singultus et suspiria prorumpens. Miser ego et omnium infelicissimus miserorum, ut quid natus sum? cur in hanc veni miseriam? Post hæc autem tertiam plene noctis partem, secundum æstimationem ejus qui interesse meruit, in genuum curvatione et oratione expendit. Et quum jam nimia totius corporis fatigatio cogeret ad quietem, solo procumbenti, posito ad cervicem lapide, tantum molestiæ intulit vestis aspera ac vermium multitudo, ut sopor tenuissimus turbaret potius quam reficeret. Horum testis et relator extitit venerabilis Robertus de Meritona capellanus sancti archiepiscopi, qui plene omnia vel ab eo didicit vel ipse vidit, quæ neminem præter ipsum scire voluit, qui et fidem dederat, quod nulli hominum donec superesset archiepiscopus, horum aliquid revelaret. Testatus est idem, quod a die ordinationis suæ sanctus nullam sinebat præterire diem, quo non quinquies aut quater vel ad minus ter in die graviter cæderetur. His sanctæ conversationis exercitiis, hoc divino amoris stimulo, vir sanctus seipsum mundo mortificans carnis quotidie trucidavit affectus, concupiscentias jugulavit, et solam Salvatoris præsentiam

perferre sitiens, cum propheta cantabat: Sitivit anima mea ad Deum fontem vivum, quando veniam et apparebo ante faciem Dei.

QUOMODO SALVATOR BONO THOMÆ APPARUIT.

INTER hæc autem, dum quadam die post missarum solennia prostratus coram altari, præ nimio fervore spiritus supra se raptus, solito vigilantius intenderet orationi, manifesta ei visione Salvator apparuit dicens, Thoma Thoma in tuo sanguine magnificabis ecclesiam meam. Cui ille, Quis es Domine qui me visitasti? Ego, inquit, frater tuus sum, et Salvator, qui ecclesiam meam glorificabo in tuo sanguine. Tum ille Utinam autem sic fiat, ut loquutus est Dominus. Hoc ille non mediocriter animatus oraculo, magis de die in diem ad amorem cælestis patriæ suspirabat, cupiens dissolvi et esse cum Christo.

QUOMODO REX FRANCIÆ VOLUIT REFORMARE PACEM INTER REGEM ET ARCHIEPISCOPUM.

REX vero Francorum instantius egit ut pacem inter regem et archiepiscopum reformaret, et fræquentia inter reges super hoc colloquia fuerunt. Sed et domini papæ mandata in conciliis quibus reges convenerant lecta sunt, quibus regem corripuit primo quidem patienter ac paterne satis, ad posterum quum nequaquam patientia leniretur, cum interminatione vindictæ mandavit, quatenus consopita omni malitia et remissis hinc inde quærelis cum archiepiscopo suo rediret in pacem. Dissimulavit rex aliquamdiu et statutum pacis diem mutando negotium prolongavit. Sanctus itaque scripsit hæc regi in concilio apud Chinum.

DE DESIDERIO LOQUENDI CUM REGE ANGLIÆ.

DESIDERIO desideravi videre faciem vestram, &c. [*vide indicem epistolarum alphabeticum.*]

Perlecta epistola venerandi pontificis rex, nec hinc quidem contradicere nec annuere volens, in diem certum terminavit responsum. Tandem vero convenientibus in unum rege et archiepiscopo, et per dominum papam et regem Francorum reformata pace ut putabatur, donatis alterutris querelis sine ira et indignatione et omni malitia, restiturum se promisit rex quæ ablata fuerant, et quæ ad archiepiscopatum pertinere probaretur. Ipsi quoque et suis omnibus redeundi licentiam, et pacem stabilem condonavit. Sanctus autem memor desolati gregis, qui per absentiam pastoris a via recta deviarat, ut sine offensa pacis osculum porrigeret universis, de clericis suis præmisit unum qui vice ipsius absolveret, si qui forte his qui in sententia fuerant in aliquo communicassent. Qualiter vero redierit, vel quid causæ extiterit quod non statim rediit post pacem factam sanctus ipse post reditum suum domino papæ scribens exponit.

EPISTOLA BEATI THOMÆ AD DOMINUM PAPAM.

Reverendo patri et domino in Christo Carissimo Alexandro, summo pontifici, Thomas Cantuariensis ecclesiæ minister humilis salutem, et omnimodam cum summa devotione obedientiam. Quam justis, quam honestis conditionibus, &c. [*vide indicem epistolarum alphabeticum.*]

DE REVERSIONE BEATI VIRI AD CANTUARIAM.

Hoc igitur ordine sanctus Thomas, septima jam exilii sui vertente bruma, reversus Cantuariam, tanto ferventius, tantoque devotius ad futuram et veram festinabat vitam, quanto in hac nil sibi præter tentationes et pericula restare certum habuit. Nam etsi pax illi fortassis arrisisset exterior, adeo jam pridem grave sibi ipse indixerat bellum, ut inter mundi deli-

cias posito asperioris eremi molestia vel potius martyrium non deesset. Sed e regione, quod vehementius pie volentem vivere perurgebat, cum his, qui oderunt pacem et veritatem, pacificus habitans in se expertus est salvatoris sententiam quoniam inimici hominis domestici ejus. Nam cui præ cæteris inniti ratione dictante debuerat, adversus ipsum archidiaconus suus legatione functus est, qui regis filio persuaderet quod coronam illi minuere moliretur archiepiscopus, vel penitus, si processus daretur audaciæ, proposuisset auferre. Ad palliandam quoque propriæ adinventionis malitiam, inimici justitiæ virum Dei calumniati sunt, leoninæ feritatis stimulis agitatum de exilio repedasse, ut regis propositum et instituta dissolveret, quum ex fine claruerit agnina illum lenitate mitescere, quando instar agni non reluctans neque reclamans cervicem obtulit percussori. Interim vero vir magnanimus ad futurum in brevi certamen sanctæ devotionis exercitiis animum roboravit, instabat orationi, lectioni sanctæ, et prædicationi, adeoque intentus in his extitit, et eleemosynarum erogatione profusus ut quibus in transmarinis sancta illius conversatio innotuerat mirarentur.

Brevi autem intervallo ante Domini salvatoris natale, regis filium, cui jam regis nomen imponebatur, adire volens super ecclesiæ negotiis, inter sacras ferias familiarius locuturus Londonias profectus est. Necdum urbem ingressus est, et ecce quidam de regalibus occurrit denuncians ei ex regis nomine et mandato ne procederet, nec civitates regias, villasque, vel oppida, ulterius ingrederetur. Expavit primum vir sanctus et obstupuit, inopinata denuntiatione turbatus, et hæc regis nuncio respondit: Quid promerui quod et te quoque experior inimicum? quid peccavi quod mihi talia refers? a teipso hæc

loqueris? Nequaquam, ait nuncius, de proprio ista corde composui, sed sic mandatur tibi a domino rege, pacem ille iniit tecum et tu primus rupisti fœdera pacis, et pactum prævaricatus es, qui domesticos regis et pontifices ab ecclesia segregasti, et militum manu per urbes regias armatus incedis, unde tibi mandat rex, ut ad sedem tuam redeas, injuncto officio diligentiam adhibeas, nec usquam progrediaris, pluraque minis interpositis nuncio prosequente, sanctus ait: Pacem ego putavi nec aliud suspicatus sum, sed video, non est pax in qua confidam. Instabat nuncius sic omnimodis a rege fuisse mandatum affirmans. Sanctus igitur ex verbis et mandato regis certissime, quod postmodum accidit, notavit opus, et tanto quidem alacrior, tantoque ad omnem voluntatem Dei promptior factus est, quanto ex his quæ audierat jam proximare se præsensit ad palmam. Quanto autem fervore fidei, quanto desiderii cœlestis inflammatus amore redierit, ac si auditis quæ quidem poterant terrere consolatus, testem tenemus gratiam sanitatum quæ per illud iter cœlitus monstrabatur, postquam ad superos sanctus martyr ascendit. Nam ubi restitit parvulis imponens manus, diversa laborantibus ægritudine salus restituta est.

Reversus itaque cum summa animi devotione ac puritate sacram Salvatoris celebrat nativitatem, alacriter suis commemorans non esse in homine viam ipsius. Die vero nativitatis dominicæ, finito jam sermone ad populum, terribili sententia damnavit unum de regalibus, qui pridie cæsis servientibus archiepiscopi, equos nihilominus ad ipsius contumeliam turpiter decaudavit, cujus etiam propinquum carne, nec mente quidem mitiorem Ranulfum de Broch malitiæ totius incentorem simili mulctavit pœna, qui in homines archiepiscopi ac parentes bestialiter debac-

chatus est. Tres quoque pontifices cui sententiæ subjacerent, ne quis communicaret talibus, populo palam fecit, qui ecclesiæ Christi Cantuariæ contra majorum statuta inunctionem regum subtrahere non formidarunt. Ad postremum autem, A Jesu Christo, inquit, maledicti sint, et a cætu sanctorum deleatur illorum memoria, quicunque inter me et dominum meum regem odium aut discordias seminabunt. Sed quos semel armavit malitia adversus Christum Domini, nequaquam veriti sunt terribilis sententiæ prolationem. Denique pontifices prænominati quum se regis indignationi committere, quam Dei judicio et ecclesiæ delegissent, ocius transmisso mari regem adeunt, et se regis inclinantes vestigiis, querula satis et quæ durum licet animum flecteret oratione sua, ipsorum suspensionem deploraverunt, allegantes qualiter cum ipsis egerit dominus Cantuariensis, cujus industria et ingenio ad regis et regni dedecus a sacerdotali penitus separantur officio, ut nec signandi panem habeant facultatem. Adjiciunt accusantes quód majus aliquid audebit adhuc, si istam rex patienter portaverit præsumptionem. Talibus circumventus rex, et velut amens effectus, nec se capiens præ furore, nescius quid objiceret, hæc iteratis vicibus dixisse fertur: Inertes ac miseros homines enutrivi et erexi in regno meo, qui nec fidem ferunt domino suo quem a plebeo quodam clerico tam probrose patiuntur illudi. Dixit et e medio secedens colloquium pariter et locum familiarem petiit, si quod forte concepto furori daret solitudo solatium, ubi liberius sermo sævientis haustum virus evomeret. Quod verbum milites quatuor genere quidem conspicui et de domestica regis familia excipientes, funeste illud, et alia prorsus quam a rege prolatum fuerat intentione interpretati sunt. Nec moram passi, ipso nimirum ex-

citante qui homicida fuit ab initio, in necem innocentis unanimiter conspirarunt, facilitatem quoque tribuit ad perpetrandum, qui facinus inspiravit. Egressi namque rege penitus ignorante, navemque conscensi ad votum spirantibus auris transportantur in Angliam, portu canum appulsi canes ipsi ex tunc et miseri non milites appellandi. Ut autem innotuit regi milites abiisse, suspicatus malignum aliquod, post illos misit ut citius reverterentur. Sed tanta velocitate transvecti sunt ut minime revocari vel a nunciis comprehendi possent ante piaculum perpetratum. Nam quod contra propositum regis ac voluntatem fuerit illa maledicta præsumptio, satis claruit ex consequentibus. Quum enim nunciata fuisset passio venerandi pontificis, tanta ejus animum præoccupavit confusio, turbavit mæstitia, absorbuit pariter et possedit horror facinoris inauditi, ut nullus hæc sermo sufficiat explicare. Decrevit siquidem, ut post innotuit, aut carceris illum custodia, aut alio quolibet modo corripere ut a sententia revocaret. Sed nonnunquam malis bene utens providentia Dei, inde sublimius dilectum suum honoravit, unde hunc humiliatum credidit humana malitia. Invalida etenim sunt hominis ingenium et calliditas contra consilium divinitatis. Placuit nempe Salvatori ab hac miseria per martyrium eripere quem dignum martyrio fecerat fidei plenitudo.

Igitur præfati non jam milites, sed miseri ac miserabiles, ubi primum applicuere, sociatis sibi regis officialibus jam ab archiepiscopo anathematis sententia prædamnatis, militum manum satellitumque de provincia contraxerunt, ex ore regis et nomine mentientes in dominum suum: facile persuasum est scelus, illis affirmantibus quod ex mandato regis ad hoc negotium advenissent. Jamque coacervati in unum,

promptique ad omnem impietatem, quinto demum die post Christi nativitatem crastino autem sanctorum innocentium, adversus innocentem conveniunt. Hora jam refectionis expleta sanctus quoque jam tunc cum domesticis in interiorem domum a turba secessit, de negotiis tractaturus. Turba autem foris in atrio præstolante, soli quatuor cum satellite uno ingressi sunt. Occurritur illis cum honore, quasi domesticis regis, et bene notis, invitantur ad mensam, edentibus adhuc qui archiepiscopo ministrarunt. Respuunt cibum, sanguinem potius sitientes. Igitur imperantibus illis nunciatur archiepiscopo viros quatuor venisse qui vellent cum ipso loqui ex parte regis, quo innuente introducti quum diutius in silentio consedissent, sanctum archiepiscopum nec salutaverunt quidem nec allocuti sunt. Sed nec ipsos vir magni consilii statim ut ingressi sunt salutavit, ut secundum scripturæ sensum, Ex verbis tuis justificaberis, ex ipsorum interrogatione internam animi discerneret voluntatem. Post moram vero conversus ad illos et diligentius singulorum considerans vultum pacifice salutavit. Sed infelices, qui cum morte fœdus inierant, salutantem continuo maledictis aggressi et ficte ut Deus illum adjuvet imprecati sunt, ad quod verbum amaritudinis et malitiæ vir Dei incredibili rubore perfunditur, haud ignarus jam nocendi studio venisse viros. Igitur qui primus videbatur et cæteris promptior ad piaculum filius Ursi spirans furorem in hæc verba prorupit. Habemus, inquit, aliqua tibi dicere ex mandato regis, si vis tibi coram multitudine recitari, dic: cognito autem archiepiscopus unde vel quid essent dicturi, Hæc, inquit, non privatim, non in cubiculo, sed in publico proferenda sunt. In tantum autem in necem pontificis arsere miseri ut, nisi clericos ostiarius revocasset, (omnes enim egredi

jusserat), archiepiscopum ipsum hasta crucis quæ propius stabat, ut postea confessi sunt, confodissent. Regressis autem qui exierant, ipse qui supra his verbis contra virum Dei calumniam exorsus est, Rex ait, inter vos pace reformata liberum te, querelis omnibus consopitis, ad propriam sedem ut poposcisti remisit, et tu e contrario prioribus injuriis contemptum adjiciens, violato pacis fœdere, superbe adversus dominum tuum tibi ipsi in malum operatus es, nam quorum ministerio regis filius coronatus est, et regni sublimatus honore, pertinacis animi tumore ductus suspensionis sententia condemnasti, ministros quoque regis, quorum consiliis et prudentia tractantur negotia regni, vinculo anathematis innodasti, ut ex his manifestum sit, quoniam filii regis coronam auferres, si facultas adesset, jam enim molitiones tuæ et instantia, ut ad effectum perduceres quod contra dominum tuum excogitasti, omnibus innotuere. Super his igitur in præsentia regis responsurus si venire dignaris edicito, ad hoc enim missi sumus. Ad quem archiepiscopus Voluntatis meæ, deum testor, nunquam fuit ut domino meo filio regis coronam auferrem, vel minuerem potestatem, cui tres potius coronas optarem, et amplissima terrarum regna conquirere cum ratione et equitate juvarem. Sed nec indignari justum est dominum regem ut objicitis, si me per urbes et oppida homines mei comitati sunt, et occurrunt, quos præsentiæ meæ solatio jam septem annorum proscriptio defraudavit. Et nunc quidem, ubi domino meo placuerit, satisfacere præsto sum, si in aliquo forte deliqui, sed urbes suas et oppida villas quoque ne ingrederer comminando denunciavit. Cæterum nequaquam a me sed a domino papa pontifices ab officio suspensi sunt. Per te, inquiunt vesani, illi suspensi sunt, et tu eos absolve. Non nego, ait, quin

per me factum sit, sed supra me est et meæ prorsus non congruit dignitati quos dominus papa ligavit absolvere, ipsum adeant in cujus redundat injuriam, quod me et matrem suam ecclesiam Christi Cantuariæ contempserunt. Nunc igitur, aiunt carnifices, hoc est præceptum regis, ut de regno et terra, quæ ipsius subjacet imperio, cum tuis omnibus egrediaris, neque enim pax erit tibi vel tuorum cuiquam ab hac die, qui pacem violasti. Ad hæc ille, Cessent, inquit, minæ vestræ et jurgia conquiescant, confido in regem cœli qui pro suis in cruce passus est; quoniam ad hoc die nemo inter me et ecclesiam meam mare videbit, non veni ut fugerem, hic me reperiet qui quæsierit. Sed nec dominum regem deceret mandare talia, sufficeret contumelia quæ mihi et meis a ministris regis illata est, et si non minaretur in posterum. Hæc, inquiunt, mandavit dominus noster rex et hoc probabimus, nam qui regiæ debueras majestati deferre, et regis examini differre vindictam, ministros regis ac domesticos, furentis animi sequutus sententiam, de ecclesia turpiter ejecisti. Quibus athleta Christi in fervore spiritus erectus contra calumniantes ait, Quisquis sanctæ Romanæ sedis instituta, vel Christi ecclesiæ jura violare præsumpserit, et non venerit ultro satisfaciens, quisquis ille fuerit, non parcam, nec morabor ecclesiastica censura corripere delinquentem. Prosiliunt milites hoc sermone perculsi, responsionis constantiam ulterius non ferentes. Accedentes vero propius, Tibi, inquiunt, denunciamus quod in capitis tui periculum loquutus es. Num me, ait, venistis occidere? universorum judici commisi causam meam, unde nec minis moveor, neque enim gladii vestri promptiores sunt ad feriendum quam animus meus ad martyrium; quærite, qui vos fugiat, me enim pede ad pedem in prælio domini re-

perietis. Illis ergo in tumultu et contumeliis exeuntibus, bestialiter exclamavit quem Ursum merito cognominavimus, Ex parte regis vobis edicimus tam clerici quam monachi, ut hominem istum comprehendatis et teneatis, ne fuga lapsus evadat, donec rex de corpore ejus plenam justitiam fuerit consequutus. Abeuntes igitur in hæc verba vir Dei ad ostium usque prosequutus exclamat et ipse: Hic, hic reperietis, posita super cervicem manu ac si locum præmonstrans ubi fuerant percussuri.

Reversus autem ad locum ubi sederat prius, suos consolabatur in Domino et ne timerent hortatus est, et ut nobis visum est qui adfuimus ita imperterritus residebat, qui solus quærebatur perimendus, tanquam ad nuptias illum invitaturi venissent. Nec mora, redeunt carnifices in loricis cum gladiis securibusque et bis acutis, et cæteris utensilibus commodis ad scelus quod animo conceperant peragendum. Quumque obserata ostia reperissent, nec pulsantibus aperiretur, secretiori quodam aditu per pomerium ad ligneum obstaculum divertentes scindunt, cedunt, et diruunt. Quo fragore terribili ac tumultuoso tremefacti, servientes ac clerici fere omnes, velut oves ante faciem luporum, hac illacque dispersi sunt. Acclamantibus autem qui remanserint ut in ecclesiam fugeret, memor ille promissi prioris, metu videlicet mortis non se fugiturum carnis interfectores, fugam renuit, non enim in tali casu fugiendum erat de civitate in civitatem, sed dandum magis subjectis exemplum ut mallet unusquisque gladiis succumbere quam videre legis divinæ contemptum, et sacrorum canonum subversionem. Simul etiam, qui ab olim martyrii flagrabat amore, implendi illud occasione ut videbatur adepta, ne differret ipse, vel penitus auferret sibi, si in ecclesiam fugeret, formidavit. Insis-

tunt monachi dicentes non decere ipsum vespertinis deesse laudibus quæ jam tunc celebrabantur in ecclesia. Mansit ille immobilis minoris reverentiæ loco, felicem illam ac multis præoptatam suspiriis, multa devotione quæsitam, consummationis suæ horam expectare deliberans, ne, sicut dictum est, ædis sacræ reverentia et impios arceret a proposito et sanctum cordis sui desiderio defraudaret. Certus namque quod ab hac miseria migraret post martyrium, postquam ab exilio reversus est, multis audientibus dixisse fertur, Habetis hic dilectum Deo ac vere sanctum martyrem Elfegum, alium vobis divina miseratio providere non morabitur. O sinceram et securam conscientiam pastoris boni, qui in gregis sui causa ac defensione non propriam mortem differre voluit quum valeret, nec vitare tortorem, ut pastoris sanguine satiata luporum rabies ovibus abstineret. At ubi nec ratione nec precibus persuaderi potuit ut in ecclesiam refugeret, invitum ac renitentem arripiunt monachi, trahunt, portant, et impellunt, nec attendentes quanta conviciando opponeret, ut ipsum dimitterent, in ecclesiam usque perducunt; ostium vero per quod iter erat in claustrum monachorum multis ante diebus diligentius obseratum, quum jam tortores a tergo insisterent, omnem prorsus evadendi fiduciam abstulit: currens tamen unus, ubi primum seram contigit, non sine multa omnium admiratione tanta facilitate extraxit ac si glutino cohæsisset. Postquam autem intra fores ecclesiæ monachi se receperant, jam dicti milites quatuor cursu rapidissimo post terga sequuti sunt. Affuit inter illos subdiaconus quidam, eadem qua milites armatus malitia, Hugo malus-clericus merito suæ nequitiæ cognominatus, qui nec Deo nec sanctis reverentiam exhiberet, quod sequens factum probavit. Intranti

vero monasterium sancto archiepiscopo omissis vesperis quas Deo libare inceperant, occurrunt monachi glorificantes Deum quod patrem suum, quem extinctum audierant, vivum cernerent et incolumem. Valvas etiam ecclesiæ repagulando hostes a nece pastoris arcere festinant, ad quos conversus athleta mirabilis imperat ecclesiæ januas aperiri, Non decet, inquiens, orationis domum ecclesiam Christi turrem facere, quæ etsi non claudatur suis sufficit ad munimen: et nos patiendo potius quam pugnando triumphabimus hostem, qui et pati venimus non repugnare. Nec mora, gladiis evaginatis, ingrediuntur domum pacis ac reconciliationis, solo quidem aspectu et armorum strepitu non modicum horroris cernentibus ingerentes. Turbatisque qui aderant ac tumultuantibus, jam enim qui vespertinis intenderant laudibus ad lethale spectaculum accurrerant: in spiritu furoris milites exclamaverunt Ubi est Thomas Beketh proditor regis et regni? quo non respondente, instantius vociferati sunt dicentes Ubi est archiepiscopus? Ad hanc vocem intrepidus quidem et, ut scriptum est Justus quasi leo confidens absque terrore erit, occurrit e gradu quo delatus fuerat a monachis metu militum, et satis audibili sermone respondit: Ecce adsum non regis proditor, sed sacerdos; quid me queritis? et qui se eos non timere jam antea dixerat, adjunxit, Ecce præsto sum in nomine ejus pati, qui me sanguine suo redemit, absit ut propter gladios vestros fugiam, aut a justitia recedam. Quo dicto divertit in dextram sub columna hinc habens altare beatæ Dei genetricis et perpetuæ virginis Mariæ; illinc vero sancti confessoris Benedicti, quorum exemplo et suffragiis crucifixus mundo et concupiscentiis ejus, tanta animi constantia ac si in carne non esset, quicquid carnifex inferebat, sustinuit ac

superavit. Quem insequuti carnifices Absolve, inquiunt, et communioni restitue quos excommunicasti, et cæteris officium redde qui suspensi sunt. Quibus ille, Nulla, ait, satisfactio præcessit, nec eos absolvam. Et tu, inquiunt, modo morieris suscipiens quod meruisti, et Ego, ait, pro domino meo paratus sum mori, ut in meo sanguine ecclesia libertatem consequatur et pacem, sed meis sive clerico sive laico in nomine Dei omnipotentis interdico ne in aliquo noceatis. Quam pie suis, quam prudenter sibi providit martyr egregius, ne videlicet læderetur proximus, innocens opprimeretur, ne gloriam properantis ad Christum proximi casus tristior obfuscaret. Decuit plane ducis sui militem martyrem salvatoris inhærere vestigiis, qui quum quæreretur ab impiis, Si me, inquit, quæritis, sinete hos abire. Igitur facto impetu manus sacrilegas injecerunt in eum durius illum contrectantes et trahentes, ut extra fines ecclesiæ aut jugularent aut vinctum inde asportarent, sicut postmodum confessi sunt. Sed quum facile a columna non posset moveri, unum ex ipsis acrius insistentem et accedentem propius a se repulit lenonem appellans, dicensque Non me contingas, Reinalde, qui fidem ex jure debes et subjectionem, insipienter agis cum tuis complicibus. Miles vero pro repulsione terribili totus incanduit, ensemque vibrans contra sacrum verticem, Nec fidem, ait, nec subjectionem tibi debeo contra fidelitatem domini mei regis. Cernens igitur martyr invictus horam imminere, quæ miseræ mortalitati finem imponeret, paratam sibi et promissam a Domino coronam immortalitatis jam proximam fieri, inclinata in modum cervice orantis, junctis pariter et elevatis sursum manibus Deo et sanctæ Mariæ et beato martyri Dionysio suam et ecclesiæ causam commendavit. Vix verbum imple-

vit et metuens nefandus miles ne raperetur a populo et vivus evaderet, insiliit in eum subito et summitate coronæ quam sancti crismatis unctio dicaverat Deo abrasa, agnum Deo immolandum vulneravit in capite, eodem ictu præciso brachio hæc referentis. Is etenim, fugientibus tam monachis quam clericis universis, sancto archiepiscopo constanter adhæsit et inter ulnas complexum tenuit, donec ipsa quam opposuit præcisa est. Ecce simplicitatem columbæ, ecce serpentis prudentiam in hoc martyre, qui corpus percutientibus opposuit, ut in caput suum animam scilicet vel ecclesiam conservaret illæsam, nec contra carnis occisores, quo magis hac necessitate careret, cautelam vel insidias machinatus est. O pastorem dignum, qui ne oves laniarentur seipsum luporum morsibus tam confidenter opposuit! et quia mundum abjecerat, mundus eum volens opprimere nescius sublimavit. Deinde alio ictu in capite recepto adhuc quoque permansit immobilis. Tertio vero percussus martyr genua flexit et cubitos, seipsum hostiam viventem offerendo dicens submissa voce, Pro nomine Jesu et ecclesiæ tuitione mortem amplecti paratus sum. At tertius miles ita procumbenti grave vulnus inflixit, quo ictu et gladium collisit lapidi, et coronam quæ ampla fuit ita a capite separavit, ut sanguis albens ex cerebro, cerebrum nihilominus rubens ex sanguine, lilii et rosæ coloribus virginis et matris ecclesiæ faciem confessoris et martyris vita et morte purpuraret. Quartus miles supervenientes abegit ut cæteri liberius ac licentius homicidium perpetrarent. Quintus vero non miles, sed clericus ille qui cum militibus intraverat, ne martyri quinta plaga deesset, qui in aliis Christum fuerat imitatus, posito pede super collum sancti sacerdotis et martyris pretiosi, horrendum dictu, cerebrum cum sanguine per pavi-

mentum spargens cæteris exclamavit, Abeamus hinc, milites, iste ulterius non resurget.

Sed in his omnibus incredibilis constantiæ virtutem exhibens martyr insignis nec manum nec vestem ut est infirmitatis humanæ, opposuit percussori, nec percussus verbum protulit, nec clamorem edidit, nec gemitum, nec sonum cujuscunque doloris indicem, sed caput quod inclinaverat gladiis evaginatis immobile tenuit, donec confusus sanguine et cerebro tanquam ad orandum pronus, in pavimento corpus, in sinum Abrahæ spiritum collocavit. Erectus nimirum supra se ad amorem conditoris et supernæ dulcedini totus intendens, leve duxit quicquid doloris quicquid acerbitatis inferre potuit cruentus carnifex. Et quam intrepide, ubi de sua salute principaliter et fide certaretur, esset iste martyr pugnaturus, qui pro aliorum tuitione, ut videlicet secundum paternas traditiones, et ecclesiæ scita, res ecclesiasticæ tractarentur, seipsum tam viriliter tam devote obtulit occisioni. Ut enim pace martyrum loquar, propriam singuli principaliter agebant causam cum dæmoniis immolare et idola colere cogerentur, iste vero aliorum salutem precioso sanguine suo mercatum venit, existimans majorem hoc non esse caritatem quam animam ponere pro amicis suis. Pro mirabili ergo constantia hunc ei honorem divinitus collatum credimus, quod non Judæos, non Paganos, non ignobiles quosque sed Christianos nobilissimos ac potentes victoriosa morte triumphare concessum est. Denique cumulatur honor, quod militis sui martyrium, imo natale martyris, ita suo Salvatoris clementia continuavit, ut salva concivium suorum prærogativa, nec possit esse conjunctius nec ulterius protelari. Sed et loci martyrio deputati celsitudinem quis metiatur? ipsa domus Christi, cunabulum regis pridie nati, recenti

martyris cerebro et sanguine depingitur, ut ex hoc facto et persecutorum immanitas, et martyris eminens dignitas figuretur. Itaque Dei sacerdos a seculo migrans cœlis nascitur quarto calendas Januarii, anno ab incarnatione Domini ac Salvatoris nostri M C LXXI. die proxima post solemnitatem Innocentium, ut qui diu innocenter vixerat et innocenter occisus est, proximo post innocentes tempus celebre sortiretur.

Consummato autem per martyrium venerabili Pontifice, infelices illi et cæteris homicidis immaniores cum exultatione et tripudio, quasi qui regis adversarium prostravissent, insigne regium conclamantes, ad palatium ecclesiæ reversi, et per ædes et officinas archiepiscopi discurrentes quicquid optimum in auro, argento, vestibus, et vasis pretiosis invenerant, libros etiam, et ecclesiæ chartas et privilegia, cum cæteris quæ numerare longum est, non minus cupidi quam crudeles depredati sunt. Nec his satiata crudelis impietas, quum non haberet in quo per martyrium coronato noceret ulterius, ipsum in clericis et clientibus, parentibus quoque persequi non cessavit. Comprehendit quos potuit potestas publica et diversis contumeliis affectos facultatibus spoliavit, qui per ignotas provincias miseri ac mendici pastore percusso dispersi sunt. Quid Judæo, quid hic Christi crucifixoribus relictum sit, lector attendat. At ubi insonuit triste nuncium de morte Pontificis, turbatur civitas, curritur ad spectaculum. Quis stupor intuentium, qui luctus, quanta fuerit lamentatio intuentium, quis explicet? Nemo tamen palam ausus est profiteri quia malum est, metu ministrorum regis qui discurrebant, tum quia nec monachorum maxima pars nec cæterorum quispiam de persona quidem, quam si unus quilibet cecidisset e turba, aliter opi-

nati sunt, præter quod in ecclesia gestum tam inauditum scelus horrorem intulit universis. De persona dixerim, nobis enim audientibus calumniatus est quidam habitus nostri ac tonsuræ, quod nequaquam loco martyris habendus esset, qui merito pertinaciæ suæ occisus est. Sed fidelis sui providentia Salvatoris et vitæ puritatem, et causa quam fuerit justa, quæ sola martyrem facit non pœna, multimoda miraculorum gloria non distulit innotescere mundo, qui tanta cum sollicitudine quoad vixit in carne cognitionem sui negavit mundo. Siquidem die tertia postquam consummato jam non mortalitatis metu, subiit in sancta sanctorum perenniter in cœlis victurus cum Christo venerandus Christi martyr et Pontifex, missa de supernis lux nova lumen mundi restituit nomen martyris invocanti.

MIRACULUM PRIMUM.

Uxor etenim militis cujusdam de Sussexia, cui oculorum cæcitatem vehementia diuturni languoris intulerat, audiens hoc modo occubuisse dominum Cantuariensem, divinitus inspirata in hos ilico voces erupit: Sancte martyr Christi Thoma, tibi me devoveo, si mihi subveneris in hoc periculo, cum devota oblatione locum tuæ requiescionis adibo. Vix verba complevit, et optato diu lumine eadem hora potita in brevi de residuo morbo perfecte convaluit. Verum hoc, sicut alia nonnulla, tunc quidem sub silentio premebantur quasi non crederetur eis, quousque multiplicitate miraculorum omnis adversantium cessit impietas, et obstructum est os loquentium iniqua. Ipsa quoque nocte beatæ consummationis illius quasi missarum solemnia celebraturus Pontificalibus indutus apparuit cuidam ex familiaribus, altaris conscendens gradum. Quod quum secunda ac tertia

nocte eadem visio apparuisset, adjecit is qui hoc viderat sanctum interrogare, dicens: Domine mi, nonne mortuus es? ad quem sanctus, Mortuus, inquit, fui, sed surrexi. Tunc ille, si vere surrexisti et inter martyres computandus es, ut credimus, quare teipsum non manifestas mundo? Tunc sanctus archiepiscopus, Lumen, inquit, porto, sed non potest propter nebulam interpositam apparere. Lumen plane; nam ut taceamus interim lumen illud ineffabile, gaudium videlicet domini sui in quod mox ut hinc exiit intrasse credendus est, lumen erant illa lucis opera, quibus vivens vir sanctus abundantius exuberabat, lumen fuit martyrium et illud maxime, quamvis adhuc nebula persecutionis interjecta non luceret. Sed hæc in testimonium tetigisse sufficiat, ut hinc lector intelligat quam pretiosa fuerit in conspectu Domini mors sancti archiepiscopi, quam sub tanta celeritate miraculorum gloria commendavit, quod raro de aliquo sanctorum legimus.

In crastino autem quum adhuc corpus sacrum in ecclesia servaretur humandum, matutinus affuit quidam de regiis satellitibus et hæc ore sacrilego palam prosequutus ait, Juste periit proditor iste, opus plane eximium et dignum præconio, quod de medio sublatus est, qui regis filio coronam præripere conabatur. Deinde ad monachos conversus, Tollite, ait, et hunc humo recondite quantocius ne compareat, sed dispereat memoria illius de terra, qui sic operatus est adversus dominum suum regem, aut equis illum discerpere faciam, et in fætentem puteum projiciam, porcis et canibus devorandum. Hinc turbati omnes ac perterriti, ne forte faceret secundum quod minabatur impius ille et complices ejus, quorum impia et invida mens nec forte morte quidem sancti poterat satiari, si non etiam mortuus cum dedecore

tractaretur, in crypta illum recondere festinarunt. Prius tamen ut moris est, corpus mundissimum martyris lavandum expoliantes, sub habitu canonici regularis eum in habitu et ordine monachorum tam secreto diu reperiunt extitisse, ut etiam hoc suos lateret familiares, ad ultimum carni proximum inveniunt cilicium sic bestiunculis obsitum, ut levius isto pristinæ diei fuisse martyrium quivis judicaret, et hostes majores minoribus minus nocuisse, et quod a nullo sanctorum præsumptum esse cognovimus, femoralibus cilicinis ita stricte cruribus insutis usus fuerat, ut alveolus a poplite supra in longum sub sutura cilicii vermiculis scaturiens extenderetur, quibus inspectis inopinatæ religionis compuncti miraculo monachi mox in hæc verba prorumpunt. Videte, videte, quoniam hic vere monachus est, et nos nescivimus eum. Qui gemitus, quæ suspiria, quam largi lacrimarum imbres omnium qui aderant interceperint verba, referri non potest. Quibus tamen jam tunc non modicum consolationis accessit, quum, qualis a nullo hominum præter paucissimos familiares credi potuit, vitæ sanctitas et insolitus pœnitentiæ rigor apparuit, ut ex eo jam nemini daretur ambigere martyrium promeruisse coronam, cujus vita martyrii merito non careret. Recondito igitur in crypta venerando corpore cum quo decuit honore et reverentia, sanguinem sacrum, quem de pavimento susceperant cum cerebro extra tumulum collocarunt, superna inspiratione præcaventes, ne cum corpore clauderetur, cujus haustu saluberrimo tanta in brevi beneficia collata sunt, ut si scriberentur per singula, fidem excederent infirmorum. Hic est enim fratrum amator et populi Israel, hic est qui multum orat pro populo, et pro civitate sancta Jerusalem, cujus triumpho lætatur cælum, cujus passionibus sancta in fide confirmatur

Ecclesia, cujus meritis et interventu cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, mortui resurgunt, et pauperes resonant gloriam Christo, qui electo suo in prima vocatione dedit fidem, in passione constantiam, et tandem consummato per martyrium plenitudinem gratiarum ad laudem et gloriam nominis sui qui est cum patre et Spiritu Sancto Deus benedictus in secula. Amen.

EXPLICIT PASSIO SANCTI THOMÆ MARTYRIS.

ABHINC autem viduata pastore mater ecclesia mœrens, et amaro animo, injustum patris diebus multis lugebat exitium, illi quidem congaudens qui ad sempiternum transivit gaudium, sed pro sui ipsius desolatione sollicita, quæ debita Pontificis protectione careret. Denique per anni circulum, decem tantum exceptis inde diebus, conticuit in ea divina laus, et missarum solennia cessaverunt, quousque per pretiosum martyris sui sanguinem visitavit plebem suam oriens ex alto, et fit ipse consolationis causa, cujus mors principium creditur ministrasse mærori. Interim vero committitur cura archipræsulatus inimicis justitiæ ad conculcandum potius quam custodiendum, ad perdendas animas, non lucrandas. Hinc pauperes opprimuntur, violantur ecclesiæ jura, contra vetitum coguntur sacerdotes tremenda celebrare mysteria, silebant canones, decreta patrum nec audiebantur quidem, nullus rationi, nullus æquitati locus, id solum eligitur quod suggerit avaritia, et cui facultas major, hic melior æstimatur. Denique ne regi displiceret malitia ministrorum, de oblatione fidelium, de pauperum refrigerio census regius cumulatur, et quæ specialiter Dei sunt contra salvatoris sententiam redduntur Cæsari; sed nequaquam impune feret, quisquis divinæ legis integritatem præ-

sumpserit temerare. Veniet quandoque qui judicabit in justitia pauperes, et arguet in æquitate pro mansuetis terræ, qui nunc clamant in tribulatione sua ad Dominum, et vide si non in ipsa præsenti ultione inæstimabilis quidam appareat circa genus humanum divinæ miserationis intuitus, ut dum videlicet exterius admonentur adversa mens interior facinoris commissi facilius admoneatur, et sic redeat prævaricator ad cor secundum quod Psalmus ait: Imple facies eorum ignominia, et quærent nomen tuum, Domine.

Igitur quum de terra clamaret ad dominum sancta mater ecclesia dicens, Vindica, domine, sanguinem servi tui qui innocenter effusus est, subito et contra spem omnium pax universa confunditur, suscitantur seditiones, et bellum oritur intestinum, filius insurgit in patrem, pater in filium, et regnum in seipsum divisum celerem sui ipsius desolationem minabatur, et quidem juste ubi prælocuta fuerat mors innocentis. Normannia hostili gladio traditur ferienda, quam tantus mox belli furor invasit, ut non ecclesiis, non ministris ecclesiasticis etiam inter sacra missarum solemnia parceretur. Nam altaribus astantem in veste sacra sacerdotem accepimus ab impiis jugulatum, multaque alia horrenda nimis et inaudita tunc temporis perpetrata fuisse relatum est. Anglia proinde contremuit et commota est a facie futuræ cladis, quam jam jamque suis cerneret cervicibus imminere. Obsessa siquidem hostibus circumfusis in giro, intus vero mortiferis plena seditionibus, ut nusquam tuta fides, nulli crederetur amico, dum iste patris, alter filii causam contenderet justiorem; nihil jam nisi generale quoddam discidium expectabat. Sed ne martyris sui gloriam tristiorem redderet sanguis effusus, pro cujus morte iram intulit, quod nulli

venit in dubium, ejus denuo meritis pace reddita, liberavit populum suum de manu hostili, qui non vult mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat. Quis unquam crederet tanti sceleris auctores ad pœnitentiam reservari, nisi ut hinc quoque Christus sanctum suum magnificaret? Unde jam nunc cernere est ipsos etiam ejusdem adversarios propensiori studio devotionis mortuum venerari, quam viventem fuerant persequuti.

Denique conscius sibi rex ipse sanguinis innocentis, etsi non ab ipso nec per ipsum, causa tamen commotionis quam in ipsum habebat, effusi, ostenso per visionem non esse aliud iter obtinendæ pacis, nisi placato et reconciliato martyre, in cujus ultionem tanta rerum confusio regnum jam universum præoccupavit, ut absque sanguine multo nemo pacem speraret, posita interim extollentia regali, corde contrito et humiliato, ad tumbam pretiosi martyris de præsumptione veniam postulaturus advenit. Quo dum properaret et jam civitati proximus esset, ut palam faceret quanta devotione fervebat erga sanctum Dei, quanto pro his quæ in ipsum commiserat pœnitentiæ turbaretur affectu, ab ecclesia beati patris nostri Dunstani quæ prior occurrit ingredientibus urbem, ad ecclesiam majorem ubi beati martyris corpus quiescit, nudis pedibus et veste communi incedens et flens, ubicunque asperior apparuit via per medium civitatis ascendit, non intineris inclementiam, non pedum teneritudinem, non vulgi hinc inde spectaculum, sed animæ consideravit periculum, et conscientiæ læsionem.

Moris quidem fuerat conventum regibus festive procedere, et nonnulla reverentiæ obsequia solemniter exhibere, sed hæc universa sibi prohibebat impendi, qui magis luctu quam lætitia pascebatur, di-

cens, Versa est in luctum cithara mea, et organum in vocem flentium. Veniens igitur ad ecclesiæ fores procedit et oravit, ingressus vero locum martyrii ubi sanctus occubuit, rigavit lacrimis et osculatus est. Dicta autem confessione astantibus coram episcopis cum tremore multo ac reverentia ad tumbam accessit, ubi totus prostratus corpore ac mora non modica, orationi intentus, quos singultus ediderit, quæ suspiria, quam largo lacrimarum imbre marmor ipsum perfuderit, æstimari non potest. Postquam vero diutius oratum est, Monachis et multitudini quæ convenerat pro rege satisfaciens, Londoniensis episcopus his verbis exorsus ait: Quoniam aliter opinari nonnullos notum est, quam se habeat gestorum integritas ante Deum, cui nuda et aperta sunt omnia, et coram Christo Domini quem hic veneratur in fide et veritate et in præsentia fraternitatis vestræ, pura confessione, recognoscit dominus noster rex quod nec ipso jubente nec sciente quidem, venerabilem archiepiscopum maligni homines occiderunt, ut autem cognovit occisum, tantam animi contraxisse mæstitiam, quod prospeximus tunc præsentes, quantam nunquam pro quovis eventu passus est. Super verbo autem, quod ira præventus protulit, unde materiam ipsum occidendi sumpsisse creditur profana temeritas, et quia viventem adeo pertinaciter insequutus est, culpabilem sese clamat et veniam precatur pro vestro judicio per omnia satisfacturus. Ea propter universitatis vestræ adesse sibi suffragium supplicat, quatenus in conspectu Domini ac Salvatoris nostri qui cor contritum et humiliatum non spernit, et beato martyri Thomæ humilis illius accepta sit pœnitentia. In integrum hodie restituit dignitates et jura hujus ecclesiæ quæcunque a retroactis temporibus sive in hoc sive in aliis ubique terrarum regnis

ecclesia catholica liberius cognoscitur habuisse. Sed et de propria ratione triginta librarum reditus offert in munus martyri, quatenus vobis intercedentibus immemor injuriarum propitius fiat. Omnem insuper malevolentiam ex corde remittit omnibus, qui ipsum in causa venerabilis archiepiscopi offendisse videretur, et universos qui de ipsius advocatione erant, sive clericos sive propinquos, sive servientes, quos aliquando supra quam debuit, contristavit in aliquo, in priorem hodie gratiam recipit et dilectionem. Talia prosequente episcopo, ut cessavit loqui, rex universa benigne concessit, et rata fore in posterum protestatus est. Post hæc autem exteriori exutus veste scapulis et capite inclinato in unam fenestrarum tumuli humili prorsus devotione, adeo ut in luctum converteret universos, primo quinquies cæsus a prælatis, postmodum a monachis lxxx et eo amplius, ter a singulis cæsus, et sic solemniter absolutus est. His ita gestis, nuda humo residens, nudis nec lotis saltem post lutum pedibus, jejunus quoque ut venerat, neque enim quicquam sibi pœnitentiæ dolor sinebat indulgere quietis, noctem totam orando transegit, demisso vultu ac totius gestu corporis satis insinuans, hoc illius opus, hanc esse mentis immutationem qui respicit terram et facit eam tremere. Neque facile reperitur in aliqua historia Christiani temporis aut humilior isto principe in pœnitentia, aut devotior aliquis extitisse. Et ne cui in dubium veniat per beati martyris Thomæ merita mutatam divinæ sententiam severitatis, quam inspiravit, regis satisfactione placari, evidens hujus rei jam tunc monstrabatur indicium. Nam quo die rex Cantuariam venit super his quæ in sanctum deliquerat satisfacturus, comes Flandrensis, qui cum immenso exercitu oram maris obsederat ut in Angliam repentinus

irrumperet, mutato repente consilio reversus est. In crastino nihilominus, sicut postea computatis diebus inventum est, comprehenso in acie Scotorum rege qui et ipse Northanhumbrales Anglos vastare aggressus est et prædari, omnes in brevi conticuere hostes, et pacem regni turbantes humiliati sunt. Et sicut in ultionem sanguinis innocenter effusi ira Dei in regem pariter et regnum regis interveniente reatu desævit, sic rursus humiliato regi, martyre mediante venerabili, repropitiata divinitas et hostes subegit, et uberiorem pacis gratiam reformavit. Hinc nos tibi, martyr insignis, fructum labiorum, et laborem manuum immolamus, orantes ut sicubi nostra lineas veritatis excessit oratio, tua sancta intercessione et meritis indulgentiam consequamur et vitam. Amen.

Insimulatione quorundum, quorum est discordias serere inter fratres, antequam prioratum Cantuariæ suscepisset, dominus Benedictus offensam regis incurrit, adeoque in virum profecit perversorum malignitas apud regem, ut nisi beati Thomæ reverentia, cujus se monachus tuitione specialiter advocabat regis impetus infregisset, supra quam regiam deceret majestatem furor regis in hominem desæviret. Est nempe criminosæ mentis, quum ipsa virtutes non appetat viros virtutis si non datur opere vel sermonibus insectari. Quæ quidem invectio non regis animum odio habentis mala, sed eorum mordet malitiam quorum suggestione rex in Benedictum iracundiæ creditur concepisse calorem. Beatus igitur Thomas, cujus martyrium et miracula vir iste, de quo loquimur, eleganti stilo transmisit ad posteros, vice famulatus exhibiti purgatum infamia qua venerat in suspicionem, quasi secus incedens, quam se habeat professionis suæ norma, hac arte reconciliavit regi. Quum enim adepto jam prioratu, compulsus a suis

propter ecclesiæ negotia, diu regem sequutus nequaquam sese auderet ingerere ob metum et minas regis, ostensa cælitus visione, qua tumebat adversus innoxium regis feritas delinitur. Nam vidit in somnis quasi per pontem incederet magnum valde et elevatum, quumque ad medium fluminis pervenisset quod rapido subtus volumine decurrebat, soluto repente tabulatu cui pes regis innitebatur, ipse ilico per medium lapsus foramen suspensus hærebat brachiis, mox totus in patentem inferius voraginem ruiturus, cui nullum prorsus solitudo loci suffragium spospondisset. Igitur post conatus plurimos quum jam viribus cepisset destitui nec humanæ subventionis spes ulla resedit, memor quoniam Domini est salus mellifluum, Domini ac salvatoris nomen crebrius inclamavit, matris quoque Mariæ nomen ingeminans, et universos patronos invocans, quum nemo pereunti succurreret, Subveni, inquit, martyr Christi, sancte Thoma, succurre, ne memineris injuriarum extremi temporis, quem in primordiis supra omnes homines adamavi. Vix verba finivit et ecce Benedictus prior festinus accurrens, sciscitanti cur vel unde veniret, hæc regi respondit: Quem invocasti in fide, sanctus archiepiscopus ut te eripiam misit me, et porrigens illi manum, ereptum de loco mortis et lacu miseriæ statuit super pontem, et visio non comparuit. Evigilans autem rex et horrore turbatus visionis insolitæ reliquum noctis sine somno transegit, tantamque membris omnibus vexationem horrendus animi stupor infudit, ut vix circa medium diei præ nimio dolore de lecto surgeret. Igitur, ut prior affuit, exponitur visio, nec minor prorsus Deo et pretioso martyri Thomæ persolvitur actio gratiarum a rege, quam si vita illi de vero periculo redderetur. Testatus namque est quod pro nullo quamvis

inæstimabili pondere pecuniarum in eundem recideret visionis horrorem. Et nequis hæc casu accidisse, et somnum non mirandum esse contendat, nos e regione tanto illud sublimius quanto subtilius est veneramur, tantoque magnificentius et majori fatemur attollendum præconio, quanto per hoc non a morbo quolibet caro mox moritura sed victura in perpetuum ab odii lethalis abysso anima suscitatur. Rex siquidem, quem pridie quam hæc videret, tum per ministros publicæ functionis, tum per seipsum aperta verborum contumelia fuerat insequutus, hunc correptus ab illo, qui respicit terram et facit eam tremere, in familiarem recipit gratiam, et pro quibuscunque postulavit prona mente largitus est; ut in hac mutatione dextræ excessi, ipse laudetur et adoretur, in cujus manu corda sunt regum, qui quum sit in sanctis suis mirabilis, ad laudem et gloriam nominis sui, cujus sit meriti martyr noster egregius, subtili admodum ac multiplici miraculorum indicio declaravit. Aliter alii hinc dixerunt sed sic fuit visio.

II. VITA SANCTI THOMÆ

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI ET MARTYRIS,

AUCTORE ROGERIO DE PONTINIACO.

PROLOGUS.

QUONIAM apud omnium fidelium mentes pretiosissimi martyris Thomæ, Cantuariensis Archiepiscopi, passio veneranda singularem obtineat reverentiam et devotionem, multorum tamen movet animos, quod de ejus vita et actibus nusquam plena reperiatur historia, maxime quum lucerna ista non sub modio latuerit, sed in evidenti super ecclesiæ candelabrum posita, non tantum occidentalium partium angustias, verum etiam totius orbis latitudinem splendore suo irradiaverit. Pro ignorantia enim veritatis nonnullos de beato viro non solum diversa, sed etiam contraria sensisse cognovimus, quorum ignorantiæ necessaria quidem sed tamen temeraria et nimis forte præsumptuosa diligentia consulendum æstimavimus, ne et falsitas illis fiat in devotionis detrimentum et posteris in erroris seminarium.

Porro aliquid de beati viri vita et actibus pretiosæque mortis ejus triumpho vir illustris, Johannes

Salesberiensis, claro quidem et fideli sed admodum succincto edidit eloquio: in quo etsi devotioni fidelium plurimum profuit, ad plenum tamen minime satisfecit, compendiario, ut ipse asserit, utens sermone: ne illa scilicet quæ tunc temporis notissima et vulgata habebantur diffusius et expressius prosequens, non tam necessarius quam superfluus videretur. Sane si hoc eidem Johanni facere placuisset, nullus proculdubio utilius vel melius illo id efficere potuisset, cui et dicendi facultas erat incomparabilis, et rerum gestarum certissima inerat notitia: quippe qui ab ineunte ætate beato viro socialiter adhæserat, et in persequutionibus comes individuus extiterat. De his et quibus post mortem Dominus sanctum suum mirificavit, eumque non tantum cælis sed et terris pretiosæ mortis merito vivere declaravit, vir venerabilis Benedictus Cantuariensis ecclesiæ Prior copiosam texuit relationem unde evidenter agnoscitur quam sit pretiosa in conspectu Domini mors sancta ejus, quem tantis virtutum et miraculorum indiciis incessanter commendare non desinit.

Denique nos etiam qui beato viro tempore exilii sui ministravimus, quique sacra manuum ejus impositione officium sacerdotale suscepimus, ea, quæ de ipso minus dicta sunt, ne temporis vetustate penitus pereant a memoria, stilo quidem rudi et inculto, sed veritate plenissima adnotare curavimus, nihil omnino inserentes, nisi quod vel ipsi vidimus et audivimus, vel certissima ac fidelissima eorum, qui interfuerunt, relatione cognovimus. Si cui tamen vilitas forte et abjectio dictaminis sorduerit, veritas tamen lacinioso tecta schemate non vilescat.

THOMAS igitur civitate Londoniarum parentibus secundum civilem statum eminentissimis oriundus fuit. Patri nomen erat Gilbertus, mater vero ejus

Matildis vocabatur. Quæ quamvis ultra civilem conditionem generis excellentia claruisse visa sit, eam tamen multiplex morum honestas et religionis ac devotionis eleemosynarumque assiduitas multo magis venerabilem et commendabilem faciebant.

Hæc quodam tempore quum concepto fœtu gravida se de nocte sopori dedisset, visum est ei quasi Tamesis fluvius, qui Londonias præterfluit, totus in ventrem suum per os influeret. Expergefacta plurimum de visione mirata est, nec otiosum reputabat quod præter solitum ita sibi contigisset. Virum quendam religiosum et literatum super visione consultura adiit, qui licet somnia non curanda didicisset, nec muliebres visiones multi penderet, reverentiam tamen matronæ sciscitantis attendens respondit, quod in scriptura sacra aqua populos significaret, mirarique se quidnam sibi vellet quod aquas hoc est populos in ventrem influere vidisset, ignarus nimirum futurorum quæ hodie in ecclesia Cantuariensi palam est videre. Correpta igitur a viro illo et edocta ne deinceps somniis, quæ multos errare fecerunt, crederet, reversa est ad propria.

Nec multo post elapso tempore, iterum visum est ei quiescenti quasi Cantuariam orationis gratia advenisset: quumque ad ecclesiam quasi jam ingressura accederet, subito, ut ei videbatur, ita venter ejus intumuit, ut vix per majoris ecclesiæ januas se ingredi posse putaret. Postquam tamen cum difficultate ingressa est, in tantam tamque diffusam magnitudinem venter illius, ut ei videbatur, intumuit et excrevit, ut totus ecclesiæ spatia occuparet. Evigilans et recordans somnii vehementer obstupuit et expavit: non tamen ad conjectorem suum supra memoratum redire præsumsit, verita ne ab eo curiositatis argueretur. Siluit igitur conservans ista in corde suo. Im-

pleto autem tempore pariendi, peperit filium. Die festo beati Thomæ Apostoli puer natus est, eodemque die post vesperas baptizatus Thomæ nomen accepit. Exinde diligenter enutritur, habens nutricem quæ maternis in puerili ministerio parceret laboribus, ut ipsa ejus mater interim orationibus et solitis pietatis operibus licentius insistere posset.

QUADAM vero nocte quum mater de filio sollicita obdormiisset, visum est ei quasi puer nudus et absque operimento in cunabulis jaceret, unde, ut sibi videbatur, vehementer commota nutricem de negligentia et incuria vocibus asperioribus increpabat. Nutrix vero puerum et diligenter obvolutum et fascia curiose adstrictum dicebat, quin immo et pallium holoserioum rubrum, miri splendoris et operis, ei suppositum asserebat.

Visum est matri quasi festina accurreret, cognitura utrum nutrix tam de puero quam de pallio vera testaretur. Quumque secundum verba nutricis invenisset, mirata est plurimum pulcritudinem et splendorem pallii, volensque venustatem mirifici operis certius et plenius considerare, cœpit illud ex parte nutrice adjuvante velle explicare: sed brevitas ipsius cameræ explicare penitus non sinebat. Egrediuntur in majorem domum, quæ et ipsa sua brevitate hoc fieri non patiebatur. Inde in plateam exeunt, sed et ipsa nihilominus modica parte pallii explicata tota visa est occupari. Unde majori videndi desiderio anxie tandem extra civitatem in campum qui dicitur Smedhefell egrediuntur, ut vel saltem ibi in maxima campi patentis latitudine decorem et magnitudinem pallii pro voto inspicere possent. Quumque modis omnibus in explicatione pallii laborarent, et ipse etiam campus sua brevitate eas jam concludere et coarctare videretur, audiunt vocem dicentem frustra

eas et incassum niti, quum nec tota Anglia pallii illius magnitudinem comprehendere sufficeret. Hæc non dicimus quasi per muliebres visiones viri magnificentiam velimus adstruere; sed ne ea quæ contigisse constat, saltem in hujusmodi supprimere videamur.

Sed nec divinæ pietati indignum videtur, et piæ et religiosæ matri de filii futura magnificentia et gloria hoc modo innotescere, quum de hujusmodi multa in Scripturis contineantur exempla.

Quum autem puer ad annos dociles pervenisset, literarum studiis a matre traditur. Jam enim etiam in tali ætate præ cæteris coævis suis quiddam splendoris et gratiæ in ejus vultu et moribus eminebat. Verum quia non prius quod spirituale sed quod carnale est, qualiter primævæ ætatis tempora transegerit, procuramus, nihil more laudantis vel aliquem commendare satagentis apponentes, sed simplicem veritatem simplici et fideli sermone breviter annotantes. Crescente itaque robore corporis augebatur simul et intelligentia mentis, tantaque ei inerat ingenii et memoriæ vivacitas, ut et facile audita caperet, et quæ semel didicisset, sine difficultate quando et quoties volebat, recoleret. In sententiis quoque difficillimis elucidandis et in questionum perplexarum enodationibus multos viros graves et doctos acumine felicis ingenii præcedere videbatur. Sed et ipsorum corporalium sensuum mira ei inerat perspicacitas et subtilitas, quod nos quoque in majori, ejus ætate multoties probavimus, ita ut vix aliquid in ejus præsentia licet longiuscule et submisse dici posset, quod non audiret, si aurem apponere voluisset. Similiter etiam nihil quod odoratum irritare poterat, quod non statim quamvis remotum vel fœtidum nares ejus offenderet vel odoratum demulceret: et

unde ista nisi de gratia, quæ etsi necdum spiritualiter, corporaliter tamen in eo ista usque ad multorum admirationem operabatur?

Hospitabatur in domo patris sui miles quidam nomine Richerius de Aquila, vir quidem secundum sæculum nobilis et honorabilis, canum tamen et avium exercitationi fere semper intentus. Hunc Thomas adhuc puer, quum per dimidium annum a scholis vacaret, ad talia negotia procedentem libenter frequenterque sequebatur, plurimumque talibus occupationibus delectabatur, indeque hujusmodi traxisse creditur consuetudinem, cui etiam in majori postea ætate, quoties vacabat, operam impendebat. Contigit autem ut memoratus miles quadam die ad simile negotium more solito exiret, et Thomas eum equo sedens sequeretur, eratque iis transitus per quendam fluvium rapidissimum in quo erat pons parvus et arctus, qui tantum pedestres transmittere posset. Erat quoque non longe inferius molendiuum, ad quod iste fluvius, ripis hinc inde congestis ne efflueret, magno cum impetu præceps vergebat. Miles autem compendii causa periculum contemnens transivit pontem prior: quem Thomas tutus et capuciatus, quippe qui nihil infortunii suspicabatur, e vestigio subsequitur. Et ecce, quum ad pontis medium venisset, subito pes equo labitur et puer cum ipso equo in medium fluminis prolabitur. Excipitur igitur ab aquis et violento undarum impetu ab equo disjunctus ad inferiora rapitur, jamque molendino, tam a rota conterendus, quam ab aquis suffocandus, approximabat. Dum hæc agerentur, et Thomas in confinio mortis constitutus videretur, homo, qui molendinum curabat, nihil penitus de his quæ agebantur sciens, aquam subito a rota exclusit. Miles autem et qui eum comitabatur, magnis et miserandis

clamoribus puerum secus ripam sequebantur, quorum vocibus molendino jam quieto et a strepitu cessante auditis: homo præfatus tandem de molendino admirans quid vellet egreditur, et Thomam in mediis fluctibus conspicatus, injecta celeriter manu semivivum eum et vix palpitantem ad terram extraxit. Nullus hoc casu contigisse crediderit, et non potius divinam providentiam tam subitam et inopinatam subventionem periclitanti puero et futuro ecclesiæ suæ antistiti misericorditer procurasse.

Mater vero ejus, cognito quod acciderat, non tam de periculo doluit, quam de mirabili et inopinata ejus liberatione gavisa est; exinde de futuris spem colligens, quod non frustra eum divina miseratio tali modo a morte eripuerit.

Consueverat autem ipsa ejus mater venerabilis certis temporibus filium suum ponderare, appositis ei panibus et carnibus et vestimentis, nummis etiam et aliis speciebus quæ usibus essent pauperum necessaria, et ea omnia egenis distribuere, per hæc eum divinæ pietati et beatæ semper virgini Mariæ protectione attentius satagens commendare. Nam et ipsa, inter opera pietatis quæ et diligenter et indesinenter exercebat, præcipuam devotionem circa beatæ virginis memoriam semper habebat, docebatque sollicite filium suum, sicut ipse referre solebat, timorem Domini, et ut beatam semper virginem Mariam speciali devotioni amplecti et venerari satageret, eamque tanquam vitæ et actuum suorum gubernatricem atque patronam incessanter invocaret, eique post Christum spem suam committeret. Quum autem Thomas annum ætatis vicesimum primum implevisset, mater, quæ sola, ut erudiretur, instabat, defuncta est, et exinde circa studia Thomas se remissius cœpit habere.

Paternam igitur domum quasi vacuam et desola-

tam sublata matre fastidiens, ad quendam Lundrensem cognatum suum, qui non solum inter concives verum etiam apud curiales grandis erat nominis et honoris, se contulit, apud quem ferme per triennium consistens plurima bonæ indolis experimenta his qui tunc eum nosse poterant præstitit.

Luxuriam namque, scurrilitatem, et avaritiam tanto studio et execratione detestatur, ut illis, quibus talia placent, omnino se odibilem et ingratum fecisset, nisi superexcellens ejus mansuetudo et liberalitas etiam ipsis, quibus in hac parte displicebat, eum amore dignum præstitisset. Nihil enim ex his quæ habere poterat curans aut reservans, universa in usus et voluntates sodalium suorum liberali munificentia dispertiebat: jam talibus præludiis informante eum gratia ad illum, qui postmodum in eo claruit, mundanarum rerum contemptum et erga pauperes miserationem.

Interdum autem quum inter sodales confabulationis fieret occasio, verba habebat communia et quasi amatoria, ne ab hujusmodi quoque hominum genere omnino extorris et inhumanus haberetur, quum tamen in castitatis puritate esset admirandus. Faciebat hoc ex industria, qua plurimum callebat, frontem juxta sapientis consilium prætendens aliis non dissimilem, quum intus essent vere omnia dissimilia.

Eo TEMPORE vir reverendissimus Theobaldus de Beccensi monasterio assumptus, ecclesiæ Cantuariensi et merito et dignitate præsidebat: vir quidem per omnia laudabilis et magnificus, et tam in sæcularibus quam ecclesiasticis negotiis experientissimus. Hujus quidam officialis, quum commissorum sibi causa agendorum Londonias frequentare et in domo patris Thomæ hospitalitatis gratia ex longo tempore divertere consuevisset, Thomamque ab infantia ple-

nius cognovisset, videns eum jam juvenem elegantem et tam literis instructum quam prudentia et moribus ornatum, cœpit ei suadere ut una secum ad Domini sui Cantuariensis curiam proficisceretur. Sed Thomas reputans se non tam officiosum quam præsumptorem habendum si se non vocatus ingereret, iterum distulit; donec supradicti viri suasione plenius certificatus, tandem cum competenti et honesto apparatu, ipso comitante, pontificis se reverendis aspectibus præsentavit. Quem vir altioris prudentiæ intuitus, et ex occursu faciei sensatum intelligens, gratanter et honorifice suscepit: secumque manere præcepit. Exinde Thomas in curia familiariter conversatus, brevi tempore in tanta a pontifice habitus est gratia, ut nullum illi familiariorem, nullum, ut putabat, haberet cariorem. Siquidem vir sapiens, mansuetudinis illius et prudentiæ sinceritate celeriter cognita, eum consiliis suis indesinenter adhibebat: et negotia ei sua frequenter committebat: experiensque illum et in consiliis prudentem et in negotiis strenuum ac fidelem: arctiori sibi eum dilectionis et familiaritatis vinculo conjungere satagebat, verumtamen non absque invidia.

Erat namque quidam tam pontificali familiaritate quam ecclesiastica dignitate sublimis, nomine Rogerius de Ponte, episcopi Cantuariensis archidiaconus, qui non æquanimiter Thomæ tantam in curia gratiam sustinebat. Hic non solum apud se intestina invidiæ peste tabescebat: verum aliquoties palam in contumelias et improperia erumpebat, ita ut Thomam clericum Baillehache plerumque vocitaret: sic enim cognominabatur vir ille, cum quo ad curiam venerat. Nec fuit momentaneus et transitorius hujus livor invidentiæ, sicut postmodum rei probavit eventus. Thomas tamen nihilominus in solita se

continens mansuetudine, gratia proficiebat apud Deum et homines. Interim autem, quantum licuit, juri civili et sacris canonibus studium adhibuit; ut per hæc in causis perorandis seu decidendis instructior haberetur, et ecclesiasticarum rerum notitiam plenius consequeretur. Extitit causa, qua Cantuariensis antistes Theobaldus Romanam ecclesiam visitare disponeret, profectusque est, ut dignum erat, cum honesto et copioso comitatu, assumpto etiam secum Thoma, de cujus prudentia et fidelitate præcipue confidebat. Nec immerito, nam in ipso itinere et negotio suo eum sibi in multis necessarium expertus est. Reversus autem prospere, et de Thomæ præstantia certior factus, majori eum dignum reputans, primo illi ecclesiam de Otforda contulit. Postea vero aliquoties ecclesiasticorum negotiorum causa eum Romam direxit; in omnibus ejus industriam merito collaudandam experiens. Ea tempestate Willelmus Eboracensis archiepiscopus vitæ termino et Pontificali officio feliciter expleto, beato fine quievit.

Eboracensi itaque sede vacante, Theobaldus Cantuariensis antistes et totius Angliæ primas, modis omnibus sategit, qualiter archidiaconum suum Rogerium de quo paulo ante meminimus eidem sedi præficeret, quatenus per hoc et dignitati ecclesiæ Cantuariensis et honori suo et in clerico suo prospiceret, et Thomæ ad majora viam aperiret. Nec frustatus est a proposito suo: nam memorato Rogerio cum conniventia regis in Eboracensi sede substituto et consecrato, absque mora archidiaconatum Cantuariensis ecclesiæ et præposituram Beverleiæ, quæ Rogerius obtinuerat, cum aliis ecclesiis pluribus Thomæ assignavit.

Thomas igitur, his adeptis, non jam privato morum genere contentus, ad majora atque clariora evidentioraque virtutum argumenta se sustulit: reditus

suos in usus et necessitates indigentium misericorditer abundeque dispertiens: et reliqua quæque, nam et illud pro tempore omittere non oportebat, in quoslibet mira libertate et honorificentia profundens. Archiepiscopus vero cernens circa Thomam suum minime errasse judicium, immo spe majora provenisse, plurimum ejus magnificentia delectabatur. Ipse vero Thomas quum in omnibus et ab omnibus magnificus haberetur, nullam tamen inde concipiens insolentiam, solito majori humilitate et reverentia pontifici suo in omnibus obtemperabat.

Eo TEMPORE, anno scilicet ab incarnatione Domini millesimo centesimo quinquagesimo quarto, Henrico Gaufridi Andegavensis comitis et Matildis imperatricis filio in avitum regnum succedente, varii per Angliam tumultus et novarum rerum studia oriebantur: eratque in ecclesia regni illius non modica trepidatio: tum propter suspectam regis ætatem, tum propter collateralium ejus circa ecclesiasticæ libertatis jura notam malignitatem. Nec frustra, sicut rei exitus indicavit. Cantuariensis autem antistes tam de præsenti sollicitus quam de futuro timidus, aliquod remedium malis, quæ imminere timebantur, opponere cogitabat: visumque est ei, si Thomam regis posset inserere consiliis, maximam exinde quietem et pacem Anglicanæ ecclesiæ posse provenire. Sciebat enim eum magnanimum et prudentem: qui et zelum Dei haberet cum scientia, et ecclesiasticam libertatem totis affectibus æmularetur. Adscitis igitur ad se Cantuariensis antistes Philippo Baiocensi et Arnulfo Lexoviensi episcopis, quorum consiliis rex in primordiis suis innitebatur, cœpit de Thomæ prudentia, strenuitate, et fidelitate, atque morum laudabili et admirabili mansuetudine inferre sermonem, memoratisque episcopis secundum voluntatem et sua-

sionem archiepiscopi annuentibus, Thomas regiam ingressus curiam cancellarii nomen officiumque suscepit. Exinde qualiter geminum virum gesserit, ecclesiasticum scilicet et curialem, non est facile explicare. In primordiis tamen suis tantos æmulatorum assultus pertulit, tantaque delatorum lacessitus est protervia: ut sicut ipse pontifici suo et aliis amicis suis familiari conquestione fateri solitus erat: a curia recedere disponeret; si absque opprobrio et infamiæ nota id fieri posset. Verum rex fide illius et industria citius cognita, tanta eum dilectione carissimum habuit, ut neminem aliquando æque dilexisse putetur. Omnibus itaque ei creditis, rex juvenilibus exercitiis operam dabat, Thomas vero vices ejus et negotia strenue et potestative exsequens, nunc princeps militiæ loricatus exercitum præibat, nunc vacans ab expeditionibus jura populis dictabat. Solo namque nomine a rege differens regnum universum pro voluntate disponebat: principibus et magistratibus ad ejus nutum subjectis: certissimeque scientibus hoc solummodo regi gratum fore quod Thomas expedire judicasset. Et licet rex jam animo concepisset, quod postmodum opere declaravit: interim tamen Thomæ præsidio tutus et quietus manebat ecclesiæ status: ipso in omnibus pravam regis voluntatem et collateralium ejus clandestinas machinationes caute et quasi ex occulto, ne suspicioni pateret, frustrante. Neque enim facile erat eo tempore aliquid fieri, quod Thomæ sententia non approbasset. Ad ampliorem quoque dilectionis commendationem tradidit ei rex filium suum primogenitum Henricum, injungens ei ut hominia et fidelitates regni Anglorum ei fieri faceret: sciens procul dubio tantum negotium per nullum melius quam per illum effectui mancipandum: sicut et factum est. Nam

rege in Normanniæ partibus commorante, Thomas, convocatis comitibus et omnibus majoribus regni, regis mandatum, nullo contradicente vel resistente, effectui mancipavit, mirantibus quamplurimis quoniam id non facile absque tumultu nec ipso rege præsente posse fieri putabatur. Quamvis igitur in secularibus negotiis esset occupatissimus: non tamen ea quæ Dei sunt obliviscebatur vel negligebat. Nam circa pauperes ita pietatis et misericordiæ visceribus affluebat, ut in hac parte eum homines seculares superstitiosum potius quam religiosum reputarent. Introducebatur ad mensam ejus quotidie pauperum magna multitudo: quibus tanta victualium apponebatur copia: quæ etiam divitibus sufficere posset. Quocunque vero transiret, nunquam manus ejus vacabat a munere, dummodo esset qui peteret: omni namque occurrenti et eleemosynam postulanti manum misericorditer porrigebat. Patebat ad eum incunctanter accessus miseris et oppressis: et causa viduæ ingrediebatur ad eum: faciebatque studiose judicium inopis et vindictam pauperum. Sequebatur autem eum tanta militum et diversi generis hominum multitudo, ut in comparatione multitudinis aliquoties domus regia pene quasi vacua maneret, et rex ipse quasi vacuus degere videretur. Sed quanquam favori populari supra modum deditus videretur, fervebat tamen in eo fidei pietas et zelus ecclesiasticæ libertatis, castitatisque puritatem, quam ab ineunte ætate conceperat, vigilanti semper studio conservabat: sciens proculdubio quia etsi omnia ei pro tempore et potestate licerent, non tamen omnia expedirent. Et licet ei mundus et quicquid mortalis vitæ lenocinia continent in omnibus applaudere videretur: nihil tamen eum aliquando fecisse constat: quod castitatem ejus in aliquo læderet vel minueret.

Cognovimus certe ab his qui ei per viginti et eo amplius annos in ministerio familiariter adstiterunt, quod nihil hujusmodi aliquando comperissent in eo: quin potius medicis suadentibus ut in hac parte naturæ suæ condescenderet: asserentibus quod hoc et ætati ejus et complexioni congrueret: plurimumque ei ad conservationem sanitatis conferret, respondere solitum, istiusmodi medicinam sibi penitus esse contrariam, quæ tam corpus quam animam potius fœdaret quam juvaret.

Per idem tempus defuncto Cantuariensi archipræsule Theobaldo, rex ei Thomam successorem dare disposuit: credens eum tanto honore dignissimum et ad suam utilitatem atque voluntatem in omnibus paratissimum. Thomas namque ex industria circa personas et res ecclesiasticas quasi severissimum se exhibebat; ut tali occasione omnem a se suspicionis notam excuteret, et regis voluntati, quam intime noverat, melius sub hac palliatione conveniret. Credens itaque rex propositum suum adversus ecclesiam per eum potissimum posse impleri: quippe quem sibi in omnibus fidelissimum et ad voluntates suas pronissimum expertus fuerat: irrevocabiliter disposuit ut ecclesiæ Cantuariensi præficeretur antistes.

Missis igitur duobus episcopis et cum iis magnate quodam fidelissimo sibi, Richardo scilicet de Luci, dedit iis in mandatis ut Cantuariensem conventum super electione pontificis convenirent. Qui venientes Cantuariam, capitulumque ingressi, regis primum benignitatem et devotionem multiplicibus verbis extulerunt: deinde Richardo de Luci, ut mandata regis iis proponeret, injunxerunt. Tunc Richardus, Quoniam, inquit, sic placet dominis nostris episcopis, ut nos vobis regis voluntatem intimemus, noveritis certissime quod dominus noster rex, sicut ab ipsis melius audistis, studiosissimus est circa ea quæ Dei sunt,

et circa sanctam ecclesiam maximam et præcipuam gerit devotionem: præcipue autem circa ecclesiam præsentem Cantuariensem, quam specialem in Domino matrem suam filiali dilectione humiliter et fideliter recognoscit. Quapropter, ne ex diutina pastoris absentia in aliquo forte turbetur vel gravetur, sciatis ab ipso liberam vobis electionis datam licentiam: ita tamen ut personam tanto oneri et honori congruam eligatis. Non enim vos latet quod dominus noster rex in tali negotio nihil attendere consuevit, nisi quæ Deo credit esse placida et sanctæ ecclesiæ utilia. Vobis itaque de cætero incumbit et omnino expedit, ut talem eligatis, cujus patrocinio secundum Deum et secundum homines gaudeatis. Si enim rex et archiepiscopus grato dilectionis vinculo sibi invicem cohæserint: seseque mutuo amicabiliter confoverint: non est dubium quin interim felicia sint tempora, quin status ecclesiæ jucundus et quietus perseveret. Sin autem, quod absit, res in contrarium cesserit: quot exinde sequantur discrimina, quæ perturbationes, qui labores et tumultus, quot denique damna rerum et pericula animarum, vestram non puto latere sanctitatem. Quumque Richardus finem dicendi fecisset, et ipsi episcopi ejus orationem laude dignam approbassent, prior Cantuariensis primum Deo gratias, deinde regi grates immensas pro sua erga se benevolentia et sollicitudine cum debita reverentia retulit: sicque ad nutum episcoporum nominatis et ad se vocatis quibusdam monachis natu et prudentia majoribus egressus est foras. Quumque consedissent et de verbo quod audierant tractare cæpissent: visum est iis nihil circumdici vel statui posse sine episcoporum et ipsius consilio Richardi: qui utique regis voluntatem optime noverant: ex qua totam electionis summam pendere oportebat. Vocaverunt itaque

regios legatus, Bartholomæum videlicet Exoniensem episcopum, et Hilarium Cicestrensem, et Richardum. Qui quum venissent, et quum iis multum denique super proposito negotio contulissent, tandem omnes unanimiter, tam monachi quam episcopi, una voce eademque sententia Cancellarium in pastorem et episcopum animarum suarum elegerunt. Monachi vero aliquandiu hæsitaverant in electione, non quia Thomam virum esse virtutis ignorarent: sed quia religionis habitum non præferebat: quum usque ad illa tempora fere semper ecclesia Cantuariensis viros vita et habitu religiosos habuerit pontifices. Sanctus namque Augustinus, beati et Apostolici Papæ Gregorii monachus, qui genti Anglorum fidem Christi prædicavit, Cantuariensem et alias plures in partibus illis ecclesias sub regulari et monastica disciplina ordinavit et instituit: quoniam consuetudines maxime in electione Pontificis Cantuariensis ecclesia præ cæteris diligentius hactenus observaverat. Verumtamen solum illud, quod in electi sui moribus horrebant, cæterarum virtutum et gratiarum, quæ in eo clarius eminebant, consideratione compensantes, corde bono et animo volente eum unanimes elegerunt. Episcopi itaque, quos ad hoc rex destinaverat, diem apud Londonias priori et monachis Cantuariæ assignaverunt: quo ea quæ de electionis celebritate restabant, publice coram omnibus episcopis et abbatibus regni totius in præsentia regis junioris consummarentur. Jam enim ei rex pater suus regnum disposuerat: et sicut superius dictum est, hominia et fidelitates regni per manum Cancellarii sui ei fieri fecerat. Scripserat etiam ei rex de electione Cantuariensis ecclesiæ, significans quia, quicquid in ejus præsentia factum fuisset, ipse quoque concederet et confirmaret, ac per omne tempus ratum haberet.

Memorati igitur episcopi ex mandato regis universos episcopos et abbates regni; sed et conventualium ecclesiarum priores, necnon et comites atque proceres, omnesque regis officiales, ad præfixam diem Londonias convocaverunt. Quumque die statuto simul omnes convenissent: prior Cantuariensis formam electionis apud Cantuariam ex voluntate et mandato regis, præsentibus episcopis, quos ad hoc ipsum rex direxerat, celebratam, in præsentia et audientia omnium episcoporum cum reverentia propalavit: seque Sancto inspirante Spiritu, Thomam regni cancellarium in archiepiscopum concorditer et canonice elegisse. Episcopis quoque, qui apud Cantuariam missi a rege electioni interfuerant, tam electionis formam quam electi personam multipliciter commendantibus, assentiunt universi, et Deum tam votis quam vocibus consona gratulatione benedicunt.

Solus tamen inventus est Gilbertus Foliot, episcopus Londoniensis qui obloqueretur et submurmuraret: qui tamen videns unanimem omnium assensum suamque singularem maliciam nihil posse obtinere, et ipse pariter assensit. Eratque vir ille grandævus et multum literatus, habituque monachus; qui, ut ferebat opinio, ad archiepiscopatum ex diu aspiraverat. Accedunt igitur omnes simul episcopi ad regis junioris præsentiam, assensum illius, favorem et gratiam in sua electione postulantes: quibus ipse cum multa exultatione applausit, favit et assensit. Magistratus quoque officiales regni, nam et ad ipsos rex pater super electione scripserat: cum devotione et immenso gaudio electionem acceptaverunt et laudaverunt. Henricus autem Wintoniensis episcopus non minus genere quam prudentia et religione clarus, ad regem puerum sic locutus est: Dominus, ait, cancellarius electus noster multo jam tempore in domo

regis patris vestri et in omni regno summum obtinuit locum, habuitque in dispositione sua regnum, nec aliquid in tempore suo in regno actitatum est, nisi ad suum arbitrium; unde eum liberum et absolutum ab omni nexu et ministerio curiali, ab omni etiam querela et calumnia, omnique penitus occasione, ecclesiæ Dei et nobis tradi postulamus: quatenus ab hac hora et deinceps emancipatus et expeditus quæ Dei sunt libere exsequatur. Cognovimus enim regem patrem vestrum vices suas in hoc negotio vobis delegasse, gratumque et ratum habiturum, quicquid a vobis inde fuerit constitutum. Gratam habuit rex hujuscemodi petitionem, Thomamque gratanter secundum postulationem Wintoniensis episcopi liberum et absolutum ab omnibus ecclesiastico ministerio contradidit. Ipse vero Thomas a principio, ex quo sermonem de sua promotione egressum comperit, modis quibus potuit, obviavit, ne res ad effectum veniret: sciens indubitanter duobus Dominis concorditer non posse servire, quorum voluntates longe ab invicem discreparent: et quisquis Cantuariensis episcopus fieret, cito Deum aut regem infensum esse habiturum. Verum tamen, Deo aliter disponente, et Henrico Pisano præsbyterum cardinali et apostolicæ sedis legato, monacho vero ordinis Cisterciensis procurante et modis omnibus instante, eumque ad susceptionem regiminis cohortante et animante; tandem ejus electio qualem breviter memoravimus exitum habuit.

Episcopi igitur condicto inter se consecrationis die apud Cantuariam convenerunt: simulque cum eis abbatum et religiosorum et clericorum nobiliumque terræ illius multitudo infinita: tanti pontificis consecrationi et missarum atque benedictionum primitiis cupiens interesse. Ipse quoque Thomas cum maximo virorum religiosorum et aliarum venerabilium per-

sonarum comitatu ad diem occurrit, processeruntque venienti obviam cum gaudio et honore multo episcopi cum monachis et clero, populique multitudine innumerabili: tantaque fuit occurrentium devotio et exultatio ut verbis nequeat explicari. Quumque vox lætitiæ et exultationis undique personaret, Thomas tamen ad ista animum non apposuit: sed cum magna humilitate et contritione lachrymis ubertim fluentibus pedes accessit, plus cogitans de onere sibi imposito quam de honore impenso. Ordinatus est itaque et consecratus pontifex, imponente ei manum viro venerabili Henrico Wintoniensi episcopo. Is quippe inter coepiscopos tam religione quam genere eminebat; erat enim monachus et frater Stephani Blesensis qui regnum Anglorum post Henricum regem seniorem ferme per viginti annos obtinuerat. Willelmo namque notho successit filius ejus, cognomento Rufus, qui sanctum et illustrem virum Anselmum Cantuariensem archiepiscopum de regno suo expulit; cui Willelmo Rufo, in venatione occupato, et a quodam milite sibi carissimo non tam casu quam divina ut creditur voluntate sagitta perempto, successit Henricus frater ejus, qui fuit pater Matildis imperatricis; huic autem Henrico magnifico et potentissimo regi successit præfatus Stephanus Blesensis, frater Wintoniensis episcopi et illustrissim comitis Theobaldi senioris. Stephano vero adhuc superstite et regnante; supervenit Henricus Matildis imperatricis filius, accepitque regnum. Cujus regni anno octavo Thomas est consecratus Cantuariæ antistes.

Consecratus autem studium et diligentiam propensiorem exhibere curavit, qualiter vita et moribus tanto gradui conveniret: moxque divina cooperante gratia mutatus in virum alterum veterem hominem

cum actibus suis exuit, novumque induit in justitia et sanctitate, celans tamen iterum hominibus propositum suum soliti habitus honestate; cilicio namque ad carnem indutus, lectioni et orationi indesinenter instabat: eripiens et subtrahens se quantum poterat negotiis secularibus, ut spiritualibus studiis liberius et efficacius vacare posset. Quoties tamen causis aliquibus eum interesse officii necessitas deposcebat, miram exhibebat in audiendo patientiam, in inquirendo seu discutiendo diligentiam, in judicando quoque justitiam. Tam munerum quam personarum acceptione prorsus postposita corripiebat cum magna libertate delinquentes, durius autem semper divites et potentes: paratum ad ulciscendum se omnem inobedientiam, non solum verbi sed et operis attestatione, quoties expediebat comprobans, opera autem misericordiæ et pietatis, quæ dum adhuc esset cancellarius diligenter exercuerat, multipliciter auxit et cumulavit: decimis omnibus, quæcumque eum aliqua ratione alicubi contingebant, usibus pauperum deputatis. Viduis et orphanis atque infirmantibus lectoque decumbentibus egenis multa beneficia conferebat, eorumque quamplurimis quotidiana victus et vestitus stipendia perpetuo deputaverat. Predecessor ejus piæ memoriæ Theobaldus predecessorum suorum eleemosynas pietatis studio duplicaverat; Thomas vero liberali æmulatione etiam duplum illius studuit duplicare. Introducebatur ad mensam ejus quotidie pauperum magnus numerus: et præter illos qui ad mensam ingrediebantur alios tredecim pauperes omni die circa vesperam faciebat secretius introduci: singulisque eorum post pedum ablutionem et deosculationem; post copiosam refectionem; quatuor argenteos largiebatur. Quod si quando forte propter majorem aliquam occupationem manibus propriis

perficere impediebatur; per servientes suos impleri faciebat. Inferebatur ad mensam ejus quotidie ferculorum et potionum varia copia: ut per hoc et patriis moribus congrueret: et de reliquiis abundanter solaretur egenos. Varia etiam auri et argenti supellex mensam ejus et onerabat et honestabat: non quidem ad divitiarum ostentationem, sed pro more gentis et patriæ consuetudine. Ipse vero quantum ad se nihil nisi usum necessarium in hujusmodi reputabat: sic utens vasis aureis et argenteis quomodo fictilibus. Vestis adhuc ei erat in exterioribus ut prius, splendida scilicet, pretiosa et honesta. Unde monachi Cantuarienses qui in cæteris quidem omnibus de felicitate vitæ et actuum illius in Domino gaudebant et gloriabantur, de hoc solo scandalizari et submurmurare videbantur: unus autem ex ipsis habens familiaritatem cum illo, secreta eum alloquutione super hoc reverenter convenit: referens ei visionem quam cuidam monacho religioso et servo Dominus super hac re demonstrare dignatus fuerat. Apparuit, inquit, Dominus cuidam religioso et sancto viro, dicens ad eum: Vade, dic archiepiscopo ut absque dilatione vestes mutet: nam quamdiu id facere distulerit: me sibi placatum habere non poterit. Hæc audiens archiepiscopus motus est in lacrymas: propositum tamen suum ista sibi referenti monacho minime revelavit. Parvo itaque interjecto tempore vestes pretiosas et coloratas cum pellibus variis et peregrinis penitus a se abjiciens: super cilicium quo ad carnem induebatur: pellicias agninas bysso tantum munda coopertas induit; indesinenter satagens qualiter in conscientia apud Deum, et non in hominum æstimatione, religionis sibi meritum collocaret, et in exterioribus ecclesiastico ministerio conveniret. Amiciebatur quoque pallio pullo, id est

nigro, parvi pretii solo tenus defluente. Quod agninis pellibus muniebatur. Vita igitur et veste religionisque et sanctitatis exemplo factus forma gregis ex animo: totum se ministerio, cui Deo vocante addictus erat, impendere firmiter apud se statuit. Quid autem venerandus antistes ageret et quomodo se haberet, regem latere non potuit: præsertim æmulis ejus, nam et ipsi non deerant, vitam illius curiosius explorantibus; et regi cuncta quamquam aliter renuntiantibus. Singularem namque eum et superstitiosum potius quam religiosum dicebant. Regisque animum subdolis et malignis delationibus vehementer sollicitabant. Rex autem callide dissimulabat: nolens eum inimicum lucrari gratis quem necdum in aliquo sibi contrarium expertus fuerat. Quoties vero occasio se offerebat, cum multa eum reverentia et honore excipiebat, multisque obsequiis et blanditiis demulcebat. Sciebat namque viri magnanimitatem et prudentiam, nolebatque ei propter clandestinas delatorum suggestiones præpropere adversari.

Contigit eo tempore in quodam celebri conventu ut Thomas ad clerum et populum, rege præsente, sermonem faceret: fuitque ei sermo de regno Dei Christi quod est ecclesia et de regno temporali: deque coronis eorundem regnorum sacerdotali videlicet et regali: simul etiam de gladio spirituali et materiali. Quumque sub hac occasione de potestate ecclesiastica et seculari multa mirabiliter disseruisset: erat enim facundissimus; rex ejus verba per singula notabat; intelligensque quod dignitatem ecclesiasticam cuilibet excellentiæ seculari longe immensum præferret, non æquo animo accepit. Sensit namque ex verbis illius quantum ab opinione sua archiepiscopus abesset: quum ecclesiam nihil prorsus habere vel posse, nisi quantum ipse ei indulgeret, persuasum

haberet. Exhinc jam quæ in corde regis latuerant qualiter in apertum prodierint, qualiter etiam venerandus antistes pro domo Domini se murum opposuerit: quantave constantia regio furori se pro tuendo ecclesiasticæ libertatis jure objecerit consequenter dicendum est. Tyranni namque, qui regnum obtinuerant, jura ecclesiastica annihilaverant penitus: quorum adhærens vestigiis rex iste Henricus totius ecclesiasticæ dispositionis et ordinationis summam sibi usurpaverat: nam et episcopatus et abbatias quibus volebat conferebat: jamque ipso præcipiente et constituente, sicut populus sic sacerdotes et clerici indifferenter ad secularia judicia trahebantur.

Prima igitur occasio, qua archiepiscopi propositum et constantia regi innotuit, talis fuit. Erat consuetudo in partibus illis ut rex ad abundantiorem cautelam et custodiam regni sui, per singulos comitatus regni, vicecomitem unum de fidelibus suis constitueret, consueverantque comites et barones eidem vicecomiti, regio videlicet ministro, duos solidos de singulis dimensionibus terræ suæ quas patrio nomine hidas vocant, annuatim ab hominibus suis facere dari; quatenus tali servitio et beneficio eos a gravaminibus et calumniis hominum suorum cohiberent: videns autem rex quod duo illi solidi de singulis hidis si in unum conferentur immensum efficere possunt cumulum, sunt namque plura hidarum millia, voluit eos suis usibus et reditibus applicare. Quapropter convocatis apud Wodestocke episcopis et proceribus regni: cœpit rex de præfata pecunia suis reditibus connumeranda verbum in medium proferre. Cumque ad hunc sermonem universi obmutuissent, solus archiepiscopus cum magna libertate satis modeste respondit: Domine, inquiens, non decet excellentiam tuam alienum beneficium ad tuos usus retorquere:

præsertim quum duo illi solidi, non necessitate nec debito, sed gratiâ potius tuis ministris conferantur. Nam si vicecomites vestri pacifice et modeste se ad homines nostros habuerint, libenter quidem dabimus: sin autem, non dabimus, nec cogi jure poterimus. Ad hæc rex cum furore; Per oculos, ait, Dei, protinus irrotulabuntur; tali verbo usus propter rotulos illos, in quibus regii reditus annotati continentur, sed tu ipse bene super hæc meæ voluntati assentire deberes. Tunc archiepiscopus: Per oculos, inquit, per quos jurasti, nunquam de terra mea me vivente dabuntur. Sentiens igitur rex archiepiscopum sibi palam adversari: ægre nimis accepit.

Nec multo post tempore facta est iterum inter eos contentio vehemens, pro quodam canonico nomine Philippo de Broc; qui super interfectione cujusdam militis a quibusdam fuerat impetitus. Is enim quum coram episcopo suo super objecto sibi homicidio sufficienter respondisset; et deficientibus in causa adversariis; ipse ad innocentiam suam certius comprobandam se sacramento purgasset: iterum eum in causam revocare nitebatur quidam Simon, filius Petri, quem rex in partibus Pedefordiæ, ubi idem Philippus morabatur, judicem constituerat. Philippus autem de causa jam finita et ordine judiciario terminato iterum respondere noluit: præsertim ante laicam justitiam: quinimo ipsum Simonem pertinacius instantem cum indignatione a se repulit, multis eum afficiens convitiis et contumeliis. Rege itaque apud Londonias constituto; accessit ad eum memoratus Simon, retulitque ei omnia quæ sibi Philippus intulerat. Quibus auditis rex in furiam versus, solito suo more per oculos Dei terribiliter jurabat; sic se habere convitia illa militi suo illata, ac si sibi ipsi intulisset Philippus. Quapropter absque mora eum judicari

præcepit, archiepiscopus autem quum præsens esset, et hæc audiret, Nequaquam, ait, ita fiet. Nam clericorum judices laici esse non possunt. Quicquid autem iste vel alius quilibet de clero excesserit, in ecclesiastica debet emendari curia. Quapropter quicquid est illud quo rex læsum se queritur, vel miles ejus, Cantuariam veniat vel mittat, indeque plenam justitiam ex ecclesiastica auctoritate reportabit. Rex vero vehementer irascens et multa dicens, tandem licet invitus quosdam episcopos et proceres ad diem sibi ab archiepiscopo constitutam Cantuariam transmisit, qui quum venissent, Philippum de veteri querela homicidii instanter impetebant. Quumque causam ecclesiastico judicio terminatam iterari non debere judicatum fuisset, ventum est tandem ad contumelias regio militi illatas. Quod cum Philippus minime inficiari dignaretur, erat namque vir magnus et de magno genere, adversarii ejus prosilientes in medium: Judicium, inquiunt, de evidenti et non negata injuria postulamus. Et quum Philippus se ad spontaneam satisfactionem offerret: nihilominus tamen eum judicari oportuit. Diffinitum est igitur, ut Philippus per biennium præbendam suam in manu regis admitteret, et rex iterum de reditibus ejus quod vellet faceret: ipse vero ante militem, nudum se secundum morem patriæ satisfacturus offerret. Revertentibus autem qui missi fuerant et quod gestum erat conferentibus; rex honorem suum læsum sibique abjudicatum esse respondit. Episcopi vero quum se juste judicasse dixissent excepto quod Philippum ultra quam meruisset, pro pace et honore regis gravassent, Rex magis inardescens, Per oculos, ait, Dei, vos ipsi mihi jurabitis, quod verum expresseritis judicium. Sed nimis longum erit, si per singula prosequi voluerimus, quæ vel a rege improbe vel ab

archiepiscopo constanter dicta seu facta sunt: quapropter iis omissis, ad communem ecclesiæ causam accedamus.

Emersit igitur sermo super veterum regum abusionibus quas rex consuetudines regni dicebat, procurantibus et ad hoc ipsum regem enixius impellentibus archiepiscopi æmulis, Rogerio videlicet Eboracense archiepiscopo; et quibusdam aliis filiis Belial, quos ad perturbationem sanctæ ecclesiæ antiquus hostis suscitaverat: convocatisque rex universis regni episcopis exigere cœpit ab eis ut consuetudines regis Henrici avi sui perpetuo observandas confirmarent. Venerabilis vero antistes Thomas, qui verbum istud futurum quandoque jamdudum præsenserat, ad hæc regi respondit; Ecclesia sancta a sanctis apostolis et apostolicis proceribus ab exordio fidei Christianæ edocta et instituta, consuetudines vitæ et disciplinæ Christianæ in eorumdem sanctorum patrum canonibus et decretis plenissime habet expressas; præter quæ nihil novum, Domine mi rex, expedit tibi, imo vel licet exigere: nec nobis concedere. Si quidem nobis, qui licet indigni pro prioribus surreximus; non jam novas institutiones credere, sed veteribus humiliter obedire et reverenter indicitur. Nequaquam, ait rex, expostulo: sed ea tantum quæ prædecessorum meorum regum temporibus in regno constat observata, mihi quoque volo concedi, meisque temporibus observari. Extiterunt et illis temporibus archiepiscopi te meliores et sanctiores; qui ista viderunt et consenserunt nullamque difficultatem vel controversiam de his aliquam regibus sui temporis intulerunt. Ad hæc archiepiscopus: Si qua, inquit, a pristinis regibus contra ecclesiasticæ institutionis canonem præsumpta sunt: et aliquanto tempore violenter timore regum observata: non consuetudines

sed abusiones dicendæ sunt: pravissimum usum abolendum potius quam propagandum scripturæ testimonio edocemur. Quod vero sanctos illorum temporum episcopos tacuisse et non declamasse asseris, viderint ipsi quare tacuerint: erat enim forte tunc tempus tacendi: nulla tamen nobis hoc eorum exemplo ingeritur auctoritas, qua in ecclesia nobis divina dispensatione commissa aliquid contra Deum et ordinem nostrum atque officium fieri minime assentiamus. Verumtamen in quibuscunque salvo ordine nostro voluntati tuæ et beneplacito concordare et consentire poterimus: paratos nos et obsequentes habebis. Rex igitur furibundus et per oculos Dei suo more jurans: nulla, ait, penitus de ordine vestro fiet mentio: sed absolute et expresse meas mihi consuetudines concedetis et confirmabitis. Archiepiscopus vero nihil nisi salvo ordine suo et jure ecclesiastico se aliquando concessurum nihilominus constanter et libere asseruit. Rex igitur ad præsens ab intentione sua frustratus: post non multum temporis apud Northamtoniam positus archiepiscopum ad se vocavit, volens ejus animum tentare, si quo forte modo eum posset flectere, et ad suam voluntatem inclinare. Quumque archiepiscopus ad locum appropinquasset; et ejus adventus innotuisset regi: nescitur qua calliditate rex quosdam obviam misit qui dicerent: Rex in oppido cum multis est positus, et tu nihilominus cum maxima multitudine advenisti: nec sufficit locus ut ambos vos capiat: quapropter mandat rex, ut hic eum expectes. Adest enim ipse tecum locuturus. Quumque in agrum divertisset pontifex: statim sine mora rex advenit: cui occurrens debito eum salutationis honore prævenire curavit. Sed cum propter lascivientium equorum, quibus insidebant, hinnitus et recalcitrationem

ad se invicem accedere non possent tandem mutatis equis in parte seorsum simul ambo constiterunt. Tunc rex ad episcopum ita exorsus est. Nonne, ait, ego te ex humili et paupere in maximum honoris et excellentiæ culmen extuli? Parumque id mihi visum est, nisi et patrem regni te constituerem, et etiam mihimet ipsi te præferrem. Quomodo ergo tot beneficia, tantaque meæ circa te dilectionis indicia, omnibus notissima, tam subito tibi a mente excidere potuerunt: ut non solum ingratus, verum etiam in omnibus contrarius mihi existas? Et episcopus, Absit, inquit, Domine mi: non sum immemor beneficiorum tuorum, quæ non quidem simpliciter tu, sed Deus tribuens omnia per te mihi conferre dignatus est: quapropter absit ut ingratus vel in aliquo voluntati tuæ contrarius existam, dummodo tu Divinæ voluntati concordes. Scit enim dignatio tua quantæ fidelitatis tuæ extiterim, a quo temporalem tantum præstolabar remunerationem: quanto magis omnipotenti Deo, a quo et temporalia bona accepimus et æterna speramus, fidele et sincerum ministerium nos exhibere necesse est. Tu quidem es Dominus meus, sed ille et meus et tuus est Dominus, cujus voluntatem præterire ut tuæ acquiescam, nec tibi nec mihi expedit: in tremendo namque ejus examine ambo ut unius Domini servi judicandi sumus, ubi neuter nostrum pro altero poterit respondere: sed unusquisque secundum facta sua, excusatione cessante, recipiet. Est enim Dominis temporalibus obtemperandum, sed non contra Deum, dicente beato Petro, Oportet obedire Deo magis quam hominibus. Tunc rex ad ista: Nolo, inquit, mihi modo ut sermocineris: Nonne tu filius fuisti cujusdam rustici mei? et archiepiscopus, Revera, inquit, non sum atavis editus regibus, sicut nec beatus apostolorum princeps

Petrus: cui Dominus claves regni cælorum et totius ecclesiæ principatum conferre dignatus est. Verum est, ait rex, sed ille pro Domino suo mortuus est. Venerabilis vero antistes respondit, Moriar et ego pro Domino meo: quum tempus advenerit. Tunc rex, Tu, inquit, nimis affigeris et inniteris scansilibus tuis. Et archiepiscopus, In Domino, ait, confido et innitor. Quia maledictus homo qui spem suam ponit in homine. Verumtamen quicquid tu mihi dixeris et ego tibi respondero: ad honorem tuum et beneplacitum, salvo ordine meo, sicut olim ita et nunc paratus sum. Sed et super his quæ ad honorem tuum et salutem animæ tuæ spectant, ego potius consulendus eram, quem toties tam fidelem et utilem in consiliis expertus es: quam illi qui quasi sub obtentu honoris tui de me, qui eos non læsi, gratuita succensi invidiæ flamma vindictam expetere satagunt. Quem enim infra sacros ordines adhuc constitutum fidelem tibi fuisse ut credo non negabis: multo magis sacerdotii officio sublimatum me tibi in omnibus fidelem æstimare debuisti. Quumque multa verba salubria dilectionis et fidei plena archiepiscopus perorasset, rex tamen vehementer instabat: ut verbum illud, scilicet salvo ordine nostro, penitus omitteretur. Quod quum minime obtinere potuisset, archiepiscopo inflexibiliter in sententia persistente, ab invicem discesserunt.

Per idem tempus Arnulfus Lexoviensis episcopus mari transito ad regem quem offenderat venit, cupiens si quomodo posset eum sibi placabilem facere. Quumque per omnia eum demulcens ei placentia loqueretur, etiam contra archiepiscopum ei consilium dare non timuit: dixit enim ad regem Controversia quæ inter te et archiepiscopum vertitur difficilis est et vix finienda: impossibile namque est

cum actibus suis exuit, novumque induit in justitia et sanctitate, celans tamen iterum hominibus propositum suum soliti habitus honestate; cilicio namque ad carnem indutus, lectioni et orationi indesinenter instabat: eripiens et subtrahens se quantum poterat negotiis secularibus, ut spiritualibus studiis liberius et efficacius vacare posset. Quoties tamen causis aliquibus eum interesse officii necessitas deposcebat, miram exhibebat in audiendo patientiam, in inquirendo seu discutiendo diligentiam, in judicando quoque justitiam. Tam munerum quam personarum acceptione prorsus postposita corripiebat cum magna libertate delinquentes, durius autem semper divites et potentes: paratum ad ulciscendum se omnem inobedientiam, non solum verbi sed et operis attestatione, quoties expediebat comprobans, opera autem misericordiæ et pietatis, quæ dum adhuc esset cancellarius diligenter exercuerat, multipliciter auxit et cumulavit: decimis omnibus, quæcumque eum aliqua ratione alicubi contingebant, usibus pauperum deputatis. Viduis et orphanis atque infirmantibus lectoque decumbentibus egenis multa beneficia conferebat, eorumque quamplurimis quotidiana victus et vestitus stipendia perpetuo deputaverat. Predecessor ejus piæ memoriæ Theobaldus predecessorum suorum eleemosynas pietatis studio duplicaverat; Thomas vero liberali æmulatione etiam duplum illius studuit duplicare. Introducebatur ad mensam ejus quotidie pauperum magnus numerus: et præter illos qui ad mensam ingrediebantur alios tredecim pauperes omni die circa vesperam faciebat secretius introduci: singulisque eorum post pedum ablutionem et deosculationem; post copiosam refectionem; quatuor argenteos largiebatur. Quod si quando forte propter majorem aliquam occupationem manibus propriis

perficere impediebatur; per servientes suos impleri faciebat. Inferebatur ad mensam ejus quotidie ferculorum et potionum varia copia: ut per hoc et patriis moribus congrueret: et de reliquiis abundanter solaretur egenos. Varia etiam auri et argenti supellex mensam ejus et onerabat et honestabat: non quidem ad divitiarum ostentationem, sed pro more gentis et patriæ consuetudine. Ipse vero quantum ad se nihil nisi usum necessarium in hujusmodi reputabat: sic utens vasis aureis et argenteis quomodo fictilibus. Vestis adhuc ei erat in exterioribus ut prius, splendida scilicet, pretiosa et honesta. Unde monachi Cantuarienses qui in cæteris quidem omnibus de felicitate vitæ et actuum illius in Domino gaudebant et gloriabantur, de hoc solo scandalizari et submurmurare videbantur: unus autem ex ipsis habens familiaritatem cum illo, secreta eum alloquutione super hoc reverenter convenit: referens ei visionem quam cuidam monacho religioso et servo Dominus super hac re demonstrare dignatus fuerat. Apparuit, inquit, Dominus cuidam religioso et sancto viro, dicens ad eum: Vade, dic archiepiscopo ut absque dilatione vestes mutet: nam quamdiu id facere distulerit: me sibi placatum habere non poterit. Hæc audiens archiepiscopus motus est in lacrymas: propositum tamen suum ista sibi referenti monacho minime revelavit. Parvo itaque interjecto tempore vestes pretiosas et coloratas cum pellibus variis et peregrinis penitus a se abjiciens: super cilicium quo ad carnem induebatur: pellicias agninas bysso tantum munda coopertas induit; indesinenter satagens qualiter in conscientia apud Deum, et non in hominum æstimatione, religionis sibi meritum collocaret, et in exterioribus ecclesiastico ministerio conveniret. Amiciebatur quoque pallio pullo, id est

dire ad præsens ut ecclesiastici rectores debitam severitatem exercerent: sed multa dissimulanda, nonnulla etiam pro tempore essent toleranda. Multa in hunc modum continebantur in literis illis quibus episcopus et abbas una cum comite socio viva voce addiderunt, quod rex eos in verbo veritatis certificasset se nunquam ab archiepiscopo quicquam requisiturum quod ordini ejus vel voluntati contrarium foret. Regem vero hac intentione tam pertinaciter egisse, eo quod turpe ei videretur ab archiepiscopo vinci, nec posse ab eo extorquere, ut saltem verbotenus eum honorare dignaretur. Rogabant igitur et suadebant memorati viri modisque omnibus instabant, quatenus una cum eis archiepiscopus ad regem veniret, et simplici tantum verbo ejus voluntati faveret, omisso verbo illo, scilicet *salvo ordine nostro*: quo facto plenam apud regem pacem et gratiam tam ipse quam universa ecclesia Anglicana consequeretur: et mentio quæ de consuetudinibus fuerat regni introducta, penitus in perpetuum aboleretur. Erat autem idem abbas de Eleemosyna tantæ opinionis et famæ, cui facile fides haberetur: unde archiepiscopus, tam Domini papæ et cardinalium consiliis quam ipsius abbatis et eorum qui cum illo venerant verbis inductus et promissionibus credulus: una cum eis ad regem profectus est. Inventum autem regem apud Wodestoche venerabilis pontifex cum multa mansuetudine allocutus est: proponens ei in exemplum sanctos regni illius reges: quos non solum fides et pietas Deo fecit acceptos verum etiam plures ex eis martyrii corona reddidit gloriosos: exhortans et suppliciter rogans, ut et ipse eorum exemplis et vestigiis inhæreret, tyrannorumque deletis et in perpetuum damnatis abusionibus sanctorum regum meritis et collegio sociari satageret. Et ne

quid, ait archiepiscopus, offendiculum bonæ voluntati tuæ, si eam tibi Dominus inspirare dignatus fuit, per me opponi videatur: scias quod consuetudines regni bona fide servabo, tibique de cætero, ut decet et justum est, per omnia in bono obtemperans ero. Tunc rex ad eum, Omnibus, inquit, notum est quam pertinaciter te in hoc verbo exhibueris, et quantum honorem meum in tua contradictione læseris: quapropter, si ut decet me honorare decrevisti, coram omnibus emendari et recognosci necesse est, quod honori meo in hac parte detractum ab omnibus scitur. Mitte igitur et convoca episcopos et abbates et cæteros omnes qui in ecclesiasticis honoribus sunt eminentiores: et ego ex parte mea convocabo universos majores regni, quatenus in præsentia et audientia omnium ad honorem meum sermo iste recognoscatur. Quum igitur tempore statuto universi apud Clarendonam convenissent cœpit rex instanter exigere, ut sermo prædictus de observatione consuetudinum ab archiepiscopo recapitularetur. Sentiens autem archiepiscopus rem longe distare ab eo quod ab abbate de Eleemosyna acceperat: regemque a pravo proposito in nullo mitigatum: sed magis stabiliendis et confirmandis consuetudinibus illis execrandis toto animo insistere, elegit potius de se solo regi occasionem calumniæ dare: quam ecclesiæ causam penitus in discrimen mittere. Dissimulavit itaque et avertit se quantum potuit: ne aliquam ibi recognitionem seu concessionem faceret. Quod postquam regi innotuit; amens et furibundus effectus non jam consilio sed gladio utendum decrevit, alterum Saulem se sacerdotibus Domini mox futurum comminans, nisi voluntas sua statim sine mora impleretur. Nec mora, fit nota regis indignatio: turbantur mox omnia: tumultuantur universi, discurrunt regii cli-

entes: prætendentes facies solito truculentiores: seseque jam ad facinus quasi præparantes. Fiunt illico omnia horroris et formidinis plena. Nec mirum; ira enim regis sicut rugitus Leonis. Stant interim sacerdotes Domini, quasi grex paratus ad victimam, pavidi nimis et tristes: solus archiepiscopus persistens vultu hilari et jocundo eos consolabatur: dicens talia decere veros ecclesiæ sacerdotes: qui autem in clero qui convenerant obscurioris erant famæ et nominis, huc illucque diffugiunt subducentes se periculo quod jam jamque imminere timebant. Erant autem inter episcopos duo episcopi Joscelinus scilicet Salesberiensis et Rogerus Norwicensis: quos rex diversis de causis exosos habebat. Norwicensis enim qui regem consanguinitatis propinquitate contingebat, licet ætate esset juvenis; religiosus tamen et ecclesiasticæ libertatis æmulator erat; regemque de excessibus suis liberius increpando ejus iram incurrerat: Salesberiensis vero aliis de causis eum sibi infensum reddiderat. Hi duo ad archiepiscopum accedentes voce flebili ut eorum misereretur rogare ceperunt dicentes quod nisi ipsa die plenam cum rege pacem faceret: etiam si forte aliis parceret: sibi minime parcendum quin occiderentur. Archiepiscopus vero timiditati et pusillanimitati eorum blanda consolatione occurrens in sententia permansit immobilis. In ipsa hora accesserunt ad eum duo comites de majoribus et de nobilioribus regni Willelmus videlicet Leicestrensis et Reinaldus Cornubiensis avunculus regis, monentes et rogantes obnixe quatenus sui ipsius et eorum qui cum ipso advenerant misereretur dicentes regem vehementissime iratum et commotum atque ad ultionem sui contemptus jam exerto gladio paratum. Dum etiam, inquiunt, qui amici et fideles tui sumus ut miserearis

obsecramus, quia nisi hodierna die regi plenarie satisfeceris, scelus inauditum propriis manibus necessitate inevitabili explere nos convenit. Et archiepiscopus, Non est, inquit, magnum nec inauditum si pro ecclesiasticis sanctionibus nos occumbere contingat: quum hoc nos innumera sanctorum turba et verbo docuerit et exemplo: Domini tantum voluntas fiat. His itaque repulsis et recedentibus, accesserunt ad eum duo templarii qui et ipsi secundum modum suum magni erant nominis et opinionis: quorum unus dicebatur Richardus de Hastinges magister. Templariorum totius regni: alter vero vocabatur Hostes nihilominus et ipse in curia nominatissimus. Isti duo ante archiepiscopum steterunt: et ita cum singultibus et lachrymis eum allocuti sunt. Quare, Domine, ita inexorabilis es in causa sanctæ ecclesiæ, quæ hodie procul dubio grave et hactenus inauditum est passura discrimen: nisi voluntas regis fuerit adimpleta? Certissime enim scimus quod rex nec artem nec dolum erga te cogitat, sed grave nimis et intolerabile ei videtur, si in hoc verbo visus fuit a te superari: quapropter modis omnibus rogamus: et bona fide monemus et consulimus ut regi verbotenus satisfacias: nunquam mentionem auditurus de cætero de consuetudinibus illis, quas quantopere refugis et detestaris: sed mox ut regem in communi audientia verbo tantum honoraveris, omnis indignatio et inimicitia obliterabitur; et plena pax et dilectio inter te et ipsum reformabitur. Hæc tibi in verbo veritatis fideliter promittimus et de hac re nosmetipsos fidejussores et obsides damus: animasque nostras æternæ damnationi obnoxias obtestamur: si rex a te deinceps contra voluntatem tuam vel ordinem tuum aliquid requisierit. Motus itaque archiepiscopus eorum fletibus verbisque cum tanta protestatione prolatis, vi-

dens etiam regem cum suis ad sceleris cædisque patrationem paratum: collocutus prius cum episcopis super his quæ audierat: una cum ipsis ad regem accessit et ita ei loquutus est: Si de jure proprio, Domine mi rex, inter nos controversia verteretur; statim absque ulla contradictione dicto citius me vestræ voluntati cessisse noveritis: nunc vero quum de ecclesiasticis negotiis nobis interim Deo auctore commissis sermo quidem gravis et periculosus mutuo ventiletur: non debet excellentiæ tuæ mirum vel indignum videri si in Dei causa aliquantulum scrupulosior fuerim: sciens quod redditurus sim ei rationem villicationis meæ, qui non parcit delinquenti. Jam vero de prudentia et mansuetudine tua spem habens meliorem libenter ad postulata consentio consuetudinesque regni bona fide me servaturum dico. Vix verbum de ore pontificis exierat et rex alta voce respondit: Audistis universi, quæ mihi archiepiscopus sui gratia concesserit: restat nunc ut episcopi, ipso imperante, idem faciant. Volo, ait archiepiscopus, ut sicut ego ita et ipsi honori vestro satisfaciant: tunc surgentes episcopi annuerunt. Solus Jocelinus Salesberiensis episcopus communiter cum aliis non assensit: sed residentibus aliis, quæsivit ab archiepiscopo utrum idipsum facere deberet, dicente vero archiepiscopo sic oportere, assensit. Movens autem rex caput, improperavit Salesberiensi; qui semper contrarius sibi extitisset. Archiepiscopus itaque quamvis secundum quod a memoratis templariis audierat controversiam terminatam æstimaret: adhuc tamen trepidus et velut in pendulo constitutus; rei exitum præstolabatur incertus. Ait igitur rex: Ad omnium credo pervenisse audientiam, concessum mihi esse ab archiepiscopo et episcopis, ut leges et consuetudines regni mei de cætero firmiter

teneantur et observentur. Ne igitur deinceps inter nos iteretur contentio vel contradictio; surgant prudentiores et antiquiores procerum et foras cum clericis meis egressi recordentur legum et consuetudinum avi mei regis Henrici: easque diligenter conscriptas mihi cum omni celeritate afferant. Nec mora factum est ut imperavit, consuetudinesque descriptas et in medium allatas jussit rex legi. Quibus lectis: dixit iterum rex: Ecce hæc sunt quæ mihi concessa sunt. Quapropter ne deinceps super his quæstio oriatur, vel nova forte emergant placita, volumus ut archiepiscopus his sigillum suum appendat. Ad hæc archiepiscopus, Per Deum, inquit, omnipotentem nunquam me vivente sigillum meum his apponetur. Tunc ad aliud commentum se clerici et officiales regis convertunt. Chirographum, rege jubente celeriter conficiunt; quod per medium juxta morem scindentes: partem unam archiepiscopo porrigunt. Et archiepiscopus; Accipio quidem, inquit, non tamen vel consentiens vel approbans, sed ad cautelam et defensionem ecclesiæ: ut videlicet hoc indicio cognoscamus, contra quæ nobis agendum sit. Cognitis namque laqueis et muscipulis quæ nobis obtenduntur, cautiores Deo annuente erimus. His dictus iratus surrexit et abscessit. Et quamvis ad liberationem cleri qui convenerat, ita fieri necessarium fuit; archiepiscopus tamen de excessu suo, quo quidem deceptus deliquerat, consolationem non recipiens, gravissimam sibimetipsi pœnitentiam indixit: seque ab officio altaris suspendit: donec missis ad papam Alexandrum nuntiis qui ei rei gestæ ordinem et modum intimarent, ab eo absolutionem mereretur. Admiratus etiam Dominus papa zelum illius et constantiam, literas consolatorias honoris et dilectionis plenas ei transmisit.

Post hæc venit ad regem apud Porcestriam Rotroldus Ebroicensis episcopus, cupiens inter regem et archiepiscopum pacem et concordiam reformare. Rex autem, Uno modo tantum possibile esse respondit; si videlicet tam ipse quam archiepiscopus impetrare possent quatenus Dominus papa bulla propria consuetudines suas roboraret et confirmaret. Accessit itaque Ebroicensis episcopus ad archiepiscopum rogans instanter et consulens quatenus Domino papæ super hoc negotio scriberet. Archiepiscopus vero cavens ne aliquam justam malignandi occasionem daret regi; sciensque certissime preces suas quantum ad effectum nihil profuturas regi: scripsit et rogavit apostolicum super confirmatione consuetudinum juxta regis et episcopi voluntatem. Dominus vero papa intelligens petitionem illam non de voluntate sed de necessitate processisse; abnuit illico, et legatos qui ad hoc missi fuerant ab spe impetrandi repulit. Quod ubi regi innotuit; vehementiori indignatione accensus, crebra cum suis agebat consilia, quid sibi agendum esset: visum est ei tandem, quod si legationem Angliæ Rogerio Eboracensi archiepiscopo beati viri æmulo a Domino papa obtinere posset: facile archiepiscopum posse subjugari et consuetudines suas firmius stabiliri. Duos igitur ex clericis suis, Johannem scilicet de Oxenefordia, et Gaufridum cognomento Ridellum pro obtinenda legatione ad dominum papam direxit: quos dominus papa nec auditu dignos æstimavit, dicens: A tempore beatissimi papæ Gregorii, quo procurante gens Anglorum fidem Christi suscepit, nusquam legitur vel recolitur usque ad præsens Cantuariensem ecclesiam Eboracensi fuisse subjectam; et idcirco a nobis minime fieri debet: quod predecessores nostros necdum fecisse cognoscimus. Constat namque Can-

tuariensem ecclesiam dignitate et primatia cæteras regni illius ecclesias antecellere; justumque non esse ut quæ prima est secundaria efficiatur: Johannes autem de Oxenefordia, magna fretus calliditate, flexis ante papam genibus; juravit quod nisi rex in reditu eorum de petitione sua gauderet; archiepiscopum procul dubio periclitari de vita. Timens autem dominus papa suspectamque nimis habens regis malitiam, necessaria usus pro tempore dispensatione, legationem ipsi regi contulit: ita tamen quod nec Eboracensi eam assignare: nec aliquem legationis auctoritate posset gravare. Literas namque alias secreto direxit in Angliam: quæ mox regem legatione spoliarent, si potestate legationis uti vel quemquam gravare tentasset. Rex autem literas, quibus ei legatio conferebatur, accipiens, hujusmodi legationem non multipendit: literas tamen ipsas multis ostendit, seque legatum innotuit; ut archiepiscopum de sua legatione terreret. Tandem vero quum aliquandiu literas illas inutiliter detinuisset; missis nuntiis legationem domino papæ cum indignatione reddidit, et literas ipsas ei remisit. Post hæc rege ecclesiam et ecclesiasticos viros solito acrius infestante: et archiepiscopo nihilominus constanter resistente intentor mali diabolus querelam gravem adversus ecclesiam suscitavit, officialibus namque regis cuncta infatigabiliter pugnantibus et sollicitius investigantibus: reperti sunt quidam de clero diversorum criminum rei: quos tenentes vinculis et carceribus mancipaverunt. Erant autem quidam ex eis sacerdotes; alii vero diaconi et diversorum ordinum clerici: quos constabat in furtis et homicidiis esse sceleratissimos. Sed nec tales laicæ justitiæ deferendos venerandus antistes arbitratus est, quinimo eos a rege constanter requirebat sub anathemate interdicens, ne quis eos

extra curiam ecclesiæ judicare præsumeret. Se autem paratum ut eos ad justitiam exhibeat: et de eis secundum canones et decreta judicet. Tandem necessitate rationis compulsus rex consensit ut redderentur quidem archiepiscopo: ita tamen ut et ipse eos meritis exigentibus exordinatos suis ministris condemnandos traderet. At vero archiepiscopus duplici modo non eos esse puniendos dicebat, sed sufficere eis ad pœnam si exordinarentur. Si autem postea in sceleribus deprehenderentur: tunc ad se non pertinere quo eos judicio condemnaret. Diu diversisque modis pertracta est hæc contentio sed brevitatis causa plura narrare vitamus. Tandem quum rex et archiepiscopus cum multitudine episcoporum et procerum de ipsa querela cognituri convenissent: intelligens rex beatum virum de jure ecclesiastico flecti omnino non posse: iratus minari ei cœpit dicens: ego te humiliabo: et restituam te in loco ubi te inveni.

Dumque in dies singulos vexationes et gravamina intolerabilia circa ecclesiam Dei multiplicarentur, nec esset jam spes ulla quietis et pacis, necessarium æstimavit venerabilis pontifex dominum papam, qui tunc temporis in Francia morabatur, super hiis consulere. Et parata paucis scientibus profectione et navigio: apud Romenellum mare ingressus est. Et quum jam magnum maris spatium emensus fuisset, locuti sunt ad invicem seorsum nautæ, dicentes quid est quod agimus? Inimicum regis, quem usque ad mortem odit et persequitur, de manibus illius educimus: et putamus hoc regem posse latere? Nequaquam; quapropter certum est nos contra animas nostras agere. Accesserunt itaque ad archiepiscopum, dicentes difficilem nimis esse navigationem ventumque contrarium: nec posse se sine discriminæ

vitæ terram quam petebant attingere: archiepiscopus vero audiens imminère periculum, et non intelligens dolum; jussit se reponi ad littus unde exierat.

Nec multo post tempore, ut pervenit sermo ad regem quod archiepiscopus mare ingressus fuisset et pene transfretasset, vehementer anxiatus est: timebat namque ne forte, si ad dominum papam posset attingere, ipsum anathemati et regnum ejus interdicto supponeret. Quapropter ne simili de cætero casui subjaceret; edicto publico prohibuit, ne quis sine literarum suarum testimonio transfretaret. Fecerat quoque rex novam constitutionem suis ut sibi videbatur utilitatibus profuturam: unde universi proceres regni valde gravati submurmurando ingemiscebant. Erat autem hujusmodi quod constitutum fuerat: 'Si quis in curia cujuslibet domini sui causam habens, videret post primam vel secundam placiti diem non sibi in negotio prospere nec pro voto succedere; licebat ei inde recedere et ad superioris domini curiam convolare, prius tamen tertia manu præstito sacramento: quod injuste a causa dilatus fuisset.' Contigit autem ut quidam ex proceribus terræ nomine Johannes Marescallus causam habens in curia domini sui archiepiscopi, hujus novellæ constitutionis auctoritate sacramento dato judicium declinasset; et a curia recessisset; sacramentum tamen non secundum morem super textum evangeliorum vel sanctorum reliquias præstiterat: sed super libellum quem troparium vocant: quem ipse sibi ex industria exhiberi fecerat. Hic itaque Johannes, sciens omnem occasionem adversus archiepiscopum regi fore gratissimam, accessit ad eum asserens archiepiscopum sibi in justitia defuisse: et ideo, inquit, quia fidelis vester sum: rex igitur accepta occasione archiepiscopum vocari jussit, mandans ut responsurus

occurreret, de eo quod proceri suo justitiam in curia sua denegasset: sed archiepiscopus quum forte eo tempore infirmaretur et ad diem nullatenus occurrere posset: rationabilem impossibilitatis suæ excusationem regi mandare curavit. Rex autem, qui occasiones malignandi adversus eum quærebat; nullam excusationem quin adesset se recipere respondit. Adhærens igitur huic occasioni rex edicto publico convocavit episcopos et abbates: comites etiam et proceres; et omnes officiales suos: omnesque omnino qui alicujus essent auctoritatis vel nominis: die designato apud Northantonam. Mandavit etiam ut archiepiscopus occasione remota adesset. Vir igitur Domini, die præfixa instante, quum ad locum prænominatum appropinquasset: servientes sui qui eum illuc prævenerant obviam ei fuerunt dicentes regios ministros omnia hospitia illius occupasse. Siquidem et hoc ipsum rex fieri præceperat in contumeliam ejus. Substitit igitur venerandus antistes, mandavitque regi se ultra non progressurum, quo usque hospitia sua vacuari jussisset. Nec mora jubente rege supervenerunt servientes archiepiscopi: regiamque familiam cum festinatione de hospitiis suis expulerunt. Ipse vero archiepiscopus in monasterio Sancti Andreæ apud Monachos hospitatus est. Facto mane venit ad curiam: capellamque ingressus ubi rex missam auditurus advenerat: eum cum debito honore salutavit. Sedensque juxta regem humiliter et reverenter ei suggessit quatenus ad dominum papam excurrendi sibi licentiam concederet: habenti multa de consilio animæ suæ ei intimanda. Abnuit illico rex impossibile fore dicens ut vel ipse vel alius transfretandi licentiam impetraret. Confestim itaque post missam jubet rex archiepiscopum respondere de eo quod ab eo vocatus ad diem non venisset. Respondit

archiepiscopus ægritudine detentum se fuisse: excusationemque suam tempore competenti juxta morem regi denuntiasse; rex autem excusationem illam audisse quidem se non negavit, sed eam minime se recepisse respondit: quapropter eundem contemptu statim judicari imperavit. Egrediuntur mox ad judicium, quos rex ipse judices ex nomine designabat, decernuntque ut archiepiscopus quingentas argenti libras hac de causa regi persolvat. Quod ubi relatum est archiepiscopo, judicium sprevit et irritum habuit: dicens se neque a rege neque a quoquam eorum judicari posse: quum ipse judicandi de eis a domino potestatem accepisset, non illi de ipso. Quum igitur quod injuste judicatum fuerat, juste dissolvere et cassare vellet: fregerunt eum sermonibus et suasionibus quidam ex amicis et familiaribus suis dicentes, Regem pro causa pecuniaria non esse gravius exacerbandum; si forte vel sic quod volebat assequutus quiesceret. Acquiescens igitur vir Domini eorum consiliis, statim quod iniquo judicio exactum fuerat, fidejussoribus præstitis solvit: sed nihil ad mitigationem tyrannici furoris profuit. Nam statim incontinenti alia querela inducitur de supradicto Johanne Marascallo: cui incuria archiepiscopi justitia negata fuisse dicebatur. Respondit archiepiscopus se ei in justitia nequaquam defuisse, sed ipsum Johannem in causa sua penitus defecisse, jusque suum probare non potuisse: præstitoque contra morem sacramento judicium subterfugisse. Quumque in hac causa se nihil obtinere posse rex intellexisset: ad alia se convertit. Tempora administratæ cancellariæ revocantur in medium, et ut rationem de reditibus regni archiepiscopus reddat, rex instanter exigit. Negat archiepiscopus ad ista respondere se debere quum ab iis omnibus liber prorsus et expe-

ditus tempore electionis suæ a curia secessisset. Variis igitur querelis et contentionibus protrahitur dies in vesperum: rege satis improbe instante et a proposito non recedente. Tandem mandavit ei rex ut occasione cessante mane paratus esset ad objecta respondere, vir autem Domini præter jus esse et morem respondit ut quis in crastino de recenti querela placitare cogeretur. Sed rex a proposito non recedens terribilibus vocibus et juramento negotium jam ultra differri non posse vociferabatur. Soluto tandem concilio revertuntur singuli ad propria. Sed et archiepiscopus in suo se recepit hospitio. Et ecce citra noctis medium quum vir domini post anxietatem et laborem quieti se dedisset, vehemens dolor lateris eum arripuit: et tota nocte illa cum diei sequentis parte non modica graviter afflixit. Frequenter namque ita pati consueverat: sed et tunc propter anxietatem, quam die præterita pertulerat, dolor ejus renovatus est. Mane facto mittuntur a rege qui archiepiscopum vocent ad curiam; responsum est quod infirmaretur, et venire non posset. Quo audito rex solito terribilius intonans oculos Dei crebro jurabat, nullam occasionem vel ægritudinem ei ad excusationem proficere, quominus sui præsentiam exhiberet. Iterum igitur mittuntur a rege duo comites, Robertus scilicet Leicestrensis et Rainaldus Cornubiensis, qui eum ad curiam venire compellant: vel certe utrum vere ægrotet cognoscant. Putabat enim rex quod dilationis causa ægritudinem simulasset. Venientes autem ad eum præfati comites cum multa reverentia mandatum regis ei intimaverunt; sed cognoscentes cum gravi dolore vexari usque in crastinum ei inducias concesserunt. Quibus ait archiepiscopus: Ne quis me occasiones vel subterfugium ex industria quærere æstimet, cras, deo volente, si vita comes

fuerit, præsens adero; etiamsi feretro me gestari oportuerit. Ipso autem die intimatum est beato viro a duobus proceribus qui amici et fideles ejus erant, occulti autem propter metum regis, quod si se in crastino curiæ committeret; proculdubio capiendus esset, et aut oculis erutis aut lingua abscisa carceri mancipandus: aut certe ex abrupto occidendus. Hoc audiens vir sanctus totus, nec mirum, intremuit, surgensque sine mora ante altare se prostravit, ibique cum multa devotione et lacrymis diutissime stratus permanens omnipotenti Domino causam ecclesiæ suæ attentius commendavit. Inde consurgens misit et vocavit quemdam virum religiosum: cum quo diu super statu suo collocutus, tale ab eo consilium accepit. Mane, inquit, consurgens antequam procedas ad curiam, missam de beato Stephano protomartyre solemniter celebrabis. Ibique ante sacrosancta Dominici corporis et sanguinis mysteria, causam sanctæ suæ ecclesiæ Jesu Christo commendabis simulque etiam et beatæ semper Virgini Mariæ et ipsi beato Stephano necnon et beatissimo apostolico nostro Gregorio et Sancto Elfego cæterisque sanctæ Cantuariensis ecclesiæ patronis: quod quum feceris confidens de Dei misericordia et sanctorum patrociniis securus procede, et fiducialiter age: neque enim tuum est negotium sed Dei, qui tibi in omnibus aderit. Scimus enim quam facillime te ab omni periculo eximere possis, si velis, et non solum regem non habere iratum verum etiam placatum et ad omnes voluntates tuas paratum. Unde indubitanter credimus divinum tibi non defuturum favorem; cujus intuitu humanam gratiam contempsisti.

Fecit itaque vir Domini secundum quod vir ille religiosus eum docuerat: et celebrata summo mane cum devotione missa de beato Stephano Pontificali-

busque sicut erat indutus, ad curiam ire disposuit: sed dissuadentibus suis sacerdotalia deposuit ornamenta. Solito itaque modo indutus stolam tantum collo et humeris innexuit, sicque ascenso equo et cruce, quæ eum semper ex more præcedebat, in manu dextera sumpta, cœpit velle ire. Quumque multos haberet socios mensæ, habebat enim in comitatu ferme quadraginta clericos in literatura nominatissimos: exceptis capellanis suis et viris religiosis, vix tamen in hoc articulo inventus est unus qui eum sequeretur. Egredienti itaque de hospitio suo et dextera manu crucem bajulanti: occurrit plebis innumera multitudo: quorum pars maxima ubertim lachrymas fundens benedictionibus illius se supplex humiliabat. Eratque videre pium et miserandum spectaculum, qualiter plebs devota pastoris sui quasi ad agonem properantis vestigia stipatim ejulando prosequeretur. Jam enim apud universos percrepuerat; quod ipsa die esset occidendus; appropinquante itaque eo ad castellum, in quo rex erat, cum magna festinatione portæ patuerunt: nec minori celeritate eo ingresso iterum clausæ sunt, et vectibus immissis diligenter obseratæ. Prosilit mox et concurrit undique procerum et militum, diversique generis hominum multitudo, quæ convenerat, spectatura virum inæstimabilis constantiæ; ipsis etiam qui ei inimicabantur, obstupescentibus et mirantibus ejus magnanimitatem atque confidentiam. Ad januas igitur regiæ equo desiliens, uno tantum se comitante clerico, crucem manu bajulans, aulam ingressus pertransiit, et in ulteriorem domum pervenit. Porro rex cum familiaribus suis in remotiori camera consistebat. Venerunt itaque ad archiepiscopum quidam ex episcopis, e quibus unus erat Gilbertus Folioth Londoniensis episcopus: qui sic loquutus est: Do-

mine, inquit, archiepiscope, malum habes consilium quod ita evaginato gladio ausus fuisti ad regem ingredi. Noveris proculdubio et ipsum regem suum adversum te exemisse gladium: illumque in te cum multa indignatione vibrare: quapropter quamdiu ita vos ad invicem habueritis: spes nulla pacis esse poterit: meo igitur usus consilio, crucem de manu tua deponas. Et archiepiscopus, Crux, inquit, protectio fortis est, et signum pacis: et ideo eam minime depono. Item Londoniensis ad eum, Ego, ait, decanus tuus suum et debeo tibi ministrare: trade eam mihi. Nequaquam, ait archiepiscopus, eam dimittam: non est enim mihi oneri. Tunc Londoniensis injectis manibus voluit eam vi de manibus illis extorquere: sed archiepiscopo viribus prævalente non potuit eam evellere. Tunc Wigorniensis episcopus ad Londoniensem, Cessa, inquit, ab irreverentia tua: et dimitte domino nostro archiepiscopo crucem suam, non est enim nimis bonus qui portet crucem domini sui, et Londoniensis ad eum, Et tu, inquit, contra teipsum loquutus es: nam verbum, quod ex ore tuo modo joculatus es, graviter lues. Eboracensis vero archiepiscopus qui his intererat et præsens astabat, ait ad Cantuariensem, Ne dominus rex gravis adversum te inflammetur et exacerbetur, meo consilio gladium tuum hoc est crucem tuam de manu tua depones: nam gladius regis multo acutior est quam hic tuus. Cui venerandus antistes respondit: Gladius regis carnali quidem viget acumine, mens autem spirituali, nec debet rex ex hoc indignari, si crucem Domini mei et sui in manibus tenuero, sed magis placari. Ut autem cognovit rex archiepiscopum venisse, cœpit cum suis disponere; quam ei calumniam primo objiceret: visumque est ei primo agendum de clericis quos in homicidiis et furtis aliisque sceleribus depre-

hensos superius diximus. Sed dictum est ei de consilio, quia si inde aggressionis faceret exordium, statim omnes episcopi, qui ei modo favebant, audito hoc verbo ab eo resilirent et cum archiepiscopo starent: quippe cum causa clericorum omnibus episcopis esset communis. Quapropter aliunde agere statuit. Rex enim et archiepiscopus seorsum et non in uno loco constituti erant; mediatoresque verbi inter eos erant episcopi, qui frequenter huc illucque discurrebant. Variis itaque querelarum et objectionum assultibus rex iniquus venerandum antistitem tota die appetere non cessavit: at ille, sancto se confortante spiritu, universas ejus objectiones et cavillationes validioribus rationum et assertionum responsionibus elusit et confutavit. Interim nuntiatur archiepiscopo a quibusdam amicis et fidelibus suis qui erant de consilio regis: quia rex jam de morte ejus tractaret. Ipsi etiam episcopi, cognoscentes quod rex agere disponeret, vultu lugubri et demisso ad virum Dei venerunt nihilque penitus dicentes velut stupidi et amentes eum circumsteterunt. Tunc vir venerabilis ex eorum vultus immutatione certior factus de his quæ sibi nuntiata fuerant ait ad eos: Sentio me a curia ista, vobis tacentibus et non reclamantibus, modis inauditis prægravari; et causam ecclesiæ in detrimentum vergi; qua necessitate magna coactus ad dominum papam appello. Tum Londoniensis episcopus, Me, inquit, rogo ut ab hac appellatione relaxes. Cui archiepiscopus, Nec te, inquit, nec alium absolvo: sed in periculo animarum vestrarum et ordinis vestri in communi omnibus præcipio, quatenus, ut dicitur, si ego occisus vel captus fuero, nemini parcentes debitam justitiam faciatis. Wintoniensis vero episcopus anxius nimis et pavidus archiepiscopo dixit: Obsecro, domine, ut

verbis meis, quæ tibi bona fide dicturus sum, acquiescas. Archiepiscopatum in manu et dispositione domini regis reconsigna; hoc enim videtur necessitas inevitabilis ad præsens exposcere, donec ex gratia et indulgentia ejus honori tuo restituaris. Archiepiscopus vero ad eum: Frustra, inquit, tale mihi consilium dedisti: nam episcopatum et vitam una dies eademque hora terminabit. Ad ista Hilarius Cicestrensis episcopus subintulit: Utinam, inquit, fieres et remaneres Thomas tantum absque alia dignitate. Igitur episcopi, quibus mens sanior erat, convocantes Eboracensem archiepiscopum et Londoniensem atque ipsum Cicestrensem episcopos: dicunt eis, Si contigerit archiepiscopum nobis præsentibus capi vel occidi; quid restat nobis nisi ut ab officiis et honoribus nostris ignominiose projecti perpetuo anathemati et opprobrio quod nulla delebit oblivio subjiciamur? si autem nobis hoc timemus, quid de illis fiet: quibus ut dicitur procurantibus et instigantibus tantum nefas patrari contigerit: monemus igitur ut pari consilio videamus et decernamus: qualiter eum ab instanti periculo valeamus eripere. Quumque aliquandiu qualiter id fieri posset adinvicem tractassent; tandem simul omnes regem adeuntes dixerunt ei, Prospicientes, Domine, honori tuo, quem in negotio isto periclitari timemus, rogamus ut nobis copiam agendi cum archiepiscopo concedas: habemus namque multa, quæ ei juste objiciamus; maxime illud quod quum in præsentia vestra apud Clarendonam præcepto obedierit, nos ad observationem consuetudinum vestrarum compulerit: nunc autem, sibi ipsi contrarius, ne eas observare debeamus contradicit. Quapropter si tibi videtur et si placet, ad dominum papam eum appellare decrevimus. Et ait rex: Placet. Regressi igitur ad archiepiscopum ad

dominum papam appellaverunt. Et archiepiscopus, Audio inquit. Rex etsi appellationem fieri permiserit; a proposito tamen quo eum interficere decreverat, non destitit. Mittens namque ad eum milites suos, jubet ut rationem reddat de negotiis et redditibus regni, maxime autem de triginta millibus libris argenti quas tempore cancellariæ de pecunia regia minus caute expendisse a quibusdam deferebatur. Archiepiscopus vero regem sæpe de omnibus rationem audisse respondit: nec jam se ad ista quæ ad se non pertinebant respondere debere: præsertim quum tempore electionis suæ ex mandato regis coram filio ejus et officialibus regni ab omni ratione administrationis suæ, et ab omni omnino occasione quæ inde quoquomodo emergere posset, absolutus fuisset: Sicut, inquit, vos ipsi vidistis et audistis. Quæ ejus responsio postquam regi renuntiata est: furore et iracundia plenus dixit ad suos: Iste homo meus est: et rationem mihi reddere non dignatur. Et dixerunt qui ei assistebant: Est, domine, et alia causa qua eum jure gravare poteris: nam quum homo tuus sit, ut dicis, et jure fidelitatis honorem tuum per omnia et in omnibus conservare teneatur: ipse tamen spreto honore tuo et reverentia, contemptoque judicio curiæ tuæ, ad aliam curiam appellare præsumpsit: unde si judicari meretur, tuum est decernere. Patet, inquit rex, quia de omnibus his vindicandus est. Misit igitur statim cum festinatione, qui eum judicarent. Relatum est autem de judicio quod capi debeat archiepiscopus et carceri mancipari, donec de objectis sive objiciendis regis voluntati in omnibus satisfaceret. Jubente itaque rege Robertus comes Leicestrensis et Rainaldus Cornubiensis archiepiscopum adeunt formam judicii ei ex parte regis intimaturi: loquutus est igitur comes

Leicestrensis archiepiscopo dicens: Audi judicium quod tibi in curia regis judicatum est: quodque rex ipse per nos tibi mandat. Tunc vir sanctus torvo eum intuens vultu: Ego, inquit, nullius judicium audiam: quippe qui jam ad dominum papam appellavi. Et comes ad eum: Et quomodo, inquit, potest averti: quin judicium regis audias? homo enim regis es; et villas atque castella possessionesque infinitas de eo in feodo et baronia tenes. Et idcirco judicium in curia ejus audire et sustinere te oportet. Absit, inquit archiepiscopus: nihil prorsus in feodo et baronia de eo teneo: sed quicquid habet ecclesia, in perpetua libertate possidet, non in feodo vel baronia vel in aliqua terrenæ dominationis subjectione. Nam quicquid ecclesiæ Dei a regibus antiquis seu modernis collatum est, perpetua eleemosyna est, libera prorsus et immunis ab omni terreni principatus nuncupatione vel subjectione: sicut etiam ipse rex in suis privilegiis declaravit et confirmavit. Quapropter auctoritate et paternitate qua nos vobis divina ordinatio lege Christianitatis prætulit et præfecit, interdicimus: ne de me judicium faciatis, vel factum retractetis. Respondit comes Robertus: Absit a me ut tantæ auctoritatis imperium contra animam meam transgrediar; sed potius silentium mihi indicens amodo taceo, teque quantum ad me liberum relinquo. Et conversus ad comitem Rainaldum dixit. Audis archiepiscopali imo divina auctoritate silentium mihi impositum; a modo tu quæ restant prosequere, et quæ a rege definita sunt edicito. Et ille: Quod mihi, ait, injunctum non est, non præsumam. Tu autem si qua dicere volueris; dicito; quia in hac causa ego tibi penitus deficio: dixit ergo iterum archiepiscopo comes Robertus, Obsecro, domine, ut expectes donec responsio tua renuntietur. Et archiepiscopus ad

eum, Ergone, inquit, captus sum? Et comes ad eum, Nequaquam, ait, domine, per Sanctum Lazarum: sic enim consueverat idem comes jurare. Recedentibus itaque comitibus et regredientibus ad regem, dixit archiepiscopus: Recedo et ego, nam hora præterit: et elevata cruce quam manu tenebat cœpit abire. Quumque aulam ingressus fuisset, multitudo militum et diversi generis hominum, quæ ibi convenerant, cœpit viso eo clamare et improperiosis atque contumeliosis vocibus ei insultare, garrula et injuriosa procacitate vociferantes. Quum vero paululum surda aure processisset, et ad ligna quæ ad præparationem ignis forte in medio jacebant pedem offendens paululum nutasset: vox insultantium vehementius extollitur: quæ etiam a procul positis posset audiri: occurrens quoque viro Dei quidam Randulfus de Broco: Ut proditor, inquit, recedis. Quem reverendus antistes responsione indignum reputans pertransibat. Comes quoque Hamelinus frater regis nothus casu occurrens ei, velut proditorem eum recedere dicebat. Quum vir sanctus, Si liceret, inquit, et miles essem; propria manu te mentitum probarem. Tandem ascenso equo ad portam castelli pervenit, quam diligenter obseratam reperiens, stupefactus et perterritus substitit. Sed quidam e famulis suis nomine Petrus de Mortorio fasciculum clavium eminus dependentem conspiciens: celeriter claves arripuit: et quod quasi miraculum quibusdam visum est, inter tam multas claves illam, quam volebat et quæ necessaria erat, absque mora et impedimento reperiens, portam cum celeritate nullo contradicente vel resistente aperuit. Exeuntem autem de oppido beatum virum populus, qui rei exitum præstolabatur, gaudens excipit: supplex benedictionem exposcit. Ipse vero dextera lævaque benedictio-

nem incessanter fundens, retardantibus eum aliquantulum turbis, tandem ad monasterium, in quo hospitabatur, pervenit. Statim igitur ante altare in orationem se prostravit: ubi quum aliquandiu lacrymans orasset: mox ut ab oratione surrexit, utrum adhuc nona esset quæsivit: audiens autem quod hora præterisset, nonam simul et vesperas decantavit, et illico mensam poni jussit. Quumque ex maximo suo comitatu vix decem præsto essent, pavore namque territi universi diffugerant; imperavit iterum refectorium monachorum pauperibus impleri: eisque ciborum copiam apponi: postea sedit ipse cum suis ad mensam satis morose: seque hilarem et effabilem eis exhibuit. Interim autem, dum adhuc sederet ad mensam, jussit lectum suum in ecclesiam deferri, ibique locum quietis sibi parari. Sublatus est itaque lectus ejus, cunctis videntibus, in ecclesiam, et ibi retro majus altare locum dormituro paraverunt. Positus est etiam ibi, ipso disponente, quidam minister familiaris, qui volentes accedere prohiberet: dicens archiepiscopum diurno labore fatigatum non esse inquietandum. Ipse vero vir Domini surgens a mensa in loco secretiori se cum paucis recepit; tractans diligenter quid in articulo instantis necessitatis pro causa ecclesiæ Dei commodius fieri posset. Constans enim erat quod, si crastinum expectaret diem, proculdubio capiendus esset et carceri mancipandus: quatenus rex ita levius delinquere videretur: si sub carceralis custodiæ mora aliqua occasione quasi rege nesciente jugularetur. Et quamvis vir sanctus pro libertate ecclesiastica mori paratus esset; ne tamen causa ecclesiæ in suo casu pariter occumberet, non quidem evadere mortem sed interim differre consilium habuit. Mutabatur dies iterum in noctem, siquidem usque in crepusculum cœna protracta fuerat

et vocavit ad se vir Domini duos conversos religiosos quos in comitatu suo habebat, quorum unus vocabatur Robertus de Cava alter vero Scailmannus, et quemdam famulum suum proprium nomine Rogerium de Brai, strenuum valde et fidelem: et his tribus tantum consilium, quod de protectione sua inierat, secretius intimavit: præcipiens ut sine mora parati essent. Ad majorem quoque cautelam, ne scilicet de sua profectione suspicio aliqua saltem in suos oriretur, nullum de suis equis ducere secum statuit, sed quatuor equos aliunde sibi exhiberi fecit. Procurantibus itaque præfatis tribus quos ad hoc negotium quasi fideliores vir Domini prælegerat, adducti sunt statim quatuor dextrarii optimi et prælecti: et extra januam domus, ac si hospitum essent, usque ad horam competentem sub familiari custodia sunt detenti. Sed et ipsum tempus et hora beati viri fugæ quasi divinitus adminiculari et cooperari videbatur. Nam tanta imbrium vehementia tota nocte illa erupit: ut nullus ostium domus suæ egredi præsumeret. Tantus etiam tenebrarum horror tam ex nubium et imbrium densitate, quam ex naturali noctis caligine invaluerat ut nec in medio positus quis videri posset. Quum autem omnes portæ oppidi diligenter observarentur: exploratum est per quam portarum competentius et tutius vir Domini elabi posset. Inventum est vero quod nondum ad aquilonarem portam custodiæ adessent. Æstîmantibus igitur universis quod archiepiscopus in loco quem ei in ecclesia post altare paratum cognoverant quiesceret, ipse cum præfatis tribus sociis ascensis equis per medium castri ad portam aquilonarem gressum dirigit: fueruntque ei Divino nutu tenebræ noctis pro velamento: et aquarum vehemens inundatio equorum celabat strepitum sicque nullo peni-

tus sentiente per portam septentrionalem egressus est.

Tota igitur nocte illa negotium fugæ accelerans: tandem appropinquante die Lincolinum pervenit. Tantum autem laborem ipsa nocte ex abundantia pluviarum pertulerat: quod pondus aquarum non sustinens cappam suam alleviationis causa bis antequam dilucesceret præcidi fecerit. Ingressus vero Lincolinum apud quemdam civem cui nomine erat Jacob: qui fratrum qui eum comitabantur familiaris erat, hospitatus est. Mane autem facto, Wintoniensis episcopus ignorans quod acciderat: cum archiepiscopo loquuturus advenit. Cui occurrens Osbernus beati viri camerarius, qui ipsa nocte lectum ejus in ecclesia custodierat, et interrogatus ab eo quidnam ageret archiepiscopus, Bene, inquit, agit, nam sero præterito a nobis recessit et nescimus quo abierit. Quod quum episcopo in aure dixisset: ille altum trahens suspirium lachrymisque suffusis: Cum Dei, inquit, benedictione! Rex autem ut archiepiscopum recessisse cognovit, illusum se intelligens, internaque cordis anxietate tactus, ex nimia indignatione et furore obmutuit sed post paululum respirans: Nondum, ait, finivimus cum isto. Tunc mittens celeriter jussit omnia ubique maris littora diligenter observari. Ipse vero Thomas apud Lincolinum in domo Jacob die ipso secreto permansit. Et ut melius tutiusque secundum quod imminens necessitas exposcere videbatur posset latere, tunicam conversi induit: et calceamenta grossiora pedibus suis aptavit: jussitque sociis ut eum de cætero non Thomam vocarent sed Christianum. Et hoc quidem elegantissime: ut scilicet et mutatio fieret in nomine, et veritatis assertio maneret in nuncupatione. Circa crepusculum vero naviculam ingressus est: et tota nocte

per fluvium navigando ad domum quandam religionis quæ dicitur Sempigneham pervenit. Ibi aliquot diebus in granchiis ejusdem domus delitescens: tandem clam nocturnis horis ad mare properavit. In transitu vero suo apud Chikesand reperit quemdam cappellanum nomine Gilebertum, virum religiosum: ejusdem videlicet ordinis, cujus erant et fratres qui erant eum eo: quem secum venire præcepit. Quum autem ad mare pervenisset: et ibi circa littus paucis diebus latuisset: paratum sibi tandem a quodam sacerdote navigium nocte conscendit: et prospera Divino nutu fretus navigatione, quum adhuc magna noctis pars restaret, in partibus Flandriæ, non quidem in portu aliquo sed in sabulo propter cautelam applicuit. Exigebat igitur necessitas ut pedes iter faceret: quem laborem insuetum et intolerabilem graviter ferens: sæpius in littore lubrico et arenoso vacillans corruebat: comites vero itineris videntes tantum virum insolito labore fatigari, jam enim sæpius corruendo manus læserat et vulneraverat, non se facile a lachrymis continebant: die autem facto apparuit eis puer quidam cui occurrentes rogabant ut equitaturam quamlibet eis salva mercede sua quæreret et adduceret. Qui currens in proximam villam, et multam ibi moram faciens, multum eos sollicitos ac pavidos reddidit, ne forte explorator esset aut delator. Tandem tamen rediit adducens in manu jumentum instratum: cui tanto pro fræno funis ex fœno confectus a collo dependebat. Sed quoniam necessitas non eligit, nec quod vult facit; superjecta eidem jumento cappa beatum virum desuper sedere fecerunt; talique equitatura per duo fere milliaria usus est. Tolerabilius vero et honestius æstimans, si pedes incederet, iterum cœpit cum suis ambulare. Quumque quemdam vicum ingrederetur: videns eos

quædam mulier mirata est, venerabilemque virum diligentius intuens, et nescio quid speciale magnificumque in ejus vultu perpendens: labori illius compatiens: et volens eis beneficium præstare festina cucurrit in domum suam ut baculum quæreret, quem ei ad sustentandum porrigeret. Arripiens autem veru quoddam fumo et fuligine sordidum: nec non et adipe piscium, qui ex eo dependerant, madidum atque confectum ei porrexit. Cujus ille circa se benevolentiam non spernens, quasi pro magno munere gratias egit. Et quod oblatum fuerat suscepit. Quum vero paululum processissent: stabat miles quidam in foribus domi suæ accipitrem manu tenens: qui videns quatuor viros religionis habitum præferentes præterire et diligentius intuens eos ait ad circumstantes: Unus ex istis aut archiepiscopus est Cantuariensis: aut ei simillimus. Cui respondit frater Scailmannus: Verene aliquando tu vidisti Cantuariensem archiepiscopum ita gradientem? Pervenerunt autem ad fluvium, ubi reperta navicula usque Clarum Mariscum navigio pervenerunt. Abbas autem et fratres loci illius cognoscentes venerandum antistitem inestimabili gaudio repleti sunt, eumque cum omni honore et reverentia officiosissime susceperunt. Mansit igitur occultus apud eos paucis diebus. Interim quidam ex clericis suis quibus ipse a Northamptona fugiens ut se sequerentur mandaverat, ad eum venerunt. Interim venit Richardus de Luci ad Flandrensem comitem: missus a Rege Anglorum. Hic audiens archiepiscopum apud Clarum Mariscum morari, siquidem jam de eo sermo circumquaque percrepuerat; accessit ad eum suadens diligenter quidem sed frustra, quatenus una secum in Angliam ad regem reverteretur: sed intelligens ex responsionibus beati viri se inaniter laborare cœpit ei

minari dicens se de cætero futurum inimicum. Cui quum vir sanctus diceret: Homo meus es, et talia mihi loqui non debes: ille contra, Hominium, inquit, meum tibi reddo. Cui iterum archiepiscopus, Tu, inquit, illud a me mutuo non accepisti. Misit itaque venerandus antistes duos abbates ad comitem Flandrensem; petens ut ei conductum præbeat, donec transeat terram ejus. Comes vero, qui regis Anglorum erat consanguineus et partes ejus fovebat, respondit, consilium se supra hoc habiturum; addens etiam se satis potentem: qui unum archiepiscopum in sua dominatione et terra detineat. Quo audito archiepiscopus suspectam habuit hujuscemodi responsionem; timens ne forte comes aliquid erga se violenter ageret ut ex inde gratiam sibi majorem apud regem pararet. Quapropter retulit verbum istud ad Milonem Carvanensem episcopum qui tunc forte visitationis gratia ad eum venerat. Erat enim idem Milo de Anglia oriundus, vir prudens valde et magnificus: quique archiepiscopum summa devotione et intima dilectione colebat. Communi igitur amborum consilio et industria protractum est consilium inter eos usque in noctem: quumque jam nox esset, et tenebræ cuncta occupassent: surgens episcopus cœpit velle recedere: quem archiepiscopus præeuntibus cereis usque ad portam persequutus est. Tunc jussit archiepiscopus luminaria admoveri et quasi aliquid secretius cum episcopo loquuturus paululum a circumstantibus avulsus est: sicque ascenso equo albo quem ei episcopus præparaverat, una cum eodem Carvaniam usque nocte ipsa pervenit: in crastino mandavit suis ut ei apud Suessionem occurrerent. Tali itaque modo Flandriensis comitis minas evasit et usque Suessionem sine impedimento cum suis Deo protegente pervenit. Cognito igitur rex Anglorum

quod archiepiscopus in Franciam pervenisset, misit nuntios ad regem Francorum Lodewicum, Gilbertum videlicet Folioth Londoniarum episcopum, et Ricardum de Ivelcestria, qui erat clericus regis: et unum ex summis regni judicibus, Willelmum quoque illustrem comitem Arundelli, qui venientes ad regem Francorum apud Compendium invenientes ita ad eum loquuti sunt, Meminisse, inquiunt, potest excellentia tua domine rex quod quum pax inter te et dominum nostrum regem Anglorum postremo reformata esset, hoc inter cætera constitutum fuisse, ut si quis ex hominibus vestris tam hinc quam inde aliqua occasione diffugiens in regnum alterius devenerit, continuo sine contradictione requisitus domino suo redderetur. Et ecce nunc Cantuariensis archiepiscopus judicium domini sui regis declinans clanculo et de nocte furtivus aufugit et in terram tuam pervenit. Rogat itaque obnoxe fidelis tuus et amicus dominus noster rex ne in sui contumeliam et pactionum injuriam, præfatum archiepiscopum in regno tuo recipias vel detineas. Ad hæc piissimus rex Francorum Lodewicus: Pactiones, inquit, de quibus dicitis non recolo: quamquam etsi ita constitutum fuisse constaret, nihil hoc ad archiepiscopum quominus eum libenter videamus et gratanter suscipiamus et honoremus; quum ipse inter homines regis vestri reputandus non sit, est enim potius dominus regis et patronus. Accedit etiam ad hoc imo et superexcedit quod mansuetudo regni nostri omnibus oppressis patet ad refugium: nam hoc nobis et pietas animi indicit; ut regnum nostrum libertatem quam sonat in nomine exprimere debeat operis attestatione. Pervenit enim ad nostram audientiam quam injuste et quibus de causis rex vester venerabilem virum oderit et persequatur, unde non miramur si vir dis-

cretus tam vitæ suæ quam ecclesiæ Dei causæ prospiciens regis furorem declinaverit, et sub nostræ protectionis alas confugerit. Quapropter si scissem ubi inveniendus esset: jampridem ei cum debito honore occurrissem. Tunc Willelmus comes Arundelli ad ista regi respondit: Ignoras forsitan, O rex, quod archiepiscopus, quem tanto studio honorare decernis, semper tibi infestus fuit. Ipse enim est, cujus calliditate et ingenio multoties regnum tuum motum et turbatum est. Ipse namque terras tuas vastavit et oppida cepit, regnumque tuum et dominationem ex parte non modica detruncavit. At rex ad eum: Nihil, ait, dicis quominus mihi carus et honorabilis videatur: fecit enim juxta tuam sententiam quod debuit, nam fidelitatem quam domino suo secundum tempus debuit, sinceriter in omnibus et per omnia adimplevit. Fecissetque mihi similia si meus fuisset. Sed ecce pro tantis beneficiis quæ mihi, ut dicitis, inferendo damna, regi vestro contulit, quali eum remuneratione dignum æstimavit. Nunquid ut redderet ei mala pro bonis? Et a propriis effugaret qui ei aliena subjugasset? Item loquuti sunt nuntii ad regem dicentes: Rogat etiam rex Anglorum amicus tuus quatenus domino papæ mandare digneris, ne archiepiscopo ad gratiam et familiaritatem suam accessum indulgeat, neque mendaciis illius fidem adhibeat. Indignatus autem rex super improbitate sermonum illorum: Ego quidem, inquit, mandabo: sed non juxta petitionem vestram. Vocansque rex fratrem Franconem domini papæ camerarium, qui forte tunc apud Compendium præsens erat: Domino, inquit, meo papæ Alexandro mea ex parte dicito: quatenus si tanti sum apud ejus sanctitatem cui gratiam aut beneficium præstare velit, archiepiscopum Cantuariensem, quum in præsentiam ejus

venerit, benigne suscipiat, nullamque adversus eum injustam quærelam audiat vel admittat. Regressis igitur nuntiis et quod gestum fuerat referentibus, illico rex Anglorum alios nuntios ad dominum papam sub celeritate destinare curavit: qui archiepiscopum in curia prævenirent et domini papæ cardinaliumque animos ab eo averterent. Hæc autem sunt nomina eorum qui missi sunt. Rogerus Eboracensis archiepiscopus, Gilbertus Folioth episcopus Londoniensis, Wirecestrensis quoque episcopus et Bartholomæus Exoniensis atque Hilarius Cicestrensis Episcopi: Richardus etiam de Ivelcestria et Johannes de Oxenefordia clerici regis Willelmus quoque comes Arundelli et Guido Rufus, Hugo etiam de Gundovilla et Rainaldus de sancto Valerico: atque Henricus filius Giroldi familiarissimus regis; et alii etiam, quorum nomina ignoramus. Hi omnes Senonas venientes et præsentiam domini papæ adeuntes multa de beato viro quibus causam ejus deprimerent in medium protulerunt, quæ quidem probare non potuerunt: fuitque eorum allegatio tam injuriosa et contumeliosa ut cuidam episcoporum acrius instanti papa diceret: Frater tempera te: palam est quod virum innocentem gratis oditis et prosequimini. Fuit autem summa legationis eorum ut dominus papa ad petitionem regis duos cardinales cum plenitudine potestatis in Angliam dirigeret, qui inter regem et archiepiscopum appellatione remota dijudicarent. Asserebant etiam quod rex in multa humilitate et devotione ad satisfactionem paratus esset, si in aliquo forte excessisset: porro rex hoc faciebat insidiose: sciens cardinalium judicia non esse gratuita, seque facile quod volebat mediante pecunia obtenturum si sub cardinalium judicio sibi agere liceret. Quod dominum papam non latuit: unde et hujusmodi petitioni minime ac-

quiescere voluit, licet multum obnixe cardinales instarent, ut regis petitio effectum consequeretur. Willelmus namque Papiensis, qui unus erat ex majoribus cardinalibus, regi per omnia favebat cæterosque cardinales ut regi faverent induxerat, sed non gratis. Repulsi igitur ab spe impetrandi regii legati celeriter regrediuntur. Nam episcopis, qui hac legatione fungebantur, non erat tutum archiepiscopum quem in proximo venturum audierant, in curia expectare. Quarto deinde die venit Senonas archiepiscopus; convocatisque clericis suis, quisnam eorum causam ejus in præsentia domini papæ competentius posset explicare, cœpit inquirere. Et quamvis essent inter eos decretorum legisque periti quamplures, et in perorando eloquentissimi et exercitatissimi: nullus tamen inventus est qui hoc negotium aggredi præsumeret. Timebant enim regem; scientes certissime eum latere non posse, quis eorum in curia pro archiepiscopo allegasset. In crastino vir sanctus, habens fiduciam in Domino, venit ad curiam tenens in manu chirographum illud, in quo regis consuetudines continebantur, quod eum apud Clarendonam in defensionem ecclesiasticæ libertatis de manu regis suscepisse prædiximus. Quumque in præsentiam domini papæ venisset et ad pedes ejus se prostravisset: chartam ipsam explicatam et expansam ante pedes ejus posuit dicens: Ecce, pater sancte, consuetudines regis Anglorum, canonibus et decretis et etiam ipsorum terrenorum principum legibus adversæ; pro quibus exilium sustinere cogimur; ut eas sanctæ paternitati tuæ ostenderemus et consilium super eis haberemus, advenimus: Jubeat igitur, si placet, sanctitas tua eas legi et audiri. Quisquis enim ista audierit, mirum est si non tinniant ambæ aures ejus, audiens a Christianis contra legem Christianitatis agi

et damnatis sanctorum patrum venerandis institutis novas et inauditas veterum tyrannorum præsumptas abusiones in ecclesiam Dei introduci. Hæc quum genibus flexis dixisset, jubente apostolico surrexit et stetit in medio circumstante eum turba clericorum suorum. Quumque ad præceptum domini papæ consuetudines illæ legerentur, et qui legebat primum pronuntiasset capitulum, cœpit venerandus antistes contra propositum capitulum mirabiliter disserere, et regis in hoc intentionem plenius elucidare et detegere; ostendens et convincens ex decretis et legibus, in quibus et quantis quod pronuntiatum fuerat, sanctorum patrum canonibus obviaret, quantumcunque discrimen ecclesiæ Dei immineret, si rex quod intendebat obtineret. Similiter fecit ad singula capitula domino papa eum libenter audiente et assertiones ejus diligenter per singula notante. Cardinales tamen, qui accepta a rege pecunia partes ejus fovebant; multam vexationem beato viro in sua causa præstiterunt: præcipue Willelmus Papiensis, qui præ cæteris regi erat amicior et familiarior: hic enim beatum virum modis omnibus impedire satagens, ad singula insurgebat; seque ei objiciebat multa proponens, et multa inquirens, quæ vir venerabilis sicut fila aranearum sine difficultate et hæsitatione vel solvebat vel convincebat. Putabat enim iste Willelmus quod archiepiscopus oratione uteretur aliena et non propria; et quia si posset eum a tramite sui sermonis deflectere, continuo eum irrisioni et confusioni habendum. Sed et ipse intelligens Willelmum sibi ex directo obniti, aliquoties eum reciproco sermonis excursu ita suis intricavit et illaqueavit objectionibus ut omnibus manifestum fieret, quod non solum propriis uteretur viribus et disertitudine: verum quod insuperabilis esset ingenii et eloquentiæ. Quumque tam in expositione causæ suæ quam in

contentione cum adversariis pars magna diei consumpta fuisset: erant enim sexdecim capitula consuetudinum illarum, ad quæ stando responderat; admirans tandem dominus papa ejus magnificentiam atque præstantiam vocavit eum ad se, jubensque eum juxta se sedere, ait: Bene veneris, frater carissime. Quumque congaudens eum bene venisse sæpius repetisset gratias ei agere cœpit, quod tantum onus tamque arduum negotium sibi assumpsisset, quod videlicet ecclesiam Dei tam periculosis temporibus, contra tyrannorum assultus tueri præsumpsisset. Ipse quoque venerandus antistes cum debita humilitate et reverentia domino papæ multiplices gratias retulit, quod eum tanto honore dignatus fuerit. Tunc dominus papa consuetudines illas perpetuo damnavit. Et observatores atque exactores earum æterno anathemati subdit. Vir igitur Domini aliquanto tempore in curia demoratus tandem cum licentia et consilio domini papæ Pontiniacum se contulit, ibique per biennium ferme stetit. Pontiniacenses vero de adventu tanti hospitis supra modum gavisi sunt, gratias agentes ei quod ad eos declinasset: maxime autem domino papæ qui eos tanto hospite honorare dignatus fuerat: exinde in multo caritatis et devotionis fervore archiepiscopo et suis omnia necessaria tam in victu quam vestitu omni tempore quo apud eos mansit abundantissime procuraverunt. Ipse vero vir reverendissimus quam sancte quam religiose se ibidem habuerit referre supersedemus: ne et fratribus nostris notam ingeramus et brevitatis metas excedamus. Illud tamen silentio prætereundum non est quod inter cætera sanctæ æmulationis studia etiam habitum monachilem ibidem concupivit et accepit. Misso autem ad dominum papam tunc temporis Senonis commorantem secretius

nuntio et habitum religionis sibi ab eo fieri, benedici et transmitti postulavit et impetravit: domino papa ita inter cætera rescribente: Misimus tibi, frater dilecte, habitum, non qualem voluimus sed qualem habuimus. Cognoscens vero rex Anglorum in quanto honore a domino papa venerandus pontifex susceptus fuisset et quod in Pontiniaco locum sibi mansionis delegisset, cum jam in ipsum desævire non posset, in suos inaudito crudelitatis genere debacchatus est. Præcepit namque ut ubicunque aliquis de cognatione ejus vir vel mulier inveniri potuisset: exhæreditatus et spoliatus bonis propriis a regno pelleretur: exacto prius ab eo sacramento quod Pontiniacum contristandi archiepiscopum gratia proficisceretur. Tunc expulsi sunt senes pariter et juvenes ad cognationem illius pertinentes, necnon et mulieres cum pueris et lactentibus in exilium ire coactæ sunt. Reditus quoque archiepiscopales et totum archiepiscopatum rex propriis usibus addidit: constituto super negotia episcopatus quodam viro laico sceleratissimo nomine Randulfo de Broc: qui et ipse adversum virum Dei semper pro posse inimicitias exercuerat. Cum autem archiepiscopo hæc omnia innotuissent, in multa constantia magnanimiter accepit, parvi pendens damna terrena suorum exilia, dummodo ecclesia Dei quandoque pacem consequeretur. Igitur archiepiscopus lectioni et orationi cæterisque sanctæ conversationis studiis propensius insistens per biennium Pontiniaci quievit. Sed nec ibi eum diutius quietum manere regis Anglorum malignitas passa est. Excogitans namque callide qualiter etiam inde ejicere posset: misit quosdam abbates ordinis Cisterciensis ad generale capitulum ordinis improperans eis bona quæ ordini contulerat: deinde eorum ingratitudinem exprobrans quod scilicet in contu-

meliam sui archiepiscopum suscepissent: et necessaria ei jam multo tempore ministrassent. Quo cognito archiepiscopus præcavens ne sui causa aliquod detrimentum ordo incurreret, ad regem Francorum Ludovicum qui eum multoties multis et instantissimis precibus ad se venire rogaverat venit: Senonisque apud sanctam Columbam reliquum tempus exilii sui rege omnia necessaria ministrante peregit. Igitur rex Anglorum convocato concilio episcoporum et procerum apud Clarendonam exegit ab eis sacramentum quod nullus eorum solatium aliquod archiepiscopo præstaret aut mandatum ei dirigeret: vel certe literas ab eo missas susciperet. Addidit etiam ad sacramentum quod nullus literas seu nuntios domini papæ susciperet: vel ad eum in aliquo negotio appellaret sed ad regis præsentiam. Constituit quoque ne quis absque licentia ipsius et literis transfretaret. Posuit etiam ad singulos maris portus custodes qui neminem transire permitterent: et de transmarinis partibus venientes diligenter scrutarentur: ne quis literas domini papæ vel archiepiscopi in regnum ejus inferret. Constituit præterea ut si quis cum literis deprehensus fuisset: vetustæ quassatæque naviculæ impositus in altum pelagus duceretur ibique solus cum ipsa navicula sine remo fluctibus committeretur. Episcopis vero sacramentum modis quibus poterant præstare detractantibus: rex tandem multum diuque exoratus indulsit: ut verbo tantum promitterent, laici autem juraverunt: tali calliditate usus est rex quoniam audierat quod dominus papa universos episcopos regni ad se vocare disposuisset. Clauso igitur regno iterum universos apud Londonias rex adesse imperat, ubi cum convenissent cœpit rex agere de consecratione filii sui et cum murmurantibus episcopis et ad invicem colloquentibus et

dicentibus illicitum hoc esse ut in absentia archiepiscopi tale quid præsumeretur: cum ad illius singularem dignitatem regis inunctionem pertinere nullus ambigeret; inventi sunt tres episcopi Rogerius videlicet Eboracensis et Gilbertus Londoniensis atque Jocelinus Salesbiriensis: qui propter ejus absentiam minime differendum dicerent seque paratos esse ut in hoc voluntatem regis exequerentur. Igitur rege dilationem non differente consecratus est filius ejus memoratis tribus episcopis quæ ad celebritatem consecrationis pertinebant prosequentibus, cæteris nec subterfugere valentibus: nec manum apponere volentibus. Exinde diversis modis agitata est causa ecclesiæ Cantuariensis. Nec tamen ad effectum pacis venire potuit: licet rex Francorum Ludovicus in pluribus colloquiis quæ interim cum rege Anglorum habuit multum institerit qualiter pax et concordia inter regem et archiepiscopum reformaretur: ipse etiam dominus papa mittens aliquoties legatos suos regem ad pacem ecclesiæ Dei paterna affectione et literis provocabat et verbis: sed nihil proficiebat, intelligens quod nonnisi manu forti cum ipso agendum esset: scripsit ei tandem mandans et exhortans rogans et præcipiens quatenus ecclesiæ Cantuariensi quæ jam multo tempore ex absentia pastoris laboraverat pacem redderet et cum archiepiscopo concordiam faceret. Alias etiam literas secretius misit posuitque in manu cujusdam episcoporum Franciæ in quibus de interdicto regni Anglorum expressa continebatur sententia: quatenus videlicet si rex contemneret admonitionem apostolicam, continuo regnum ejus interdicto supponeretur. Quod regem non latuit. Condixeruntque inter se reges colloquium de pace ecclesiæ tractaturi. Occurrerunt autem ad colloquium fere omnes episcopi Franciæ et

Normanniæ maxime illi quibus pondus hujus negotii dominus papa specialiter imposuerat. Tandem igitur vix et post multa facta est pax inter regem et archiepiscopum rege omnes omnino querelas et jura ecclesiastica in libertate canonica dimittente. Verumtamen osculum pacis rex archiepiscopo porrigere recusavit. Dispositum est autem ut in crastino in celebratione missæ archiepiscopus a sacerdote pacem accipiens regi porrigeret: sed rex hujusmodi consilium callide illudens mox ut ingressus est ecclesiam præcepit ut pro defunctis missa ageretur in qua pacem minime dari sciebat. Hoc solum suspicioni patuit et argumento fuit, quod non in vero corde rex cum archiepiscopo pacem fecisset. Ipse vero archiepiscopus reversus Senonas cœpit disponere reditum suum ad propria misitque ante faciem suam Cantuariam magistrum Johannem Salesburiensem qui postea Carnotensis episcopus fuit ut synodum solemniter celebraret, et eos qui excommunicatis communicaverant injuncta penitentia absolveret. Igitur vir domini primo die septimi anni exilii sui egressus est de Senonensi urbe ad sedem propriam reversurus: accepto a rege Anglorum in conductu quodam clerico ejus nomine Johanne de Oxenofordia.

Quumque in finibus Flandriæ ad mare venisset in loco qui dicitur Witsand, cognovit ibi quod tres illi episcopi qui coronationem regis junioris sicut prædictum est sibi indebite usurpaverant, apud Doveram ei occurrissent ejusque ibi præstolarentur adventum: ipse vero citius accito puero nomine Osberno tradidit ei in manu literas domini papæ, præcipiens ut celeriter mari transito literas ipsas tribus prædictis episcopis apud Doveram constitutis porrigeret. Quas cum episcopi accepissent et ex tenore earum se ex-

communicatos cognovissent: vehementer animo consternati reversi sunt: archiepiscopus vero paratis naviigiis mare ingressus est prospereque navigans cum Angliæ appropinquasset: noluit apud Doroberniam applicare ne forte excommunicati illi adhuc ibi essent quorum vitabat occursum: divertit autem ad alium portum qui dicitur Santwits qui locus suus erat proprius ibique applicuit. Tres vero proceres Raynaldus scilicet de Garenna et Gervasius de Cornhilla et Randulfus de Broc, qui cum præfatis episcopis Doveram venerant, archiepiscopo apud Santwits occurrerunt habentes in proposito ut ei si forte in aliquo possent adversarentur. Conquesti sunt autem quasi ex parte regis quod clericos Francigenas in regnum adduxisset, dicentes oportere eum fidejussores vel obsides pro eis dare ne quid forte mali in regno machinarentur. Ipse vero quamvis eos responsione indignos reputaret respondit tamen cum voluntate et licentia regis se eos adduxisse, nihilque ex iis quæ illi fieri exigebant se facturum. Spretis igitur verbis eorum et cavillationibus: profectus est Cantuariam. Processerunt autem ei obviam in lætitia et exultatione monachi cum clero et populo universo: eumque gaudentes et Deum magnis vocibus collaudantes in locum suum introduxerunt. Circa viginti vero dies ante nativitatem domini Cantuariam ingressus est. Ipsisque diebus solito propensius orationi et eleemosynarum largitioni instabat: faciebat quoque justitiam iis qui iniquo oppressi fuerant judicio, personarumque acceptione prorsus postposita, nulli contra justitiam parcebat: sed in multa libertate spiritus juste quod justum erat prosequebatur. Clericos etiam regis qui laica auctoritate ecclesias occupaverant admonebat: et eas pristinis possessoribus restituebat. Interim episcopi illi quos aposto-

lica auctoritate apud Doroberniam excommunicatos paulo ante memoravimus, mare celeriter transeuntes regem adierunt prostratique pedibus ejus satis invidiosa et maligna relatione qualiter cum ipsis egerit Cantuariensis archiepiscopus insinuaverunt asserentes non esse pacificum ingressum ejus in regnum; addentes etiam non tam eum fecisse ipsorum causa quam in contemptum regis. His auditis rex furibundus in penetralia sua ingressus est circumstantibusque militibus et ministris ignaviam eorum vehementer eis cœpit improperare, quod scilicet illudi sibi a vilissimo clerico tanto jam tempore patienter tulissent. Erant autem inter astantes quatuor milites quorum hæc sunt nomina Raynaldus filius Ursionis, Willelmus de Traci, Hugo de Maurevilla, et Richardus Brito, qui cognoscentes verbum regis ex multa animi indignatione prolatum credentesque quod quicquid de archiepiscopo fieret gratum ei foret: jam de animadversione in virum Dei cogitare cœperunt. Colloquuti sunt igitur mutuo sicque pari consensu a curia nemine sciente recesserunt: iterque in Angliam cum magna festinatione direxerunt. Venientes autem in fines Cantuariæ congregaverunt turbam militum secum, dicentes regis esse voluntatem et præceptum ut archiepiscopus vel capiatur vel interficiatur. Milites vero veritatem ignorantes: et regem timentes, simul cum eis Cantuariam profecti sunt: veneruntque illuc quinto die a nativitate Domini circa horam nonam cum jam archiepiscopus a mensa surrexisset: quatuor autem milites qui cæteris ducatum præbebant, relictis aliis extra: venerunt ante palatium archiepiscopale ingressique aulam servientes qui ad mensam ministraverant, adhuc comedentes repererunt. Videns autem eos et cognoscens quidam Willelmus filius

Nigelli occurrit eis: salutavitque eos et alloquutus est qui cum audisset ab eis quod cum archiepiscopo loqui vellent, ingressus est cameram ubi archiepiscopus cum monachis et clericis suis colloquens sedebat, insinuans ei stare foras quatuor milites de familia regis: qui cum eo loqui desiderarent: et archiepiscopus, Fac, inquit, eos venire: et statim iste Willelmus introduxit eos: cumque ingrederentur, vir Domini attentius loquebatur cum quodam monacho et non respexit eos. Ipsi vero nemini quicquam loquuti directo gressu usque ante pedes viri Dei venerunt: ibique nec ipsi archiepiscopo aliquid sederunt dicentes. Ingressus fuerat cum eis quidam sagittarius nomine Randulfus, qui et ipse post eos in pavimento sedit. Expleto tandem vir domini colloquio convertit se ad eos: et videns eos tacentes intentissime intuitus est eos. Tandem fertur eos salutasse. Dicunt tamen quod non omnes sed solum Willelmum de Traci expresso nomine salutaverit. Ipsi vero salutationem ejus non curantes, nec quicquam penitus respondentes sese mutuo respexerunt: fertur tamen Raynaldus filius Ursionis quasi ex contemptu dixisse Deus te adjuvet. Vir autem Domini videns facies eorum alteratas ipsosque perseverantes in taciturnitate mirabatur in aspectu eorum. Tandem Raynaldus filius Ursionis irato vultu erupit in vocem; et ita loquutus est: Verba, inquit, mandat tibi rex per nos de partibus transmarinis: dic utrum ea velis audire secretius an in omni audientia. Et archiepiscopus: Sicut, inquit, vultis. Immo, ait Raynaldus, sicut tu vis. Tunc præcipiente eo egressi sunt clerici extra domum in aliam cameram, nullusque suorum remansit præter ostiarium. Raynaldus itaque cœpit proponere quædam quasi mandata regis: sed statim in initio sermonis intelligens vir Domini

quo tenderet et quid dicturus esset: Verba ait ista non sunt occultanda. Dixit ad ostiarium, Dimitte ostium et revoca eos qui egressi sunt: neque enim debeo eos a consilio meo separare. Dum autem solus esset in camera cum militibus occasione solitudinis cogitaverunt eum interficere: sed cum non haberent gladium nec aliud quid unde id perficerent, cum baculo crucis quæ ex more semper ante eum erat eum prosternere meditabantur. Hoc postea ipsis confitentibus ita fuisse innotuit. Regressis itaque clericis in cameram, cœpit iterum Raynaldus verbum proponere et dicere, Mandat dominus rex se tecum pacem bonam et plenam corde perfecto fecisse: te autem eam non bene servasse; nam per civitates suas et castella cum multitudine armatorum te transisse audivit: necnon et archiepiscopum Eboracensem cum episcopis qui in coronatione filii sui ei obsequuti sunt excommunicasse et alios plures de suis fidelioribus de ecclesiis expulisse. Omnia ista non carent suspicione: quin potius manifestum est te filii sui coronam velle auferre: teque ei in omnibus et per omnia adversari. Scire igitur vult dominus noster rex utrum de his responsurus curiam illius ingredi velis. Tunc archiepiscopus: Habes, inquit, amplius aliquid dicere: si habes dic: Prius ait Raynaldus audiemus responsum tuum. Non, inquit, archiepiscopus coronam filio regis auferre, vel honorem ipsius in aliquo deprimere volo; sed potius regnum ejus et gloriam exaltare in omnibus desidero. Regnum vero ejus et ecclesiam nostram cum licentia ipsius et conductu ingressus sum: nec debet mihi dominus rex inde calumniam præstruere, si homines ecclesiæ nostræ honorem nobis debitum impendentes nos per aliquantulum itineris spatium comitati sunt: episcopos vero de quibus loquutus es, non ego sed dominus

papa excommunicavit: tum quia quod suum non erat in coronatione filii regis usurpaverunt, tum quia post perpetratam præsumptionem ad satisfactionem vocati venire contempserint. Verumtamen si aliquo excessi, in curia domini regis vel ubicunque ei placuerit quod justum fuerit exequi paratus sum. Imo ait Raynaldus per te excommunicati sunt episcopi; et idcirco vult et mandat dominus rex: ut tu eos celeriter absolvas. Non nego, inquit, vir sanctus per me id factum sed non a me tamen. Unde nisi prius dominum papam qui sententiam dedit cum debita humilitate et satisfactione adierint: per me minime absolvi poterunt. Tunc Raynaldus cum furore ait: Mandat igitur rex quatenus de terra sua celeriter et sine mora exeas cum clericis tuis alienigenis et omnibus ad te pertinentibus; ne unus quidem remaneat, quoniam de cætero nec teipsum tueri poteris. Ad hæc archiepiscopus, Nunquam, ait, ab hac hora et deinceps inter ecclesiam meam et me mare interveniet, nisi per pedes illinc tractus fuero; neque enim ut fugerem veni, semper hic me invenire poteritis: vos quoque talia mihi ex parte regis dicere non debuistis: cognosco enim ego prudentiam et modestiam illius quod ista mihi non mandaret. Responderunt omnes una voce asserentes quod rex ita mandasset, Item ait vir sanctus possem ego et deberem juste conqueri de hominibus regis qui multas mihi dehonestationes et gravamina postquam ingressus sum sedem meam intulerunt. Nam inter cætera homines meos percusserunt: summarium meum abscisa cauda dehonestaverunt; dolia quoque cum vino quod rex ipsi mihi contulerat et huc advehi fecerat violenter rapuerunt. Ad hæc Hugo de Maurevilla, Si homines, inquit, regis erga te vel tuos in aliquo excesserunt, quare non hoc prius intimatum

est regi, et non tu propria auctoritate in eos vindicasses, eosque excommunicasses? Et vir sanctus ad eum, Hugo, inquit, quam erecto capite incedis? Si quis in aliquo jura ecclesiastica temeraverit, et satisfacere contempserit, nullius expectata licentia justitiam faciam. Ad hæc Raynaldus: Nimis, inquit, magnæ sunt minæ istæ. His dictis exilientes cum impetu milites surrexerunt et steterunt ante virum Dei, dixitque Raynaldus: Thoma, ex parte regis te diffiducio. Id ipsum et cæteri milites una voce conclamaverunt. Tunc dixit eis vir sanctus: Scio quia ad me occidendum venistis, sed Deum facio clipeum meum. Percutiensque manu sua crebro cervicem propriam: Hic ait hic me invenietis. Tunc egressi sunt milites archiepiscopo vehementer comminantes, et præcipientes ex parte regis ut diligenter servaretur ne forte effugeret. Ministris etiam quos in aula repererunt, ex nomine regis terribiliter comminati sunt dicentes quia quisquis cum archiepiscopo remaneret, Regis inimicus et morte dignus haberetur. Audiens autem vir sanctus minas eorum surrexit et usque ad ostium cameræ sequutus est eos. Comminantique sibi militi dixit, Quid dicis? dic, dic. Illi vero non attendentes verbum illius pertransieruut. Reversus itaque vir sanctus ad suos, sedit supra lectum suum. Cui Johannes Saresbiriensis: Hæc, inquit, consuetudo tua semper fuit et est, ut quod tibi soli videtur illud semper et dicas et facias. Et vir sanctus ad eum: Quid vis, ait, domine Johannes? et Johannes consilium inquit tuum debuisses vocasse: sciens certissime quod milites isti nihil aliud quærant adversum te, nisi tantum occasionem ut te morti tradant. Cui vir sanctus: Omnes, inquit, mori habemus: nec timore mortis a justitia flecti debemus: paratior sum pro Deo et justitia ecclesiæque Dei libertate ad mortem

excipiendam: quam illi ad inferendam. Nos, inquit Johannes, peccatores sumus et nondum ad mortem parati neminemque video qui gratis mori velit præter te. Et ille inquit, Domini voluntas fiat. Interim egressi milites armis se munierunt inermem aggressuri. Cæteri enim milites, qui foris expectaverant dum illi cum viro Dei loquerentur: sub tunicis suis loricati venerant. Quod cum nuntiatum fuisset ei dixerunt monachi ad eum, Domine, veni in ecclesiam: nam homines isti vel ad captionem vel ad interfectionem tuam se præparant. Et ille ait, Non timeo eos: hic expectabo quicquid Deo placuerit. Milites vero jam parati cum terrore et strepitu ad januas aulæ accesserunt, quas obseratas reperientes nulla vi quamquam id totis nixibus tentaverunt effringere potuerunt. Erat autem cum eis quidam Robertus de Broco qui omnes aditus et diverticula domus noverat: qui ait ad eos, Sequimini me, introducam enim vos alia via. Eo igitur ducente venerunt per pomarium et usque ad cameram pervenerunt. Sed cum nec ibi ingressum invenirent: ascendit prædictus Robertus per deambulatorium, quod ibi de veteri tunc renovabatur, ut aperiret ostia: quos adesse sentientes qui intus cum viro Dei erant, omnes fugerunt præter aliquot monachos et unum clericum cui nomen magister Edwardus. Hi apprehendentes venerabilem virum, adhuc enim sedebat, cœperunt eum reluctantem et renitentem atque contradicentem inter manus suas ad ecclesiam portare. Circumspicientes autem viderunt curiam plenam armatis et pomarium viasque quibus ad ecclesiam pergebatur, præoccupatas militibus et obstupuerunt. Tunc diverterunt ad aliud ostium secretius quod multo tempore clausum et obseratum nulli transitum præbuerat. Præcucurrit autem unus ex monachis volens tentare si forte

seram viribus effringere posset: sed mox ut eam tetigit, divino nutu, mirante ipso et omnibus qui aderant, ita in manus ejus collapsa est ac si ostio minime adhæsisset. Tunc monachus, Apprehendite, inquit, eum et apportate. Qui accipientes eum cœperunt portare nec dimiserunt donec in ecclesiam eum introduxerint. Substiterunt tamen antequam in ecclesiam venirent: bis in claustro, et semel in capitulo. Nam ipse irascens eis reluctabatur et elabebatur de manibus eorum nolens se portari ab eis. Ingresso igitur viro Dei in ecclesiam respicientes monachi viderunt milites jam ingredi claustrum: clauserunt contra eos januas ecclesiæ: videns autem vir Dei claudi januas dixit, Per sanctam obedientiam præcipio ut sine mora aperiantur. Non enim debemus facere castellum de domo Dei. Iterum arripuerunt monachi virum Dei, et cœperunt eum per gradus in chorum deducere. Quibus ipse ait, Dimittite me, et recedite: nihil hic habetis facere: permittite Deum secundum voluntatem suam disponere de meo negotio. Interim venerunt milites in ecclesiam terribiliter clamantes et vociferantes, Ubi est Thomas proditor regis? Vir autem Domini ad ista nihil respondit. Clamaverunt igitur iterum et dixerunt, Ubi est archiepiscopus? Tunc vir sanctus, Et sacerdos, inquit, et archiepiscopus sum: et si me quæritis, ecce invenistis. Hæc dicens descendit obviam eis de gradibus quos ascenderat: divertensque in partem ecclesiæ aquilonarem: ibi ad murum prope altare beati Benedicti substitit. Accedentes igitur ad eum quatuor milites memorati, et quidam clericus quem secum adduxerant cui nomen Hugo Malus-clericus: dixerunt ei, Absolve celeriter episcopos regis, quos excommunicasti. Quibus ille, Non faciam, inquit, aliud nisi quod jam dixi et feci. Tunc cœperunt ei minari

mortem. Quibus ille respondit: Minas vestras non timeo, nam mori pro Deo paratus sum: verumtamen homines meos dimittite neque contingatis eos. Injecerunt igitur manus in eum, cœperuntque eum fortiter trahere: nitentes eum imponere humeris Willelmi et de ecclesia ejicere. Sed vir sanctus firmiter stabat in gradu suo nec loco moveri potuit, magister namque Edwardus, qui solus ex omnibus suis cum eo remanserat, validissime eum contra eos retinebat. Cumque Rainaldus filius Ursionis qui primus injecerat manus in eum, vehementius instaret: excutiens se vir Dei impegit eum a se: ita quod fere corruit super pavimentum, dicens illi; Recede hinc, homo meus es: contingere me non debes. Et Raynaldus ait Nec fidem nec hominium tibi debeo, contra fidelitatem regis. Videns igitur Raynaldus quod a loco moveri non posset: timensque ne a populo qui ad audiendas vesperas convenerat eriperetur: evaginato gladio jam percussurus appropinquavit. Videns vero vir sanctus martyrium suum imminere jamque cominus stare percussorem: junctis manibus operuit oculos suos caputque inclinans percussori dedit. Deo et beato Dionysio sanctoque Elfego me commendo! hæc cum dixisset, accessit Raynaldus et percussit eum ex obliquo fortiter in capite amputavitque summitatem coronæ ejus pileumque dejecit. Lapsus est ensis supra lævam scapulam, insciditque omnia vestimenta illius usque ad nudum. Magister vero Edwardus qui juxta virum Dei stabat, videns ictum imminere, jecit brachium e contra quasi eum protecturus, quod fere penitus abscisum est. Tunc accessit Willelmus de Traci, grandique ictu percussit in capite: qui tamen adhuc minime cecidit. Item percussit idem Willelmus enixius et ad

illum ictum corruit vir sanctus pronus in pavimento. Richardus vero Brito jam in pavimento prostratum percussit, fregitque ensem suum per medium ad lapidem oppositum. Dum hæc agantur Hugo de Maurevilla in abigendo populo qui imminebat occupatus erat, et ita contigit quod manu sua non percussit eum. Hugo vero Malus-clericus omnium hominum sceleratissimus accedens ad jacentem posuit pedem supra collum ejus: gladiumque defigens in capite spargebat cerebrum ejus supra pavimentum, clamans et dicens, Eamus, mortuus est enim proditor. His igitur gestis, egrediuntur milites de ecclesia per viam qua venerant: gladios habentes in manibus et vociferantes, Regales, regales. Dimiserant autem interim in camera archiepiscopali Robertum de Broco, et quosdam alios ad custodiam rerum quæ ibi erant. Quo iterum reversi: statim fregerunt archa et scrinia, accipientes aurum et argentum et vestes et libros, etiam, privilegia et universa quæ ibi reperta sunt: diripuerunt quoque etiam equos omnes et universa omnino quæ in domibus archiepiscopalibus usui apta invenire potuerunt. Monachi vero emissa multitudine populi de ecclesia clauserunt ostia: colligentesque super pavimentum fusum sanguinem et cerebrum novi martyris reposuerunt in vasa. Tulerunt quoque corpus sanctissimum et exposuerunt ante majus altare ubi et pernoctavit, circumsedentibus monachis in magna tristitia et mærore: subposuerunt autem et vasa ad susceptionem sanguinis defluentis: non ignorantes pretiosissimum esse martyris sanguinem qui pro Dei amore et ecclesiæ libertate fusus fuerat. Mane facto venit quidam ostiarius regis Robertus scilicet de Broco missus a Randulpho de Broco qui convocatis monachis dixit: Terra vacuata

est a proditore, qui sicut vivus ita etiam et mortuus meruisset inhoneste tractari. Nunc igitur tollite eum de medio, et projicite in locum ubi nesciatur. Alioquin noveritis eum vilissime per pedes extrahendum et per frusta discerptum porcis et canibus projiciendum. Timentes igitur monachi acceperunt corpus sanctum et exuerunt illud vestimentis suis. Cumque vestimenta illa, quæ usus necessarius exigere videbatur, sustulissent: invenerunt subtus habitum monachi, id est cucullam, et sub cuculla ad carnem cilicium asperrimum, demum etiam sub femoralibus lineis femoralia cilicina nihilominus asperrima. Ipsa quoque vestimenta ita arte quadam et nodis aptata erat ut facile possent exui et indui propter disciplinam. Crebro siquidem flagellabatur; ipsa etiam die qua passus est, tertio flagellatus asseritur. Passus est autem ab incarnatione Domini millesimo centesimo septuagesimo primo, quinto die a nativitate Domini, feria vero tertia. Dicendum etiam quod feria tertia natus est et baptizatus idem vir beatissimus: feria tertia de Northamptona fugit, feria tertia mare transiit, feria tertia nihilominus in reditu suo transfretavit, et feria tertia sicut prædictum est martyrio coronatus occubuit. Porro monachi videntes virum beatissimum omnia sanctitatis et religionis insignia in occultis suis habentem inestimabiliter gavisi sunt, et admirantes dicebant mutuo, Ecce vere monachum et vere eremitam, ecce vere martyrem, qui non solum in morte sed et in vita tormenta passus est. De dolore igitur quem de morte illius conceperant, inenarrabiliter consolati gaudentes et exultantes in Domino securique de patrociniis ejus eum cum maximo honore et alacri devotione in crypta abditissima sepelierunt. Ubi crebra et innu-

mera sanitatum et miraculorum beneficia per ipsius merita fidelibus conferuntur. Præstante Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre et Spiritu regnat Sancto in secula. Amen.

III. VITA SANCTI THOMÆ

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI ET MARTYRIS,

AUCTORE WILLELMO FILIO STEPHANI.

PROLOGUS.

Ad Dei omnipotentis gloriam, et perpetuam beati Thomæ memoriam, et ad omnium legentium vel audientium profectum et ædificationem, ipsius boni archipræsulis et martyris Thomæ vitam et passionem, ego Willelmus, filius Stephani, scribere curavi: ejusdem domini mei concivis, clericus, et convictor; et ad partem solicitudinis ejus oris ipsius invitatus alloquio, fui in cancellaria ejus dictator; in capella, eo celebrante, subdiaconus; sedente eo ad cognitionem causarum, epistolarum et instrumentorum, quæ offerebantur, lector; et aliquarum, eo quandoque jubente, causarum patronus: concilio Northamtoniæ habito, ubi maximum fuit rerum momentum, cum ipso interfui; passionem ejus Cantuariæ inspexi; cætera plurima, quæ hic scribuntur, oculis vidi, auribus audivi, quædam a consciis didici relatoribus.

Plato rem publicam oratione formavit; situm Africæ in historia sua Sallustius descripsit, occasione

Pœnorum Romanis rebellium, et Romanorum ad eos subjugandos sæpius transmissorum; et ego situm, et rem publicam Londoniæ occasione beati Thomæ.

DESCRIPTIO NOBILISSIMÆ CIVITATIS LONDONIÆ.

Inter nobiles orbis urbes, quas fama celebrat, civitas Londoniæ, regni Anglorum sedes, una est, quæ famam sui latius diffundit, opes et merces longius transmittit, caput altius extollit. Felix est aeris salubritate, Christiana religione, firmitate munitionum, natura situs, honore civium, pudicitia matronali, ludis etiam quam jocunda et nobilium est fœcunda virorum: Quæ singula semotim libet inspicere.

Ibi siquidem emollit animos hominum clementia cœli; non ut sint in Venerem putres, sed ne feri sint et bestiales, potius benigni et liberales.

Est ibi in ecclesia beati Pauli episcopalis sedes: quondam fuit metropolitana, et adhuc futura creditur, si remeaverint cives in insulam: nisi forte beati Thomæ martyris titulus archiepiscopalis, et præsentia corporalis, dignitatem illam Cantuariæ, ubi nunc est, conservet perpetuam: sed cum utramque harum urbium sanctus Thomas illustraverit, Londoniam ortu, Cantuariam occasu; ipsius sancti intuitu, cum justitiæ accessu, habet altera adversus alteram, quod amplius alleget. Sunt etiam, quod ad Christianæ fidei cultum pertinet, tum in Londonia tum in suburbio, tredecim majores ecclesiæ conventuum, præter minores parochianas centum viginti sex.

Habet ab oriente arcem palatinam, maximam et fortissimam, cujus et area et muri a fundamento profundissimo exurgunt; cæmento cum sanguine animalium temperato: ab occidente duo castella muni-

tissima; muro urbis alto et magno, duplatis heptapylæ portis, intercontinuante, turrito ab aquilone per intercapedines. Similiterque ab austro Londonia murata et turrita fuit; sed fluvius maximus piscosus, Thamesis, mari influo refluoque, qui illac allabitur, mœnia illa tractu temporis abluit, labefactavit, dejecit. Item sursum ab occidente palatium regium eminet super fluvium eundem, ædificium incomparabile, cum antemurali et propugnaculis, duobus millibus ab urbe, suburbio frequenti continuante.

Undique extra domos suburbanorum horti civium arboribus consiti, spatiosi et speciosi, contigui habentur.

Item a borea sunt agri, pascuæ, et pratorum grata planities, aquis fluvialibus interfluis; ad quas molinorum versatiles rotæ citantur cum murmure jocoso. Proxime patet ingens foresta, saltus nemorosi, ferarum latebræ, cervorum, damarum, aprorum, et taurorum sylvestrium. Agri urbis sationales non sunt jejunæ glareæ, sed pingues Asiæ campi,

Qui faciant lætas segetes,

et suorum cultorum repleant horrea

Cerealis mergite culmi.

Sunt etiam circa Londoniam ab aquilone suburbani fontes præcipui, aqua dulci, salubri, perspicua, et per claros rivo trepidante lapillos: inter quos Fons Sacer, Fons Clericorum, Fons sancti Clementis nominatiores habentur; et adeuntur celebriore accessu, et majore frequentia scholarium, et urbanæ juventutis in serotinis æstivis ad auram exeuntis. Urbs sane bona, si bonum habeat dominum.

Urbs ista viris est honorata, armis decorata, multo habitatore populosa; ut tempore bellicæ cladis, jubente rege Stephano, bello apti ex ea exeuntes os-

tentui haberentur, et viginti millia armatorum equitum, sexaginta millia peditum æstimarentur. Cives Londoniæ ubicunque locorum præ omnibus aliis civibus ornatu morum, vestium et mensæ lautioris, spectabiles et noti habentur. Habitatores aliarum urbium cives, hujus barones dicuntur. Eis est finis omnis controversiæ sacramentum.

Urbis matronæ ipsæ Sabinæ sunt.

In Londonia tres principales ecclesiæ scholas celebres habent de privilegio et antiqua dignitate. Plerumque tamen favore personali alicujus notorum secundum philosophiam plures ibi scholæ admittuntur. Diebus festis ad ecclesias festivas magistri conventus celebrant. Disputant scholares, quidam demonstrative, dialectice alii; hi rotant enthymemata, hi perfectis melius utuntur syllogismis. Quidam ad ostentationem exercentur disputatione, quæ est inter colluctantes; alii ad veritatem, ea quæ est perfectionis gratia. Sophistæ simulatores agmine et inundatione verborum beati judicantur; alii paralogizant. Oratores aliqui quandoque orationibus rhetoricis aliquid dicunt apposite ad persuadendum, curantes artis præcepta servare, et ex contingentibus nihil omittere. Pueri diversarum scholarum versibus inter se conrixantur; aut de principiis artis grammaticæ, vel regulis præteritorum vel supinorum, contendunt. Sunt alii qui in epigrammatibus, rhythmis et metris, utuntur vetere illa triviali dicacitate; licentia Fescennina socios, suppressis nominibus, liberius lacerant; lœdorias jaculantur et scommata; salibus Socraticis sociorum, vel forte majorum, vitia tangunt; vel mordacius dente rodunt Theonino audacibus dithyrambis. Auditores,

Multum ridere parati,
Ingeminant tremulos naso crispante cachinnos.

De dispositione urbis.

Singulorum officiorum exercitores, singularum rerum venditores, singularum operarum suarum locatores, quotidiano mane per se sunt locis distincti omnes, ut officiis. Præterea est in Londonia supra ripam fluminis, inter vina in navibus et cellis vinariis venalia, publica coquina. Ibi quotidie pro tempore est invenire cibaria, fercula, assa, pista, frixa, elixa, pisces, pisciculos, carnes grossiores pauperibus, delicatiores divitibus, venationum, avium, avicularum. Si subito veniant ad aliquem civium amici fatigati ex itinere, nec libeat jejunis expectare, ut novi cibi emantur et coquantur,

Dant famuli manibus lymphas, panesque canistris.

Interim ad ripam curritur, ibi præsto sunt omnia desiderabilia. Quantalibet militum vel peregrinorum infinitas intrarit urbem, qualibet diei vel noctis hora, vel ab urbe exitura, ne vel hi nimium jejunent, vel alii impransi exeant; illuc, si placeat, divertunt, et se pro modo suo singuli reficiunt. Qui se curare volunt molliter, acipenserem, vel Afram avem, vel attagenem Ionicum non quærant, appositis, quæ ibi inveniuntur, deliciis. Hæc equidem publica coquina est, et civitati plurimum expediens, et ad civilitatem pertinens. Hinc est quod legitur in Gorgia Platonis, juxta medicinam esse cocorum officium, simulachrum, et adulationem, quartæ particulæ civilitatis. Est ibi extra unam portarum statim in suburbio quidam planus campus re et nomine. Omni sexta feria, nisi sit major festivitas præceptæ solennitatis, est ibidem celebre spectaculum nobilium equorum venalium: spectaturi vel empturi veniunt, qui in urbe assunt, comites, barones, milites, cives plurimi. Juvat videre gradarios succussatura nitente suavi-

ter ambulantes; pedibus lateraliter simul erectis, quasi a subalternis et demissis: hinc equos, qui armigeris magis conveniunt, durius incedentes, sed expedite tamen, qui quasi a contradictoriis pedes simul elevant et deponunt: hinc nobiles pullos juniores, qui nondum fræno assueti,

Altius incedunt, et mollia crura reponunt.

Hinc summarios membris validis et vegetis: hinc dextrarios pretiosos, elegantis formæ, staturæ honestæ, micantes auribus, cervicibus arduis, clunibus obesis. In horum incessu spectant emptores, primo passum suaviorem, postea motum citatiorem, qui est quasi a contrariis pedibus anterioribus simul solo amotis et admotis, et posterioribus similiter. Quum talium sonipedum cursus imminet, et aliorum forte, qui similiter sunt in genere suo ad vecturam validi, ad cursuram vegeti, clamor attollitur, vulgares equos in partem ire præcipitur: sessores alipedum pueri tres simul, aliquando bini ex condicto, et bini certamini se præparant, docti equis imperitare, indomitorum lupatis temperant frænis ora: hoc maxime præcavent, ne alter alteri cursum præripiat. Equi similiter pro modo suo ad certamen cursus illius attollunt; tremunt artus, moræ impatientes, stare loco nesciunt; facto signo, membra extendunt, cursum rapiunt, agilitate pervicaci feruntur. Certant sessores laudis amore, et spe victoriæ, equis admissis subdere calcaria, et nec minus eos urgere virgis, et ciere clamoribus. Putares omnia in motu esse, secundum Heraclitum, et falsam omnino Zenonis sententiam, dicentis, quoniam non contingit moveri, neque stadium pertransire. Parte alia stant seorsim rusticorum peculia, agrorum instrumenta, sues longis lateribus, vaccæ distentis uberibus,

Corpora magna boum, lanigerumque pecus.

Stant ibi aptæ aratris, trahis, et bigis equæ: quarundam ventres fœtibus protument; alias editi fœtus obeunt, pulli lasciviores, sequela inseparabilis. Ad hanc urbem, ex omni natione quæ sub cœlo est, navalia gaudent institores habere commercia.

Aurum mittit Arabs; species et thura Sabæus;
Arma Scythes; oleum palmarum divite sylva
Pingue solum Babylon; Nilus lapides pretiosos;
Seres purpureas vestes; Galli sua vina;
Norwegi, Russi, varium, grysium, sabelinas.

Urbe Roma, secundum chronicorum fidem, satis antiquior est. Ab eisdem quippe patribus Trojanis hæc prius a Bruto condita est, quam illa a Remo et Romulo: unde et adhuc antiquis eisdem utuntur legibus, communibus institutis. Hæc etiam similiter illi regionibus est distincta; habet annuos pro consulibus vicecomites; habet senatoriam dignitatem, et magistratus minores; eluvies et aquæductus in vicis; ad genera causarum deliberativæ, demonstrativæ, judicialis, loca sua, fora singula; habet sua diebus statutis comitia. Non puto urbem esse, in qua sint probabiliores consuetudines, in ecclesiis visitandis, ordinatis Dei honorandis, festis feriandis, eleemosynis dandis, in hospitibus suscipiendis, in desponsationibus firmandis, matrimoniis contrahendis, nuptiis celebrandis, conviviis ornandis, convivis hilarandis, etiam in exequiis curandis et cadaveribus humandis. Solæ pestes Londoniæ sunt immodica stultorum potatio, et frequens incendium. Ad hæc omnes fere episcopi, abbates, et magnates Angliæ, quasi cives et municipes sunt urbis Londoniæ; sua ibi habentes ædificia præclara, ubi se recipiunt, ubi

divites impensas faciunt, ad concilia, ad conventus celebres in urbem evocati, a domino rege, vel metropolitano suo, seu propriis tracti negotiis.

De ludis.

Amplius et ad ludos urbis veniamus, quoniam non expedit utilem tantum et seriam urbem esse, nisi dulcis etiam sit et jocunda: unde et in sigillis summorum Pontificum, usque ad tempora ultimi Leonis papæ, ex alia parte bullæ, sculpto per impressionem piscatore Petro, et supra eum clave, quasi manu Dei de cœlis ei porrecta, et circa eum versu,

Tu pro me navem liquisti, suscipe clavem.

Ex altera parte impressa erat urbs, et scriptura ista, Aurea Roma. Item ad laudem Augusti Cæsaris et Romæ, dictum est:

Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane:
Divisum imperium cum Jove Cæsar habes.

Londonia pro spectaculis theatralibus, pro ludis scenicis, ludos habet sanctiores, repræsentationes miraculorum, quæ sancti confessores operati sunt, seu repræsentationes passionum, quibus claruit constantia martyrum. Præterea quotannis, die quæ dicitur Carnilevaria, ut a puerorum Londoniæ ludis incipiamus; omnes enim pueri fuimus: scholarum singuli pueri suos apportant magistro suo gallos gallinaceos pugnaces, et totum illud antemeridianum datur ludo puerorum vacantium spectare in scholis suorum pugnas gallorum. Post prandium vadit in suburbanam planitiem omnis juventus urbis ad ludum pilæ celebrem. Singulorum studiorum scholares suam habent pilam; singulorum officiorum urbis exercitores suam fere singuli. Majores natu, patres, et divites

urbis, in equis spectatum veniunt certamina juniorum, et modo suo juvenantur cum juvenibus; et excitari videtur in eis motus caloris naturalis, contemplatione tanti motus et participatione gaudiorum adolescentiæ liberioris. Singulis diebus dominicis in quadragesima, post prandia, exit in campos 'juvenum recens examen' in equis bellicosis, in equis certamine primis; quorum quisque

Aptus et in gyros currere doctus equus.

Erumpunt a portis catervatim filii civium laici, instructi lanceis et scutis militaribus: juniores hastilibus, ferro dempto, præfurcatis, simulachra belli cient, campestria prœlia ludunt, et agonisticam exercent militarem. Adveniunt et plurimi aulici, rege in vicino posito, et de familiis episcoporum, consulum, et baronum ephebi; nondum cingulo donati militiæ, gratia concertandi. Accendit singulos spes victoriæ; equi feri adhinniunt, tremunt artus, frænos mandunt; impatientes moræ stare loco nesciunt; quum tandem sonipedum rapit ungula cursum, sessores adolescentes, divisis agminibus, hi præcedentibus instant, nec assequuntur; hi socios consequuntur, dejiciunt, et prætervolant. In feriis paschalibus ludunt quasi prœlia navalia: in arbore siquidem mediamna scuto fortiter innexo, navicula, multo remo et raptu fluminis cita, celsa in puppi stantem habet juvenem scutum illud lancea percussurum; qui si scuto illi lanceam illidens frangat eam, et immotus persistat, habet propositum, voti compos; si vero lancea integra fortiter percusserit, in profluentem amnem dejicitur: navis motu suo acta præterit. Sunt tamen hinc inde secus scutum duæ naves stationariæ, et in eis juvenis plurimi, ut eripiant percussorem flumine absorptum, cum primo emersus

comparet, vel summa rursus cum bullit in unda. Supra pontem, et in solariis supra fluvium, sunt qui talia spectent, multum ridere parati. In festis tota æstate juvenes ludentes exercentur, arcu, cursu, saltu, lucta, jactu lapidum, amentatis missilibus ultra metam expediendis, parmis duellionum. Puellarum cithara choros ducit usque imminente luna, et pede libero pulsatur tellus. In hieme singulis fere festis ante prandium, vel apri spumantes pugnant pro capitibus, et verres fulmineis accincti dentibus addendi succidiæ, vel pingues tauri cornupetæ, seu ursi immanes, cum objectis depugnant canibus. Quum est congelata palus illa magna, quæ mœnia urbis aquilonalia alluit, exeunt lusum super glaciem densæ juvenum turmæ: hi ex cursu motu captato citatiore, distantia pedum composita, magnum spatium latere altero prætenso perlabuntur. Alii quasi magnos lapides molares de glacie sedes sibi faciunt; sessorem unum trahunt plurimi præcurrentes, manibus se tenentes. In tanta citatione lubrici motus aliquando pedibus lapsi cadunt omnes proni. Sunt alii super glaciem ludere doctiores, singuli pedibus suis aptantes, et sub talaribus suis alligantes ossa, tibias scilicet animalium, et palos ferro acuto supposito tenentes in manibus; quos cum aliquando glaciei allidunt, tanta rapacitate feruntur, quanta avis volans, vel pilum balistæ. Interdum autem magna procul distantia, ex condicto, duo aliqui ita ab oppositis veniunt; concurritur; palos erigunt; se invicem percutiunt; vel alter vel ambo cadunt, non sine læsione corporali; cum post casum etiam vi motus feruntur ab invicem procul; et qua parte glacies caput excipit, totum radit, totum decorticat. Plerumque tibia cadentis, vel brachium, si super illud ceciderit, confringitur: sed ætas avida gloriæ, juventus cupida victoriæ; ut

in veris prœliis fortius se habeat, ita in simulatis exercetur. Plurimi civium delectantur, ludentes in avibus cœli, nisis, accipitribus, et hujusmodi; et in canibus militantibus in sylvis. Habentque cives suum jus venandi, in Middelsexia, Hertfordsira, et tota Chiltra, et in Cantia usque ad aquam Crayæ. Londonienses, tunc Trinovantes dicti, Caium Julium Cæsarem, qui nullas nisi sanguine fuso vias habere gaudebat, repulerunt. Unde Lucanus,

Territa quæsitis ostendit terga Britannis.

Civitas Londonia peperit aliquot, qui regna plurima, et Romanum sibi subdiderunt imperium; et plurimos alios, quos mundi dominos virtus evexit ad deos, ut fuerat in Apollinis oraculo Bruto promissum:

Brute, sub occasu solis, trans Gallica regna,
Insula in oceano est undique clausa mari:
Hanc pete; namque tibi sedes erit illa perennis:
Hic fiet natis altera Troja tuis.
Hic de stirpe tua reges nascentur; et ipsis
Totius terræ subditus orbis erit.

Et temporibus Christianis nobilem illum edidit imperatorem Constantinum, Helenæ reginæ filium, qui urbem Romam, et imperialia insignia omnia Deo donavit, et beato Petro, et Sylvestro papæ Romano, cui et stratoris exhibuit officium, et se non amplius imperatorem, sed sanctæ Romanæ ecclesiæ defensorem gavisus est vocari: et ne pax domini papæ, occasione præsentiæ ejus, secularis strepitus tumultu concuteretur, ipse ab urbe domino papæ collata omnino discessit, et sibi civitatem Byzantium ædificavit. Londonia, et modernis temporibus, reges illustres magnificosque peperit, imperatricem Matildem,

Henricum regem tertium, et beatum Thomam archiepiscopum, martyrem Christi gloriosum,

——— Quali non candidiorem
Terra tulit, nec quo fuerit devinctior alter

omnibus bonis totis orbis Latini.

VITA ET PASSIO SANCTI THOMÆ ARCHIEPISCOPI ET MARTYRIS, EDITA A MAGISTRO WILLELMO FILIO STEPHANI.

BEATUM Thomam, antequam exiret de ventre, novit Dominus et prædestinavit; et qualis quantusque futurus esset, matri per revelationem declaravit. Siquidem illa prægnans adhuc vidit per somnium, quod archiepiscopalem ecclesiam Cantuariensem totam in utero haberet: eumque in lucem editum obstetrix in manibus tollens, ait, archiepiscopum quendam a terra elevavi. Dum in cunis jaceret infantulus, una nocte visum est matri suæ, quod nutricem alloqueretur, questa, quod puer coopertorium non haberet: cui nutrix, Immo, domina, optimum habet. Cui illa, Ostende mihi. Nutrix illud afferens et ostendens, et totum explicare volens, nec valens, ait, Tantum est, quod non possum in hoc thalamo totum evolvere. Cui mater, Intra in aulam, et ibi explica. Nutrix hoc facere elaborans, ait, Sed nec hic queo totum explicare. Mater mirata, ait, Exi a domo in plateam fori modo vacantis, ibi nimirum poteris. Sed nec ibi nutrix potuit, et dixit, Tantum est coopertorium, quod finem ejus nequeo invenire; videtur operire totam Angliam explicationi ejus angustam, et ultra extenditur.

Igitur Thomas natus est ex legitimo matrimonio, et honestis parentibus; patre Gilberto, qui et vicecomes aliquando Londoniæ fuit; matre Matilda; civibus Londoniæ mediastinis, neque fœnerantibus, neque officiose negotiantibus, sed de reditibus suis honorifice viventibus.

Quod patri suo fuerit aliquod indicium de eo divinitus revelatum, hinc scimus: puerum eum pater in religiosa domo canonicorum Mertoniæ, priori Roberto, aliquandiu nutriendum commiserat. Venit aliqua die pater filium videre: introducto puero coram priore et patre, pater procidens filium pronus adoravit. Indignatus ob hoc prior, ait illi, Delire senex, quid agis? Procidis ad pedes filii tui? quod honoris ei facis, tibi ille facere deberet. Cui pater in secreto ait, Domine, scio quid facio: erit iste puer magnus coram Domino.

De pueritia ejus.

Annis igitur infantiæ, pueritiæ, et pubertatis, simpliciter domi paternæ et in scholis urbis decursis; Thomas adolescens factus studuit Parisiis: reversus, receptus est in partem solicitudinis reipublicæ Londoniensis, et vicecomitum clericus et rationalis effectus; ubi laudabiliter se habens, didicit prudentiam hujus sæculi, qua postmodum probe noverat communia ecclesiæ Anglorum, et publica totius regni egregie et munifice tractare negotia: quemadmodum,

> Cervinam pellem postquam latravit in aula,
> Militat in sylvis catulus.———

Quomodo venit ad curiam Theobaldi archiepiscopi.

Subinde prodeuntibus annis et meritis, adhæsit

Theobaldo bonæ memoriæ Cantuariensi archiepiscopo, per duos fratres Bolonienses, Baldwinum archidiaconum, et magistrum Eustachium, hospites plerumque patris ejus, et familiares archiepiscopi, in ipsius notitiam introductus: et eo familiarius, quod præfatus Gilbertus cum domino archipræsule de propinquitate et genere loquebatur; ut ille ortu Normannus, et circa Tierrici villam de equestri ordine, natu vicinus. Horum, inquam, et patris introductu, archiepiscopus sui gregis scripsit Thomam; postea fortem expertus bonumque. Ad villam de Herges primum venit ad curiam archiepiscopi, cum uno solo armigero, Radulpho de Londonia.

Ipsa nocte sequente visum est hospitæ suæ, quod super tectum ecclesiæ sederet ille, et totam vestimentis suis dependentibus cooperuisset ecclesiam, in crastino somnium viro suo narravit illa; et interpretata est, quod alter illorum juvenum, adhuc enim ignorabat uter esset Thomas, ecclesiæ illius villæ esset futurus dominus.

De nobilitate clericorum curiæ.

In curia illa archiepiscopali magni et adprime literati clerici erant; quorum plurimos ad episcopatus Angliæ, Rogerum vero de Ponte Episcopi ad archiepiscopatum Eboraci ipse archiepiscopus postea promovit. Horum respectu Thomas minus literatus erat; sed longe quidem altior est ratio morum, quam literarum: et ipse studuit moralitati et prudentiæ intendere; ut inter eos adhuc inferior literis, moribus conspectior et acceptior appareret: postmodum enim literatissimus fuit.

De persecutione Rogeri postea archiepiscopi.

Rogerus ille Thomæ successibus et favoris ejus

primitiis invidens apud archiepiscopum, bis obtinuit, quod a curia jussus est semigrare. Thomas vero rudis, et pudoratus, et nullius sibi admissi conscius, utraque vice refugium habuit apud fratrem archiepiscopi Walterum, tunc archidiaconum Cantuariæ, postea episcopum Roffensem, qui et in ipsa curia morabatur; et ejus interventu ad gratiam archiepiscopi et pristinum locum est revocatus.

Intellecta mox ipsius industria, mittebat eum archiepiscopus aliquotiens Romam pro negotiis ecclesiæ Anglorum; ubi, Domino favente, sapienter se gerens, in plurimam summorum pontificum et sanctæ Romanæ ecclesiæ gratiam receptus est.

De statura illius et moralitate.

Erat siquidem placido vultu et venusto; statura procerus; naso eminentiore et parum inflexo; sensibus corporeis vegetus; eloquio comptus; ingenio subtilis; animo magnus; virtutum iter jam altius ingrediens, omnibus amabilem se exhibens; oppressis et pauperibus erat compatiens; elatis resistens; sociorum promotioni intendens, bonorum omnium venerationi; munificus et facetus; fallere vel falli præcavens; statim prudens hujus seculi filius, lucis futurus.

Qualiter primum crevit in reditibus.

Primum reditum habuit de dono Johannis Wigorniensis episcopi, ecclesiam videlicet beatæ Mariæ Littoream. Postmodum, de donatione archiepiscopi, ecclesiam de Ottefordia. Postea habuit præbendam Londoniæ in ecclesia sancti Pauli, et aliam Lincolniæ.

Tunc, impetrata a domino suo archiepiscopo transfretandi licentia, per annum studuit in legibus Bolo-

niæ, postea Autissiodori. Processu temporis et meritorum ejus, ordinavit eum archiepiscopus diaconum, et fecit Cantuariensis ecclesiæ archidiaconum: post episcopos et abbates, in ecclesia Anglorum hic primus et dignior est personatus, et ei valebat centum libras argenti.

Qualiter factus est cancellarius.

Consecrato igitur, per manum ejusdem archiepiscopi, secundo Henrico rege Anglorum; commendatione et obtentu archiepiscopi, et hortatu actuque nobilis Henrici Wintoniensis episcopi, regis factus est Thomas cancellarius, quasi omnibus aliis præelectus: vir industrius, animo magna volvens, multarumque et magnarum rerum experiens; cujus obsequii et honoris vices ita operosus exsolvit ad Dei laudem, et regis honorem, et totius regni utilitatem; ut in incerto sit, utrum aliquis nobilior, magnificentior, et regi utilior fuerit, in pacis et bellicis negotiis.

Cancellarii Angliæ dignitas est, ut secundus a rege in regno habeatur; ut altera parte sigilli regii, quod et ad ejus pertinet custodiam, propria signet mandata; ut capella regis in ipsius sit dispositione et cura; ut vacantes archiepiscopatus, episcopatus, abbatias et baronias, cadentes in manu regis, ipse suscipiat et conservet; ut omnibus regis adsit conciliis; ut etiam non vocatus accedat; ut omnia sigilliferi regii clerici sui manu signentur, omnia cancellarii consilio disponantur: item ut, suffragantibus ei per Dei gratiam vitæ meritis, non moriatur, nisi archiepiscopus aut episcopus, si voluerit. Inde est quod cancellaria emenda non est.

De pace reddita Angliæ, ejectis Flandrensibus.

Et quum tempore regis Stephani regnum Angliæ

profanis decertatum odiis guerræ tempestas involvisset; bellica undique clades desævisset; in unaquaque fere tertia villa speluncæ latronum, hostilia videlicet castra, firmata essent; exhæredatique fuissent nobiles indigenæ; et alienigenæ Flandrenses, et marticolæ viri Cantiam, et plurimam regni partem, occupassent; quumque diuturnitate guerræ fere vicennalis ita turbata essent omnia, ut impossibile videretur Flandrenses ejici, et regnum in statum pristinum et antiquam dignitatem et pacem reformari, maxime novo rege adolescente; miseratione Dei, consilio cancellarii, et cleri et bonorum regni, qui pacis bonum volebant, infra tres primos menses coronationis regis, Willelmus de Ipra, violentus incubator Cantiæ, cum lacrimis emigravit: Flandrenses omnes, collectis impedimentis et armis, ad mare tendunt: castella omnia per Angliam corruunt, præter antiquas pacis conservandæ turres et oppida: corona Angliæ, revocatis defectionibus, redintegratur: exhæredatis jura paterna restituuntur: de sylvarum latibulis ad villas prodeunt latrones, et communi gaudentes pace teneri, conflant gladios in vomeres, lanceas in falces. Territi a furcis fures, similiter agriculturæ, aliarumve artium mechanicarum fiunt exercitatores. Pax ubique est; clypei importantur, caulæ exportantur: exeunt securi ab urbibus et castris ad nundinas negotiatores, ad creditores repetendos Judæi.

Hujus cancellarii industria et consilio, annitentibus ordinatis Dei, et comitibus et baronibus, nobile illud regnum Angliæ, tanquam ver novum, renovatur, ecclesia sancta honoratur; vacans episcopatus, vel abbatia, honestæ personæ sine simonia donatur: rex, favente rege regum, in omnibus negotiis suis prosperatur: Angliæ regnum ditatur; pleno

replet illud copia cornu: colles culti sunt; valles abundant frumento, pascuæ pecoribus, ovilia quoque balantibus.

Cancellarius Thomas regni sedem, palatium Londoniæ, prius fere ruinam, reparari facit; mira celeritate tantum opus perficiens intra quoddam pascha et pentecosten, tot fabris lignariis, et aliis operariis tantæ instantiæ motu et sonitu operantibus, ut vix alter alterum proxime admotum posset audire loquentem.

Cancellarii summus erat, in clero, militia et populo regni, favor. Omnes vacantes parochianas ecclesias villarum et castrorum posset habere: nullus enim ei advocatus negare auderet, si rogare vellet; tanta tamen animi magnitudine vicit ambitionem, ut pauperibus sacerdotibus et clericis perquirendi ecclesias illas locum tollere præoccupando dedignaretur. Magnanimus magna potius perquirebat, scilicet præposituram Beverlaci, et donationem præbendarum de Hastinges a comite Augensi; et turrim Londoniæ cum servitio militum addictorum; castellariam Eye, cum honore septies viginti militum; et castrum Berkhamstediæ.

Ludebat plerumque, sed perfunctorie, non dedita opera, in avibus cœli nisis et accipitribus, et canibus venaticis, et in calculis bicoloribus

Insidiosorum ludebat bella latronum.

De honore et mensa domus cancellarii.

Cancellarii domus et mensa communis erat omnibus cujuscunque ordinis indigentibus ad curiam regis venientibus, qui probi vel essent, vel esse viderentur. Nulla fere die comedebat absque comitibus et baronibus, quos ipsemet invitabat. Jusserat qua-

que die, novo stramine vel fœno in hieme, novis scirpis vel frondibus virentibus in æstate, sterni hospitium suum, ut militum multitudinem, quam scamna capere non poterant, area munda et læta reciperet; ne vestes eorum pretiosæ, vel pulchræ eorum camisiæ, ex areæ sorde maculam contraherent. Vasis aureis et argenteis domus ejus renitebat, ferculis et potibus pretiosis abundabat; ut siquæ esculenta vel poculenta commendaret raritas, emptores ejus nulla eorum comparandorum repellere deberet caritas. Summe tamen sobrius erat in his, ut de divite mensa dives colligeretur eleemosyna. Et quod a confessionis ejus auditore, Roberto, venerabili canonico de Meritona, audivi; ex quo cancellarius factus est, nulla eum polluit luxuria. Super quo et rex ipse diurnas ei et nocturnas tendebat insidias: sed tanquam vir timoratus et a Deo prædestinatus munditiæ carnis intendens, lumbos præcinctos habebat. Et quidem vir sapiens regni moderamini, et tantarum curarum publicarum et privatarum intentus occupationi, rarius illecebris talibus attentabatur. Quoniam,

Otia si tollas, periere cupidinis arcus.

Vir pudicus cancellarius, osor turpitudinis et impudicitiæ, quendam clericum suum magnæ prosapiæ, Ricardum de Ambli, pro eo quod cujusdam socii sui, dum longinquo aberat in transmarinis, uxorem seduxerat, et accubuerat; facta ei persuasione, quod vir ejus in fata concessisset; a domo et amicitia sua projecit; et in turri Londoniæ incarceratum, et in compedibus diu afflictum, teneri fecit.

Qualiter nutriebat filios nobilium.

Cancellario, et regni Angliæ et regnorum vicino-

rum magnates liberos suos servituros mittebant, quos ipse honesta nutritura et doctrina instituit, et cingulo donatos militiæ, ad patres et propinquos cum honore remittebat; aliquos retinebat. Rex ipse, dominus suus, filium suum, hæredem regni, ei nutriendum commendavit: quem ipse cum coætaneis sibi multis filiis nobilium, et debita eorum omnium sequela, et magistris, et servitoribus propriis, quo dignum erat honore, secum habuit.

In qua tamen tantorum secularium honorum pompa ipse sæpe disciplinam secretam, nudato ad flagella dorso, recipiebat; quum erat in vicinia Londoniæ, a Radulpho priore sanctæ Trinitatis; in vicinia Cantuariæ, a Thoma presbytero sancti Martini. Humilis erat humilibus, elatis ferus et violens; quasi innatum erat ei,

Parcere subjectis, et debellare superbos.

Cancellario homagium infiniti nobiles et milites faciebant; quos ipse, salva fide domini regis, recipiebat; et ut homines suos patrocinio eos ulteriore fovebat.

Transfretaturus interdum sex aut plures naves in sua habebat velificatione; nullumque, qui transfretare vellet, remanere sinebat: appulsus gubernatores suos et nautas ad placitum eorum remunerabat. Nulla fere dies effluebat ei, qua non ipse aliqua magna largiretur donaria, equos, aves, vestimenta, auream vel argenteam supellectilem, vel monetam. Sic nimirum scriptum est, quidam erogant propria, et semper abundant; alii rapiunt aliena,

Et curtæ semper abest rei:

tantamque habebat cancellarius donandi gratiam, ut amor et delitiæ totius orbis Latini reputaretur. Ut cuique erat ætas, ita quemque facetus adoptabat.

Dei omnipotentis instinctu, et cancellarii suasu, dominus rex vacantes episcopatus et abbatias non diu retinebat, ut fisco suo patrimonia crucifixi inferrentur; (quod postea fecit; quod amplius absit ab eo) immo sine magna mora honestis illas dabat personis, et secundum Deum.

Iterum cancellarii consilio dominus rex canonicalem ecclesiam Meritonæ, ubi morantes Deum merentur, in gratiam et familiaritatem recepit; et eam a presbyterio susceptam sumptibus suis consummavit, et perpetuis ditavit reditibus: ibique aliquando, cum religioso conventu, pœnitentiæ triduanas ante diem paschæ celebrabat excubias. Post nocturnum vero obsequium, quod dicitur tenebrarum, sed est lucis, die parasceves usque ad horam nonam, vicinarum villarum pauperes, orationum gratia, visitabat ecclesias, pedes incedens, in capa absconditus, uno solo comitatus socio, viarum duce.

Item cancellario Thoma suggerente, pauperes Angligenas morantes in Galliis, quos fama celebrabat bonos, vel monachum in religione, vel magistrum in studio, rex revocabat, et tales in regno suo plantabat personas; ut magistrum Robertum de Meliduno in episcopali ecclesia Herefordiæ; Willelmum monachum sancti Martini de Campis in abbatia Rameseiæ.

Ita ob ipsius dotes virtutum, animi magnitudinem, meritorum insignia, quæ animo ejus inhæserant, cancellarius regi, clero, militiæ, et populo erat acceptissimus. Pertractatis seriis, colludebant rex et ipse, tanquam coætanei puerili, in aula, in ecclesia, in consessu, in equitando. Una dierum coequitabant in strata Londoniæ, stridebat deformis hyems: eminus aspexit rex venientem senem, pauperem, veste trita et tenui; et ait cancellario, Videsne illum? Cancellarius, Video; Rex, Quiam pauper,

quam debilis, quam nudus! Numquidne magna esset eleemosyna dare ei crassam et calidam capam? Cancellarius, Ingens equidem; et ad hujusmodi animum et oculum, rex, habere deberes. Interea pauper adest: rex substitit, et cancellarius cum eo. Rex placide compellat pauperem, et quærit, si capam bonam vellet habere. Pauper nesciens illos esse, putabat jocum, non seria agi. Rex cancellario, Equidem tu hanc ingentem habebis eleemosynam: et injectis ad capicium ejus manibus, capam, quam novam et optimam de scarleta et grysio indutus erat, rex cancellario auferre, ille retinere laborabat. Fit ibi motus et tumultus magnus: divites et milites, qui eos sequebantur, mirati accelerant scire, quænam esset tam subita inter eos causa concertandi: non fuit, qui diceret: intentus erat uterque manibus suis, ut aliquando quasi casuri viderentur. Aliquandiu reluctatus cancellarius, sustinuit regem vincere, capam sibi inclinato detrahere, et pauperi donare. Tunc primum rex sociis suis acta narrat: risus omnium ingens: fuerunt, qui cancellario capas et pallia sua porrigerent. Cum capa cancellarii pauper senex abit, præter spem locupletatus, lætatus, et Deo gratias agens.

Aliquotiesque ad hospitium cancellarii rex comedebat, tum ludendi causa, tum gratia videndi, quæ de ejus domo et mensa narrabantur. Rex veniebat aliquando equo admisso in hospitium cancellarii sedentis ad mensam; aliquando sagitta in manu, rediens venatu, vel iturus in nemus: aliquando bibebat, et viso cancellario recedebat; aliquando saliens ultra mensam, assidebat et comedebat. Magis unanimes et amici nunquam duo alii fuerunt temporibus Christianis.

Fuit aliquando gravi tentus infirmitate cancella-

rius Rothomagi apud sanctum Gervasium. Venerunt eum duo reges simul videre, rex Francorum, et rex Anglorum, dominus suus. Tandem dispositus ad sanitatem, et convalescens, una dierum sedit ad ludum scaccorum, indutus capa manicata. Intravit eum visitare Aschetinus, prior Legecestriæ, veniens a curia regis, qui tunc erat in Gasconia; qui liberius eum allocutus, ausu familiaritatis, ait; quid est hoc quod capa manicata utimini? Hæc vestis magis illorum est, qui accipitres portant: vos vero estis persona ecclesiastica, una singularitate, sed plures dignitate; Cantuariæ archidiaconus, decanus Hastingæ, præpositus Beverlaci, canonicus ibi, et ibi; procurator etiam archiepiscopatus; et, sicut rumor in curia frequens est, archiepiscopus eritis. Cancellarius respondit, inter cætera, ad verbum illud; Equidem tres tales pauperes agnosco in Anglia sacerdotes, quorum cujuslibet ad archiepiscopatum promotionem magis optarem quam meam: nam ego, si forte promoverer, ita dominum meum regem

intus et in cute novi,

necesse haberem, aut ipsius gratiam amittere, aut Domini Dei, quod absit, servitium postponere: quod et post ita contigit.

Rex Angliæ ad suam transfretationem navem suam propriam solet habere. Cancellarius ei fieri fecit non unam solam, sed tres simul naves optimas, et omnibus necessariis instructas, ut nihil deesset; et eas regi domino suo dono dedit.

Venerunt aliquando in Angliam nuncii regis Norwegiæ: quo audito, cancellarius misit obviam eis, qui eos ad curiam domini regis duceret, et eis sumptus necessarios, nomine cancellarii, ministraret.

Nicolaus archidiaconus Londoniæ incidit semel in

offensam regis, unde domus ejus, familia ipsius expulsa, ex regis præcepto serata, et regi subhastata fuit. Non destitit bonus cancellarius, quin ipsa die archidiaconum regi reconciliaret, et ad possessionem revocari suam impetraret.

Eodemque modo officiosus fuit quandoque episcopo Cenomannensi, et Giloni archidiacono Rothomagensi: nam quum in schismate Romanæ ecclesiæ hinc Octavianus et imperator Fredericus qui eum fovebant: inde catholicus papa Alexander consilio suorum cardinalium nuncios suos misissent ad regem Francorum, et regem Anglorum tunc transmarinum; illi autem, convocatis episcopis plurimis et summatibus regnorum suorum, apud Novum Forum, cum congregati essent, nuncios illos et rationes eorum audituri, et de merito electionis eorum, utriusque obedientiæ se subderent, tractaturi: placuissetque tandem eis Alexandri electio quæ justior eis et sanctior non immerito visa est: pro eo quod archiepiscopus Rothomagensis Hugo eam approbavit, et per Gilonem nepotem et archidiaconum suum suffraganeis suis recipiendam mandavit; rex vehementer commotus, domos archidiaconi dirui præcepit: quoniam in ipsum archiepiscopum grandævum, et virum magnanimum palam excandescere rex veritus est. Tunc domino regi supplex ait cancellarius; Domine mi, rex, equidem domus illa, quam ruere præcipitis, archidiaconi Gilonis est; sed hospitium meum est. Et hujusmodi dixit apposite ad persuadendum, ut tandem a rege delinito et suaso, archidiaconi pacem cum domus ipsius integritate obtineret. In crastino audivit rex, quod episcopus Cenomannensis Alexandrum papam recepisset exemplo domini Rothomagensis, et nunciis ejus obedientiam promisisset papæ servandam. Rex iratus est, quod ejus sine jussu et

licentia et sententia hoc fecisset. Marescalli regis, commotione ejus vel forte præceptione intellecta, ad hospitia episcopi vadunt, chamis succisis, equos ejiciunt, sarcinas episcopi in vicos exportant, eum hospitio privant, a curia episcopus turpiter recedere compulsus est. Facit rex breves scribi, ut domus ejus Cenomanni diruantur. Signatas breves rex in manu tenens, et ostendens publice, ait astantibus; Equidem Cenomannenses audient de episcopo suo rumorem. Omnis clerus, qui aderat in tanta duorum regum curia, doluit; cancellarius supra omnes: intelligens autem regem in tanta ira frustra compellandum et rogandum, præcepit cursoribus regis, bajulis literarum illarum, ut non festinarent; et cum itinere duorum dierum Cenomannis venire possent, non illuc venirent, nisi quarto die: adquieverunt illi. In crastino ad dominum regem episcopos ire suasit cancellarius pro Cenomannensi rogaturos: ierunt aliqui, regem inexorabilem invenerunt: ierunt alii, suggerente cancellario, repulsam passi sunt. Tandem cancellarius ipse regem adiit, pro episcopo oravit; in crastino similiter: instantia cancellarii rex compulsus, tandem adquievit; putans jam, quod domus episcopi vel tota vel magna ex parte corruisset. Statim literas regis de pace episcopi cancellarius misit præfecto Cenomanni per nuntium proprium, cui et in amicitiæ suæ observantia injunxit, ut die vel nocte non quiesceret pes ejus, donec Cenomannum veniret. Ille continuato diplomate Cenomannum venit, intactis domibus episcopi, ipso die, quo priores nuntii domini regis; qui tamen prius venerant, et literas regis de domibus episcopi diruendis ostenderant. Et hoc quidem dolo bono cancellarii se delusum rex postea gavisus est; sicut legitur in Timæo de illa nubentium saluberrima sortis fraude.

Quinquaginta duos clericos cancellarius in obsequio suo habebat: quorum plurimi in suo erant comitatu, curabant episcopatus et abbatias vacantes, aut ejus proprios honores ecclesiasticos.

Deliberavit quandoque rex Anglorum cum cancellario, et aliis quibusdam regni sui magnatibus, petere a rege Francorum filiam ejus Margaretam matrimonio copulandam filio suo Henrico. Placuit consilium. Hæc siquidem regum et magnorum virorum magna est confœderatio.

Hæc res et jungit, junctos quoque servat amicos.

Ad tantam petitionem tanto principi faciendam quis mittendus erat, nisi cancellarius? Eligitur: assentitur. Igitur cancellarius rem, personas, et officium suum attendens, et se tantæ rei commetiens, juxta illud poeticum:

Metire quod audes; nuptialiter se instruit,
Qui nuptias mittitur conciliare futuras.

Parat ostendere et effundere luxus Anglicani opulentiam; ut apud omnes et in omnibus honoretur persona mittentis in misso, et missi sua in se. Circiter ducentos in equis secum habuit de familia sua, milites, clericos, dapiferos, servientes, armigeros, nobilium filios, militantes ei, et armis omnes instructos. Omnes isti, et omnis eorum sequela, novo festivo fulgebant ornatu vestium, quisque pro modo suo. Habuit etiam viginti quatuor mutatoria vestimentorum, omnia fere donanda, et in transmarinis relinquenda, et omnem elegantiam varii, grysii, et pellium peregrinarum, palliorum quoque et tapetum, quibus thalamus et lectus episcopi hospitio recepti ornabantur. Habuit secum canes, aves omne genus, quo reges utuntur et divites. Habuit in comitatu

suo octo bigas curules; unamquamque bigam quinque equi trahebant, dextrariis corpore et robore similes: quisque equus suum sibi deputatum habebat fortem juvenem nova tunica succinctum, euntem cum biga; ipsaque biga suum veredum et custodem. Duæ bigæ solam cervisiam trahebant, factam in aquæ decoctione ex adipe frumenti, in cadis ferratis, donandam Francis, id genus liquidi plasmatis mirantibus, potum sane salubrem, defæcatum, colore vineo, sapore meliori. Habebat cancellarii capella bigam suam, camera suam, expensa suam, coquina suam; portabant aliæ esculentorum et poculentorum aliquid; aliæ dorsalia tapeta, saccos cum vestibus nocturnis, sarcinas et impedimenta. Habuit duodecim summarios. Octo scrinia cancellarii continebant supellectilem, auream scilicet et argenteam; vasculos, cullulos, pateras, ciphos, cuppas, urceolas, pelves, salina, cochlearia, cultellas, parapsides. Aliæ coffræ et clitellæ cancellarii continebant monetam, æs plurimum quotidianis ejus impensis et donis sufficiens, et vestes ejus, et libros aliquot et hujusmodi. Unus summarius capellæ sacra vasa, et altaris ornamenta, et libros portabat, cæterorum præambulus. Quisque summariorum suum habebat agasonem, qualem et qualiter decuit instructum. Quæque etiam biga habebat canem alligatum vel supra vel subtus, magnum, fortem, et terribilem; qui ursum, vel leonem, domiturus videretur. Sed et supra quemque summarium erat vel simia caudata, vel

——— humani simulator simius oris.

In ingressu Gallicanarum villarum et castrorum, primi veniebant garciones pedites

fruges consumere nati

quasi ducenti quinquaginta, gregatim euntes sex vel deni, vel plures simul, aliquid lingua sua pro more patriæ suæ cantantes. Sequebantur aliquo intervallo canes copulati et leporarii in loris et laxis suis, seu quo alio dignentur nomine, cum concuratoribus et sequacibus suis. Post modicum stridebant ad lapides platearum illæ bigæ ferratæ, magnis coriis animalium consutis coopertæ. Sequebantur ad modicam distantiam summarii agasonibus, positis genibus super clunes summarorium, equitantibus. Aliqui Franci ab domibus suis egressi ad tantum strepitum quærebant, quis veniret, cujus esset illa familia? Aiunt illi, quod cancellarius regis Anglorum ad dominum regem Franciæ missus veniret. Dicunt Franci, Mirabilis est ipse rex Anglorum, cujus cancellarius talis et tantus incedit. Sequuntur ad aliquam intercapedinem post summarios armigeri, militum portantes scuta, et trahentes dextrarios: inde, alii armigeri: dehinc ephebi: deinde, qui aves portabant: postea, dapiferi, et magistri, et ministri domus cancellarii: deinde milites et clerici, omnes bini et bini equitantes: postremo, cancellarius, et aliqui familiares ejus circa eum.

Appulsus in transmarinis, statim præmiserat domino regi Francorum cancellarius mandans, quod ad eum veniret. Venit per castrum Medlenti. Rescripserat ei rex Francorum, quod occurreret ei Parisiis, et qua die. Rex itaque volens cancellarium procurare; sicut nobilitatis et consuetudinis Gallicanorum regum est omnem mortalem ad curiam Franciæ venientem, quamdiu in curia fuerit, procurare; edicto Parisiis dato prohibuerat, ne quis aliquid cancellario, vel suis emptoribus venderet. Quo præcognito, cancellarius præmiserat suos ad fora vicina, Lamaci, Corboili, Pontis Isarei, Sancti Dionysii; qui sibi

emerent panes, et carnes, et pisces, vina, et cibaria, in abundantia, mutato, suppressisque nominibus, habitu. Et quum Parisiis Domus Templi hospitium habiturus ingrederetur; occurrerunt ei sui dicentes, quod hospitium omnibus bonis instructum ad moram triduanam inveniret, quaque die mille hominibus procurandis. Equidem in divitiis regis Salamonis legitur quot animalium carnes quotidianis ejus impensis sufficerent; et equidem una die, anguillarum unum solum ferculum cancellarii centum solidis sterlingorum emptum fuit: quod omni patriæ notum, etiam loco proverbii multo tempore multis in ore erat. De aliis ejus ferculis et impensis sileo. Ex hoc uno intelligi potest, quod mensa cancellarii sumptuosa et sufficiens fuit.

Qualiter eum dominus rex Francorum et nobiles illi Franci honoraverunt; qualiter ipse vicissim eos; et præterea qua comitate susceperit scholares Parisienses et magistros scholarum, et cives scholarium Angligenarum creditores, dicere non sufficio. Legitur de Hannibale, quod, post interfectum Hasdrubalem, Romam nuncios miserit, dicens eis, Ite, et omnem mortalem explete pecunia. Idem forte legit et curavit cancellarius, omnem nobilem Francum, baronem, militem, servitorem regis, vel reginæ regis Francorum, magistros scholarum, scholares, civium nobiliores, muneribus suis explebat. Omnia sua vasa aurea et argentea donavit, omnia mutatoria vestimentorum: illi pallium; illi capam griseam; illi pelliciam; illi palefridum; illi dextrarium: quid plura? Supra omnem hominem suam gratiam adeptus est. Legatione sua feliciter functus est: propositum assecutus est: quod petiit, ei concessum est. In reditu suo Guidonem de la Val, regis Angliæ impugnatorem, patriæ stratæque publicæ deprædato-

rem, cepit, et conjectum in vincula apud castrum Novi Fori incarceravit. Hoc modo se cancellarius Thomas in pacis studio et tempore habuit, quid de eo in bellicis negotiis occupato loquar?

Qualiter cancellarius regi servierit in sua guerra de Tolosa.

In exercitu et obsidione Tolosæ, ubi tota Anglia, Normannia, Aquitania, Andegavis, Britannia, Scotia, in præsidium regis Angliæ, militarem manum et fortitudinem bellicam emisit; cancellarius de propria familia lectam manum militum septingentos milites habebat. Et quidem, si ejus paritum esset consilio, urbem Tolosam, et regem Franciæ, qui favore sororis comitissæ Constanciæ se immiserat, sed et improvide sine exercitu et manu forti, invasissent et cepissent; tantus erat regis Anglorum exercitus. Sed vana superstitione et reverentia rex tentus consilio aliorum, super urbem, in qua esset dominus suus rex Franciæ, irruere noluit: dicente in contrarium cancellario, quod personam domini rex Francorum ibi deposuisset, eo quod supra pacta conventa hostem se ei opposuisset. Non multo post, vocata et congregata venit in urbem militia regis Francorum; et rex Angliæ, cum rege Scotiæ et omni exercitu suo, inops voti et inefficax propositi rediit; capta tamen prius urbe Cadurcio, et plurimis castellis, in vicinia Tolosæ, quæ erant comitis Tolosæ, et suffraganeorum ejus, vel quæ comes Tolosæ regis Angliæ fautoribus prius abstulerat. Ad quæ omnia retinenda, post reditum regis Angliæ, comitibus omnibus recusantibus, solus cancellarius cum sua familia, et solo Henrico de Essexia, constabulario et barone regis, remansit. Et postea tria castra munitissima, et quæ

inexpugnabilia videbantur, ipsemet lorica indutus et galea, cum suis in manu forti cepit. Sed et Garunnam cum militari manu transiit supra hostes; confirmataque in regis obsequium tota illa provincia, gratiosus et honoratus rediit.

Item qualiter se habuit in guerra Francorum.

Postmodum autem in guerra regis Francorum et domini sui regis Anglorum in Marchia, ad communem terminum terrarum suarum inter Gisorcium et Triam et Curceles; cancellarius, præter propriæ familiæ septingentos equites, alios mille ducentos stipendarios milites habebat, quatuor millia servientium, per unam quadragenam. Et cuique militi, quaque die, dabantur ad equos et armigeros procurandos tres solidi illius monetæ; ipsique milites omnes ad mensam cancellarii erant. Ipsemet clericus cum esset, cum valente milite Francorum Engelramno de Tria, e regione subditis equo calcaribus veniente armato, lancea demissa et equo admisso congressus, ipsum equo dejecit, et dextrarium lucrifecit. Et in toto regis Anglorum exercitu semper primi erant milites cancellarii, semper majora audebant, semper præclare faciebant, eo docente, ducente, eo hortante: canere eductui, canere receptui, in lituis suis ductilibus, quos in exercitu suo proprios, sed universo hinc inde exercitui habebat notissimos. Unde ipse hostis etiam et expugnator regis Francorum, et terræ ipsius in igne et gladio depopulator, in magnam pervenit gratiam ipsius regis Francorum et magnatum totius Galliæ, suffragantibus ei meritis fidei præstantis et nobilitatis suæ notissimæ: quam gratiam postmodum tempore opportuno sibi rex exhibuit. Virtus quippe et in hoste laudatur.

De electione cancellarii in archiepiscopum.

Interim diem suum postremum clausit archiepiscopus Theobaldus. Statuit ergo rex Anglorum cancellarium suum in archiepiscopatum promovere, intuitu meritorum personæ; confidens, quod sibi ad placitum et nutum, ut cancellarius fecerat, archiepiscopus obsequeretur. Præcedente itaque notaque omni clero Angliæ regis voluntate, quod solum electionis illius meritis derogavit, cancellarius, archidiaconus Cantuariæ, ejusdem ecclesiæ archiepiscopus unanimiter eligitur. Solus Gilbertus Herefordiæ, qui et postea translatus est in Londoniam, habitu monachus, vinum vel carnem non gustans, quod potuit, dissuasit: ut putabatur, non bene zelans electionem, sed male electum: adspirare enim et pro se laborare credebatur. Postmodum enim dixit, mirum fecisse regem, qui de homine seculari, et de milite quodam fecerat archiepiscopum.

Anno gratiæ millesimo centesimo sexagesimo secundo, octava die Pentecostes, ecclesiæ Cantuariensis festa die, die viz. sanctæ Trinitatis, in ipsa metropolitana ecclesia congregatis suffraganeis episcopis omnibus, per filium hæredemque regis Henrici secundi Henricum, et per Ricardum de Luci, aliosque magnates Angliæ, qui aderant ex parte regis tunc transmarini, beatus Thomas, liber et ab omni querela seculari solutus et quietus, ecclesiæ Cantuariensi est redditus et repræsentatus, et per manum Henrici venerabilis episcopi Wintoniæ, archiepiscopus ordinatus. Papa Alexander tertius ei pallium misit per clericum ejus Johannem Salesberiensem. Archiepiscopus contra illam fasciam pectoralem et humeralem suscipiendam devotus, pronus et nudus pedes ivit. Mysterium siquidem grande est, illud insigne,

illud archiepiscopi singulare. Pallium pro aurea lamina est institutum, in qua summus pontifex in lege nomen Domini Tetragrammaton in fronte sua præferebat inscriptum. Duæ lineæ propendentes sunt duæ leges. Christi passionem præferentes, spinulæ sunt clavi, quibus corpus Christi cruci figitur. In ordinatione sua, unctione misericordiæ Dei visibili et invisibili perfusus, exuit secularem hominem, et Jesum Christum induitur: evacuavit, quæ erant secularia cancellarii; satagens, quæ sunt boni archiepiscopi.

Itaque omni custodia excubabat animum suum. Sermones ejus serii erant ad ædificationem auditorum: opera ejus, misericordiæ et pietatis: sententiæ ejus, justitiæ et æquitatis. Cilicio usque ad poplites asperrimo et vermibus scaturiente, et parco cibo carnem edomabat, et consueto potu aquæ, in qua coctum erat fœniculum. Vinum tamen prægustabat, et dabat considentibus; et carnium appositarum aliquid comedebat; sed pane reficiebat. Omnia tamen munda mundis; et in culpa non est cibus, sed appetitus. Verberibus disciplinalibus frequenter dorsum nudum exponebat. Proxime supra cilicium habuit habitum monachalem, quoniam monachorum erat abbas Cantuariensium; supremo, canonicalem, ut clericis conformaretur. Stolam tamen, jugum Christi suave, circa collum et diebus et noctibus habebat. Facies ejus exterior similis erat multitudini, intus omnia dissimilia. Sancti Sebastiani et sanctæ Ceciliæ imitator, quorum ille sub absconso chlamydis Christi militem gerebat absconditum: illa cilicio carnem domans, desuper auratis vestibus tegebatur. In esu et vestitu religiosior studebat esse quam videri. Orationi intentus, Spiritui creatori spiritum suum creatum reconciliare, et quodam modo unire

vacabat. Dei et hominum quasi quidam interpres, commendabat oratione Deo homines, prædicatione Deum hominibus. Sacræ lectioni deditus, suum in divina pagina habebat eruditorem. Interdum post prandium cum sociis conferebat, audiens et interrogans eos. Usus est convictoribus viris religiosis, clericisque honestis et literatissimis. Familiam habuit similiter electam, bonorumque virorum receptui et venerationi devotam. In dandis erat eleemosynis munificus, mittens hospitalibus domibus, et pauperibus collegiis, interdum quatuor vel quinque marcas, interdum annonam et carnes.

Quum enim piæ memoriæ Theobaldus, decessor ipsius, statutas decessorum suorum eleemosynas duplicare consuevit, hic religiosa æmulatione etiam duplum ejus censuit duplicandum. Ad hujus pii operis observantiam, omnium, quæ ex quocunque titulo percipiebat, decimas consecrabat. In secretiori cellula tredecim pauperum pedes curvatis genibus quotidie abluebat, in memoriam Christi; singulis eorum, post plenam refectionem victualium, quatuor argenteos largiens: quod si forte aliquando, raro tamen, in propria persona gerere prohibebatur, hoc diligentissime per vicarium faciebat impleri. Solitarius agens usque in miraculum lacrymis suffundebatur: et sic in altaris versabatur officio, ac si præsentialiter in carne geri cerneret dominicam passionem. Reverentissime divina sacramenta tractabat, ut intuentium fidem et mores ipsa contrectatio informaret.

Amplius: vagos et egenos in domo sua reficiebat. Contra hyemem multos vestiebat. Cantuariæ plerumque in claustrum se recipiebat, et sicut unus monachorum ibi sedentium sedebat studens in aliquo libro diutili: post ibat visitare monachos infir-

mos, ut eorum audiret et impleret desideria. Erat oppressorum consolator, viduarum maritus, pupillorum adjutor. Erat præterea humilis et affabilis mansuetis, se efferentibus severus. Contra injustitiam et insolentiam potentum quasi turris erecta in Damascum firmabatur: neque ipsius regis preces vel literæ cuiquam apud eum prodesse poterant, nisi cum justitia.

Pudore bono nunc maxime repletus fuit, qui jam pridem etiam cancellarius metas pudicitiæ non excessit. Alter quodammodo Moyses erat, tabernaculum Domini crebro intrans et exiens; intrans tempore accepto ad Dei contemplationem, exiens ad piam erga proximos actionem. Alter Jacob nunc copulabat sibi Liam fructu fœcundam; nunc autem Rachelis pulcrioris hærebat amplexibus. Erat quasi unus angelorum Dei, qui per scalam, cujus summitas cœlos tangebat, nunc descendebat ad sublevandas necessitates hominum, nunc ascendebat ad divinæ majestatis et supernæ claritatis intuitum: suspensus a terrenis et transitoriis summopere intendebat in cœlestia. Vacabat virtutibus, quæ vitam et præsentem beatificant, et promerentur æternam. Aderat ei primo regina ratio, quæ ut domina ancillis, ita illa cupiditatibus et pravis animi motibus imperat. Itaque ductu rationis progressus est in virtutem; quæ sese diligens aspernatur contraria, et a se oriens, rursus ad se revertitur, et omnia sua complexa nihil quærit aliunde. Aderant ei virtutis species quatuor: Prudentia, quæ eum reddidit discretum in rerum cognitione, personarum, loci, temporis æstimatione, in pravorum fuga, in appetendorum electione: Justitia, qua Deo et cuique quod suum erat, conservare studebat: Fortitudo, quæ eum in adversis vendicans, a malorum præsentium ægritudine et futurorum metu

protegebat: Temperantia, quæ eum in prosperis nihil immoderate facere permittens, a libidine omni, et a cupiditate rerum temporalium revocabat, et insolenti non sinebat alacritate gestire. Hæc est quadriga Aminadab: hæc est Diatessaron prima: hæc est in homine summa harmonia: hic est in homine dulcis ille et suavis concentus, qui Dei etiam aures replet, et inducit hominem in vitæ beatitudinem, quæ est, secretis malis omnibus, cumulata bonorum complexio.

Hac vitæ beatitudine affectus et beatus effectus archiepiscopus Thomas curabat, constanter, splendide, graviter, honeste agere omnia; ad sapientiæ cuncta referre arbitrium; sibi imperare; sapientiæ stare judiciis, non populi; fortunæ non timere insidias; contra adversa septum, munitum, et inexpugnabilem se gerere; non sibi, sed omnibus ejus auxilio indigentibus se natum credere, maxime autem ecclesiæ suæ, quam regendam susceperat; in terris divina contemplari, Jesum Christum imitari natum, et missum ad passiones, ipsumque vere diligere, et ejus observare mandata; suam et commissarum sibi animarum salutem quærere. Hinc factum est, ut consectaretur apud Deum gratiam, apud homines gloriam solidam quidem et expressam, consentiente laude bonorum virorum, voce incorrupta de eo bene judicantium: hæc quidem resonat virtuti, tanquam echo voci; tanquam imago exemplari. Et quia gloria recte viventium comes est, bonis viris sicut nec appetenda, ita nec est respuenda, sed Deo attribuenda. Siquidem ait apostolus: Nam etsi voluero gloriari, non ero insipiens; veritatem enim dicam. Hanc tamen gloriam timuit et sprevit Thomas, ne forte surreperet elatio, scriptum esse attendens; quantumlibet justus, nunquam tamen sit securus.

Est alia quædam falsa et vana gloria, quam appetunt homines superbi et vani, divites et hypocritæ: adumbrata scilicet imago gloriæ, cui nulla virtutis, quæ laudetur, subest soliditas; sed videtur similitudo quædam apparens quidem specie, non existens autem in re. Et sicut boni veræ laudis gloriam metuunt; ita mali falsam gloriam appetunt: vel etiam si quid recte fecerint, appetentes inde laudem vel præmium, eo ipso amittunt et nomen et meritum.

Gloriosus archiepiscopus Thomas contra spem regis et omnium ita seculum deseruit, ita repente mutatus est mutatione, quæ est dexteræ Excelsi, ut omnes mirarentur.

De tentatione diaboli per malos et injustos homines facta.

Antiquus hostis talem in ecclesia Domini erectam columnam, talem supra candelabrum Dei accensam lucernam invidit. Inimicus homo seminat zizania. Primo ei regis tollit benevolentiam, quasi indigne ferre rex debeat, quod, qui eum primo cancellarium, post archiepiscopum fecerat; nunc et a suo se retrahit obsequio, et in pluribus ei contradicit. Regis familiares regi placere quærentes, et ejus prurientes auribus, archiepiscopo detrahebant, et eum gratis odio habebant.

Præterea quidam aulici, clerici regis, timentes potius ecclesiis suis aliquibus, quas male adquisierant, sub archiepiscopi justitia destitui, quam aliis incardinari, vel ad majora beneficia ejus tempore provehi; et per se et per episcopos aliquot regem et suos adversus archiepiscopum incitare et commovere intendebant. Nihil jam ab eo vel dici vel fieri poterat, quod non malitia infelicium hominum depravaret. Adeo quidem ut regi persuaderent, quod si archiepi-

scopi potestas procederet, regia dignitas esset proculdubio peritura: et nisi sibi et hæredibus suis prospiceret, is demum futurus erat rex, quem clerus eligeret, et quam diu placeret archiepiscopo regnaturus.

Nimirum ophthalmia vel lippitudine laborantibus inimica est lux; et justus injustis gravis erat ad videndum, et contrarius erat operibus illorum. Ipse soli Deo, et nemini, nisi in Deo, placere quærebat; illi magis regis terreni auribus faciebant insidias. Amicus Dei inimicus mundi constituitur. Moratum morosi persequuntur.

Hæc prima infestationis archiepiscopi causa. Adduntur regi et regalibus in hac dissensione plurimi episcopi, timore amittendi terram, et terrena, quæ possidebant. Destituitur eorum consilio et auxilio archiepiscopus. Accessit indignationi regis et militiæ regni, quod castrum Tunebregiæ, et totum illum honorem, pridem a Cantuariensi alienatum ecclesia, a comite de Clara Rogero revocare intendebat: quia secundum decreta prædecessoribus et œconomis ecclesiæ prædia licuit colere et augere, non minorare vel alienare. Illi autem comiti de Clara fere omnes nobiles Angliæ propinquitate adhærebant, qui pulcherrimam totius regni sororem habebat, quam rex aliquando concupierat. Tamen prius a rege petitam obtinuerat archiepiscopus licentiam revocandi prædia ecclesiæ Cantuariensis, a prædecessoribus suis male alienata, vel a laicis occupata. Item ecclesiam de Eynesfordia cuidam clerico Laurentio archiepiscopus donaverat. Ejus siquidem est tam baronum suorum quam monachorum Cantuariensium vacantes in villis donare ecclesias. Dominus villæ Willelmus de Eynesfordia reclamans, homines Laurentii expulit; archiepiscopus eum excommunicavit. Rex statim archiepiscopo scripsit, ut eum absolveret. Respondit

archiepiscopus, non esse regis præcipere quemquam absolvi, sicut nec excommunicari. Rex contendit, de regali sua esse dignitate, quod non excommunicetur, qui de eo in capite teneat, ipso inconsulto. Tandem ad regem mitigandum, qui jam in eum excandescebat, et non nisi per nuncios ei loquebatur, archiepiscopus Willelmum absolvit. Et ait de eo rex apud Windesoram; Nunc ei inde gratiam non habeo.

Præterea diu ante, tempore scilicet Theobaldi archiepiscopi, adversus clerum Angliæ generaliter rex aliqua conceperat; quorundam clericorum insolentia provocatus.

Unde aliquando in concilio dominus rex quædam satis dura proponere cœpit. Primo enim conquestus est de archidiaconorum violentia, quod aliorum delicta in sua verterent lucra, quod peccatorum pretia exigant.

Et de his suos supra modum luxus exerceant, cum tamen peccantibus debitam correctionem non impendant: dixitque se velle, ne archidiaconi quemquam quantumcumque infamem super aliquo crimine conveniant, præter officialis sui conscientiam. Moxque ad aliud sermonem vertens, cogito, inquit, cogitationes pacis, moveorque multum pro bono pacis, quæ in regno meo, clericorum malitia perturbatur, qui rapinas et furta perpetrant, et homicidia plerumque. Peto igitur et volo, ut tuo, domine Cantuariensis, et coepiscoporum tuorum consensu clerici in maleficiis deprehensi vel convicti vel confessi exautorentur illico, et mox curiæ meæ lictoribus tradantur, ut omni defensione ecclesiæ destituti, corporaliter puniantur. Volo etiam et peto, ut in illa exautoratione, de meis officialibus aliquem interesse consentiatis, ut exautoratum clericum mox comprehendat, ne qua ei fiat copia corporalem vindictam effugiendi.

Ad hæc, dominus Cantuariensis, cum super petitionis hujus responso, nec usque mane impetrare posset inducias, secessit in partem cum episcopis suis. Moxque hinc inde allegatum est: episcopi dicebant secundum leges seculi, clericos exautoratos curiæ tradendos, et post pœnam spiritualem, corporaliter puniendos: quoniam quo digniores sunt privilegio, eo deteriores judicantur in delicto; et quo deteriores in delicto, eo graviori sunt afficiendi supplicio. Non ergo mirum, inquiunt, si privationem ordinis sequatur supplicium corporis. Id ipsum etiam non solum legibus, sed etiam authenticis probabant exemplis; Levitas veteris testamenti proponentes in medium, quos reos forte flagitii lege prohibiti, sequebatur mors corporis; vel juxta similitudinem criminis, multatio in membris.

Dominus vero Cantuariensis sacris canonibus consentiens, in contrarium allegabat, asserens omnino injustum fore, et contra canones, et contra Deum, si ob unius punitionem delicti, duo quis subeat judicia. Nec enim Deus judicat bis in id ipsum. Quod enim, inquit, judicat ecclesia, aut justum est aut injustum: sed non dabis injustum, erit ergo justum. Quod, cum non contineat absolutionem, continet damnationem. Si ergo damnatur reus, quum exautoratur, non debet aliud judicium inchoari ad ejusdem condemnationem peccati. Ad hæc quoque cavendum est, inquit, nobis, ne nostro consensu opprimatur et pereat libertas ecclesiæ: pro qua, exemplo summi sacerdotis nostri, ex officio tenemur usque ad mortem certare. Nondum autem usque ad mortem restitistis.

Ad hæc episcopi pereuntem ecclesiæ libertatem nullum periculum afferre ecclesiæ dicebant: sed aiunt, potius nunc expedit, ut pereat, ne toti perea-

mus. Faciamus ergo quod rex petit; alioquin peribit fuga a nobis, et non erit, qui requirat animas nostras. Regi vero consentientes, hæreditate possidebimus sanctuarium Dei, et in possessionibus ecclesiarum nostrarum securi dormiemus. Malitiæ etiam temporis hujus multa indulgenda sunt. Hoc enim dictum est propter schisma, quod tunc fuit in Romana ecclesia: erat namque apud Alemanniam quidam antipapa. Hæc dicebant episcopi, tanquam diei malitia sua non sufficiat, nisi et ipsa augeatur per malitiam episcoporum.

Ad hæc dominus Cantuariensis zelo domus Dei succensus: Video, inquit, vos vestras inertias sub specie sustinentiæ consolari, et dispensationis vestræ prætextu, sponsæ Christi libertatem suffocari. Et quis vos fascinavit, O insensati pontifices? Quid prudenti vocabulo dispensationis manifestam iniquitatem vestram contegitis? Quid vocatis dispensationem, totius ecclesiæ Christi dispendium? Rebus vocabula serviant; non cum rebus pervertantur vocabula. Quod autem dicitis, malitiæ temporis multa fore indulgenda; assentior certe: sed non ob id peccata accumulanda esse peccatis. Potens est Deus ecclesiæ suæ conditionem facere meliorem, quamvis non efficiamini deteriores. Nunquid impotens est Deus subvenire sanctæ ecclesiæ, nisi per vitia doctorum ecclesiæ? Arbitror vos compati infirmitatibus Christi, quasi impotens sit sponsam suam erigere, nisi sensibus nostris adjuvetur. Revera tentat vos Deus. Quæso namque quando se debent episcopi offerre discrimini? Numquid in tranquillitate et non in discrimine? Erubescitis certe fateri, quod in tranquillitate. Restat ergo, ut cum in ecclesia est perturbatio, pastor ecclesiæ opponat se periculo. Nec enim majoris meriti fuit olim episcopis, in suo san-

guine ecclesiam Christi fundare, quam nostris temporibus pro ecclesiæ libertate sanguinem fundere. Et ego quidem, Deo teste, affirmo, non esse nobis tutum a forma illa recedere, quam a sanctis patribus nostris accepimus. Nec nos quenquam morti debemus exponere, cum etiam judicio sanguinis nobis non licet interesse.

Hæc verba mox ad regem relata sunt. Videns illico quam plures ecclesiæ, non dico columnas, sed arundines, vento agitari et trepidare, audito quod non per omnia voto regis essent parituri. Et certe statim ante minas cessissent, nisi domini Cantuariensis constantiam persensissent. Videns autem rex, quod in verbo illo, ubi voluit proficere, non valuit, citius ad alia se convertit, sciscitans ab eis, si consuetudines suas regales essent ei per omnia servaturi. Dominus vero Cantuariensis cum consilio locutus: Etiam, inquit, in omnibus; salvo tamen per omnia et in omnibus ordine nostro. Et quum postea id ipsum rex a singulis ex ordine quæreret, erat quidem tunc vox illa in ore omnium. Quum vero diutius instaret, volvens et revolvens, si consuetudines suas regales absolute et absque apposita ordinis sui salvatione, simpliciter omnino se ei servaturum promitteret dominus Cantuariensis; a Christi vicario, quod voluit, obtinere non valuit. Turbatus est ergo rex vehementer, et omnis Jerosolyma cum illo: subitoque in illa spiritus vehementia exiliens, Londonia discessit universis negotiis suis infectis, et ratiociniis pendentibus. Videres tunc murmur in populo, commotionem in clero. Episcopi turbati et tremuli, regem abeuntem sunt prosecuti; metuentes, se non prius regem inventuros, quam audirent, se omnia bona sua perdituros. Moxque operati sunt cum rege occultam conventionem, omni mentione Dei et ordi-

nis sui postposita: et tam facile regis petitioni assensum præbuerunt, ut viderentur consensisse tantum quantum ille petisse; adeo ut qui inter eos æstimabantur scientiores, ad opprimendam ecclesiæ libertatem fierent proniores. Cantuariensis autem solus præsul resedit, considerans ad dextram et ad sinistram; nec fuit qui cognosceret eum. Requirebat in fratribus solatium: at illi abierunt retro, et jam cum illo non ambulabant. Pacem denique peccatorum videns, et sibi undique imminere discrimen, Unum, inquit, locutus sum; quod terreni regis regales nullatenus servarem consuetudines, nisi salvo in omnibus ordine meo. Ob id offensam regis incurri: ob id episcopi mei dereliquerunt me: ob id totius orbis oculos offendi. Sed quid? Velit, nolit mundus: ego cum mortali paciscens homine, nullo unquam tempore Dei mei et ordinis mei immemor ero, Deo volente. Absit a me, ut cujusquam mortalis metu vel gratia, Deum inveniar contempsisse. Si angelus de cœlo venerit, et tale mihi consilium dederit, anathema sit.

Fuit siquidem rex aliquotiens Eboraci ubi ad eum quidam Burgensis suus de Scardeburghe accessit, questus, quod quidam decanus abstulerat ei viginti et duo solidos, uxorem ipsius in capitulis plurimis vexans, et deferens sine alio accusatore ream adulterii: contra quam consuetudinem rex legem prohibitionis ediderat. Jussu regis decanus ille evocatus et coram rege conventus, præsenti archiepiscopo suo, et episcopo Lincolniensi, et Dunelmensi, et Johanne tunc Eboraci thesaurario, postea episcopo Pictavensi, respondit edoctus, quod a diacono quodam et alio laico fuerat illa accusata. Et cum neganti ei sua fuisset adjudicata purgatio, ut mitius tractaretur, hunc virum ejus archidiacono suo dedisse viginti

solidos, et sibi duos. Quum hæc decanus ille coram rege testium astipulatione ibi præsentium probare non posset, exegit de eo rex judicium, dicens, quod archidiaconi et decani regni sui habitatoribus hoc modo plus pecuniæ per annum extorqueant, quam ipse recipiat. Ierunt cum clero illo et barones ejus ad judicandum. Tandem Johannes thesaurarius dixit sibi videri pecuniam esse reddendam Burgensi, et decanum archiepiscopi sui subjiciendum misericordiæ, de officio suo. Ad hæc Ricardus de Luci: Quid ergo domino regi judicabitis, in cujus iste incidit constitutionem. Johannes: Nihil, quia clericus est. Ricardus: huic sententiæ non adero. Et relictis illis, ad regem cum aliis baronibus rediit. Clerus postmodum cum hac intrat sententia, qua ab eodem Johanne formatore pronunciata: Rex aversus, ad archiepiscopum Theobaldum, diem præstituens, provocavit; et falsam esse sententiam iratus oppido dixit. Sed infra diem, nuntiata sibi morte Gaufridi fratris sui, transfretans appellationem non est persecutus.

Item, erant regis justitiarii itinerantes aliquando apud Dunstapulam: orta est aliqua altercatio inter Simonem filium Petri et quendam canonicum Bedefordiæ Philippum de Brois. Questus est postea Simon regi, quod eum Philippus, in obsequio ipsius et magna audientia, turpiloquio inhonorasset. Coram archiepiscopo Philippus super hoc a rege redargutus, cum negare non posset, respondit, se convitiis provocatum calore iracundiæ dixisse, non animi judicio. Exegit rex judicium. Clerus ad regem mitigandum decrevit, per annum beneficio præbendæ suæ simul et regni inhabitatione Philippum privandum. Ita factum est: nec tamen regi satisfactum est.

Prima distantia regis et sancti Thomæ pro quodam clerico, qui in Wirecestriæ territorio dicebatur accubuisse filiam cujusdam probi hominis, et pro ea ipsum patrem occidisse. Hunc clericum rex voluit judicio curiæ laicæ examinari et judicari. Archiepiscopus renitebatur, et clericum illum in custodia episcopi fecit custodiri, ne regis justitiæ traderetur. Alia, pro clerico, qui, in ecclesia ipsius archiepiscopi, quæ in Londonia est et dicitur ecclesia beatæ Mariæ in foro, furatus est calicem argenteum, quem comprehensum rex voluit judicio seculari judicari. Archiepiscopus judicio ecclesiæ fecit eum exauctorari, et ex abundanti ad regem mitigandum cauteriari.

De concilio apud Clarendone habito.

Itaque rex, conceptis pridem aliquibus adversus clerum communiter, et nunc adversus Thomam archiepiscopum personaliter, crescentibusque de die in diem stimulatione inimica, simultatibus, statuit de regalibus suis dignitatibus tractare. Convocatur generale concilium, et congregatur apud Clarendoniam. Rex proponit et scribit dignitates et consuetudines, quas avitas et in regno Angliæ esse debere dixit. Robertus archidiaconus Oxenfordensis, qui et postea episcopus Herefordensis, et Jordanus archidiaconus Cicestriæ, domestici clerici domus archiepiscopi, et quidam alii, intellecta domini regis ira, quæ adversus eum graviter concepta quotidianis augebatur incrementis, accepta licentia discesserant ab eo. Rex etiam statim a principio, ex quo iram adversus eum altius conceperat, procuravit longius ab eo amovere duos probos et honestos clericos nutritos ab adolescentia de bonis ipsius archiepiscopi, quorum unus erat thesaurarius Eboracensis, et alter canonicus Sarum; et uterque Johannes dictus erat: ne in

opportunitatibus suis archiepiscopus illorum consilio vel auxilio uteretur. Alterumque eligi et ordinari episcopum Pictavensem; alterum vero exulare jussit. Sed et episcopum Herefordiensem Gilbertum propius ascitum obtinuit a domino papa transferri in Londoniensem episcopum, sicut putabatur, ut ejus contra archiepiscopum uteretur consilio.

Consuetudinum illarum plura capitula erant de libertatis ecclesiasticæ conculcatione, de cleri omnimoda oppressione: ut clericus accusatus de furto, vel rapina, vel hujusmodi, primo veniat in curiam regis. Item, ut pro quantocunque crimine non excommunicetur comes, vel baro, vel officialis regis, rege inconsulto. Item ne appellationes fierent ad dominum papam, nisi post litem auditam in foro ecclesiastico coram decano, archidiacono, episcopo, archiepiscopo, et tandem in curia regis. Ne ad dominum papam iter arriperent episcopi, vel alii clerici vocati ab eo, vel appellati, vel appellantes ad eum, nisi per licentiam regis. Ne omnis controversia de fidei vel sacramenti transgressione sit in foro ecclesiastico; sed tantum de fide adacta, pro nuptiis, vel dote, vel hujusmodi, quæ non debent fieri nisi in facie ecclesiæ. De aliter dato fidei sacramento, ut de debitis, vel sic, statuit rex causam esse in foro laico. Item ut episcopi assint omnibus secularibus judiciis regis, præterquam judicio sanguinis, et aliis in hunc modum, quæ palam cum sacris canonum constitutionibus dissonantiam resonabant. Sed scriptæ nunquam prius fuerant, nec etiam omnino fuerant in regno Angliæ hæ consuetudines. Et etiam si fuissent, ne de antiquitate et usu potius quam de jure niteretur, rex, in illis spuriis statutis firmandis, attendere debuisset: quia Dominus dicit, leges meas custodite. Item illud, Væ qui condunt leges ini-

quas. Item nusquam invenitur Dominum dixisse, ego sum consuetudo; sed dixit, ego sum veritas. Item consuetudinis ususve longævi non tanta est auctoritas; ut aut rationem, ut ait imperator paganus, vincat aut legem. Immo, revelatione facta æquitatis et veritatis, cedat usus rationi; ut in decretis scripserunt sancti patres: quorum ergo contra rationem et ecclesiasticam libertatem statuit et scripsit rex Christianus. Sed archiepiscopus Thomas, integer vitæ scelerisque purus, alias non poterat attemptari. Immo exquisitissimo dolo et arte maligna hoc ei procuratum est, ut vel has traditiones corroborans incideret in manus Dei, vel respuens incideret in manus regis: et condemnaretur turbator regiæ majestatis, inimicus coronæ, et occideretur. Dicebaturque hoc commentum fuisse Rogeri archiepiscopi Eboracensis, et Gilberti Londoniensis, et Johannis episcopi Sarum. Nam et postmodum super hoc a domino papa severissime redarguti, se purgaverunt in facie hominum, præstitis sacramentis. Hilario tamen prius obito, exquirit rex assensum cleri, in his statutis firmandis. Proponitur tandem archiepiscopo, et contradicentibus episcopis discrimen a regis interpretibus, tanquam regi coronam regni auferre velit, si hæc decreta confirmare contradixerit. Archiepiscopus annitentibus episcopis diu restitit, diu contradixit. Tandem ultimi nuntii regis venerunt, lacrymosis verbis expresse ei seorsim tracto significantes, quid futurum erat, si non adquiesceret. Timore mortis, et ut regem mitigaret, adquievit ad tempus, assensu et in verbo veritatis stipulatione, et sigillorum suorum impressione. Archiepiscopus, et ille Eboracensis, et omnes episcopi, statuta illa firmaverunt servanda regi legitime, sine dolo malo, et in bona fide. Rex eadem postea decreta transmisit

domino papæ confirmanda; quæ ipse lecta et intellecta reprobavit, expavit, damnavit.

Archiepiscopus Dei electus, post casum fortior erectus, spiritum resumpsit, pœnituit, et se ipsum austerioribus alimentis et indumentis gravius cœpit affligere, et se ab officio altaris suspendit, donec per confessionem et condignos pœnitentiæ fructus a Romano pontifice absolutus, meruit relaxari. Vere pœnituit, quia, quantumcunque in eo erat, errata revocare et corrigere parat: coepiscopis revocare concessa vel nolentibus, vel regis timore, qui incubuit super eos, non audentibus. Ad familiare regis domicilium, lapideo muro circumseptam indaginem de Wodestoke, ubi audierat esse regem, iter agit archiepiscopus, aliquid ei locuturus; sed a janua repulsus redit Cantuariam. In maritima apud Rumeneye, villam suam, archiepiscopus recedere deliberans, ut regis iram ad tempus declinaret, bis attentavit mare; sed ventum vel nullum habuit vel contrarium. Quod auditum, regis iram maxime inflammavit.

De consilio apud Northamptonam habito.

Unde rex postmodum aliud generale edicit concilium; locum designans apud Northamptonam. Octava sancti Michaelis, feria tertia, concilii dicta dies aderat; ipsa die venimus Northamptonam. Regem ea die non vidit archiepiscopus: quia rex circa rivos aquarum et fluenta in avibus cœli ludens veniendo, Northamptonam sero intravit. Crastino mane, dicta missa et horis, archiepiscopus ad curiam venit, ad castrum regis: in cameram primam intromissus, sedit regem expectans, qui tunc missam audiebat: cui venienti venerabiliter assurgens, vultum exhibuit constantem, placidum, ad osculi consuetam Anglis gratiam offerendam vere-

cunde recipiendam paratum si rex præoccuparet. Ad osculum non est receptus. Primam sumpsit archiepiscopus loquendi materiam, de Willelmo de Curci, qui unum hospitiorum suorum occupaverat; petebatque a rege, ut illud sibi vacuari præciperet: præcepit. Secundus sermo ejus fuit, quod ad vocationem ipsius, pro verbo, quod ei moverat Johannes Marescallus, venerat. Siquidem Johannes petebat ab archiepiscopo terram unam, membrum quoddam villæ archiepiscopalis de Pagaham. Et aliquot diebus pro causa illa sibi designatis, cum breve regis in curiam archiepiscopi venerat: ubi cum non proficeret, nullo siquidem jure munitus, quod tunc lex erat; probavit tandem defectum curiæ archiepiscopi, sed super librum troporum extractum de sub pallio suo: causantibus justitiariis curiæ archiepiscopi, quod neque librum ad hoc, neque talem attulisse deberet. Reversusque ad regem, literas citationis archiepiscopi in curia regis ei responsuri emeruerat: præstituta liti die exaltationis sanctæ crucis. Ad diem autem illum archiepiscopus non venerat; sed miserat regi quatuor milites, cum literis suis et vicecomitis Cantiæ pariter attestantis injuriam Johannis, et imperfectum probationis ejus. Sed quid? Indigne ferens rex, quod ab eo citatus archiepiscopus in propria persona non venerat, hoc, si vellet, allegaturus, male tractavit nuncios ipsius, molestus eis in ira et minis; tanquam qui contra regis citationem, in curiam ejus excusationem falsam et minus utilem attulerant: et tandem datis vadibus, eos vix relaxavit. Et aliam diem, ad instantiam prædicti Johannis, rex pro eadem causa præfixit, literis suis ad vicecomitem Cantiæ de archiepiscopo citando emissis. Nec tunc enim, nec diu ante, ei scribere voluerat; quia eum salutare nolebat. Nec aliam per literas sibi directas

solennem et primam, ut antiqui moris erat, habuerat archiepiscopus ad concilium citationem. Dixit, inquam, archiepiscopus se ex mandato regis pro causa Johannis venisse: ad quod rex ait, Johannem esse in ejus servitio Londoniæ; venturum autem in proximo, et tunc de eorum causa cognosceret. Erat siquidem et Johannes ille cum thesaurariis et cæteris fiscalis regalis, numismatis, pecuniæ, et publici æris receptoribus Londoniæ, ad quadrangulam tabulam, quæ dicitur Calculis bicoloribus, vulgo Scaccarium; potius autem est regis tabula nummis albicoloribus: ubi etiam placita coronæ regis tractantur. Eo die inter regem et archiepiscopum nil amplius actum est: sed dixit rex ei, ut ad hospitium iret, et in crastino ad causam suam reverteretur. Rediit. Secunda die, considentibus episcopis, comitibus, et baronibus Angliæ omnibus, Normanniæ pluribus, præter Rophensem episcopum, qui nondum venerat, et quendam alium; archiepiscopus læsæ majestatis coronæ regiæ arguitur. Quia, scilicet, ut supra narratum est, a rege citatus pro causa Johannis, neque venisset neque idonee se excusasset. Archiepiscopi depulsio nullum locum habuit; allegata Johannis supradicta injuria, et jurisdictione hujus causa sua propria, et curiæ suæ integritate. Rex exegit judicium. Archiepiscopi ratio nulla est approbata. Visum est omnibus ex reverentia regiæ majestatis et ex astrictione ligii homagii, quod domino regi archiepiscopus fecerat, et ex fidelitate et observantia terreni ejus honoris, quam ei juraverat; quod parum esset defensus vel excusatus: quia citatus a rege neque venerat, neque corporis infirmitatem, vel necessariam, quæ differri non posset, ecclesiastici officii administrationem per nuntios allegaverat: condemnandumque eum dixerunt in pœnam pecuniariam omnium

bonorum suorum mobilium ad misericordiam regis. De proferendo judicio distantia fuit inter episcopos et barones, utrisque alteris illud imponentibus, utrisque se excusantibus. Aiunt barones: Vos episcopi debetis pronuntiare sententiam; ad nos non pertinet hoc: nos laici sumus, vos personæ ecclesiasticæ, sicut ille; consacerdotes ejus, coepiscopi ejus. Ad hæc aliquis episcoporum: Immo vestri potius est hoc officii, non nostri; non enim est hoc judicium ecclesiasticum, sed seculare. Non sedemus hic episcopi, sed barones. Nos barones et vos barones pares hic sumus. Ordinis autem nostri rationi frustra innitimini. Quia si in nobis ordinationem attenditis, et in ipso similiter attendere debetis. Eo autem ipso quod enim episcopi sumus, non possumus archiepiscopum, et dominum nostrum judicare. Sed quid? Rex, hac audita de pronunciando controversia, motus est; et controversari super hoc desitum est. Dominus Wintoniensis impositus dicere, tandem et invitus pronunciavit. Archiepiscopus autem, quia sententiæ vel recordationi curiæ regis Angliæ non licet contradicere, sustinuit, consilio episcoporum; adacta ad mitigandum et honorandum regem solemni in manum ipsius missione, quasi concessionis judicii, ut moris est ibi: et omnibus episcopis datis vadibus, præter Gilbertum illum Londoniensem, qui rogatus pro eo spondere noluit: quæ eum singularitas notum fecit.

Post, eadem die, conventus est archiepiscopus de trecentis libris perceptis de castellaria Eye et Berchamstede. Archiepiscopus, litis declinatione præmissa, ut qui ad hoc citatus non fuit, ait, non ut in lite, se hanc pecuniam et multo plurem misisse, ad reparationem palatii Londoniæ et castrorum prædictorum, ut cernere erat. Rex noluit esse auctor ejus,

quod hoc per eum factum esset. Exigit judicium. Archiepiscopus gratia regi reddere acquiescens pecuniam hanc, quoniam omnino nolebat, ut quantalibet pecunia esset irarum inter eos causa, semotim laicos fidejussores comitem Gloucestriæ et Willelmum de Einesfordia, et tertium quendam, homines suos, interposuit. Sub hoc fine die illa discedebant.

Die tertia, Cerci condictione, convenitur archiepiscopus per internuncios, de quingentis marcis, ex causa commodati in exercitu Tolosæ, et aliis quingentis marcis ex causa fidejussionis regis pro eo, erga quendam Judæum ibidem. Item convenitur actione tutelæ de omnibus perceptis ab archiepiscopatu vacante, seu aliis episcopatibus et abbatiis tempore cancellariæ ejus vacantibus: jubeturque super his omnibus regi rationem exponere. Respondit archiepiscopus, se non ad hoc venisse paratum vel citatum. Super hoc si convenire deberet, loco et tempore, domino suo regi, quod juris esset, faceret. Exegit rex ab eo super hoc cautionem fidejussoriam. Dixit ille, se oportere super hoc habere consilium suffraganeorum et clericorum suorum. Rex sustinuit. Ille discessit, et ex illa die amplius ad hospitium ejus non venerunt eum videre barones, ut alii milites, intellecto regis animo.

Quarta die, ad hospitium domini archiepiscopi venerunt omnes ecclesiasticæ personæ illæ. Cum episcopis semotim, cum abbatibus semotim, super hujusmodi tractatum habuit, consilium captavit. Consilio nobilis Henrici Wintoniæ episcopi, ordinatoris ejus, qui ei ad hoc auxilium validum promisit, tentatum est, si regem pecunia possent delinire: et obtulit ei duo millia marcarum. Rex noluit. Fuerunt aliqui de clero, qui dicerent archiepiscopo, quod pro debito officii suscepti, ecclesiam Dei tueretur, perso-

nam suam et dignitatem attenderet; regem honorificaret in omnibus, salva Dei et ecclesiastici honoris reverentia; nihil adversi esse quod timere deberet, cum ei nullum crimen, nulla turpitudo imponeretur. Cantuariensi ecclesiæ redditus fuerat liber a cancellaria et omni regis seculari querela; quum quælibet etiam abbatia vacans monachum alienum abbatem sibi electum recipere nolit, nisi immunem ab omni obedientia abbatis ejus sibi dimissum. Aliis, secreto regis aure et mente inclinatioribus, longe alia mens erat, dicentibus, Dominus rex ei in ira molestus est. Ex certis signis animum regis interpretamur hunc esse, quod dominus archiepiscopus super omnibus, et super reddendo archiepiscopatu, omnino misericordiæ regis se supponat. Inter quos et Hilarius Cicestrensis in partem regis inclinatior, ait ei: Utinam posses esse non archiepiscopus, et remanere Thomas. Hic etiam alias dixit de eo; Omnis plantatio, quam non plantavit pater cœlestis, eradicabitur. Quasi diceret, quia electionem ejus regis declarata voluntas præcessit. De quo archiepiscopus, postea in exilio suo, alicui dixit: Et hic inter fratres locum obtinuit Judæ proditoris. Postmodumque, ante revocationem et pacem archiepiscopi, quasi a Deo percussus, expiravit. Iste Cicestrensis persecutus, pro se et aliis quibusdam complicibus suis, ait; Ex convictu et familiaritate cancellariæ, regem melius nostis quam nos. Indubitatum est nobis, contendendo an cedendo melius vincatur. In cancellaria ei, et in pace et in guerra, probe et laudabiliter officiosus, non sine invidia tamen, laudem invenistis: qui vobis tunc inviderunt, nunc regem accendunt adversus vos. Quis de tanto ratiocinio, de tam incerta pecunia posset spondere pro vobis? Dicitur, regem dixisse, quod non amplius in Anglia simul eritis, ille rex, vos archiepisco-

pus. Ad misericordiam ejus relinquere omnia tutius est; ne forte, quod absit, vos tanquam cancellarium et rationalem suum, pro pecunia sua conventum, tanquam reum repetundarum et fidejussoribus carentem retineat, vel manum in vos mittat; unde ecclesia Angliæ dolorem, et regni facies contrahat ruborem.

Dicebat aliquis, Absit ut sic sibi et corporis sui saluti consulat, et Cantuariensem ecclesiam, quæ eum sibi elegit, inhonoret. Nullus hoc suorum fecit antecessorum; et tamen persecutiones in diebus illis passi sunt. Præterea beneficium archiepiscopale villas et hujusmodi in manu domini regis forte posset, salvo jure ecclesiæ, refutare ad tempus; suum officium vero nequaquam. Ita in varias consulti distrahebantur sententias: aliis sic, aliis vero non sic.

Quinta dies, quæ et dominica erat, tota consiliis dedita est. Vix reficiendi hora respirare licebat. Archiepiscopus ab hospitio non discessit.

Sexta die, languor repente ut fit ortus, eum moratus est, quo minus ad curiam iret. Siquidem renes ejus frigore et dolore contremuerunt: oportuitque cervicalia calefacere, et vicissim apponere. Quo audito, rex misit omnes comites suos, barones plurimos, responsum captati consilii quærens ab eo, et proponens, velletne de reddenda ratione receptorum, tempore cancellariæ, de vacantibus ecclesiis fidejussoriam præstare cautionem, et super hoc curiæ suæ stare judicio. Respondit per episcopos archiepiscopus, quod scilicet ei pro corporis adversa valetudine, in crastino ad curiam veniret, facturus quod deberet. In crastino mane, ad quoddam altare sancti Stephani protomartyris celebravit missam, *Etenim sederunt principes*. Illius missæ cantationem statim insidiantes ei regis delatores ei nuntiant, maligne inter-

pretantes, quod pro se, quasi altero Stephano protomartyre, contra regem et suos iniquos eum prosequentes, archiepiscopus illam missam celebraret. Post ad curiam vadit. Obiter præcedenti eum ait Alexandro crucis suæ bajulo; Melius egissem, si in nostris instrumentis venissem. Proposuerat enim, quod nudis pedibus incedens, et revestitus, et crucem bajulans, ad regem intraret, ei pro pace ecclesiæ supplicaturus. Sed ab hoc proposito eum clerici sui averterunt, neque quod crucem tollere vellet. Intraturus in aulam castri, quum equo descendisset, crucem, quam præviam bajulaverat Alexander Wallensis, in manibus accepit. Aderat ibi ad ostium aulæ episcopus prædictus Gilbertus Londoniensis; cui Hugo de Nunant, quidam archidiaconus Lexoviensis, qui cum archiepiscopo venerat et de domo ejus erat; Domine præsul Londoniensis, ut quod sustines, quod crucem ipse bajulat? Episcopus; Bone homo, semper fuit stultus, et semper erit. Omnes enim, archiepiscopo ingresso viam cedebant. In cameram se recepit; loco solito sedit; episcopi juxta eum, Londoniensis propius. Qui aderant, obstupuere omnes, et in eum oculi omnium intendebant. Episcopus Londoniensis suadebat, ut crucem uni clericorum suorum traderet. Paratum eum dicebat, quasi vellet totum regnum turbare. Crucem, ait Londoniensis, in manibus tenetis; si modo rex gladium suum accipiat, en bene ornatum regem, bene ornatum archiepiscopum. Archiepiscopus; Si fieri posset, meum, inquit, esset semper eam in manibus propriis ferre: nunc autem scio quid faciam. Equidem ut pacem Dei conservem, personæ meæ et Anglorum ecclesiæ. Dicis ut libet, tu si hic sis, aliter sentias. Si autem dominus rex, ut dicis, modo gladium acciperet, hoc utique signum pacis non esset.

Forte memor erat archiepiscopus, in quam arcto res fuerat apud Clarendonam, quando, erumpentibus lacrymis, nuncii regis ad eum venerunt.

Vocati ad regem omnes episcopi, multam ibi introrsus moram faciunt; et cum eis Rogerus ille archiepiscopus Eboraci, qui ultimus ad curiam veniebat, ut conspectior ingrederetur, et de consilio illo regis esse non videretur: qui et suam e regione anticrucem sibi præferri faciebat,

"quasi pila minantia pilis."

Prohibitus etiam a domino papa, literis sibi emissis, ne in provincia Cantuariensi crucem antesignacius ejus ferret: sed accepta prohibitione de falsa domini Cantuariensis suggestione, appellationem interposuerat, qua se tutum gerebat. Nec mirum, si dolor, et gemitus, et contritio cordis obsedissent archiepiscopum: nam audierat, quod ea die, vel per sententiam qualemcunque caperetur, vel si hoc evaderet, facta contra eum pravorum conjuratione, occideretur, congressus, quasi rege nesciente. Interim silentio ait archiepiscopo suus in divina pagina magister Herbertus: Domine, si forte miserint manus impias in vos, in promptu habeatis excommunicationis in eos ferre sententiam: ut tamen spiritus salvus fiat in die Domini. Cui Willelmus filius Stephani, qui ad pedes archiepiscopi assidebat, aliquantulum clare dixit, ut audiret archiepiscopus: Absit hoc ab eo; non ita fecerunt sancti apostoli et martyres Dei, cum caperentur et raperentur sublimes: potius, si hoc contigerit, oret pro eis et ignoscat, et in sua patientia animam suam possideat. Si enim eum pro causa justitiæ et libertatis ecclesiasticæ pati contigerit, præstante Domino, anima ejus erit in requie, memoria in benedictione. Si sententiam in eos proferret, videretur omnibus, quod ex ira et impatientia,

hoc quod posset, in ultionem sui fecisset. Et proculdubio contra decreta ageret; ut scribit beatus Gregorius Januario archiepiscopo: Nil te ostendis de cœlestibus cogitare, sed terrenam te habere conversationem significas, dum pro vindicta propriæ injuriæ, quod sacris regulis prohibetur, maledictionem anathematis invexisti. Johannes Planeta hæc audiens, lacrymas erumpentes laborabat retinere. Similiter et Radulphus de Diceto, archidiaconus Londoniensis, postea decanus, plurimum ea die ibi lacrymatus est. Archiepiscopus talia audiens, conferebat in corde suo. Post modicum, idem Willelmus filius Stephani volens loqui archiepiscopo, et a quodam marescallo regis, qui cum virga sua astabat, prohibitus, dicente, quod nullus ei loqueretur: Post intervallum, intendens in archiepiscopum, erectione oculorum et motu labiorum, signum fecit ei, quod crucis suæ exemplum, et crucifixi, quam tenebat, imaginem respiceret, et quod in oratione esset. Archiepiscopus signum illud intellexit bene, et fecit sic, confortatus in Domino. Quod, post plures annos, archiepiscopus in Galliis exul apud sanctum Benedictum supra Ligerim, eidem Willelmo ad dominum papam eunti, inter cæteram angustiarum suarum recordationem memoravit.

[Sed, rex Christiane, quid agis? Ratione Baroniæ et possessionis in curia tua laica judicare facis filius patrem, subditus archiepiscopum, ovis pastorem, quum in curia laica nec minimus clericus respondere teneatur obnoxius? Ais non sed rex baronem. Ad quod: Majus est in te quod Christianus es, quod ovis Dei es, quod filius adoptionis Dei es, quam quod rex es. Et in illo majus est, quod archiepiscopus, quod vicarius Jesu Christi quam quod baronius est. Attend. status. Minoris est ejus possessio quam

ejus ordo, sed præjudicat majus minori, dignius indigniori. Ergo fortior et efficacior debet esse ordo, ut eum a foro tuo eximat, quam baronia et possessio ut eum ibi obnoxium retineat. Et, si altius attendas ipsam ejus possessionem, non est ejus sed ecclesiæ. Fuit sæcularis: data Deo facta est ecclesiastica. Absorpta est in ea sæcularitas a titulo divini juris. Unde nec ratione ejus seculari judicio tenetur archiepiscopus obnoxius. Itaque nec ratione personæ nec ratione rei quam possidebat, tenetur judicio curiæ judicandus. Archiepiscopus reservandus est judicio solius papæ; papa solius Dei. Si quid habebas adversus eum quod concordiæ et caritatis interventu non posset mitigari, Domino papæ segregasse debueras: juri ab eo avocatus nunciis nostris episcopis et clericis ibi responderet: vel a latere Domini papæ in regnum vestrum impetrasses mitti legatos cum judiciariæ potestatis plenitudine. Episcopus Herefordensis, magister Robertus de Melidono, qui amplius quam quadraginta annos Parisiis docuerat dialecticam et divinam paginam, una dierum in quodam consessu episcoporum aliquot, et plurium clericorum lacrimabilem quæstionem proposuit: Si contingat, inquiens, quod absit, dominum archiepiscopum in hac causa pro libertate ecclesia occidi, numquid martyrem eum habebimus? Pro matre fide occumbere est esse martyrem. Ad quod aliquis: Proculdubio siquid quod absit ita contingeret, dicendum esset eum martyrii coronam gloriosissime adeptum. Non sola fides est causa martyrii: sed plures sunt causæ, veritas, libertas ecclesiæ, caritas patriæ vel proximorum, unaque sufficiens causa, dum Deus sit in causa. Beatus Joannes Baptista de fidei articulis cum Herode vel Herodiade non tractaverat, sed pro veritate occubuit, quia dixit: Non licet tibi habere uxorem

fratris tui. Similiter et iste dicit: Non licet tibi, rex, ecclesiam hac opprimere servitute, ut constitutionibus tuis, quæ sunt contra canones, ecclesiastici viri ordinati Dei teneantur obnoxii. Item, septem fratres, inspectante et hortante matre ut starent viriliter, martyrii genera diversa passi sunt, quia de esu carnis porcinæ mandatum Dei et observantias patrum noluerunt prævaricari. Beatus quoque Lanfrancus archiepiscopus sanctum Anselmum, tunc abbatem, consuluit de sancto Alphego, si inter martyres Dei esset habendus; proponens quod ideo ab alienigenis hostibus, Angliam navigio ingressis, esset occisus, quia aurum quod filiis et hominibis Cantuariensis ecclesiæ indixerant, noluerit dare. Beatus Anselmus: In illo præcipuus est habendus, qui pro vitæ suæ defensione vel prolongatione noluit filios et proximos suos vexari in æris quod hostes indixerant, solutione. Pro libertate quidem et salute proximorum occubuit. Majorem hac caritatem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis. Et titulus innocentiæ, ubi nullum certamen præcessit, martyrem facit. Unde et Abel dicitur primus coronatus in martyrio. Sane etiam paganorum hæc sana fuit sententia:

. . . . acerba fata Romanos agunt
Scelusque fraternæ necis:
Ut immerentis fluxit in terram Remi
Sacer nepotibus cruor.]

Deus bone, quam multi clericorum et militum, qui aderant, veras et luculentas de contemptu mundi proferebant sententias, cum solus ibi crucem tenens sedebat archiepiscopus et omnes suffraganei episcopi ejus; et comites et barones ad regem evocati essent, et elongati ab eo. Dicebat aliquis: O seculum captiosum! cujus tanquam maris tranquilli, quamvis

aliquando serena sit superficies, intus tamen tempestates habet absconditas. Alius aliquis: Omnium rerum vicissitudo est. Amor Domini feudum non est. O honores mundi! in quibus etiam quæ sperantur, timenda sunt.

Episcopi introrsus cum rege colloquentes, inter cætera dixerunt ei, quod ipsa die quum venissent ad archiepiscopum, malæ tractationis redarguti sunt ab eo, quod scilicet nuper eum inimicitius tractassent cum baronibus, et severius justo judicassent, et inaudito more: quoniam etsi pro una absentia, quam supersisam regis dicunt, non tamen contumacia judicari deberet, non deberent eum condemnasse ad misericordiam regis, in pœnam pecuniariam omnium bonorum mobilium. Hoc enim modo destrui posset Cantuariensis ecclesia, si rex immisericors eum obdurare vellet. Et ipsis episcopis baronibusque captiosum tale in tali casu posset esse judicium. Sed constitutum esse in singulis comitatibus summam unam pecuniæ, condemnatis in pœnam pecuniariam ad misericordiam regis solvendam. In Londonia siquidem centum solidi constituti sunt. In Cantia, quæ mari propius admota, piratas a litore Angliæ habet arcere, et primum sibi ictum in bellis contra hostes alienigenas vendicat; quo majus est ei onus, major est ei data libertas: et ibi quadraginta solidi constituti sunt taliter condemnatis. Ipseque domicilium et sedem suam habens in Cantia, saltem ad legem Cantiæ judicari et taxari deberet. Dicebant etiam episcopi, quod adhuc ipsa die, infra decem dies datæ sententiæ, eos ad dominum papam appellaverat; et ne de cætero eum judicarent pro seculari querela quæ de tempore ante archiepiscopum ei moveretur, auctoritate domini papæ prohibuerat.

Motus rex, misit ei comites suos et barones pluri-

mos, quærere ab eo, si hujus appellationis et prohibitionis se gereret auctorem; maxime cum homo ejus ligius esset, teneretur que ei et communi sacramento et speciali apud Clarendonam stipulatione in verbo veritatis, quod regales suas dignitates in bona fide, sine dolo malo et legitime conservaret. Inter quas, hæc una est, ut episcopi ejus omnibus assint judiciis, præterquam judicio sanguinis. Quærere etiam ab eo, si vellet cavere, datis vadibus, de ratiocinio cancellariæ reddendo, et super hoc curiæ ejus stare judicio. Ad quod ille, respecta crucifixi imagine, animum et vultum firmans et residens, ut suam archiepiscopi conservaret dignitatem, luculentam et æqualem, ut nec in uno verbo subsisteret, orationem habuit hujusmodi.

Viri, fratres, domini regis comites et barones, ego equidem domino nostro regi, ligio, homanagio, fidelitate et sacramento adstrictus sum: sed sacramentum maxime sacerdotale comites habet justitiam et æquitatem. Honori et fidelitati domini regis teneor, tam devota quam debita subjectione, propter Deum, obsequium in omnibus præstare, salva Dei obedientia, et dignitate ecclesiastica, et personæ meæ honore episcopali, litem declinans, ut qui neque ad exponendum ratiocinium, neque ad causam aliquam, præterquam ad causam Johannis, vocationem habui, neque alii in causa responsioni faciendæ vel judicio audiendo, teneor hic obnoxius. Fateor et recolo, me plurimas administrationes et dignitates a domino rege suscepisse; in quibus ei fideliter deservivi, citra et ultra mare: et etiam, reditibus meis propriis omnibus in servitio ejus expensis, gaudeo quod æris plurimi debitorem me creditoribus obligavi. Quum autem ex permissione divina, et domini regis gratia, archiepiscopus electus consecrari deberem, ante con-

secrationem a rege immunis dimissus sum, et ecclesiæ Cantuariensi redditus, liber, quietus, et solutus ab omni regis querela seculari, licet modo hoc in ira diffiteatur; quod probe plurimi vestrum noverunt, omnesque ecclesiasticæ regni hujus personæ. Vosque hujus veritatis conscios oro et obtestor, ut domino regi hæc suggeratis, contra quem, etiamsi est licitum, non est tutum testes nominare: nec modo opus est, quia non litigo. Post consecrationem, disposui honorem et onus susceptum opera et opere excolere, et ecclesiæ Dei aliquatenus prodesse, cui conspiciebar præesse. Qua in re si non datur prodire, si nequeo proficere, reflante adversitate, non domino regi, non alii cuiquam, sed principaliter peccatis meis id imputo. Potens est Dominus augere gratiam cui et cum voluerit.

De reddendo ratiocinio fidejussores dare non possum. Omnes episcopos, et opitulares amicos meos, jam hic obligavi: neque ad hoc cogi debeo; quia mihi hoc adjudicatum non est. Neque in causa sum ratiocinii, quia ad causam illam non vocatus fui, neque aliquam habui ad causam citationem, præterquam ad causam cum Johanne Marescallo. Quod autem de prohibitione facta hodie episcopis seu appellatione, mihi instatis, recognosco equidem me coepiscopis meis dixisse, quod pro una absentia, non tamen contumacia, severius justo me condemnaverunt, et præter morem et exemplum longe retro vetustatis. Unde et eos appellavi, prohibens ne de seculari querela temporis ante susceptum archiepiscopium, me iterum, hac pendente appellatione, judicent; et adhuc appello; et tam personam meam quam Cantuariensem ecclesiam sub Dei et domini papæ colloco protectione.

Finierat: proceres alii cum silentio ad regem re-

vertebantur, verba ejus pensiculantes et examinantes. Alii dicebant, Ecce prohibitionis ex ore ejus audivimus blasphemiam. Aliqui baronum et stipatorum lateris regii, obtorto collo incedentes, et obliquis oculis respicientes eum, loquebantur inter se aliquantulum clare, et ut ipse audiret. Rex Willelmus, qui subegit Angliam, novit clericos suos domare. Ipsum fratrem suum Odonem, Baiocensem episcopum, rebellem sibi, cepit. Stigandum Cantuariensem archiepiscopum, nigranti injectum puteo, perpetuo carceri damnavit. Pater etiam domini nostri regis Goffridus, comes Andegaviæ, qui et Normanniam in manu forti sibi subdidit, Arnulfum Sagiensem electum et plures clericorum ejus fecit ejurari, et eunuchatorum ante se in pelvi afferri membra; quia citra assensum ejus electioni Sagiensis ecclesiæ de se factæ, assensum præbuit, et se electum gerebat.

Rex responso archiepiscopi accepto, instat episcopis, præcipiens et obtestans per homanagium et fidelitatem sibi debitam et juratam, ut simul cum baronibus de archiepiscopo sibi dictent sententiam. Illi se excusare cœperunt, per interpositam archiepiscopi prohibitionem. Rex non adquievit; asserens, quod non teneat hæc ejus simplex prohibitio contra hoc quod Clarendonæ factum et juratum fuerat. E contra regi ingerunt episcopi, quod apponere, et in quo super eos manum aggravare possit archiepiscopus, si ab eis prohibitioni et appellationi paritum non fuerit: et pro bono regis et regni, velle et debere prohibitioni factæ adquiescere. Tandem rege suaso, episcopi captato consilio suo, ad archiepiscopum intrant. Flebat Robertus Lincolniensis, et quidam alii lacrymas vix continebant. Tunc præfatus Cicestriensis sic orsus est: Domine archipræsul, salva gratia ves-

tra, habemus quod de vobis plurimum queramur. Plurimum nos episcopos vestros offendistis; in angiportu magno nos inclusistis, quasi inter malleum et incudem nos misistis, hac prohibitione vestra; cui si non paruerimus, inobedientiæ, si paruerimus, constitutionis et offensæ regiæ vinculis illaqueamur. Nuper enim apud Clarendonam vobiscum congregati, a domino rege conventi fuimus de observandis regalibus suis dignitatibus; et ne forte hæsitare possemus, ipsas de quibus loquebatur consuetudines suas regales scriptas nobis ostendit. Tandem illis spospondimus assensum, promisimus observantiam: vos primo loco, nos suffraganei vestri postmodum, ex vestro præcepto. Ad hæc cum super hoc exigeret a nobis dominus rex cautionem juratoriam, et per sigillorum nostrorum impressionem, diximus, sufficere sibi debere pro sacramento sacerdotali, quod dicebamus ei, in verbo veritatis, regales suas illas dignitates nos observaturos in bona fide, sine dolo malo, et legitime. Dominus rex persuasus adquievit. Quo contra nunc nos venire compellitis, interdicendo, ne ei, quod de nobis exigit, adesse possimus judicio. Ab hoc gravamine, et ne quid ad læsionem nostram addatis, dominum papam appellamus, et hac vice prohibitioni vestræ præstamus obedientiam.

Archiepiscopus: Quod dicitis, audio, et Deo propitio appellationis prosecutioni adero. Clarendonæ autem nihil concessum est a me, vel a vobis per me, nisi salvo honore ecclesiastico. Ut enim vos ipsi dicitis, has tres ibi retinuimus determinationes, in bona fide, sine dolo malo, et legitime; per quas salvæ sunt ecclesiis nostris dignitates, quas e jure pontificio habemus. Quod enim contra fidem ecclesiæ debitam et contra leges Dei est, non potest in bona fide et legitime observari: Item, non est Christiani regis

dignitas, ubi ecclesiastica, quam observandam juravit, perit libertas. Ad hæc, easdem quas dicitis dignitates, regales scriptas, dominus rex summo pontifici confirmandas transmisit; et reportatæ sunt ab eo potius improbatæ quam approbatæ. Exemplum nobis dedit in doctrinam, ut et nos ita faciamus, parati cum ecclesia Romana recipere quæ recipit, respuere quæ respuit. Præterea si lapsi sumus Clarendonæ, caro enim infirma, spiritum resumere debemus, et in virtute Spiritus Sancti contra hostem antiquum eniti; qui utrumque procurat, ut et qui stat cadat, et qui cecidit non resurgat. Si sub stipulatione in verbo veritatis ibi concessimus vel juravimus injusta, nostis quia illicita jurantes nullo jure obligantur.

Redeunt ad regem episcopi, et ejus pace a judicando Archiepiscopum excusati a baronibus summoti seorsum sedent; nec minus a comitibus et baronibus suum exigit rex de archiepiscopo judicium. Evocantur quidam vicecomites et secundæ dignitatis barones, antiqui dierum, ut addantur eis et assint judicio. Post aliquantam moram ad archiepiscopum redeunt proceres. Comes Legecestriæ Robertus, qui maturitate ætatis et morum aliis prominebat, quibusdam aliorum imponens ut pronunciarent, renitentibus cœpit negotium Clarendonæ habitum articulatim commemorare, ut superius fecit; at archiepiscopo minus hilaris Hylarius Cicestrensis episcopus, quasi inde manifesta erat regiæ majestatis læsio, et promissionis in verbo veritatis ibi factæ transgressio: dicebatque archiepiscopo, quod suum audiret judicium. Sed non plura passus, ait archiepiscopus, Quid est quod facere vultis? Venistis me judicare? non debetis. Judicium est sententia lata post controversiam. Ego hodie nihil dixi, ut in causa. Ad nullam causam huc vocatus fui, præterquam ad cau-

sam Johannis, qui mecum non est expertus. Ad hæc me judicare non potestis. Ego qualiscunque pater vester sum; vos autem proceres palatii, laicæ potestates, seculares personæ. Judicationem vestram non audiam. Recedunt proceres. Post intervallum surgens archiepiscopus, et crucem suam bajulans, ostium petebat, quod tota die obstrictissime observatum, quasi ultro apertum est ei. Aliquis maliloquus prosequens, eum ut perjurum regis exire dixit; aliquis, tanquam proditorem eum recedere, et domini sui regis judicium asportare.

O quantum sustinuit in illa die in spiritu martyrium! sed felicior rediit a conspectu concilii; quoniam dignus habitus est pro nomine Jesu compati. Ille in aula hominibus plena ad fascem lignorum non visum sibi offendit, sed non cecidit. Ad ostium, ubi equi sui erant, venit. Suum ascendens, magistrum Herbertum, qui equum proprium, propter pressuram nimiam, tam cito habere non poterat, secum ad hospitium transvexit, ad monasterium sancti Andreæ. Facta oratione ante altare, crucem postea secus aram beatæ Mariæ deposuit. Sedit, et domestici ejus circa eum: tunc ait ei Willelmus filius Stephani: Ista equidem, ista fuit amara dies. Cui ille, Ultima erit amarior. Et post modicum, suos hortatus, ait: Quisque vestrum in silentio et pace sua se habeat. Amare verbum de ore vestro non exeat. Nulli maledico quicquam respondeatis. Sinite eos conviciari. Superioris personæ est hoc pati; inferioris, hoc facere. Ut illi suarum linguarum, ita nos nostrarum aurium domini simus. Non mihi maledicitur; sed ei qui, quod mali dicitur, in se recognoscit.

Rex, audito ipsius archiepiscopi discessu, et quod eum sui aulici turpiloquio prosequerentur, rogatus a Roberto de Melidono Herefordiensi episcopo, vel

forte ab aliquo alio edoctus, dum adhuc non perrexisset, misit, præcipiens, ut post eum voce præconia per vicos clamaretur, ne quis eum turpiloquio vel convicio læderet; ne quis omnino ei, vel alicui suorum, in aliquo molestus esset articulo. Archiepiscopus ille sero inter suos, ubi solebat, comedit. Post cœnam, milites ejus omnes qui aderant, reddito ei homanagio suo, et impetrata licentia, cum lacrymis ab eo discesserunt. Postea tres episcopos, Walterum Roffensem, capellanum suum, et duos quos ordinaverat, Robertum Herefordiensem, Rogerum Wigorniensem, misit regi archiepiscopus, quærere ab eo licentiam et conductum præstari sibi in crastino recessuro. Regem illi invenerunt hilarem; sed distulit in crastinum mane eis respondere. Responso nunciorum accepto, archiepiscopus moram illam responsi regis aliquid sibi afferre periculi veritus est.

Nox erat: hora ad complendum dicta. Dixit sociis archiepiscopus, se velle in ecclesia vigilare. Unam quidem præteritarum noctium in vigiliis et orationibus pernoctaverat in ecclesia cum clericis suis, facta afflictione, positisque genibus, ad invocationem uniuscujusque sancti vel sanctæ in litania sua nominatæ. Aiunt ei quidam de clericis suis, Volumus et nos vobiscum in ecclesia vigilare. Ille, Ne utique: nolo vos vexari. In noctis intempestæ silentio tertius recessit, nullo clericorum, nullo militum suorum comitatus. Quod quum in crastino rex et omne concilium cognovissent, captato quid factu opus esset consilio, omnes possessiones Cantuariensis ecclesiæ archiepiscopo in pace remanere dimisit, nullo ejus officialium amoto, quia in appellatione hinc inde erant. Et qui causas istas prosequerentur, ad dominum papam misit incontinenti post eum ad calces ejus, archiepiscopum Eboracensem et episcopos

quatuor, Gilbertum Londoniensem, Hilarium Cicestrensem, Bartholomæum Exoniensem, Rogerum Wigorniensem, et comites duos et barones duos, clericos domesticos domus suæ tres. Reliquum diei et concilii insumitur in tractando de copiis pedestribus in Walliam rebellem et regem Resim fœderifragum ducendis: scribiturque a singulis personis, tam ecclesiasticis quam secularibus, in regis rogantis auxilium promissa bellatorum peditum multitudo. Solvitur concilium.

Crastino mane nuncii tot et tanti ad portum maris Doveram tendunt, ocyus accelerantes, et putantes, quod archiepiscopus eos prævenire deberet. Archiepiscopus inter timoratos Dei et suos necessarios latitando, et nocturnum quandoque iter agendo, a decimo quinto die post sancti Michaelis, usque ad secundam diem mensis Novembris in Anglia est moratus; usque dum navis, cujus gubernatori et nautis se crederet, sibi pararetur. Eademque die, commemorationis scilicet fidelium defunctorum, et ipse et nuncii contra eum missi transfretaverunt: illa ad Portum Magnum, multa tamen acti tempestate, ut Londoniæ episcopus capam et cucullam exueret, appulsi sunt; archiepiscopus secretius ad Graveningas. Inde pedes ivit, et pauper cum duobus tantum conservis usque ad quoddam horreum Cisterciensium monachorum de Claro Marisco. Magnitudine tamen animi spretor erat fortunæ modo ringentis, ut prius ridentis. Obiter, agnovit eum aliquis, et dixit: Hic quidem est ille olim cancellarius Angliæ, modo Cantuariensis archiepiscopus. Respondit, Solentne sic ire Cantuariæ archiepiscopi? In villula quadam conduxit equum, cum ulterius pedes ire non posset; quem ascendit absque sella. O Jesu bone, multæ quidem sunt tribulationes justorum et passiones

hujus temporis, nec tamen condignæ præmiis, quæ reservas tuis ad tempora retributionis. Ecce hic servus tuus archiepiscopus reliquit omnia: et pauper, et inops et indigus secutus est te. Pace sanctorum omnium dixerim, si tantum quisque Deo immolat, quantum pro ipsius amore relinquit, non facile invenitur, qui Thomam antecedat. Nam pro Christo et ecclesiæ libertate, sua et suos contempsit; contempsit clericorum, officialium, suorum, propinquorum proscriptionem. Quid amplius? contempsit mundum, contempsit et se ipsum. Sed hæc omnia vir Dei in multa patientia sufferebat, malens non modo rerum, sed et salutis subire jacturam, quam justitiam Dei et ecclesiæ libertatem absque subventione vel saltem reclamatione periclitari.

Ventum est ad horreum illud. Inde cymba vectus est ad Clarum Mariscum. Inde ad sanctum Audomarum. Ubi ab abbate sancti Bertini et conventu, piis erumpentibus lacrymis, cum gaudio uberiore suscipitur. Ab Philippo filio Tierrici illustri comite Flandriæ rogato, conductum ei et securitatem eundi ad dominum regem Francorum, præstare, cum debita compassione et veneratione susceptus, desiderata impetravit. Moram aliquam faciens cum abbate sancti Bertini, suos consacerdotes et clericos et laceri agminis sui aliquid ibi expectabat. Ibi equi, capella, vestimenta et omnia necessaria sibi et suis, qui ad eum ibi venerunt, munificentia comitis, liberalitate abbatis et vicinarum personarum ad plenum ministrantur. Ibi Ricardus de Luci nuncius regis Anglorum a domino rege Francorum rediens, ei, facta prius multa persuasione repatriandi, homanagium suum reddidit. Inde cum prosequeretur iter ad dominum regem Franciæ, jam quadraginta equos ad præbendam suam habebat. Significato clericis suis,

quos plures in Galliis habebat, ejus adventu, festinant et adduntur ei. Occurrunt undique ei ad Stratam venerabiles personæ Galliarum ecclesiæ. Ipse etiam archiepiscopus Rhemensis frater regis Francorum Henricus, episcopi, abbates, archidiaconi, præpositi ecclesiarum, qui tanto exuli debita veneratione aggratulantur, et ei se et sua liberaliter exponunt, et recipere necessaria a quadam devotæ caritatis instantia compellunt.

Innotuit adventus ipsius domino regi Francorum Ludòvico Ludovici regis filio, qui pie in domino et compassus est contumeliam passo et congaudebat elapso. Tandem rumor hic domino papæ Alexandro tertio divulgatus est; qui erat Senonis. Schisma siquidem erat in sancta Romana ecclesia, proh dolor! et Fredericus strenuus, si Deum amaret, imperator cum tota sequela omnium terrarum suarum schismaticos unum, alium et tertium fovebat. Sed et nunciorum regis Angliæ adventus domino papæ innotuit; qui debita compassione condolens archiepiscopo exuli, et congratulans pro libertate ecclesiæ decertanti scripsit ei, quod pausaturus et respiraturus seorsum secederet, donec ad eum vocatus veniret. Pietate mota universa Gallia archiepiscopo compatiebatur; et contra regis Anglorum nuncios spiritus omnium incitabatur, maxime contra episcopos. Quod intelligentes omnes, Eboracensis archiepiscopus et quatuor episcopi et alii comitem Arundelli Willelmum de Albenni ducem suum faciunt; et interrogati obiter, cujus esset tanta familia, tantus comitatus, dicunt comitis Arundelli; suppressis nominibus episcoporum, proh pudor! veniunt tandem ad dominum papam. Affluxere undique quicunque ad curiam domini papæ venire poterant, de regno Franciæ, de Burgundia, videre et audire tot et tan-

tos nuncios regis Anglorum; quod genus causæ haberent, quid essent dicturi facturive. In consistorio celebri archiepiscopus Eboracensis et omnes episcopi præter Rogerum Wigorniensem; sed et comes Arundelli et Reginaldus de sancto Walerico, isti omnes coram domino papa locuti sunt. Omnium fere erat una sententia de commendatione illustris regis Anglorum, tanquam catholici principis, devoti filii et benefactoris domini papæ, et sanctæ Romanæ ecclesiæ pro parte sua patroni, honesti viri, amatoris pacis, magnifici principis, veneratoris personarum ecclesiasticarum, et donatoris ecclesiarum regni sui secundum Deum et sine simonia. Et si modo esset inter eum et archiepiscopum suum distantia, non esse culpam regis. Deus pacis et dilectionis, annitente domino papa et ecclesia Romana, quum placeret ei, ipsam bene sedaret, et nubilum eorum serenaret. Aliquis eorum, inter cætera, regis Anglorum potentatus et divitias diligenter commemorabat. Nullus omnino contra personam archiepiscopi, vel quod eam vel causam regis et ejus tangeret, aliquid dicebat. Singulis eodem modo respondit dominus papa: Placet nobis regem Anglorum esse talem, tam bonum. Utinam augeat in eo Deus incrementa virtutum. Erant ibi ad pedes domini papæ in uno consessu tres vel quatuor clericorum archiepiscopi, quos valentes pro domino suo loqui dominus papa repressit, dicens non esse opus, cum adversus archiepiscopum nihil diceretur.

Comes Arundelli efficacius cæteris et magis rhetorice, prosequente omni favore, locutus est, et omne tulit punctum. In secreto domini papæ auribus immurmurabant de archiepiscopi depositione, temptantes papam maximis promissis; tandem etiam adjecto quod denarium annuum beati Petri, qui nunc a solis

ascriptis glebæ, nec tamen ab omnibus datur in Anglia, rex faceret et confirmaret in perpetuum, ab omni habitatore terræ, ab omni domo a qua fumus exit in urbibus, castris, burgis, villis donari; cresceret quidem Romanæ ecclesiæ reditus in Anglia annuus, præter quod modo est, ad mille libras argenti. Sed quum dominum papam immotum et rigidi servatorem honesti invenirent, ut eis jussum fuerat ultra triduum non morari in curia, neque archiepiscopum ad causas prosequendas expectare, accepta licentia et benedictione redeunt.

Quum ecce una dierum ex altera parte fluminis cujusdam, vident plures quam trecentos in equis de comitatu archiepiscopi ad dominum papam euntes; consilioque communi remittunt unum clericorum regis, Widonem decanum de Waltham, videre et audire, quomodo acceptus debeat esse in curia Romana ipsius Cantuariensis adventus. Cantuariensi archiepiscopo Senonim appropinquanti obviam exiit in equis magna pars cardinalium, ad eum cum gaudio recipiendum.

Dominus papa intranti ad se ei assurrexit in osculo et lacrymis et brachiis eum paterna miseratione suscipiens, et plurima eum veneratione et exhortatione consolans. Ad vigiliam sequentis natalis Domini, rex Anglorum nuncios suos apud Merlebergham recepit, et quendam nuncium proprium domini papæ. Rex vero propositi sui inefficax jubet, in crastino natalis, statim archiepiscopum omnibus possessionibus destitui, et ecclesiam Cantuariensem, cum omnibus terris et accessionibus ejus, et omnes ecclesias et reditus omnium clericorum ipsius, in manum suam recipi; omnesque propinquos archiepiscopi et clericos seu laicos de ipsius familia proscribi, et a regno suo ejici. Secundo die natalis, veniunt Lon-

doniam apparitores et officiales regis; inter quos quidam Randulphus de Brock,

scelere ante alios immanior omnes;

cui etiam laico crudelissimo et archiepiscopi inimicissimo, sanctam illam ecclesiam Cantuariensem, primariam Anglorum sedem, custodiendam, immo potius destruendam commisit. Iste cum aliis quibusdam regii mandati est executor: faciunt imperata et pejora imperatis. Evocati extra urbem, apud Lamhetham, in ipsa domo archiepiscopi, jurant in exilium omnes ejus propinqui in urbe Londonia inventi, ad primum ventum a terra venientem, a portu maris, et a natali solo exituri, et ad ipsum archiepiscopum directo itinere ituri; scilicet ut et ipsi caro ejus carnem ejus macerent, doloribus ejus dolores addant; et quot suorum pro ipso ejecti ei appareant, tot animam ejus ejectionis eorum gladii pertranseant. Non tam cumulus bonorum jucundus esse potest, quam molesta discessio. Emigrant utriusque sexus propinqui ipsius, et infantes, in cunis alii, alii pendentes ab uberibus. Omnes etiam inventi clerici ejus et servientes similiter: sed et qui eum vagum in Anglia a facie regis et profugum una nocte hospitio susceperant. Sed quid? nobilis illa Gallia miserata omnes recepit: rex ipse Francorum aliquos, archiepiscopi, episcopi, abbates, priores, comites, barones, præpositi, castellani, singuli aliquos. Sanctimoniales fœmineum sexum et cunabula recipiunt. Partiti sunt nobiles viri inter se inopes Jesu Christi eo exules, boni archiepiscopi lacerum agmen, familiam desolatam, nec quisquam eorum egens erat inter illos nobiles Francos, beneficentiæ et communionis non oblitos. Qualibus hostiis promeretur Deus.

Bonus exul, servus Jesu Christi Thomas archiepiscopus, in secreto confessus domino papæ, se pec-

casse, quod præcedente voluntate regis Anglorum electus est; item quod Clarendonæ consensit in ipsius decreta, decretis divinis contraria; dicitur archiepiscopatum in manum domini papæ refutasse, quasi ob hæc eo indignum; dominumque papam ita triduo sustinuisse, posteaque ei resignasse. Intellectaque in confessione vita archiepiscopi et pœnitentia interiore et duriore, eum in ulteriorem et sinceriorem dilectionem admisit, sciens eum virum justum et sanctum, et ad summum perfectionis, gratia Dei, et domesticarum virtutum enitentem suffragiis.

Post aliquantam cum domino papa moram factam, archiepiscopus de consilio et voluntate ejus Pontiniacum moraturus descendit, ad abbatiam scilicet Cisterciensis ordinis monachorum, qui ei et clericis suis plurimis et familiæ necessariæ, in necessariorum administratione hospitales fuere et liberales. Archiepiscopus, toto tempore sui exilii fere septennis vacans pœnitentiæ suæ excolendæ, conscientiæ mundandæ, vitæ sanctificandæ, post missarum celebrationem et divinorum contemplationem, etiam studio literarum et maxime divinæ paginæ operam dabat: libris etiam conscribendis et perquirendis a domino papa privilegiis. In quarumcunque ecclesiarum omnibus armariis nullum audiebat in Galliis esse antiquitatis vel approbatæ auctoritatis librum, quem transcribi non faceret, nullum privilegium quod ecclesiæ suæ non perquireret, ut omni retro tempore optimis voluminibus et privilegiis ecclesia Cantuariensis ita ditata et nobilitata non fuerit, sicut tandem eam refersit. Archiepiscopus exilii sui et suorum necessitatem æquanimiter ferre studuit, bonis omnibus suis destitutus, et alienæ misericordiæ manum expectans; anteponens exilii libertatem domesticæ servituti, patienter tulit. Jactabat in Domino curam

suam, et ipse eum enutriit. Dedit ei Dominus gratiam in conspectu omnis carnis. Archiepiscopi exulis eadem quæ Teucri fuit sententia, patria est, ubicunque homini bene est: eademque Nasonis,

Omne solum forti patria.

O Anglia, quanti æstimanda es, ex qua boni et religiosi pelluntur; cum bonis prælatis debita negatur libertas, emigrandi sæva imponitur necessitas? Albucius æquissimo animo Athenis exul philosophabatur. Id ei non accidisset, si in republica quiescens, Epicuri legibus paruisset. Archiepiscopo exuli cum nunciabatur alicujus vel nepotum vel propinquorum ipsius mors, non movebatur; cum alicujus clericorum suorum, nunciorum ad dominum papam, male dissimulabat: Ibi consolabatur communi necessitate ferendæ conditionis humanæ, vitam omnibus metendam esse ut fruges, reddendam esse terræ terram, hic propriam cujusque virtutem collaudabat, fatum deplorabat.

[Clericorum ejus alii cum eo coexules extra solum natale erant. Illorum patres, matres, fratres et ditiores propinqui post eos coacti sunt jurare in exilium et quod archiepiscopo se representarent. Alii remanserunt eum non sequuti: quorum Willelmus de Salesberia sacerdos captus et in castro Crof tentus est anni dimidio. Tres ditiores de redemptione constituerunt; Stephanus de Elratoria centum libras: post alia vice Aluredus de Wathemestede centum libras: Turstanus de Cromdona centum marcas, et etiam uno die integro in uno et sordido latronum carcere fuit Londoniæ. Alii vagi et profugi habitabant in Anglia, quorum propinquis et amicis diu fuit eos videre formidolosum; cum eis loqui periculosum; eos hospitio vel cibo juvare nefas. Pro eo exulibus ejus junioribus vel inediæ manus immerito proscrip-

tis plurimi Franci pia compassione regem rogaverunt. Rex Francorum aliquibus, imperatrix regis Angliæ mater aliquibus, comes Flandrensis aliquibus, alii quidem episcopi et comites Galliæ aliquibus.

Willelmus filius Stephani per orationem unam quam fecerat, et regi in capella de Bruhulla dederat, pacem habuit. Hæc autem est illa oratio, propria domini regis Anglorum.

Rex cunctorum sæculorum, rex arcis etheriæ,
Rector poli, rector soli, regum rex altissime:
Qui et maris dominaris, conturbas et excitas,
Et quum placet, stratum jacet; motum ejus mitigas.
Tu creasti, tu formasti, cœlos, terras, maria:
Quæ fecisti, condidisti, tu gubernas omnia.
Omne bonum tuum donum, omnipotentissime.
Cuncta grata tua data, Dominorum Domine.

De beatitudine bonorum.

Hos coronas atque donas gloria multiplici,
Qui in mundo, corde mundo, vita vivunt simplici.
Hi beantur, coronantur in superlunaribus
Quorum mentes sunt ferventes igne sancti spiritus.

De malis pœnis malorum.

Peccatorum adjutorem qui non ponit Dominum
Exaltatum, elevatum, super cedros Libanum;
Infernalem, Gehennalem demergis in clibanum,
In Averni, in inferni tenebroso carcere
Habes clausos reos ausos te deum contemnere.
Ibi rei, jussu Dei, pro forma sententiæ
Lugent, rigent, ardent, strigent, et torquentur undique.
Ibi metus, ibi fletus, ibi stridor dentium.
Ibi pœnæ omnes plenæ vocibus gementium.
Hic dolores acriores aliis doloribus,
Hic tortores nequiores aliis tortoribus.

Recognitio et adoratio Dei.

Deus meus, ego reus tibi me humilio.
Deus vere, miserere adoptivo filio.
Supplex tuus, servus tuus, Deus clementissime,
Te adoro, et imploro tuæ donum gratiæ.
Rex cœlorum, me Anglorum dictum regem suscipe.
Regem rege, sua lege qui se nequit regere.
Est regnare ministrare toto tibi animo,
Obedire et servire tuo sub imperio.
Tuus miles actus viles declinem peccaminum.
Incentiva rediviva extinguam libidinum.
Falsa læta consueta divitem excelsuum.

Accusatio sui.

Non procuro corde puro quod te Deum diligam:
Parvi pendo, vix attendo, quomodo me habeam.
Hujus lucis in caducis rebus nimis glorior:
In peccatis supra satis immorans immorior.
Aberravi et peccavi, fateor, mi Domine.
Temeravi, violavi justa castimoniæ.
Putuerunt, putruerunt cicatrices criminum
Estimati simulati in lacum descendentium
Honestatis, castitatis legem fregi tutius.
Est sopita mea vita in malis diutius.
Me immundum non secundum peccata corripias;
Qui elatos vulneratos hos et hos humilias:
Sed correcto et respecto tua, Deus, gratïa,
Te laudare et amare da mihi cœlestia.
Emundare, emendare quæ commisi omnia.
Spem salutis, rem virtutis, vitæ innocentiam,
Castitatis, puritatis dona mihi gratiam.

Oratio contra iram.

Quum in ira mente dira interdum efferveo:
Deus care, moderare in me, quod non valeo.

Contra cupiditatem.

Nec sit cura mihi jura cuiquam sua tollere

Vel suorum vicinorum terminos revellere.
Licet censu, armis, sensu me queant devincere
In bragnani, in pagani regis est apicibus,
Quod habemus, possidemus, quæcunque non cupimus,
Urbes illas, castra, villas, nisi prius capiam
Non abesse vel deesse eas mihi sentiam.
Regum turres pauperum res simili interitu
Opum plenus et egenus æquo cadunt obitu.

Pro ædibus oratio.

Regni sedes da hæredes meos post me scandere.
Et pacatum regni statum te tutante regere.

Pro clero suo.

Meum clerum da sincerum fas et jus eligere,
Et devota mente tota te Deum diligere.
Vivant ita bona vita ut tibi complaceant;
Nobis normam atque formam vivendi se præbeant.

Pro populo suo.

Populique meo cuique commissi regimini
Dirigantur et subdantur tuo moderamini.
His intende, hos defende, his te præbe clypeum,
Sceptrum tuum, regnum tuum, dominaris gentium.
Aufer bella et flagella tua iracundiæ
Nobis parce, hostes arce, pacem nobis tribue
Est humana virtus vana: scis quid est in homine.
Nam in parvis nostris armis non salvamur, Domine.
Sæpe visa et confisa se gratis auxilii
Retro vadit, in se cadit vis expers consilii,
Sed de throno tuo dono virtus adest cælica,
Per quem datur, procuratur de hoste victoria.

Pro frugibus terræ.

Nostra sata decuplata nos fruge lætificent:
Nostra culta messe multa copiam multiplicent.
Sic utamur sic fruamur bonis temporalibus
Ut lætemur, jocundemur tecum in cælestibus.

Pro defunctis suis.

Et meorum propinquorum miseratus animas
Has absolve et evolve delictorum maculas.

Pro vivis et defunctis.

Vivis cunctis et defunctis, Domine, fidelibus
Da pacatam et beatam vitam in cælestibus.

Amen !]

Circa primum elapsum exilii sui annum, quum jam deferbuisse deberet regis excandescentia, scripsit ei bonus archiepiscopus exhortatorias literas illas: Desiderio desideravi, &c. *Vice indicem epistolarum alphabeticum in tertio hujus editionis tomo.*

Aliqui religiosi viri Franciæ regem Anglorum in Normanniam et partes illas reducem pro archiepiscopo rogabant: sed eum inexorabilem inveniebant. Plurimas scripsit archiepiscopus epistolas coepiscopis suis; interdum omnibus communiter, aliquando semotim singulis; ut spiritum Dei resumerent, et pro domo Dei, terreno abjecto timore, murum se opponerent. Gilbertus Londoniensis ei sæpius rescripsit; sæpius pro causa illa etiam domino papæ persuadere intendens, regium sanguinem cum vicerit, vinci, ut in partem regis papa ferretur inclinatior, et ne asperum quid adversum regem loqueretur, occasione archiepiscopi, ne forte in schismate illo generali, rex cum omnibus terris suis, parti adversæ, cum imperatore apostatam fovente, adderetur; et tunc in threnos, ut verbo ejus utar, dominus papa totus ire posset. Satis invenirentur, qui episcoporum regis Angliæ ecclesias et baculos de manu et obedientia idoli reciperent.

Hic idem episcopus proscriptorum clericorum archiepiscopi reditus et ecclesias custodiendas de manu regis receperat: et cum plurimis eorum con-

solationem plurimam potuisset impune impendisse, vel palam dispertiens et donans sua pauperibus clericis et destitutis, vel saltem sub absconso chlamydis eorum animas confortans, neque Laurentius fuit neque Sebastianus. Robertus Uscarl clericus ejus et officialis in reditibus ecclesiarum illarum colligendis, frugi homo ecclesias ad minorem dabat pensionem, ut majorem perciperet sibi propter firmas donationem, et xenia inde majora ei provenirent, quæ regis fisco non inferrentur. Archiepiscopus autem excommunicaverat omnes, qui vel bona Cantuariensis ecclesiæ vel ecclesias seu bona clericorum suorum propria temeritate vel regis occuparent auctoritate. Illi autem, proh dolor! non se gerebant excommunicatos: posteaque in flore juventutis suæ plurimi ita obierunt, ut ille Robertus et Nigellus de Salcavilla, regis sigilliferi: aliqui autem excommunicatorum archiepiscopi in carne sua gravi ulcere vulnerati, quasi percussi a Deo expiraverunt; ut Robertus vicearchidiaconus Cantuariensis et sacerdos de Chierlewda.

Episcopus autem Londoniensis ecclesiarum illarum curam suam, a domino papa plurimum redargutus, circa anni finem, regi resignavit. Archiepiscopus, inquam, suos suffraganeos literis emissis studiodissime exhortabatur, ut ei et Cantuariensi matri ecclesiæ suæ in unitate adhærerent, ne rex eorum conniventia vel dissimulatione ita in Cantuariensem desæviret ecclesiam, et ita legibus iniquis clerum Angliæ opprimeret.

[Ibi apud Pontiniacum quum quadam die missam idem beatus Thomas celebrasset, et post missam ante altare prostratus in orationibus, fletibus et gemitibus, sicut mos illi erat, aliquamdiu moraretur, audivit vocem: O Thoma, Thoma! Et ille: O Do-

mine, quis es? Et Dominus ad eum: Ego sum Jesus Christus, Dominus tuus et frater tuus: Ecclesia mea in sanguine tuo glorificabitur et tu gloriaberis in me. Post modicum exsurgens, et inde iturus, qui solum se putabat hoc audisse, vidit abbatem loci qui erat ei a secretis prope adstantem, et eum expectantem sub quadam ecclesiæ illius columna. Et quum cognovisset eum hoc audiisse, exegit ab eo ut nemini diceret se superstite. Post archiepiscopi martyrium ille hæc revelavit.]

Leges etiam illas Clarendonæ scripto damnavit, et omnes, qui eis consenserant, ab earum observatione absolvit. Rex his et hujusmodi motus archiepiscopum summoveri fecit a Pontiniaco; timentibus monachis, ne omnes sui ordinis, quos in terris suis rex Angliæ infinitos habebat, a terris suis ejiceret, si archiepiscopum quasi inimicum regis amplius retinerent.

In capella domini regis, in cantico illo festivo, Christus vincit, non dicebant, archiepiscopo, quum ventum esset ad illum versum: sed archiepiscopus, pax, salus et vita. Item dominus Londoniensis episcopus ad preces solemnes, post sermones suos vel in synodis suis, ad clerum, vel diebus festis, ad populum; quum non erat spes pacis regis et archiepiscopi, non nominabat archiepiscopum, ut oratio fieret ab ecclesia ad Deum pro eo: Quum rumor erat de eorum concordia, tunc faciebat de archiepiscopo memoriam; quod multi auditores notabant. Similiterque post fecit, quum reges Anglorum, pater et filius, erant concordes, dicebant in oratione ad missam; Da regibus nostris; quum vero discordes, dicebat; Da regi nostro, scilicet seniori regni possessori, triumphum virtutis tuæ scienter excolere, &c. Nec deerant, qui talia sæpe notabant.

Tunc eum piissimus et Deo dignus Ludowicus rex Francorum, quod quidem a principio voluerat, et sancto Thomæ obtulerat, in suam curam recepit, et ei de reditu suo Senonico ad exhibendum se donavit nummos, annonam, vina, quantum servientes ipsius volebant, accipere: sed et xeniis et muneribus eum frequenter coluit, et in propriæ visitationis præsentia; dicebatque aliquando ei vel ejus clericis grates sibi exsolventibus, Non reddatis mihi gratiam; nunquam alicui vel aliquibus panem meum dedi, unde mihi ita gratum fuisset. Sed et ille archiepiscopus Senonensis Willelmus, filius comitis Theobaldi nepotis senioris Henrici regis Angliæ, frater reginæ et trium comitum Franciæ, ætatem juvenculus morum gravitate transgrediens, qui meritorum favore, duas nobiles habere meruit ecclesias, Senonensem titulatam et Carnotensem commendatam, archiepiscopum in vera coluit dilectione; et omnis clerus et militia Galliæ. Extra urbem Senonicam apud sanctæ Columbæ morabatur.

Jam dominus papa regi Anglorum sollicitius scribere cœpit pro eo, tanto tempore elapso, ut expirasse jam debuisset, si mortale fuisset odium et indignatio. Post multas suavissimasque exhortationes epistolares, nuncios aliquos mittebat. Ita alternando, regem revocare a mentis calore intendebat. Cum autem pulsanti ei non aperiretur, aliquando, sed temperate, minas addebat, diligenter ei ingerens, quod diutius eum supportaverat, patientia eum ad emendationem provocaverat; amplius eum ita sustinere non posse, contra animæ suæ salutem. Interdum etiam et archiepiscopo consilium dabat et licentiam animadvertendi in rebelles sibi filios suos: etiam et archiepiscopum honoravit et exaltavit legatione et primatu Angliæ, ut quantum deerat illi in possessionem sua-

rum amissione, suppleretur ei in dignitatum accessione; et quod minus habebat in reditibus, recuperaret in honoribus.

[Episcopo Londoniensi misit literas Domini papæ de sua legatione et suas proprias tanquam legatus utrasque præceptorias, ut episcopis Angliæ eum esse Domini papæ legatum tanquam ejus decanus denunciaret, et quas singulis scribebat episcopis literas mittebat. Episcopus hanc obedientiam recusavit. Item eundem episcopum aliquando prius evocaverat literis ad eum directis commonefaciens, mandans et præcipiens ut ad eum veniret, et tanquam ejus suffraganeus et Cantuariensis ecclesiæ professus eum consilio et auxilio in causa ecclesiæ juvaret. Episcopus noluit. Idem episcopus quondam excommunicatum archiepiscopi Alanum de Nova Villa Hierosolyma iturum absolvit citra Domini papæ vel ipsius archiepiscopi conscientiam, juratum tamen quod obiter dominum papam adiret, et ab eo pœnitentiæ injungendæ susciperet remedia.

Episcopus Wigorniensis Rogerius evocatus et statutus sequi archiepiscopum, et cum patre et Domino suo in consilio, et auxilio in causa ecclesiæ, et impetrata semel transfretandi licentia, quasi studiorum causa quorum ætate junior erat morabatur in transmarinis interdum ad curiam regis quod ei cognationi fuit conjunctissimus. Hujus laus celebris, hæc est præclara memoria, qui solus inter episcopos Angliæ, ausus est et voluit patri exuli coexulare, cum paupere paupertatem tolerare, pro libertate stare ecclesiæ, et in die nubis et caliginis regi in erratis resistere. Quisquis amico in errore resistit, fit resipiscentis amicus jocundior. Archiepiscopus pro inobedientia sæpius correptum et vocatum archidiaconum suum Galfridum Ridellum tandem excommunicave-

rat. Significaverant quod hoc regi id tamen dissimulanti et non curanti. Itemque episcopus Wigorniensis qui multo post ad curiam venit, a rege benigne susceptus est. Quippe eum libenter audiebat, licet ejus non adquiesceret consilio. Una dierum intraverunt in capellam: rex missam erat auditurus: loco suo stetit. Episcopus interius in loco suo: non multo post intravit archidiaconus Cantuariensis. Episcopus eo viso exivit. Rex miratus est: causam tamen intellexit et in ira fervore stimulante actus est. Misit tamen nuntium statim rediturum dicere ei cur exiisset. Quum episcopus plane causam dixisset, misit iterum post eum rex qui diceret ei, quod a terra ejus ocyus exiret. Episcopus misit pro sociis pro hominibus suis ut eum sequerentur et statim recessit regique nuntiavit quod jam pedem habebat in strepa vel orbem tenente pedem, seu quo alio dignatur nomine, a terra sua exiturus et abiit. Sui collectis sarcinis et impedimentis eum jam sequebantur. Post magnum intervallum quum rex iratus in verba contumeliæ et minarum prorumperet, fuit qui diceret ei: Domine, quid fecisti? Episcopum conjunctissimum tibi fide et sanguine a terris tuis eliminasti. Si dicere fas est, non bene fecisti. Præterea archiepiscopus obsequium acceptissimum et desiderantissimum ei addidisti. Dominus papa non prius animadvertendi in te nimis justam et evidentem causam habuit: nunc utetur occasione non quæsita sed oblata. Tuis te das dolorem amicis, gaudium inimicis: qui proscribis innocentem, expellis episcopum. His et hujusmodi rex suasus et revocatus misit qui equum urgens calcaribus episcopum revocaret. Noluit episcopus redire. Rex denuo misit alios in dextrariis agillimis, et tertios nuntios, inter quos et comitem unum, qui episcopum vel

delinitum revocarent, vel renitentem coactumque reducerent. Rediit, et regi deliberius loquutus est. Et eo in curia morante, nunquam archidiaconus ille capellam intravit, neque episcopo præsente regis se ingessit præsentiæ. Sed et Herefordiensis episcopus similiter a domino archiepiscopo literis evocatus ad mare venit ut transfretaret: sed transfretare prohibitus, altius indoluit, et quum rediisset ad propria, in illa doloris vehementia etiam correptus infirmitate suffocatus efflavit extremum. Dominus archiepiscopus una dominica palmarum post processionem et sermonem episcopum Londoniensem pro trina inobedientia revocatum sed irrevocabilem in multa præsentia religiosorum et fidelium Dei apud Claram Vallem excommunicavit, et quosdam alios in Anglia vel in curia regis commorantes pro causis quas in literis suis quæ habentur manifestabat. Quoscunque enim excommunicabat archiepiscopus, in literis emissis eorum crimina exprimebat et excommunicationis rationes et leges vel decreta subjungebat, ut appareret ex iracundiæ calore vel ex præcipitii vel inimicitiarum causa eum nihil agere severitatis, qui super eorum excessibus potius movebatur pio affectu paternitatis. Rumor statim in Anglia venit: Fama

Mobilitate viget viresque acquirit eundo.

Episcopus Londoniensis audito statim in urbem ad cathedralem ecclesiam venit: convocat canonicos et clerum urbis Londoniensis, abbates quoque et priores et personas vicinarum ecclesiarum; rumorem talem de se publicat, se excommunicatum prædicat, et tamen se excommunicatum non gerebat, mirantibus sapientibus. Nec multo post convocat synodum generalem, eadem prædicabat, sed ex nullo adversario nullo respondente, quasi quia absens et defensus et non vocatus fuerat. Sed qui archiepiscopi literas

trinæ citationis vel alias vocationis deferret, non facile inveniretur, quippe chaos magnum non tantum maris et terrarum sed regis iræ et minarum inter eos firmatum erat. Nec potuit solennitas ista citationum per nuntium fieri, ubi nuntius non audebat suum vel archiepiscopi nomen profiteri. Insuper et se non obnoxium vel subjectum Cantuariensi archiepiscopo vel ecclesiæ contendebat. Pridem fuisse se dicebat Herefordiensem episcopum et nomine illius episcopii Cantuariensi ecclesiæ professum, sed modo illa obedientia solutum, quia ad Londoniensem ecclesiam translatus fuerat et Londoniensis episcopus nullam Cantuariensi ecclesiæ professionem fecerat. Ad hæc se archiepiscopum esse debere ex Chronicorum ratione asserebat. Siquidem temporibus Britonum, ante subactam ab Anglis insulam, sedes quidem metropolitana Londonia fuit. Ita declamabat: sed causa assistata est nullo adversario. Eo audito et sibi relicto, quisque rediit ad propria.

Ipse se non gerebat excommunicatum. Fuit tamen qui ei in secreto diceret rumoribus credi oportere et non oportere. Nondum audierat vel viderat literas sententiæ in eum datæ, et pro solis rumoribus ita extra se rapiebatur et in tantum se jactabat periculum animæ super inobedientia laboris super talis causæ de archiepiscopo prosecutione. Expectaret donec literas sententiæ datæ audiret, si effugere non posset ne audiret. Et interim Catholicum se gerens tunc consilio uteretur. Norunt episcopi et justiciarii Angliæ quod quærebatur qui tales literas in Angliam portarent: faciunt portus marinos districtissime observari. Et prior Cantuariensis ecclesiæ ab ecclesia recedit. Episcopus Roffensis similiter. Londoniensis episcopus similiter et decanus, ne inter regem et archiepiscopum fluctuantes et in neutram partem

fidi sed tales literas venientes ad se recipiant . . . . eam voraginem non cadant. Si non recipiant absorbeat eos Charybdis, unum juvenem non literatum sed laicum invenit archiepiscopus, qui sententiæ hujus literas, periculo multo se exponens, sed pro Deo mori non veritus, in Angliam detulit. In celebri festo die ascensionis Dominicæ, quum quidam vicarius, Vitalis nomine, homo timoratus et honestus sacerdos celebraret ad magnum altare episcopalis ecclesiæ Sancti Pauli in Londonia et quum cantaretur offerenda et sacerdos ille hostiam panis et vini obtulisset et calicem composuisset, adest Berengarius et positis genibus, porrexit sacerdoti literas quasi oblationem suam. Ille attonitus et ad oblationem primo manum extendit et recepit. Ait ille: Non est hic hujus sedis episcopus: sed neque decanus: video te hic ministrum Jesu Christi: tibi ex parte Dei et domini papæ trado hic literas archiepiscopi Cantuariensis de sententia data in episcopum hujus ecclesiæ, et literas etiam ejusdem ad decanum, ut ipse et clerus hujus ecclesiæ hanc observant sententiam. Et tibi dico Dei auctoritate ut præter hanc missam amplius non celebres, donec episcopo suas, et decano suas literas ostendas. Hæc dixit et abiit inter densas turmas populi, ut moris est, post Evangelium die festo ad propria recedentes. Siquidem mane ad parochianas ecclesias missas suas audivit. Factum est murmur aliquod ab illis qui altari propius aderant admoti, quærentibus a sacerdote si interdicta esset in urbe divinorum celebratio. Quumque respondisset sacerdos, Non, siluit populus et ab iis ille quæsitus non est. Sacerdote prosequente missæ celebrationem, ab officialibus quidem regis in urbe et extra ad transitus viarum ille tacite et sollicite quæsitus, sed minime inventus est. Idem Berengarius postea ad Ebora-

cum venit cum literis domini papæ amaras historias continentibus, et tamen indemnis evasit. Episcopus Londoniensis et decanus post dies aliquot in urbem veniunt: in ecclesiam clerus urbis et civium majores natu evocantur. Ibi in publico omnium aspectu sacerdos ille, Vitalis, acta narrat episcopo: suas offert literas: quarum tenor hic erat [Excessus v.] decano etiam offert suas, quæ hæc continebant [Vest. n. d. la. pr. q. f.] et utræque literæ in publico lectæ sunt.

Ex tunc episcopus communi consilio excommunicatum se gessit et regi acta significat. Rex ei rescribit in hunc modum [Audivi gr.] Episcopus transfretavit, et per domini regis interventum et suis mediantibus nunciis absolutionem impetravit sibi dari ab extraordinaria potestate R. Rotomagiensis, et R. Exoniensis, quibus eum absolvendi a domino papa est delegata potestas. Rediit et quidam episcopi et nuntii domini regis et sui cum eo qui a domino papa venerant, et prædicatum est publice in ecclesia cathedrali eum esse absolutum.]

In regis Anglorum offensam Jocelinus Salesberensis episcopus inciderat: ad gratiam ejus captandam, decanatum Salesburiæ cuidam clerico regis Johanni Oxeneford donaverat; prius tamen prohibitus literis domini papæ, ne alicui personæ honorem illum donaret citra conscientiam et consensum canonicorum suorum: quorum quidam de majoribus ecclesiæ, coexules erant archiepiscopi. Unde auctoritate domini papæ, archiepiscopus illum excommunicavit. [Et hoc fecit etiam beati Anselmi prædecessoris sui quarti roboratus exemplo: qui in exilio positus apud Cluniacum comitem Metlenti excommunicavit, quo consiliario rex Anglorum Willelmus secundus utebatur contra libertatem electionis episcoporum et abbatum, sibi usurpans donationem baculorum.] Episco-

pum Londoniensem propter trinam inobedientiam in literis notatam, eadem involvit sententia: non vocatum tamen, absentem et indefensum. Unde et ipse Londoniensis postea ausus est publice et in synodo contendere, quod eum illa non teneret sententia. Sed qui archiepiscopi literas trinæ citationis, vel alias asperum quid intonantes, in Angliam deferret, non inveniretur. Aliquos etiam barones et clericos laterales regis suis ex causis propriorum excessuum, excommunicavit, et publice excommunicatos denunciari præcepit. Sic nimirum ante leonem catuli aliquando verberantur. Hujus sententiæ in Angliam portitor vix repertus est. A rege Angliæ missum est, ut absolverentur, ad dominum papam: spem pacis jam promittebat. Rescripsit papa, ut absolverentur, et ab alio quam ab archiepiscopo, extraordinarie satis; sed ut regem mitigaret. [Aliquoties rex Anglorum barones suos aliquot a domino archiepiscopo excommunicatos missis nunciis ad dominum papam, impetravit absolvi, quasi pro metu mortis significans ei quod eos contra hostes Walenses in exercitu esset ducturus. Hac occasione apud ecclesiam S. Trinitatis in Londonia aliquando plurimi fuerunt absoluti.] Et archiepiscopo etiam ad tempus organum detraxit, et potestatem ligandi regem vel suos, ut vel sic regem victorem faceret, et ad consilium Dei et suum inclinaret. Spe illa diu suspensus, et tandem delusus dominus papa, cum oleum suum eorum non sanaret infirma, iterum resolvit os archiepiscopi, iterum attemptat vinum infundere. Rex iratus jussit denarium sancti Petri annuum in Anglia retineri sibi. Iterum jubet, subtilius præcavens tandem, ut nullus in Angliam transfretaturus recipiatur, nisi habeat regis literas; ne forte aliquis interdicti sententiam, quam sciebat archiepiscopum

habere, in Angliam deferret. Ex parte sua, Londoniensis et cæteri episcopi Angliæ, ne quid interdicti in personas illorum vel in regnum archiepiscopus statuat, annum fere totum includentes, appellationes faciunt et scribunt archiepiscopo, et non prosequuntur. Evoluto anno appellationes renovant et archiepiscopo significant, eludentes ejus potestatem hujusmodi frustrationibus. Noluerunt intelligere, quod appellatio hominum est adinventio, de jure civili est; introducta est ad repellenda injusta gravamina, imminentia possessionibus nostris vel corporibus. Unde etiam beatus Paulus, corpori suo timens, cum caperetur, ait; Cæsarem appello. In talibus habet locum, Appello; nec videtur sapientibus catholicis, quod extendi debeat ad tollendam obedientiam, ad evacuandam majorem potestatem ecclesiasticam, ad elidendam excommunicationem, quæ non de jure humano, sed ab ore Jesu Christi est introducta, potestatem hanc dantis apostolis suis, ubi dicit; Quæcunque ligaveritis in terra, erunt ligata et in cœlo; quæ solveritis, soluta. Absit enim, ut jus humanum præjudicet juri divino, et quod humanæ est adinventionis adnihilet illud, quod divinæ est constitutionis.

Interea plurimi episcoporum Angliæ de medio facti sunt, ut præter archiepiscopatum Cantuariensem, sex in Anglia rex in manu sua haberet vacantes episcopatus. Alii quidem senio confecti agebant in extremis, alii mortui.

Sua pro parte, dominus rex Francorum et optimates Galliæ, sæpius hortatu domini papæ, sæpius proprio spiritu, dolorem regis et regni Angliæ attendentes, regem pro bono pacis conveniunt. Tandem consensit rex Angliæ archiepiscopum Cantuariensem ad colloquium eorum evocari. Plurima inter eos

habita sunt colloquia: sed sufficiet de aliquibus aliquid breviter dicere.

Colloquio ad Plancas, cardinales Willelmus Papiensis, et Otto, et archiepiscopus Rothomagensis maxime archiepiscopum temptaverunt. Vetus est, inquiunt, de providentia querela, et de his scriptis regiis consuetudinibus inter reges et archiepiscopos Angliæ semper materia est corrixandi: hoc est caput querelæ, hæc malorum omnium origo. Et cum dicas, te pacem ecclesiæ tuæ supra omnia diligere, et has execreris consuetudines, modo parebit, modo certum dabis indicium. Pax ecclesiæ in manibus tuis est. Visne renunciare archiepiscopatui, si rex consuetudinibus? Ille; Non hæc æqua lance librantur. Ego, enim, salvo honore ecclesiæ meæ et personæ meæ archiepiscopatui renunciare non possum. Inauditum enim est hoc de antecessoribus meis. Regis honor et animæ ejus salus salva magis est in renunciando quam in retinendo consuetudines: quod exinde patet, quia dominus papa eas damnavit, et vos cum ecclesia Romana. Quum in hoc eum sermone capere non possent, ut renunciaret; quæsierunt, si coram eis contra regem super querelis habitis vellet litigare. Et simulabant, se habere, quam tamen non habebant, plenitudinem potestatis in causa. Respondit; Ita; si tamen prius integre restitueretur. Aiunt; illud esse impossibile. Ille; sibi vel ecclesiæ Dei non aliter expedire. Tunc episcopi Angliæ totum annum includentes, quindecim diebus minus, faciunt appellationem, quam cardinales domino papæ scribunt.

Colloquio apud Munt Mirail, ita bene ei per internuncios pacis promittebat rex Angliæ, quod fere inductus est omnino se voluntati regis supponere, ut rex ita vicisse videretur. Aderant in illa sententia

archiepiscopi Rhemensis, Senonensis, Rothomagensis, rex Franciæ, episcopi et abbas de Monte Dei, de ordine Chertusæ: et quod de consuetudinibus scriptis Clarendonæ non loqueretur. Quæ enim, aiunt, necessitas loquendi super his? Scripto vestro, auctoritate domini papæ, eas damnastis, et ab earum observatione omnes, qui assensum præstiterant solvistis. In crastino colloquio semper retinuit; Salvo honore Dei, et libertate ecclesiæ. Mirabantur omnes prænominati. Rex Angliæ ait; Omnes hæ aberunt determinationes. Hic nihil erit sophismatis. Mediatoribus supradictis suadentibus hæc relinquere, cum non adquiesceret, quasi desperati discesserunt, relicto eo tanquam consilii eorum desertore. Ipse ad socios suos se recipiens, dixit inter cætera; Deum ea die fecisse summum sibi honorem, unde maxime Deo gratificari habebant, qui, quod omnes postponebant alii, retinuerant honorem Dei in omnibus salvum fore. Sed plurimi sociorum ejus, reditum in terram nativitatis suæ desiderantes, quod pax non procederet, et quod a rege offerente ei reditum et restitutionem, ille in his determinationibus inhæreret, moleste ferebant.

In redeundo a colloquio illo, in ipso comitatu regis Francorum, forte proxime ante archiepiscopum, quidam clericus ejus Henricus de Hoctuna equitabat: equus ejus offendit præceps: ille clare, ut audiret archiepiscopus, ironice ait equo suo; Progredere, salvo honore Dei et sanctæ ecclesiæ et ordinis mei. Archiepiscopus ægre ferens, tacuit. Post intervallum, secedens in partem cum clericis suis, ut equi respirarent et stillarent, ait eis: Dilecti socii, mecum omnia passi, ut quid contra me ita sentitis et loquimini? Reditus et restitutio nostra minimum quidem est; libertas ecclesiæ, de qua rex non loqui-

tur, longe pluris est. Pacem tandem recipiam, qua meliorem non potero; sed nunquam ita curtas nundinas vidistis. Tamen postmodum in sententiam boni archiepiscopi Thomæ, omnes præfati viri consenserunt, errorem suum damnaverunt, eum virum sanctum, et fortem Dei athletam probaverunt, et in ipsius amplius confœderati et confirmati sunt dilectione.

Colloquio apud Montem Martyrum, quum rex Angliæ orationum gratia ad sanctum Dionysium venisset, et pallium optimum et quater viginti aureos oblationem super altare posuisset; ubi et a rege Franciæ et omni clero et militia, qui ei occurrerant, honorifice susceptus est; post, quum de pace ejus et archiepiscopi tractaretur; et archiepiscopus super solitis articulis tentatus et interrogatus, semper idem inveniretur et petitionem suam in schedula scriptam regi mitteret, ut suæ ecclesiæ Cantuariensis jura, et sibi et clericis hominibusque suis ablata, et fraternam pacem et clero Angliæ libertatem restitueret, ipseque ei tanquam domino et regi fidelis foret, et devotus in omnibus, salvo honore Dei et sanctæ ecclesiæ et ordinis sui: his non acquiescens rex ad satisfaciendum auditoribus obtulit super causa eorum tractanda, stare judicio cleri Franciæ, vel scholarium Parisiensium; sed de præcedente restitutione facienda non loquebatur. Et recessit reginam et Philippum regis filium visurus Parisios, quasi ita spreto archiepiscopo et rupto colloquio; quod archiepiscopus inter cætera moleste tulit, dicens; quod forte ter vocaretur antequam amplius ad colloquendum veniret. Quum discordes hoc modo digrederentur ab invicem, effluxere dies. Tandem hoc domino papæ nuntiatum est, quod concordia non procedebat.

Aliquod colloquium habendum erat apud Pontem Isare ex condicto. Die dicta, affuerunt archiepiscopus

Senonensis et episcopus Bethlemita: rex Anglorum illuc venire noluit; sed mandavit eis per nuncium illorum conventus, quod si vellent venire Gisorcium, loqueretur eis. Ita delusa est eorum fatigatio, et expectatio archiepiscopi. Rex, comites et magnates Franciæ aliquando regem Angliæ convenerunt pro clericis archiepiscopi majoribus, qui cum eo remanserant, ut saltem eis reditus suos restitueret. Si pro sua promotione archiepiscopo serviebant, hoc mirum non erat. Non eos contingebat causa ipsius et archiepiscopi, quod ipsi duo inter se delirabant, clerici illi immerito plectebantur. Rex Angliæ adquievit, ut ad eum clerici illi accederent, salvo itu, statu, reditu. Venerunt Andegavum ad Pascha sancta dominica in albis: siquidem ibi rex festivus comederat pascha. Una dierum sedit inter familiares suos clericos illos auditurus. Primus ad eum vocatus intravit Johannes de Salesberia: a rege salutato prius petiit pacem, et beneficiorum suorum ecclesiasticorum restitutionem, quoniam regis offensam sciens in nullo meruerat, et paratus foret regi esse devotus, subditus et fidelis, sicut domino suo terreno, salvo ordine suo. Dictum est ei pro rege; quod in terra regis natus, et nutritos suos ibi propinquos haberet, et de bonis terræ regis in magnam frugem multarum probitatum et divitiarum adoleverat; et oportere eum sicut regni regis indigenam regi esse fidelem contra archiepiscopum et omnes homines; propositaque est ei forma sacramenti si jurare vellet, quod regi fidelis foret de vita et membris suis, et honore suo terreno conservando contra omnes homines, et nominatim, quod consuetudines suas scriptas et regales suas dignitates legitime conservaret, quidquid faceret dominus papa vel archiepiscopus vel episcopus suus. Ille omnia alia concedens, in archiepi-

scopi consuetudinibus hæsit, dicens; se nutritum ab adolescentia de bonis Cantuariæ ecclesiæ, et juratum esse in domini papæ et archiepiscopi sui obedientiam; neque posse Cantuariæ ecclesiæ vel domino suo archiepiscopo deesse, neque posse quarumlibet consuetudinum observantiam suscipere contra dominum papam et ecclesiam Cantuariæ; sed cum domino papa et archiepiscopo se ait paratum recipere, quæ ipsi prius reciperent, respuere, quæ respuerent. Rex non adquievit. Ille jussus recessit. Vocatus intravit magister Herbertus de Boseham. Rex suis ait de eo; En videbitis quendam superbum intrare. Ipse quidem statura ut erat procerus et forma venustus, etiam satis splendide erat indutus, habens, de quodam panno viridi Autisiodorensi, tunicam et pallium, ab humeris more Alemannorum dependens, ad talos demissum, ornatum decenter contingentibus suis. Præfata regis salutatione, sedit. Conventus est simili modo, quo Johannes, respondere cœpit similiter Johanni fere: sed hæsit in archiepiscopo et fidelitate, et consuetudinibus illis scriptis. Archiepiscopum de vitæ honestate et regis fidelitate plurimum commendavit, dicens; illum solum esse regis fidelem, qui regem non permittit errare, ubi potest revocare: nam qui regi loquitur ad placitum, et ejus errorem, si quidem est, dissimulat, et quem taciturnitas addicit, regi fidelis non est, fidem præterit, jurata mentitur. Ideoque ait; se non posse regi illam veram fidelitatem jurare, nisi vellet regi comes inseparabilis adhærere, et eum, ubi esset juste corripiendus, corripere: Sciebatque regem hujus esse instituti et animi, quod eum non audiret, nec toleraret. De consuetudinibus ait, quod dixerat Johannes; et adjecit, mirum sibi videri, quod rex scribi illas fecerat. Sunt enim, ait, et in regnis aliis aliquæ malæ consuetudines contra

ecclesiam Dei, sed non scriptæ: ideoque quia scriptæ non sunt, spes est major, quod inspirante regibus Deo exterminentur. Rex eum volens capere in sermone, ait; Et quænam sunt malæ consuetudines in regno domini nostri regis Francorum? Herbertus: Consuetudines telonei et pasagii, quæ etiam a clericis et peregrinis exiguntur. Item, obeunte episcopo, bona domus, æs, omnia mobilia, etiam fenestræ et ostia exportantur, et regis fiunt. Item forte similes vel aliæ aliquæ malæ consuetudines sunt, sed non scriptæ, in regno regis Alemannorum. Rex: Quare in nomine dignitatis derogas ei, non vocans eum imperatorem Alemannorum? Herbertus: Rex Alemannorum est; sed ubi scribit, scribit Imperator Romanorum semper Augustus. Rex ait, proh pudor! magna siquidem indignatio. Quid hic filius sacerdotis regnum meum perturbat, et pacem meam inquietat? Herbertus: Ego minime; sed neque filius sum sacerdotis, quia non fui genitus in sacerdotio, licet postea sacerdos fuerit pater meus: neque filius regis est, nisi quem pater rex genuerit. Tunc ait quidam de assidentibus baronibus, Jordanus Tarsun: Equidem cujuscunque filius sit, vellem dimidium terræ meæ dedisse, ut filius meus esset. Quod etiam verbum rex amare accepit et siluit. Post pauca, jussit Herbertum abire; recessit. Philippus de Calva, natu Londoniensis, qui duobus annis ante exilium archiepiscopi Turonis studuerat, divinam paginam audiens, et leges docens, apprimæ lectionis, et eloquentissimus sed ægrotatus; eoque neque præsentiam archiepiscopi comitabatur, neque Romam mittebatur, neque regis et ejus distantiæ se immiscebat; vocatus introiit. Hæc autem de eo dicta regi nota facta sunt ibi; habuitque bonos intercessores, qui dicerent regi, eum dixisse, cum audisset se occasione

archiepiscopi bonis suis in Anglia destitutum: Deus bone, quid a me quærit ille bonus hoc rex? Rex itaque suasus, ne nihil gratiæ faceret, huic sacramentum propositum remisit, pacem suam dedit, restitutionemque bonorum suorum concessit, et surgens ad alia se convertit negotia. Tandem hoc domino papæ significatum est, quod concordia non procedebat. Habuit item a domino papa archiepiscopus auctoritatem dandæ sententiæ in personam regis: sed melius patientia et commonitionibus eum ad pœnitentiam et satisfactionem revocare intendebat. Quo audito rex misit domino papæ nuncium Reginaldum Lumbardum, ut cum domino papa ageret, vel de transferendo archiepiscopo ad alium titulum archiepiscopalis ecclesiæ, quum de depositione ipsius totiens frustra temptatus dominus papa, semper immobilis, et pecuniæ spretor, inventus est; vel de revocanda potestate illa commissa archiepiscopo animadvertendi in eum; vel de dilatione dandæ sententiæ, sub spe pacis et reconciliationis archiepiscopi, quam domino papæ rex permisit. Et quidem ultimum illud Reginaldus ille a domino papa impetravit. Iterum et iterum dulcibus alloquiis et exhortationibus regem dominus papa compellat: Non proficiens hac via, minatur securim ad radicem arboris ponendam. Quod proculdubio rex intelligens, jurare facit omnem Angliam a laico duodecim vel quindecim annorum supra, contra dominum papam et archiepiscopum, quod eorum non recipient literas, nec obedient mandatis: et, si quis inventus foret literas eorum deferens, traderetur potestatibus, tanquam coronæ regis capitalis inimicus. Tamen hoc sacramentum apostasiæ nobilis quædam Domina filia Baldewini de Reivers viriliter agens et zelum habens obedientiæ Dei neque juravit neque aliquem hominum suorum

jurare permisit. Archiepiscopus Eboracensis similiter libere fecit. Alii episcopi qui in Anglia remanserant, pro dolor! in parochiis suis sacramentum illud jurari permiserunt. Archiepiscopus hoc audito tanto compatiens errori et apostasiæ, missis clam literis ad aliquos timoratos Dei, omnes qui inviti juraverant, a sacramento absolutos pronunciavit. Rex facit portus maris districtissime observari. Interim in Angliam revertitur, et filium suum Henricum apud London imponente ei manum archiepiscopo Eboracensi, supradicto Rogerio, præter spem et opinionem omnium fere totius regni, subito fecit coronari. Archiepiscopus Cantuariensis ad hunc casum oculos direxerat providentiæ, et a domino papa literas obtinuerat, in sabbato dominicæ coronationis illius Eboracensi et Londoniensi oblatas, ne ipsi vel alii episcopi Angliæ citra eum non ad hoc revocatum ei coronando manum imponerent; quia Cantuariensis ecclesiæ hæc debebat esse coronatio. Nec minus pridie festum sanctorum Viti et Modesti coronatur. Rex statim retransfretat: sed prius cum filium suum rex Angliæ disposuisset coronari, dixit hoc idem Wigorniensi tunc transmarino, transmarinus præcipiens ut repatriaret, et cum episcopis, qui pauci admodum supererant in Anglia, cognati sui adesset coronationi. Nec tamen significavit ei quod per manus impositionem Eboracensis vellet eum coronari. Episcopus sperans meliora, concessit, et ad maris portum Diepam venit. Rex in Angliam venerat. Regina, quæ in Normannia remanserat, et Ricardus de Humet justiciarius Normannorum, literas miserunt episcopo Wigornensi ad portum prædictum ne transfretaret; alias etiam literas præposito et transvectoribus naves habentibus, ne episcopum illum in Angliam transveherent nec transfretare permitterent. Sane intelli-

gebant quod episcopus ille per Eboracensem manus coronando impositurum, non permitteret illum coronari in provincia Cantuariensi, vivente Cantuariensi archiepiscopo; cujus dignitatis esse debebat regem novum consecrare. Ita transfretare prohibitus, episcopus remansit in Normannia. Post coronationem illam, rex statim ut dictum est, retransfretavit in Normanniam. Trans Falesiam, Wigorniensis episcopus, ad tria millia extra Falesiam ad eum venit. Rex ei se vultuosum ostendit, et statim in verba prorupit contumeliæ; dicens, Nunc patet te proditorem esse; præceperam tibi ego ipse, quod coronationi filii mei adesses, et tibi diem prædixeram, adesse noluisti; in quo, quod neque me, neque filii mei diligas promotionem, plane ostendisti. Equidem patet, quod inimico magis faveas, et me meosque odio habeas: sed reditus episcopatus tui amplius tibi non remanebunt. Eripiam eos a manibus tuis, quia et episcopatu et omni beneficio indignum te probasti. Vere Roberti boni comitis avunculi mei filius nunquam fuisti, qui me et te in castro illo nutrivit, et nos ibi, et prima elementa morum et literarum doceri procuravit. Episcopus, de sua securus innocentia, regi simpliciter et modeste acta narravit, quomodo ad portum usque venisset, et quomodo ne transfretaret, literas prohibitionis accepisset. Rex non credulus illi, et vehementissime accensus ait: Regina est in castro illo Falesiæ, et forte Ricardus de Humet vel adest vel in proximo aderit, laudasne illos auctores? Episcopus, Reginam minime, ne forte si reverentia vel timore vestri verum supprimat, adversum me amplius excandescas. Si vero verum confiteatur, adversus illam nobilem dominam irreverenter insanias; non est mihi tibia tanti ut pro hoc unum verbum amarum ab ore vestro audiat; malo sic factum

esse, quam me coronationi affuisse, quæ quidem injusta, et contra Deum fuit, non ratione coronati, sed præsumptione coronatoris; et si affuissem, illum ibi eum coronasse non sustinuissem. Dicis me non fuisse filium comitis Rogeri, nescio; matris meæ vel filius fui, cum qua totius consulatus, et honoris jus hæreditatemque pater meus suscepit; sed vos facto condignæ retributionis non ostenditis, quod pater meus, ille comes Rogerus, avunculus vester fuit, quod vos honore condigno enutrierit, quod pro vobis regem Stephanum sexdecim annis impugnans et inimicum impugnatoremque sustinens tandem pro vobis in bello captus fuerit. Si hæc et hujusmodi patris mei obsequia ad animum revocassetis, non ita fratres meos in exinanitionem et exterminium redegissetis. Fratris mei comitis tenuram et honorem mille militum, quem, avus vester, rex illustris Henricus patri meo integrum dedit, vos feudo ducentorum et quadraginta militum decurtastis. Alium juniorem fratrem meum R. strenuum, ut dicitur, militem, ita inopem et opis indigum esse sustinuistis, quod pro paupertate, relicta seculari militia et vita, hospitali Ierosolymitano se in perpetuo serviturum donavit, et schema habitumque suscepit. Vestros domesticos propinquos, et amicos sic nostis beare; bene meritos sic consuevistis munerare. Quid mihi minas, et mala intentatis, quod episcopatus mei beneficiis me spoliare velitis? Ut libet moveor, non moveor, vestra sint, si vobis non sufficiunt, quæ ab archiepiscopatu et sex episcopatibus vacantibus et pluribus abbatiis, injuste certe et animæ vestræ periculo recipitis, et in usus vestros seculares redigitis, eleemosynas patrum vestrorum, bonorum regum, et patrimonia Jesu Christi. Hæc et hujusmodi dicta sunt in audientia omnium, qui regi hinc inde lateris stipatores coequi-

tabant; et ait sociis suis quidam miles de Aquitania, qui episcopum ignorabat: Et quis iste qui sic loquitur? dictum est ei quod esset episcopus. Ille contra; Equidem feliciter actum est cum rege, quod sacerdos est ipse. Si miles esset; duo jugera terræ regi non relinqueret. Alius autem quidam intendens regi placere, amarius episcopum objurgavit. Quod rex audiens, et indigne ferens, conversus ad illum, maximo eum turpiloquio dehonestavit, inter cætera dicens, Putasne, pessime, si quæ volo dicam cognato et episcopo meo, liceat ideo tibi vel alii cuiquam eum verbis inhonorare, aut minis insectari? Equidem vix manus contineo ab oculis tuis; tibi et aliis contra episcopum nefas sit mutire. Ventum est ad hospitia. Post prandium rex et episcopus secreti et placide collocuti sunt, et de pace archiepiscopi. Aliqua vice factus fuerat tumultus magnus in Anglia a justitiariis regis imponentibus quasi crimen quibusdam abbatibus, et personis ecclesiasticis in Anglia, quod archiepiscopo exuli, regis ut dicebant inimico, pecuniam numeratam transmisissent. Et quidem episcopo Wintoniensi hoc non audebant objicere, qui frequenti visitatione et opportuna auri et argenti transmissione, pio compassionis affectu domini sui archiepiscopi, quem ordinaverat, propulsaverat inopiam. Eorum autem quibus hoc objectum fuerat, alii, qui tamen hoc fecerant, timore incumbente super eos se hoc fecisse negaverunt, ut pacem haberent, eam pecunia sua emerunt. Aliquis ausus est palam dicere; Et quid nos arguitis opus fecisse misericordiæ inopi et exuli, et patri nostro de pecunia nostra donasse? Non est religiosus nec satis Christianus qui calamitosum negligit, afflicto non compatitur, pauperis non miseretur. Dicitis eum regis esse inimicum; nos nescimus, nec credimus.

Et tamen si esset nobis inimicus, inimicum diligere jubemur propter Deum; esurientem cibare, et potare sitientem. Dictum fuit aliquem dixisse vel scripsisse regi Anglorum de archiepiscopo, Ut quid tenetur exclusus? melius tenebitur inclusus quam exclusus. Satisque dictum fuit intelligenti. Unde et rex ad colloquium de pace festinavit, et ibi omnia prius negata, quæ ab eo petebantur, concessit. Prius tamen filio suo ita subito coronato, propter aliquod consequens, quod potuit contingere; et si quid mali contigisset, non deberet propter eum puniri regnum, cujus ipse rex non esset. Istud fuit arcana non enarrabile fibra regis Anglorum, novit Deus, qui scrutatur renes et corda; non ego. Sed qui ante rem in re post rem operibus crediderunt, hoc de eo intellexerunt. Item de concordia et pace archiepiscopi rex Francorum et nuncii domini papæ regem Anglorum subito compellant, quoniam dominus papa tantos regis excessus, tantam archiepiscopi et suorum coexulum miseriam, necnon laborantis Anglicanæ ecclesiæ dolores ulterius dissimulare non valuit nec voluit.

Adquievit rex rogari in ipsa æstate. Igitur sexto anno exilii archiepiscopi Thomæ nondum completo, pridie beatæ Mariæ Magdalenæ congregantur apud Fonteveral archiepiscopi Rhemensis, Senonensis, Rothomagensis, Tyrensis, et dominus rex Francorum, et episcopus Nivernensis, et abbas de Grosso Monte, loco domini papæ, et episcopus Pictavensis, et fere omnes episcopi Normanniæ; comites et magnates fere omnes Galliæ ad pacem inter regem Angliæ et archiepiscopum Cantuariensem reformandam. Nullus episcoporum Angliæ ibi fuit præter Rogerum Wigorniensem. Ipsa die ad hospitium regis Francorum veniens rex Anglorum, cum secreto collocuti essent, post pauca jocando dixit rex Angliæ; Et crastina die

habebit pacem suam latro vester; et quidem bonam habebit. Rex Francorum, Quis inquam latro pro sanctis Franciæ? Rex Anglorum, Ille noster Cantuariensis archiepiscopus. Rex Francorum, Utinam esset ita noster quomodo vester est; honor vobis erit coram Deo et hominibus, si ei pacem bonam feceritis, et nos vobis gratiam habebimus. Hæc in audientia dicta sunt, secretius quæ voluere locuti sunt. In crastino exeunt omnes ad colloquium illud. Rex Francorum non ascendit: forte ita convenerat inter eos, prece regis Angliæ promittentis ei se omnia sine eo facturum, quæ postulaverat. Siquidem fatigaverat prius regem Anglorum pro archiepiscopo precibus multis. Et quoniam nunc ad colloquium hoc in terra regis Francorum rex Angliæ venerat, adquievit rex Francorum colloquio et concordiæ huic spiritu magis et auctoritate adesse, corporaliter abesse, et regi Angliæ propriæ libertatis et liberalitatis lora laxare; ut sui juris magis esse videretur; quum rex eum Franciæ neque prece neque præsentia oneraret, et conspectior in eo appareret misericordia, pace, et gratia sua archiepiscopo reddita, cum suæ ibi relictus esset voluntati, et nulli subjectus necessitati: sapienti siquidem dominorum preces præcepta sunt.

Quum plurimi plurima hinc inde dixissent pro bono pacis et gratiæ eorum resarciendæ, et rex adquievisset omnibus articulis pacis et libertatis ecclesiæ, et gratiæ, et restitutionis reddendæ Cantuariensi ecclesiæ, et personæ archiepiscopi, et restitutionis terrarum et ecclesiarum faciendæ clericis seu omnibus pro archiepiscopo spoliatis, et donationis ecclesiarum archiepiscopatus, quæ interim vacaverant, Archiepiscopo relinquendæ; siquidem rex clericis suis eas donaverat; nolens bonus archiepiscopus latere regem aliquid, quod postea posset inter eos offendiculi vel

scandali causam generare, sapientis siquidem est nec fallere nec falli velle, hujusmodi habuit orationem: Domine mi rex, omnia quæ mihi fecistis beneficia promotionis primæ et secundæ, et venerationis plurimæ, sæpe ad memoriam revocans, grata et accepta fero, et in omnibus agens gratias, tanquam regi et domino terreno debitor vobis sum et obnoxius, salvo Dei honore et sanctæ ecclesiæ; et nunc potissimum, quia me modo ad pacem et gratiam vestram revocatis et recipitis: verum inter omnes malorum articulos, quos in ira et indignatione vestra sustinui, proscriptionis, spoliationis et ejectionis mei et meorum, vel cujuscunque oppressionis ecclesiæ Cantuariensis; unum est quod me plus movet, et quod intactum incorrectumve omittere neque possum neque debeo; scilicet, quod filium vestrum per Eboracensem archiepiscopum in parochia Cantuariensi coronari fecistis, et hac dignitate regem sacrandi ecclesiam Cantuariensem spoliastis, quæ vos unctione misericordiæ Dei unxit in regem, et quæ inter omnes dignitates suas hanc sibi habuit peculiarem, propriam et specialem, a tempore longæ retro vetustatis, ex quo primum beatus Augustinus sedem metropolitanam Cantuariæ constituit. Ad hæc rex: Accepi quidem et didici, quod inter cæteras regales regni mei dignitates, hæc quidem una est, quod si rex Angliæ filium suum vivens in regem promovere voluerit, ubicunque et per cujuscunque civitatis archiepiscopum vel episcopum voluerit, licet ei hoc facere. Et atavus meus rex Willelmus, qui subegit Angliam, ab archiepiscopo Eboraci sacrationem suscepit et coronam Londoniæ. Et avus meus rex Henricus per manum episcopi Herefordiensis. Ad hæc archiepiscopus: Equidem verum est, quod reges illos illi coronaverunt; sed in illorum coronamentis Cantuariensis ecclesiæ dignitas

non est imminuta: nam cum regem unxit Willelmum Eboracensis ille, quasi vacabat sedes Cantuariæ. Stigandus enim, qui tunc Cantuariensi præesse videbatur ecclesiæ, archiepiscopus non fuit; pallium ab sancta Romana ecclesia nunquam susceperat: et vacante ecclesia Cantuariensi, in clero Angliæ major eminebat et propius impellebat archiepiscopus Eboracensis. Quum vero coronari deberet rex Henricus, sanctus Anselmus Cantuariæ archiepiscopus erat; sed longinquo aberat, exulans apud Cluniacum. Quoniam autem mora revocationis ejus maxime posset esse regni periculo, ne interea guerra oriretur super faciem terræ; subiit in locum et officium archiepiscopi absentis unus suffraganeorum ejus, ille Herefordiensis, patris salvans ei dignitatem. Rex ad hæc: Bene potest verum esse. Ego quod dixi, in causa contra Cantuariensem ecclesiam non dico; ipsa me sacravit, ipsius ubique volo salvam fore dignitatem. Si quid in eam commisi, pro me paratus sum corrigere domini papæ et ecclesiæ Romanæ arbitratu. Et vobis liceat ab archiepiscopo Eboracensi et episcopis Angliæ Cantuariensi ecclesiæ et vobis illatas expostulare injurias. Satisfactum est archiepiscopo, et pro hac responsione et concessione regi gratiam redditurus, equo descendit, ad pedes regis se inclinaturus. Quod rex intelligens, ocyus equo desiliit, et archiepiscopum amplexatus elevavit, eum recipiens vultu hilari, fronte læta, et pacem spondente et gratiam sibi referente. Ascensuro præbuit obsequium, orbem tenens, quo pes ejus dexter teneretur. Ab omnibus bonæ voluntatis hominibus, qui aderant, piæ erumpebant lacrymæ. Tunc rogatus est rex dare ei osculum pacis: nam diu prius, cum inter eos de concordia tractaretur, reversione et restitutione, et omnibus hujusmodi articulis a rege concessis, sed solo osculo negato, pax diu

hæserat; dicente rege, se aliquando jurasse in ira, quod eum nunquam oscularetur. Unde consultus dominus papa regem a tali, si fecerat, sacramento absolvit: et ei injunxit in animæ suæ salutem, quod eum in bona pace oscularetur. Rex ait; In terra mea centies ejus osculabor os, manus, et pedes; centies ejus audiam missam; sed modo differatur. Non loquor captiose. Honor mihi est, ut in aliquo mihi deferre videatur: et in terra mea osculum dare, de majore videbitur gratia et benignitate, quod hic fieri videretur de necessitate. Assensu omnium archiepiscopus adquievit. Lætati sunt universi, clerus, militia, populus, omnis ætas, omnis ordo, qui hæc viderunt et audierunt. Postea soli dominus rex et archiepiscopus, seorsum diu secreto usi sunt consilio. Solvitur conventus. Convenerat inter regem et archiepiscopum, quod in Galliam rediret archiepiscopus suis benefactoribus gratias referre, et domino papæ, nuntio et scripto suo: acceptaque licentia, et compositis ad repatriandum rebus, ut ad regem rediret, qui vel in propria, si fieri posset, præsentia eum in Angliam reduceret; vel cum eo archiepiscopum Rothomagensem mitteret, ut rediens postliminio, cum multa veneratione, susciperetur: et interea, rege præcipiente, ut possessiones ablatæ ei et singulis restituerentur destitutis. De pace archiepiscopi scripsit rex in hæc verba [. . . . .] Celebratur restitutio clericis archiepiscopi; non tamen satis plenaria: sed neque ipsi archiepiscopo. Rex, ut supra dictum est, donaverat in dissensione vacantes quasdam ecclesias archiepiscopi: et secundum formam pacis revocat donationes illas, et archiepiscopo relinquit. Intrant in possessiones earum officiales clericorum, quibus archiepiscopus illas donaverat. Sed non multo post per officiales regis hi expelluntur, et reintrant quibus eas

rex dederat. Præterea, reditus, et pensiones maneriorum archiepiscopatus, ad proximum terminum sancti Michaelis, non archiepiscopi sed regis officiales recipiunt. Sapientes plurimi hæc taciti considerabant, et aliquid notabant. At archiepiscopus statim miserat nuntium suum gratiam referens, de pace, domino papæ, et sanctæ Romanæ ecclesiæ, et scripserat ei formam pacis, et concessionem regis de ulciscenda coronationis injuria, et forte nuntium illum expectabat. Et interea conventibus religiosis et opitularibus amicis suis, semotim singulis per Galliam gratias referre, et ab eis licentiam accipere vacabat. Ipsi autem nobiles Galli eum et suos, equis, vestibus, et omnibus necessariis sufficientissime instruxerunt, ut quos foverant exules, cum honore remitterent repatriantes. Regi Francorum in accipiendo ab eo licentiam dulcissime, et affectuosissime, cum omni gratiarum actione, inter cætera dixit; Nos imus in Angliam ludere pro capitibus. Rex Francorum ait; Ita mihi videtur. Equidem, domine archiepiscope, non dato tibi osculo pacis, si mihi crederes, te regi tuo non crederes. Remane: rege Lodovico vivente, non tibi vina, cibi, Galliæve opulentia deerit. Ille; Fiat voluntas Dei. Cum lacrymis extremum vale sibi invicem dixerunt. Similiter et episcopo Parisiensi eum deosculanti inter cætera dixit; Vado in Angliam mori. In Anglia, cuidam religioso et honesto sacerdoti Richardo de Halliwella, quidam serviens de curia regis peccata confessus, inter cætera dixit; se manibus suis impressisse sigillo literas missas in Angliam, ut occideretur archiepiscopus; et Nigellum de Salcavilla eas scripsisse lacrymantem: addidit etiam, se hoc confessum fuisse alicui episcopo Angliæ, et ab eo satisfactionem sibi injungi postulasse. Episcopus ille illi; Et quid? Præceptum domini tui fecisti; et tan-

quam nihil mali commisisset, nihil ei injunxit. Una dierum Reginaldus de Warenna intravit capitulum canonicorum de Suthwercha, quibus ipse familiari dilectione, et fraternitatis eorum communicatione, et plurima devinctus erat beneficiorum collatione, et inter cætera cum loquerentur de hoc mundo immundo, de facinorosum malitia, de vitiis, quæ, a patrum nostrorum nobilitate degenerans, audet et apponit præsens corruptior ætas: ait eis; Obsecro orate Deum pro me instantius; necesse est; in proximo forte audietis in Anglia fieri, quæ a seculo non sunt facta vel audita; et quoad me, contra me et meam voluntatem; sed non sum mei juris. Abhorruerunt canonici, qui hæc audierunt, nescientes quid, vel de quo diceret; donec Reginaldo illo servato innocente a sanguine justi hujus, res tandem per alios facta est. Rex Anglorum interim archiepiscopo literas scripsit revocationis per Hugonem clericum, dicens, illam ejus moram in Gallia sibi esse suspectam; festinaret ergo in Angliam redire archiepiscopus; paratis omnibus, ad regem ex condicto revertitur. Primum venit ad eum apud Turonem, ibi nec rex, nec rogatus, osculum dedit; nec archiepiscopus rogavit, ne festinus nimium et præproperus videretur.

Iterum ad curiam venit apud Ambeise. Rex ipsa die adhuc missam erat auditurus. Nigellus de Salcavilla, regis clericus et sigillifer, et cui unam de bonis ecclesiis archiepiscopi rex donaverat, quam modo timebat amittere, regi nuntiat archiepiscopum esse in capella; et forte tam tempestive et ante missam venisse, ut ei ad missam osculum pacis ferat; sed, si dominus rex velit, fraudari posse archiepiscopum osculo. Rex; Quonam modo? Ille; Dicat sacerdos missam pro fidelibus defunctis. Rex adquievit, et

factum est ita. Post illam missam dictum est, ut assolet in veneratione dominæ nostræ perpetuæ virginis Mariæ, Salve sancta parens: quo dicto sacerdos textum evangelii osculatus est, et accedenti ad eum, et osculanti archiepiscopo tradidit regi deferendum: quo osculato, archiepiscopus regi ait; Domine modo in terram vestram ad vos veni, date et mihi pro tempore, et loco, et condicto, pacis osculum. Rex; Alia vice satis habebis; quam repulsam, et archiepiscopus, et omnes taciti notaverunt. Rex et archiepiscopus die illa diu soli locuti sunt. In ultimo autem concordiæ tenore pactus erat rex, Rothomagensem contra eum venire, et omnia ejus debita creditoribus solvere, et de cætera pecunia archiepiscopi percepta satisfacere, et ibi eum ad osculum recipere, et eum in Angliam comitari, vel Rothomagensem cum eo mittere ad filium suum regem, suppleturum, si quid deesset plenariæ redintegrationis archiepiscopi vel suorum. Ibi a rege Anglorum cum ultima vice, licentia petita, discessit. Rex ait ei; Vade in pace, sequar te, videbo te Rothomagi, vel in Anglia, quam citius potero. Archiepiscopus; Domine, dicit mihi animus, quod sic discedo a vobis, quasi quem amplius in hac vita non videbitis. Rex; Habes me proditorem? archiepiscopus: Absit a te, domine. Et inde discedens archiepiscopus ex voluntate regis venit Rothomagum. Ibi autem solummodo per nuntium regis, itineris sui ducem, decanum Saresberiensem accepit. Regis erat excusatio quo minus in Angliam veniret cum eo; quia rex Francorum homines ejus Arvernos pararet expugnare. Audito a decano Saresberiensi ad quid venisset, ait illi archiepiscopus; O quanta rerum mutatio! archiepiscopus Cantuariensis, ita secure deberet tibi ducatum præbere, et paulo securius, quam tu ei, in Angliam ituro. Archiepi-

scopo autem Rothomagensi, per quem supradicta inter eos convenerant, dixit; Ubi sunt hæc inter regem et me conventa? Quare in propria persona non adest rex? Quid est de nostræ pacis osculo? Quid de pecunia? Creditores meos adduxi. Rex non stat verbo suo. Interrogatus item a Cantuariensi Rothomagensis, si regis de comitando eum in Angliam accepisset mandatum; ait, Nequaquam; prosequeretur eum tamen ex dilectione, si vellet, sed non oportere. Omnia in tuto esse ait. Pax ejus et securitas, in tanta auctoritate, et tantorum præsentia formata et firmata erat. Ibi archiepiscopus Rothomagensis ei trecentas libras monetæ suæ dono dedit. Ad mare Flandriæ vadit archiepiscopus, solo ductatore comitatus decano Saresberiensi Johanne prædicto, conferens hæc omnia in corde suo, et maxime pactum sibi in concordia deesse sibi osculum pacis. Sed tamen in Spiritu Sancto securus cœptum iter agit, pro Deo et ecclesia non timidus mori. Jam autem acceperat nuntium, et literas exhortationis a domino papa, ut ad ecclesiam suam intrepidus redeat, et ministerium suum impleat; sed et literas severissimæ justitiæ de præsumpta novi regis Angliæ coronatione, suspensionis quidem archiepiscopi Eboracensis et omnium episcoporum, qui coronamento aderant; præter quam solius Bartholomæi Exoniensis; sed et literas in excommunicationem revocationis episcoporum Londinensis et Saresberiensis, quippe alia prius vice fuerant excommunicati. Cum his de justitia literis nuntius præmittitur, qui Eboracensem et Londoniensem transfretare parantes tempestive apud Cantuariam invenit. Lectis de sententia fulminante domini papæ literis, in quibus et hoc unum verborum erat: Implemus facies vestras ignominia, concidit in terram vultus eorum.

Ad portum Wytsand jam erat archiepiscopus, serena erat cœli facies et maris, navis archiepiscopi parata, aliæ aliquæ naves transfretabant. Archiepiscopus expectabat. Dicunt ei aliqui de clericis suis coexulibus, quibus natale solum desiderio erat; Domine, ecce jam Angliam videmus: plurimorum transfretantium vela tument. Quare non ascenditis navem? Nunquid nos eximus sicut Moyses, qui terram promissionis vidit quidem, sed non intravit? Ille, inter cætera; Ut quid festinatis? non effluent quadraginta dies ab ingressu vestro in terram, malletis esse ubicunque terrarum, quam in Anglia. Jam paratum erat, et forte aliquem ab Anglia nuntium acceperat, quod si apud Doveram intraret appulsus, obvios eum accipientes grassatores inveniret, qui subito peragerent rem; et quod ad mare accessissent Eboracensis et Londinensis ad confirmandum magis tam scelerati ausus opifices, ut de illorum in vicino positorum præsentia et securitate audentiores redderentur. Navim ingressus sacerdos Dei bonus Thomas, gubernatorem hortatur portum Sandwici petere, quoniam ille portus suus erat, et homines sui de ipsius lætarentur adventu. Igitur Kalendas Decembris feria tertia apud Sandwicum appulsus est; quod audientes statim regis officiales, vicecomes Cantiæ Gervasius de Cornhelle, et Reginaldus de Warenna et milites eorum plurimi sub capis et tunicis loricati, advolant in egressum ejus a navi, sed viso et audito Johanne loco regis ejus ductatore, discedunt, qui armati audiebantur; sed ne nihil ageretur, vicecomes, et Reginaldus inter cætera verba, quærunt, si alienigena aliquis cum eo veniret, ut secundum legem a rege promulgatam exigant ab eo literas regis de ingressu suo in Angliam, vel saltem sacramentum de fidelitate regis, forte et ut cum provocarent, vel sedi-

tionem suscitarent, talia loquebantur; sed frustra. Ibi archiepiscopus pacificum esse ingressum suum, pacifice respondit, et non cum eo venisse nisi homines pacis, [clericos suos] et domesticam familiam suam. Sane venerat cum eo quidam archidiaconus Senonensis, qui ei exulanti et suis multa contulerat beneficia: hunc clericum sibi adhæsisse dicebat. Exactiones hujusmodi, vel literarum, vel sacramenti, ab eis debere et solere exigi, de quibus verisimile esset, quod infirma regni explorare venissent. Inauditum esse quod a Cantuariensis archiepiscopi clericis talia exigerentur, nec ab eo inciperent. Res hoc modo quievit; nisi quod postea dixit ei vicecomes, quod in igne, et gladio terram intraverat; regem volebat decoronare; archiepiscopum Eboracensem et omnes episcopos excommunicaverat, pro servitio regis: et nisi in brevi maturum super hoc captaret consilium, futurum aliquid, quod melius posset remanere. Ad talia archiepiscopus respondit; se non pro rege coronamentum retractare; quippe qui ei quatuor talia regna, si posset secundum Deum, libenter perquirere vellet; sed pro illis, qui contra Deum, et Cantuariensis ecclesiæ dignitatem, hanc sacrationem injuste usurpaverant: nec hoc erat in terram ignem et gladium mittere, debitam peccatis episcoporum justitiam exercere. Mortem ei non minaretur quis, paratus enim venerat collum extendere pro justitia et veritate. Scripsit statim de ingressu suo in Angliam domino papæ. Nunciatur ecclesiæ Cantuariæ, et urbi, appulsum esse dominum archiepiscopum. Hilarati sunt oppido omnes a maximo usque ad minimum. Ornatur facies templi. Induuntur sericis, et vestibus pretiosis. Parant epulum multiplex, lectisternia capacissima. Recipitur cum processione celebri archiepiscopus. Resonat

ecclesia canticis, et organis; atria classicis; urbs undique lætitia uberiore.

Sermonem in capitulo dixit luculentissimum incipiens ab hoc versu; Non habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus. Duo archidiaconi, scil. Galfridus Ridel Cantuariensis, et Ricardus Pictavensis, familiares regis, et de consilio ejus; sed quos archiepiscopus promoverat ad locum, in quo eminebant; qui etiam homines ipsius erant; jam in Cantiam venerant, ad regem illac transfretaturi. Audito autem quod archiepiscopus appulsus Cantuariæ esset, lora statim diverterunt, ad occidentalis maris portus tendentes. Quod iter malum signum fuisse visum est pluribus. Archiepiscopus Eboraci, et episcopus Londini, et Saresburiæ per clericos suos nuncios archiepiscopum alloquuntur, quod in pace non venisset, sed in igne, et flamma, coepiscopos suos omnes conculcans, et ponens scabellum pedum suorum; non citatos, non auditos, non judicatos; sed suffraganeos ejus dicebant occurrisse ei ad mare, ut in processione cum ecclesia Cantuariæ eum reciperent; sed induti erant præter spem, et meritum quasdam tunicas nigras, et dissidentes, quibus exui, antequam ad eum venirent, necesse habebant, si ei placeret. Ille inter cætera, dicebat Pacem peccatorum video non esse pacem, et huc usque in his absentiæ meæ diebus episcoporum nostrorum [aliqui] ferant quæ ad pacem eis videbantur, sed a domino papa bellum missum est bonum, ut rumpatur pax mala. Assit regula peccatis, quæ pœnas irroget æquas. Item non est pax vera nisi hominibus bonæ voluntatis. Putabat Jerusalem, deliciis affluens, et nimis sibi indulgens, sibi esse pacem; sed flevit eam Dominus misertus, quia divinæ ultionis imminebat ei severitas, abscondita ab oculis ejus. Item episcopi

dicunt, quod non vocati fuerunt, non auditi in jure; sane, non omnia causæ cognitionem desiderant. Ubi manifesta sunt crimina, non indigent disquisitione, sed potius debita correctione. Ad hæc respondit; sententia hæc suspensionis, seu excommunicationis, non est mea sed domini papæ: neque nostrum est de ejus sententia disputare. Probe intelligo temptativa esse et captiosa, quæ per vos nuncios proponunt episcopi; ut si confitear me non venisse cum potestate eos solvendi, me legatum infirmum in hac parte parvi pendant; si cum hac potestate, absolutionem suam per laicam potestatem a me extorqueant. Eis non insidior. Illi meum sanguinem sitiunt. Utinam bibant; et bibent. Et cum tandem sanum dedisset resipiscendi et satisfaciendi consilium, non adquieverunt, sed appellaverunt. Voluit Londinensis, postea sicut dicebatur, optimam partem eligere sibi, ut a legato et archiepiscopo suo pœnitens humiliatus et juri stare juratus absolveretur; sed forte, ne solus relinqueretur in certamine, non sustinuit Eboracensis, qui confisus in thesauris pecuniæ, dicebat aliquando, se habere papam et regem cum servitiis suis. Consilium dedit ut regem transmarinum simul adirent, significarent ei universa.

Bonus archiepiscopus Thomas post octo dierum moram in sede, præmittit nuntium domino regi juniori, significans quod eum tanquam regem et dominum suum veniat videre. Adduxerat quidem secum tres pretiosos equos dextrarios, miræ velocitatis, elegantis staturæ, formæ venustæ, ingredientes altius, crura mollia reponentes, micantes auribus, trementes membra, stare impatientes, amictos opertoriis, distinctis floribus, et coloribus, quos ei, novo domino, novum xenium donare destinaverat. Diligebat enim ipsum admodum, ut modo dominum suum regem,

quem puerum in domo, et curia sua ipse cancellarius patris sui regis prius nutrierat.

Episcopus, et ecclesia Roffensis eum, una die, procedentes obviam cum debita veneratione suscipiunt. Londoniæ tertiam habuit processionem, ad ecclesiam canonicorum regularium beatæ Mariæ in Suthwerca; exieratque ab urbe in occursum ejus ab exilio revertentis, infinita multitudo clericorum, virorum, ac mulierum, in lætitia magna, laudantium, et benedicentium Deum de ipsius desiderata repatriatione; per se congregati pauperes scholares, et clerici ecclesiarum Londinensium in occursum ejus, circiter ad tria millia egressi ab urbe: archiepiscopo viso et appropinquante ad eos cœperunt canere altissime et serenissime, Te Deum laudamus; ut et ipsi præ gaudio flentes, fere omnes auditores ad pietatis lacrymas provocarent; quorum ipse devotioni et exultationi in Domino congaudens, capite inclinato gratiam habuit, et injecta in loculum eleemosynarum suarum palma, eis monetam extractam plena compassione et manu fecit distribui. Ad canonicalem ecclesiam de Suthwerca, ubi in domibus episcopi Wintoniensis erat hospitio recipiendus, quum tandem venisset, et descendisset, canonici religiosi cum omni gaudio, et facta processione ad ostium ecclesiæ ei obviantes, ipsorum et multorum piis irrumpentibus lacrymis, canere cœperunt responsorium; Benedictus dominus Deus Israel; et infinita ibi multitudo, cleri, populi, omnis ætas, omnis ordo gaudio uberiore, et voce sonora, canticum gratiarum et lætitiæ communis prosecuta est. Ibi, et inter cæterum strepitum quædam fatua et inverecunda et dicax, quæ curiis et conventibus publicis se ingerit, Matildis clamabat, et repetebat aliquoties; Archiepiscope, cave a cultello! ut omnes mirarentur quidnam pro-

digiosum ipsa audisset, quod ad cautelam ei, sub tali verborum involucro, significabat. Ibi in hospitio episcopi Wintoniensis supranominati Henrici moram unius diei faciens, nuncium regis junioris accepit in crastino Jocelinum, fratrem reginæ, de Arundello, quod nolebat rex eum ad se venire, neque eum per urbes et castra regni ire, sed rediret potius Cantuariam, et in sede sua moraretur, inde ne exiret. Admiratus est archiepiscopus, intellexitque de spiritu regis illius junioris talia non procedere; et quæsivit a Jocelino, si a pacis suæ communione et fiducia eum summotum esse rex ei denuntiaret. Ille, Quod ego dixi mandavit tibi; et exiens vultuosus vidit quendam civem Londinensem, notum suum, obvium sibi, hominem divitem, cui et dixit; Nunquid et tu venisti ad inimicum regis? redi ocyus, consulo tibi. Ille; si inimicum regis eum habetis nos nescimus; audivimus et vidimus regis transmarini literas de pace et restitutione istius; si aliud quid latet, clam nobis est. Et ista fuerant, ante rem, prænuntia signa malorum.

In crastino venit, qui diceret ei Cantuariam redituro, quod Randulphus de Broc onerariam navem ejus, cum vino suo appulsam, ei abstulerat, rudentes succiderat, ancoras tulerat, nautas, alios ceciderat, alios incarceraverat apud castrum Peveneseye. Mittit illico ad regem juniorem abbatem sancti Albani, et priorem de Dovera, nuntians quænam circa eum agerentur, jubente rege restituta est navis. Archiepiscopum Thomam redeuntem Cantuariam, aliqui militum suorum comitati sunt, ne forte, tot concurrentibus, et crebrescentibus signis malis, aliqui garciones ab insidiis, secus stratam, in eum irruerent; quinque omnino militum scuta, dextrarii et lanceæ in ejus fuerunt comitatu. Statim nunciatum est

regi transmarino, quod in exercitu grandi, et armato loricis et galeis regnum perambularet, urbes expugnare, et filium ejus a regno expugnare. Primo sero reditus ejus Cantuariam versus, apud Wrotham, venit ad eum quidam sacerdos Willelmus nomine, pauper et habitu religiosus, qui tunc celebrarat apud Chidingston. Hic ad secretum soliloquium archiepiscopi, quod rogaverat admissus, ait ei; Domine, ecce affero vobis reliquias sancti Laurentii, et sancti Vincentii, et sanctæ Ceciliæ, ex præcepto sancti Laurentii, qui mihi in visione nocturna apparuit, et has, quas apud me habebam, horum sanctorum reliquias esse dixit. Archiepiscopus; Frater, et quomodo scis has horum sanctorum esse reliquias? Willelmus; Domine, ita et ego in visione mea quæsivi a beato Laurentio signum aliquod, dicens quod alias mihi non crederetis; et beatus Laurentius dixit mihi pro intersigno, quod nuper in sinum vestrum manum injecistis, et cilicium quo proximo carni vestræ utimini discissum invenistis, et apud vos deliberans utrum illud refici faceretis, an aliud novum indueretis, post modicum injecta manu, illud integrum invenistis. Ad hæc, archiepiscopus, inter cætera; In virtute Spiritus Sancti, in vi obedientiæ tibi præcipio, ne cui dicas, me superstite. Sacerdos, Fiat; et subjunxit, Pauper sum, in aliena ministro ecclesia; cogitate de me. Archiepiscopus; Infra quatriduum natalis Domini veni ad me, et providebo tibi. Discessit ille.

Randulphus de Broc, et Gervasius de Cornhella, regis officiales, statim una dierum mala male dissimulantes, quasi ex ore regis præcipientes, fecerunt evocari, et citari priores ecclesiarum, et cives nominatiores urbis Londoniæ, et nomina quorumcunque exeuntium obviam archiepiscopo clanculo scribi fece-

rant, ut ad curiam regis venirent cavere datis vadibus judicio curiæ regis stare, quia in occursum archiepiscopi processerant, inimici regis, ut aiebant: priores tamen, et personæ ecclesiasticæ non venerunt. Cives plurimi, qui venerant, dicta die, responderunt se non videre literas regis, quæ ita eos citari vel cavere præciperent, sed neque justitiariorum. Erant regis cives, et fideles, non eis obnoxii; ad regis imperium facerent, quod deberent; res ita remansit. Nec enim in hoc peccaverant, sed potius præstiterant Deo obsequium justitiæ, cultum autem suo archiepiscopo legato, tam debitam quam devotam honorificentiam. Venit bonus Thomas Cantuariam, recedunt ad propria illi quinque milites; et ipse cum solis sacerdotibus et clericis et familia domestica ibi remanet. Familia illa infamis Randolphi de Broc, ei vicinantes apud castrum Saltwode, nocturnas illi ad exitus viarum undique circa Cantuariam tendebant insidias: et ut eum ad impatientiam provocarent, et homines ejus ad rixam, in ejus indagine sine licentia venabantur, et cervum capiebant: amplius; archiepiscopi proprios canes in sylvis ejus militantes capiebant et retinebant. Amplius: una dierum ante natalem Domini, quidam Robertus de Broc, qui quondam clericus fuerat, et postea monachus in vestibus albis, sed post apostata et ad seculum transfuga, summarium archiepiscopi ab una villarum ecclesiæ cum procuratione ipsius Cantuariam tendens in strata regia obviam habuit, et unum equum per manum Johannis de Broc nepotis sui fecit tota cauda curtari, in dedecus archiepiscopi. Sed Dei desiderator Thomas, currus et auriga ecclesiæ Anglorum, patiens tam in prosperis quam in adversis, præcipuæ virtutis domicilium, omnia hæc recolens præcurrentia martyrii sibi imminentis signa, animum

firmans ad exitum suum de Ægypto, de die in diem, se præparat, in eleemosynis profusior, in oratione devotior, in omni cura animæ suæ sollicitior. Aliquotiens etiam inter loquendum cum clericis suis, dicebat; causam hanc sine sanguinis effusione non posse terminari, et se in causa ecclesiæ usque ad mortem staturum. Quod sui non intelligebant, verba putantes; sed postea hujusmodi recoluerunt verba, qui viderunt opera. Et domino papæ scripsit archiepiscopus, non imminere sibi nisi mortem et gladium, supplicans ut pro eo Dominum Deum attentius deprecetur.

Venientes versus curiam transmarini regis hinc Eboracensis et Londinensis et Saresberiensis, inde archidiaconus Pictavensis, siquidem archidiaconus Cantuariæ in mari laboraverat et nondum venerat, eunti forte videre archiepiscopum Tyri regi obviavit, et quæ jam rex audierat de excommunicatione seu suspensione episcoporum, sicut dicebatur, acta narrant, Cantuariensi archiepiscopo totum imputant, reum deferunt læsæ majestatis; accusant absentem, indefensum; id tamen verentes, ne quandoque vocaretur, et audiretur, in hoc crudeliores summis sacerdotibus Judæorum, Jesu Christi mortem machinantibus, eo quod illi licuit pro se respondere in publico, huic ejus discipulo Thomæ nequaquam. Causam inquam eorum, quæ erat ecclesiastica, ante oculos principis secularis offerunt, querimoniis suis, regem nimis credulum illis incitant, in hominem recentis pacis suæ, in archiepiscopum sanctum Dei. Geminantur mala cum falso. Nuntiatum est regi, quod archiepiscopus in militum armatorum manu forti regnum perambulat. Quæsivit rex ab Eboracensi, Londoniensi et Saresberiensi consilium. Eboracensis: Quære consilium a baronibus et a militibus

tuis: nostrum non est, dicere, quid facto opus est. Tandem ait unus, Equidem, domine, Thoma superstite non habebis dies bonos, nec regnum pacatum, nec tempora quieta. Rex itaque tantam ex hoc adversus eundem archiepiscopum indignationem, amaritudinem, et turbationem concepit, et ita cum vultu et gestu ostendit, quod ejus commotionem intelligentes et ei placere quærentes quatuor domestici sui barones Reginaldus Ursonis filius, Willelmus de Traci, Hugo de Morevilla, Ricardus Brito, ut dicebatur, jurati in mortem archiepiscopi, a curia recedunt, diversos maris portus petunt. Mira res! duce Diabolo, bonorum omnium antiquo hoste, circa eandem horam diei unius ad familiam illam de Broc apud castrum Saltwode congregantur, in crastino postquam a curia regis archiepiscopum interfecturi discesserant. Rex in camera sua suos allocutus est barones, questus eis de archiepiscopo, quod quasi tyrannus terram suam esset ingressus, quodque pro servitio suo omnes episcopos et archiepiscopum Eboracensem suspendisset, et quosdam excommunicasset, quod totum regnum turbasset, quod filium suum, et eum corona, et diademate regni intenderet privare, quod supra eum perquisisset legationem, quod privilegium quoddam a summo pontifice obtinuisset sibi et episcopis de donationibus ecclesiarum, sublata et comitum et baronum et ipsius etiam regis advocatione. Primus respondit comes Legecestriæ; Equidem, domine, amicissimi sibi fuerunt ipse archiepiscopus, et dominus pater meus comes, sed pro vero habeatis, quod postquam a terra, et dilectione vestra discessit archiepiscopus, neque meum vidit nuntium, nec ego suum. Engelgerus de Bohun, quidam inveteratus dierum malorum, et patruus Sarisberiensis episcopi, qui excommunicatus characterem bestiæ

habebat in fronte, ait; De tali homine, nescio quomodo vindicare possitis, nisi si patibulo appendatur, virgis rigentibus in funem intortis, actus in crucem. Willelmus cognomento Malus Vicinus, nepos Eudonis comitis Britanniæ, tertius fuit, qui loqueretur. Olim, inquit, Ierosolymis redii, Romam transii, de pontificibus Romanis ibi hospitem meum, inter cæterum sermonem, interrogans, audivi quod aliquis papa ibi interfectus fuit propter insolentiam et protervìam intolerabilem. Finitis his statim misit rex Willelmum comitem de Magna Villa, Seierum de Quinci, Ricardum de Humet, post illos quatuor in Angliam. Fama fuit ut archiepiscopum caperent. Comes Willelmus et Seierus usque ad portum maris venerunt, sed non transfretaverunt. Ricardus ad alium portum tendens transfretavit. Rex filius erat Wintoniæ; misit Ricardus ad magistros ejus Hugonem de Gundevilla et Willelmum filium Johannis, ut clam rege cum militibus domus regiæ Cantuariam irent. Ipse circa maritimam insidiabatur, ut si forte archiepiscopus fugæ præsidium attentaret ad aliquem portum maris, caperetur; quod et faciebant in transmarinis comes Willelmus et Seierus, ut si forte transfretasset, ibi caperetur.

Mira res et stupenda accidit. Nam illi quatuor barones superius nominati, Reginaldus Ursonis filius et ejus socii, qui diversos maris portus petiverant, duce diabolo, bonorum omnium hoste antiquo, circa eandem horam diei unius in Angliam apud castrum de Saltwode, ad familiam de Broch congregantur: tamen ante adventum eorum beatus archiepiscopus, de imminente occisorum ejus ingressu certissime fuit edoctus, et magis confortabatur in Domino, viriliter agens et induens se armaturam Dei, ut fortiter stare posset in die Domini: sed secretum

habuit ne in tanto festo tumultus fieret; quantum in eo erat.

Nocte dominicæ nativitatis legit evangelicam lectionem; librum generationis; et missam noctis celebravit. Ante magnam missam in die, quam et ipse celebravit, sermonem luculentum fecit in pulpito ad populum, sumpta inde materia, circa quam plurimum versatus est, quod in terra est pax hominibus bonæ voluntatis. Et quum de sanctis patribus Cantuariensis ecclesiæ, qui ibi sunt confessores, loquerentur, ait, unum eos habere martyrem archiepiscopum sanctum Elphegum; possibile esse, ut et alterum in brevi ibi haberent. Sed et post tam probrosam injuriam de equo pauperis coloni sui curtato in obsequio Cantuariensis ecclesiæ, sententia excommunicationis innodavit Robertum de Broch, sicut ei prius denunciaverat per nuncios, invitans eum ad satisfactionem: ipseque contumax ei renunciarat per militem quendam, David de Ruminel, quod si eum excommunicaverit, faceret sicut excommunicatus. Alios quoque duos ecclesiarum de Herges et Thierlewda violentos incubatores, qui officiales ejus venientes non admiserant, eadem involvit sententia. Die quoque sancti Stephani magnam missam celebravit: sed et die beati Johannis apostoli et evangelistæ. Ipso die emisit secreto in Galliam duos clericos suos magistrum Herbertum et Alexandrum Gualensem crucis suæ bajulum, tertium Gillebertum de Glanvilla ad dominum papam iturum. Misit duos alios Ricardum capellanum et Johannem Planetam ad episcopum Norwici absolvere ad tempus excommunicatos sacerdotes de terra comitis Hugonis, qui excommunicatis scienter divina celebraverant, accipienda prius a sacerdotibus illis securitate, quod infra annum ad dominum papam irent, vel pro omnibus

communiter duos ex se mitterent, pœnitentiæ satisfactionem ab ipso papa accepturi.

Jam memor archiepiscopus sacerdotis sui Willelmi, qui ad eum venerat apud Wroteham; eum per Willelmum Beivin notum ejus quæri fecerat, si forte in curia vel in urbe inveniretur. Et non invento eo, chartam fecit scribi, in qua donavit et confirmavit illi capellam de Penesherst, subscripta excommunicatione, si quis illam ei auferre præsumeret. Et chartam illam tradidit Willelmo Beivin, tradendam sacerdoti, quando eum videret. Quis hunc non fuisse martyrii sui præscium dicet? Per chartam illam postea sacerdos ecclesiam suam in pace habuit a rege juniore; qui dixit, audita charta et miraculo, se nolle in sancti archipræsulis incidere excommunicationem.

[Jam vero evocati aderant ad castra circa Cantuariam, Dovre, Rophe, Saltwode, Blechingelee, milites deputati custodiis castrorum illorum: forte ut se includendo infra ecclesiam Cantuariensem archiepiscopus et sui se vellent retinere. Illorum militum in vicinio positorum adveniens quicunque multitudo obsidione eos expugnarent forte si fugere vellet bonus archiepiscopus, quacunque veniret, in hostes incideret. Forte si ad ultionem detruncationis ejus zelo Dei cives Cantuarienses vel vicini populi in grassatores illos vellent insurgere iniqui illi vel ad aliquod castrorum illorum haberent refugium. Vel se defensuri a castris illis illico sibi mitti peterent militare præsidium.]

Quinto igitur natalis die, prædicti quatuor barones regis cum suis omnibus et cum illa familia de Broch a castro Saltwode Cantuariam veniunt. Additi sunt ad eos milites plurimi, quos de castellis et vicinia Cantuariæ, quasi ad servitium regis, edicto evocave-

rant: quorum quasi duodecim, cum illis quatuor ad curiam archiepiscopi, suaviter directo tendunt: aliis interea indicentibus per urbem præfectis et majoribus civitatis, et ex parte regis præcipientibus, ut omnes cives armati cum eis veniant ad domum archiepiscopi ad servitium regis. Cumque civitas eorum furorem admirata contradiceret, statim præcipiunt, ut in pace se habeant, non se moveant, quicquid audiant vel videant. Hæc erat istorum opera, ut vel civitatis habitatores eis ad facinus suum adderentur, vel si minus, non eos impedirent, neque pro archiepiscopo suo decertarent.

Præambuli illi prædicti barones et milites in thalamum interiorem ad archiepiscopum introducuntur. Hora diei erat quasi decima. Comederat archiepiscopus: sed adhuc comedebat servitorum familia. Introeuntes eos ipse salutatione prævenit: responsio eorum aut nulla fuit aut obscura. Inter clericos et monachos, ante eum consederunt. Reginaldus Ursonis filius sic orsus est: Mittit nos ad te dominus rex transmarinus, ut excommunicatos in ingressu tuo in Angliam episcopos absolvas, suspensos, officio suo restituas, et postea ad filium suum regem, quem decoronare intendis, eas Wintoniam, de tanto excessu satisfacturus, et judicio curiæ ipsius pariturus. Archiepiscopus; Ego quidem excommunicatos hos non excommunicavi, suspensos non suspendi: sed dominus papa literis suis, hoc modo filios suos corripiens, et male meritos puniens: archiepiscopum Eboracensem, quia me absente et non vocato nec sciente nec consentiente, in præjudicium ecclesiæ meæ, debitam ecclesiæ Cantuariæ et mihi, novi regis coronationem in parochia mea, etiam ipsius domini papæ literis prohibitus usurpavit: episcopos, quia cum sint Cantuariensis ecclesiæ suffraganci et pro-

fessi, hoc sustinuerunt, pro jure suæ matris ecclesiæ non reclamantes. De sententia autem domini papæ non est meum retractare; ligatos ejus non potest minor potestas solvere. Veruntamen quum in archiepiscopo nulla sit mihi solvendi, sicut nec ligandi potestas, suffraganeis meis Londoniensi et Saresberiensi concessi requisitus, quod eos anathemate absolverem, et alios omnes suspensos restituerem, si modo vellent vel cum humilitate invocare misericordiam, vel cum data securitate ecclesiastico stare judicio: sed renuerunt qui me convenerunt. Adhuc ad id paratus sum. Domini regis novi coronatio firma, stabilis et inconvulsa permaneat; et salva coronati dignitate, dominus papa punit coronatoris injuriam; quod is qui non debuit et ubi non debuit nostri præoccupavit officii dignitatem: et pro silentio et sufferentia sua, nostri plectuntur episcopi. Et totum istud de permissione domini regis est, et de ejus licentia concessa mihi in die pacis nostræ. Neque regem novum ideo quæro exhæredare, quin potius ei multa regna mundi, salvo si fieri posset possidentium jure, optarem. Ad ipsum nuper iter arripueram, non ei satisfacturus, qui in nullo eum offendi, sed promotioni ipsius domini mei debita veneratione congratulaturus. Sed apud Londoniam ejus nuncium et præceptum suscepi reversionis, quod doleo. Tunc illi in minas statim laxis habenis proruperunt. Ille ait, Miror equidem quod sic obstrepitis, quod minas et mala intentatis. Scitis quod recepit me dominus rex, in die Magdalenæ, ad pacem et gratiam suam; et aliquot vestrum ibi præsentes vidi; et quantum intellexi, placuit vobis, et cum literis et conductu regis, terram ingressus sum. Tunc ait ei magister Johannes Saresberiensis; Domine, loquimini secretius super verbo isto. Non expedit,

ait archiepiscopus. Talia proponunt et postulant, quæ omnino facere non possum nec debeo. Reginaldus Ursonis; A quo ergo habes archiepiscopatum? Ille; Spiritualia a Deo et domino papa, temporalia et possessiones a domino rege. Reginaldus; Nonne totum te a rege habere recognoscis? Ille; Nequaquam: sed habemus reddere, quæ sunt regis, regi, et quæ sunt Dei Deo. Reginaldus et alii, quasi aliquid mirum dixisset, amplius fremebant et accendebantur, et stridebant dentibus in eum.

Sed Thomas justus, quasi leo confidens absque terrore erat, paratus pro justitia et libertate ecclesiæ suæ usque ad mortem agonizari, pro anima sua; et ait, Frustra mihi minanimi: si omnes gladii Angliæ capiti meo immineant, ab observatione justitiæ Dei et obedientia domini papæ, terrores vestri me dimovere non poterunt. Pede ad pedem me reperietis in Domini prœlio. Semel recessi timidus sacerdos: redii in consilio et obedientia domini papæ: amplius in sempiternum non eam deseram. Si licet mihi in pace fungi sacerdotio meo, bonum est mihi: si minus, fiat de me voluntas Dei. Præter hæc, nostis quid inter me et vos sit: unde et magis miror, quod audetis archiepiscopo in domo sua minari. Hoc autem dicebat, commemorans, quod Reginaldus ille et Willelmus de Traci et Hugo de Morvilla, ejus dum adhuc cancellarius erat, propria deditione homines facti sunt, salva fide regis, quisque trium ipsius jus imperiumque susceperat, genibus minor. Illi, unde mansuescere deberent, jam furentes, et præ ira se non ferentes, aiunt, Nihil quidem inter nos est contra regem. Ait Reginaldus, Bene audemus archiepiscopo minari, et plus facere; recedamus. Stabat autem ibi magna pars familiæ archiepiscopi, cum clericis et multis et militibus aliquot, qui affluxerant; audito

quod altius loquerentur. Quos intuens Reginaldus, ait; Dicimus vobis ex parte regis, cujus homines et fideles estis, ut ab homine isto recedatis. Forte sicut socii eorum in urbe de civibus, ita et hi introrsum de familia metuebant, ne pro domino suo decertarent, ne contra eos insurgerent. Quumque omnes immoti starent, contrarium statim dat Reginaldus ille præceptum; Præcipimus vobis, ut hominem istum custodiatis, ne recedat. Archiepiscopus; Facilis sum custodiri: non recedam. Illi grassatores inter cæteros intuentur militem quendam dapiferum archiepiscopi, Willelmum filium Nigelli, qui a camera sua quadam de quodam ratiocinio accurrerat. Hunc apprehensum abducunt, dicentes; Venies nobiscum. Miles ille archiepiscopo; Domine, vides quid de me faciunt? Archiepiscopus; Video. Hæc quidem vis eorum est et potestas tenebrarum. Et exsurgens archiepiscopus, eos nondum thalamo egressos sequebatur passibus paucis, ut militem suum sibi dimittant, rogans satis modeste. Illi obstinati recedunt, et obvium sibi quendam alium militem archiepiscopi, Radulphum Morin, similiter capiunt secum educentes, et per medium aulæ et atrii ad sequelam suam procedentes, terribilibus oculis et minis omnia penetrant, et clamant; Arma, arma, viri. [Interea in quadam magna domo cujusdam Gilberti, quæ erat e regione januæ archiepiscopi, omnis manus hostilis congregabatur. Qui tandem, accepta significatione, erumpentes uno impetu, intraverunt januam archiepiscopalem eis apertam, et statim acclusam, et vociferantes terribiliter clamabant: Regales milites! Regales! Regales!] Quidam enim socii eorum, præmissis notioribus suaviter, ne ad strepitum janua clauderetur, infra archiepiscopi januam erant: janitorem archiepiscopi amoverant, suum admoverant, ne quis de urbe ad archi-

episcopi auxilium ingrederetur; ne quis de rebus archiepiscopi aliquid exportaturus egrederetur. Ante januam clausam, postico tantum aperto, erant infra atrium aulæ, in equis Willelmus filius Nigelli, ad prandium homo et miles archiepiscopi, modo contra eum, huic addictus est officio, et Simon de Crioil, quidam miles abbatis sancti Augustini vicinus. Reginaldus in ipso proaulo seorsum se armat, et scutellarium archiepiscopi Robertum Tibiam compulit sibi auxilium præstare et obsequium. Reginaldus ille cuidam fabro lignario gradus quosdam ibi reparanti securim abstulit.

Nos interim domino archiepiscopo in eodem thalamo commorati, recordabamur conferentes eorum dicta et minas, cum archiepiscopi responsis; sentiebamus diversi diversa: alii, non esse timendum; ebrii venerant: impransi talia non dicerent. Nativitas Domini est: pax regis nobis pacta est. Alii aiunt, timendum esse ne minas opere compleant. Multa prævisa erant signa crudelitatis. Interea audimus a parte ecclesiæ clamorem lacrymabilem utriusque sexus et omnis fere ætatis hominum, compatientium nobis tanquam ovibus occisis, qui in urbe eos armatos, et ad archiepiscopum, edicto dato, properantes viderant. Audimus hinc nostros homines per gradus cursim in ecclesiam per medium aulæ descendere, fugientes a facie armatorum aperta eis janua atrium introeuntium. [Osbertus et Algar et quidam alii servientes archiepiscopo, viso quod irruerent armati, ostium aulæ clauserunt, et repagula aulæ firmaverunt. Quod videns Robertus de Broch cœpit securi diruere parietem quendam: et illac ingressus per interiora domus, aulæ ostium illis parricidis aperuit: et illos, qui ostium aulæ obfirmaverant, gravissime cecidit et vulneravit.] Audimus etiam

nos clerici introrsus cum archiepiscopo ictus illos Roberti de Broch parietem diruentis. Quid nisi timor et tremor venerunt super nos monachos, clericos et socios archiepiscopi? Ecce completum est, quod superius sanctus Dei dixerat; In brevi mallent esse ubique terrarum, quam in Anglia. Sed bonus ille Thomas contemptor mortis erat: quippe quæ est sanctis viris portus, et ad æternitatem ingressus, et æternum nihil mali sentienti receptaculum. Insuper et securum se sanctus homo gerebat, quasi gaudens, se nactum honestam causam moriendi pro justitia et libertate et causa ecclesiæ suæ; et quasi cupiens dissolvi et esse cum Christo. Tanta ei erat libertatis ecclesiasticæ caritas, ut eam non occasu suo, sed resurrectione et salute ipsius metiretur. Tunc monachi, qui plurimi aderant, dicunt ei; Domine, intrate in ecclesiam. Ille; Absit: ne timeatis: plerique monachi plus justo timidi sunt et pusillanimes. Illi non adquiescunt. Alii eum injectis manibus erigunt, et vim ei faciunt. Alii persuadent eundum esse, quia monachi vesperas dicerent, et ille horam nonam et vesperas esset auditurus. Jubet ergo crucem Domini proferri. Quidam clericus ejus, Henricus Autissiodorensis eam bajulat. In claustrum monachorum cum venissemus, voluerunt monachi ostium post eum occludere. Ille ægre ferens sustinuit, et lento passu postremus vadit, omnes agens ante se, quasi oves pastor bonus: equidem timor, quem caritas Dei foras miserat, ejus nec in gestu nec in incessu poterat notari: tam procul aberat ab omni ejus continentia exteriori, quam a mentis arce interiori. Semel quidem super dexteram oculos retorsit; forte, si videret illos regales vestigio ejus imminentes; forte, ne aliquis relictus pessulum ostii obderet.

Intratum est in ecclesiam ipsam: [Monachi eccle-

siæ pro tali et tanto tumultu, tam pavidi quam attoniti, relictis et non percantatis vesperis, Domino archiepiscopo in ecclesiam intrante, a choro exeunt ei obviam: gaudentes et Deo gratiam habentes quod eum vivum cernunt et recipiunt, quem jam detruncatum audierant. Et quum alii præ gaudio vel timore flerent, alii hoc, alii illud suaderent, ut Petrus Domino dicens: Propitius esto tibi, ille pro ecclesiæ Dei libertate et causa non timidus mori, jussit eos abire et a se recedere: utique ne impedirent passionem ejus, quam futuram prædixerat et imminere videbat.] Iturus ad aram superius, ubi missas familiares et horas solebat audire, jam quatuor gradus ascenderat, quum ecce ad ostium claustri, qui venerat primus, adest Reginaldus Ursonis loricatus, ense evaginato, et vociferans; Nunc huc ad me, homines regis. Nec multo post adduntur ei tres prædicti socii ejus, similiter loricis contecti corpora et capita, præterquam oculos solos, et ensibus nudatis. Plurimi etiam alii sine loricis, armati, de sequela et sociis suis; et aliqui de urbe Cantuariæ, quos coactos secum illi venire compulerant. Die illo et quatriduo post ad vicina castra Dovræ, Hastingæ et cæterorum, ut prædictum est, erant milites habentes custodias.

Ad portus transmarinos regis erant domestici; comes Willelmus ad Witsant, Saierus de Quinci alibi, forte si mare attentasset archiepiscopus, appulsus hic vel ibi caperetur. Visis illis, inquam, armatis, voluerunt monachi ostium ecclesiæ obfirmare: sed bonus homo fiduciam habens in Domino, et non expavescens repentino terrore irruentes potentias impiorum, e gradibus descendit regressus, prohibens ne ostium ecclesiæ clauderetur, et dicens; [Absit ut de ecclesia Dei castellum faciamus] permittite intrare omnes ecclesiam Dei intrare volentes: fiat voluntas

Dei. Archiepiscopo a gradibus descendente versus ostium, ne clauderetur, tunc Johannes Saresberiensis et alii ejus clerici omnes, præter Robertum canonicum et Willelmum filium Stephani et Edwardum Grim, qui novus ad eum venerat, præsidia captantes, et se in tuto collocare curantes, relicto ipso, petiverunt alii altaria, alii latibula.

Et quidem si vellet archiepiscopus declinare, et se fugæ præsidio liberare, optime uti posset, non quæsita, sed oblata occasione temporis et loci. Vespera erat. Nox longissima instabat. Crypta erat prope, in qua multa et pleraque tenebrosa diverticula. Item erat ibi aliud ostium prope, quo per cochleam ascenderet ad cameras et testudines ecclesiæ superioris: forte non inveniretur, vel interim aliquid fieret. Sed nihil horum voluit. Non declinavit; non percussoribus supplicavit: non murmur edidit; non querimoniam in tota sua agonia fecit: sed extremam horam, quæ imminebat, pro Christo et causa ecclesiæ patienter expectans, fortitudine et constantia mentis, corporis et sermonis, qualem de aliquo martyrum majorem nunquam audivimus, usus est, donec totum consummaretur. Ecce jam illi spiculatores furia invecti, præter spem apertum cernentes cursim ostium intrant ecclesiæ. "Quo, quo scelesti ruitis?

Quis furor, O miseri! quæ tanta licentia ferri!"

Unus illorum monachis dixit, qui cum eo astabant; Ne vos moveatis. Et quidem quasi confusi et attoniti, a reverentia vultus ejus illi grassatores primo retulerunt pedem, viso archiepiscopo. Postea clamavit aliquis, Ubi est ille proditor? Archiepiscopus suam in patientia animam possidens, ad verbum illud non respondit. Aliquis alius; Ubi est archiepiscopus? Ille; Ecce ego, non proditor, sed presbyter Dei: et miror, quod in tali habitu ecclesiam Dei ingressi

estis. Quid placet vobis? Unus grassator; Ut moriaris: impossibile est, ut vivas ulterius. At ille; Et ego in nomine Domini mortem suscipio, et animam meam et ecclesiæ causam Deo et beatæ Mariæ et sanctis hujus ecclesiæ patronis commendo. Absit, ut propter gladios vestros fugiam: sed, auctoritate Dei interdico, ne quempiam meorum tangatis. Aliquis eorum bisacutam et gladium simul habuit, ut in securi et bisacuta, si eis obfirmaretur, ostium dejicerent ecclesiæ: sed retento gladio, bisacutam, quæ adhuc ibi est, deposuit.

Quidam eum cum plano ense cædebat inter scapulas, dicens; Fuge; mortuus es. Ille immotus perstitit, et cervicem præbens, se Domino commendabat; et sanctos archiepiscopos martyres in ore habebat, beatum Dionysium et sanctum Elphegum Cantuariensem. Aliqui dicentes; Captus es; venies nobiscum: injectis manibus, eum ab ecclesia extrahere volebant; nisi timerent, quod populus eum esset erepturus de manibus eorum. Ille respondens; Nusquam ibo; hic facietis, quod facere vultis, et quod vobis præceptum est. Quod poterat, renitebatur; et monachi eum retinebant: cum quibus et magister Edwardus Grim, qui et primum a Willelmo de Tracy in caput ejus vibratum gladii ictum brachio objecto excepit: eodemque ictu et archiepiscopus in capite inclinato, et ipse in brachio graviter est vulneratus. O, ut ait sanctus Basilius, bestiarum feritas in Dei virtute mansuescit: humana rabies nec ferarum mitescit exemplo.

Archiepiscopus a capite defluum cum brachio detergens, et videns cruorem, gratias Deo agebat, dicens; In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum. Datur in caput ejus ictus secundus, quo et ille in faciem concidit, positis primo genibus, con-

junctis et extensis ad Deum manibus, secus aram, quæ ibi erat, sancti Benedicti; et curam habuit vel gratiam, ut honeste caderet, pallio suo coopertus usque ad talos, quasi adoraturus et oraturus. [Super dextram cecidit, ad dextram Dei iturus.] Eum procumbentem Ricardus Brito percussit tanta vi, ut et gladius ad caput ejus et ad ecclesiæ pavimentum frangeretur: et ait; Hoc habeas pro amore domini mei Willelmi, fratris regis. Hic siquidem Willelmus appetiverat conjugium comitissæ de Warenna; sed archiepiscopus contradixerat, quoniam hic Willelmus ex matre imperatrice Mathilde, ille comes Warennæ Willelmus ex patre rege Stephano, consobrinorum fuerant filii. Unde Willelmus frater regis Henrici inconsolabiliter doluit; et omnes sui archiepiscopo inimici facti sunt.

Quatuor omnino habuít ictus sanctus archiepiscopus, omnes in capite; et corona capitis tota ei amputata est. Tunc videre erat, quomodo artus spiritui famulabantur. Nam sicut nec mente, ita nec membrorum objectu vel dejectu morti visus est depugnare; quia mortem excepit magis ex Dei desiderio voluntariam, quam de gladiis militum violentam. Quidam Hugo de Horsea, cognomento Malus Clericus, sancti martyris procumbentis collum pede comprimens, a concavitate coronæ amputatæ, cum mucrone cruorem et cerebrum extrahebat. O triste spectaculum! O crudelitas inaudita, eorum qui Christiani esse debuerant. Sed pejores sunt, qui sub nomine Christiano opera agunt paganorum, quam qui aperte et ex errore paternarum traditionum sunt infideles. O vere felicem et constantem sanctum Dei martyrem Thomam! Occidi potuit, sed flecti non potuit. Et quidem, sicut quondam Christo patiente in proprio corpore, ita et eodem

nunc patiente in milite suo Thoma, avertit sol oculos, abscondit radios, obtenebravit diem, ne videret scelus hoc; et horrida tempestas cœlum contraxit; subiti ruerunt imbres, intonuit de cœlo. Postea rubor aeris magnus emicuit, in effusi sanguinis signum, in flagitii horrorem, in ultionis severitatem superventuræ his, qui ita immane se efferarunt, et hoc piaculari se depravaverunt, et qui mortis hujus causa extiterunt, exosa et exuta omni naturæ humanæ mansuetudine.

[Tam veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem: tam impia corda; tam torvos oculos; tam crudeles dextras, tam cruentos gladios. Scelus hoc omnes audientes et attendentes illud exempli raritate transmittit, horrore reverberat, singularitate percellit, immanitate frustratur. Occiderunt filii patrem in utero matris suæ: equidem floribus ecclesiæ nec lilia desunt nec rosæ et in beati Thomæ passione cum sævo extrahitur mucrone et cerebrum candens et sanguis rubens. Vera nempe et certissima signa, quod ovium Christi pastor et pro eis animam poneret archiepiscopus et agonista, confessor et martyr, duplicem stolam a Domino percepturus, et de archiepiscopatu fideliter administrato candidam et de martyrio feliciter consummato purpuream.

In vita habuerat columbæ simplicitatem operum innocentia, serpentis astutiam sancta prudentia. Eadem hæc et in morte retinuit. Columba, morti non repugnavit. Occisoribus nihil impedimenti procuravit: serpens, percussoribus corpus exposuit: non caput sed animam suam vel ecclesiam conservavit. Etiam per visiones et præsagia ejus mors est pluribus revelata. Magister Radolphus Londoniensis ecclesiæ canonicus et sacerdos, vir magnæ honestatis, in divina pagina doctor præcipuus, vidit per somnium, quod

ipse intuitum figens in sole, viderit in corpore solis episcopum episcopalibus ornatum. Item visum est honestæ cuidam mulieri, quod videret lunam de cœlo cadentem, et quorundam gladiatorum gladiis totam detruncari.]

Exsaturati pio cruore, quem impii sitierant parricidæ, exeunt, et quendam Francigenam puerum archidiaconi Senonensis, eo quod plangeret archiepiscopum, [gravi inflicto vulnere cruentant. Interea alii depredationi vacant: totam domum archiepiscopi perambulant: thalamos rimantur; clitellas et scrinia frangunt: vasa aurea et argentea, monetam et aureos, bullas domini papæ, annulos, libros, pallia pretiosa, ex quibus capæ, tunicæ, dalmaticæ, in ornatum ecclesiæ fieri deberent, tollunt. Clericorum cameras intrant; eorum vestes, libros, argentum, sarcinas, cum omni supellectili asportarunt. A stabulis alii equos abducunt, ut nihil omnino de rebus archiepiscopi vel clericorum seu familiæ ipsius relinqueretur, quod in manibus raptorum incidisset. Estimo pluris erant ablata et rapta ibi quam duo millia marcarum. Quæ omnia, ut crucifixores Jesu Christi vestimenta ipsius, ita hæc inter se partiti sunt illi scelerati. Sed privilegia et bullas domini papæ inventas transmarino regi miserunt, in hoc regis gratiam captantes: in cæteris ejus perfidi, ejus infideles, ejus perjuri. Nam si non ecclesiæ, saltem regis debuerant esse omnia quæ fuerant archiepiscopi discedentis intestati. O mors inaudita! O facinus execrabile! Occisores isti omnibus aliis sanctorum martyrum interfectoribus detestabiliores. Nam et Domini nostri Jesu Christi crucifixores simpliciter hominem putantes et dicentes solventem sabbata, paternas eorum traditiones evacuantem, filium Dei se facientem, quum esset Mariæ et putaretur ab iis

fabri filius, legis Mosaicæ zelum habentes, suspenderunt eum in ligno, non intelligentes quem ita tractarent. Si enim cognovissent, nunquam filium Dei crucifixissent. Unde et ipse dominus orat pro iis dicens: "Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt." Aliorum etiam sanctorum apostolorum martyrum occisores contra suam non hoc agebant conscientiam, infideles, idololatræ et pagani, fideles Christi in iter agebant exterminii, putantes se in hoc Deo gratificari, ut prædixerat discipulis suis dicens: Venit hora ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo. Sed grassatores isti beato Thomæ conchristiani erant, et ejus filii et ejus homines. Conchristiani, inquam, sacramentis sed non re sacramentorum. Ejus filii sed filii perditionis. Ejus homines, sed omnem exuti humanitatem. Ad hæc etiam apud paganos et Judæos magna erat sacrorum et locorum et temporum reverentia

. . . . veto quisquam faxit oletum.
. . . . pueri sacer est locus: extra
Mejite.

in pagano scriptum est, quum triste bidental reverendum est et venerabile.

Dies quoque festos feriabatur paganus, et natalem suum meliore numerabat lapillo. Judæus similiter sabbata sua et festivitates alias: et intra urbem sanguinem humanum fundi non sineret: unde et extra portam passus est Dominus. Isti autem gladiatores sanctum archiepiscopum gladiis transverberaverunt tempore sanctissimo, quinto natalis Domini die, loco sanctissimo totius Angliæ, in prima sede metropolitana ecclesiæ S. Trinitatis, quæ et plurimorum sanctorum ibi quiescentium extollitur patrocinio, et religiosorum monachorum ibi Deo servientium incolitur habitatu. Occisus est a talibus, tali

tempore, tali loco, talis persona, Pater spiritualis totius regni, ipsius Cantuariensis ecclesiæ archiepiscopus, totius Angliæ primas, apostolicæ sedis legatus, servus Christi Jesu, sanctorum patrum imitator, et sequipeda, vir religiosus,

Virtutis veræ custos rigidusque satelles,

curans melior esse quam videri, sancti spiritus habitaculum, virtutum sanctarum domicilium.

Passus est hac causa, pro justitia quidem et veritate et ecclesiæ libertate. Nam leges defendens ecclesiasticas et regis evacuans contrarias, ad tempus regis sui terreni iræ locum dans et ecclesiæ suæ causam Deo commendans, in exilio longo proscriptione sæva sui et suorum, calicem multarum hausit passionum: aspera multa pertulit adversus rerum innumerabilium undas. Nullum genus supplicii vel adversitatis deprecatus est. Ad ultimum anno septimo revocatus, pacta sibi pace sed male servata, quasi incarceratus est jussus a sede sua non exire, ubi post paucos dies requisitus militibus se obtulit, et, ut dictum est, gladiis cæsus calicem bibit martyrii sui, non auditus in jure, non judicatus, quia in judicando eo nulla causa mortis inveniretur, quod probe noverunt qui hoc ei procuraverunt] ejus æmuli mali filii ipsius, fratres Herodiadis crudelissimæ, quæ similiter quondam beatum Baptistam Johannem pro veritate primo fecit incarcerari; et post, non auditum, non judicatum procuravit decollari. O feliciter factum reum, quem sic videmus absolutum.

[Diu quidem ibi jacuit fere solus et derelictus a clericis et monachis et cæteris cunctis, nec etiam adhuc ablato lumine ad sanctas ejus exequias Osbertus cubicularius ejus cum quodam cultello de propria sua scidit camisia, unde semiputati capitis ejus reliquum contegeret.]

Quum cognitum esset recessisse occisores, adsunt circa sanctum archiepiscopum sui clerici et monachi, servientes et de urbe infiniti. Solvitur silentium, et latius erumpunt omnes in gemitus et lamenta, quæ prius, incumbente sicariorum timore, continuerant. In noctem plurimam fletûs et ejulatum producunt. Placuit tandem feretro superpositum corpus domini archiepiscopi per medium chorum ante altare inferre, cranii vacuitate cooperta cum lineo mundo, pileolo desuper astringente. Ille etiam adhuc animi dulcedinem et constantiam in vultu præferebat. Item ibi fletur plurimum. Frater Robertus sacerdos et canonicus religiosæ domus de Meritona, vir honestus, qui et ei a primo die ordinationis suæ capellanus et comes inseparabilis adhæserat, post commendationem veræ religionis et honestatis domini archiepiscopi, cujus ipse erat conscius, ut confessionis ejus auditor, inter cætera ostendit monachis, quod prius omnes ignoraveramus, quod in cilicio esset archiepiscopus, injecitque manum in sinum ejus, ostendens proximum carni ejus cilicium, et supra cilicium, habitum monachalem. Quoniam enim monachorum ecclesiæ illius Cantuariensis erat abbas, quum clericus esset electus, et ipse sub absconso chlamydis canonicalis, Christi et beati Benedicti monachum gerebat absconditum. Tunc vero monachi gaudio spirituali admodum hilarati, extollunt in cœlum mentes manusque, magnificantes Deum; convertunt luctum in gaudium spirituale, lamenta in voces lætitiæ; et de utroque martyrio ejus, et viventis voluntario et occumbentis violento, ad oculum edocti, ad terram procidunt, pedes ejus et manus osculantur; eum sanctum Thomam invocant, omnes eum sanctum Dei martyrem gloriosum protestantur. Omnes accurrunt, visuri illum in cilicio, quem Cancellarium viderant in purpura et bysso.

Post modicum quidam monachus ecclesiæ Arnaldus aurifaber, et aliqui cum eo, ad locum martyrii ejus redeunt: sanguinem ejus et cerebrum per aream ecclesiæ effusum, mundissime in pelvim recolligunt; et ne conculcaretur locus ille pedibus transeuntium, scamna portabilia transponunt. Vigilia noctis illius pia, sancta et sobria fuit. Tantum commendationem animæ in silentio dicunt monachi.

Crastino mane rumor perstrepit in ecclesia, quod paravissent familia illa de Broch cum suis complicibus eum ab ecclesia extrahere, dolentes quod ipsum in ecclesia trucidassent: quod timentes monachi, ocyus accelerant sanctum corpus illud sepelire et sepulcro inferre. Affuit illi obsequio abbas de Boxlea et prior de Doura, vocati prius ab archiepiscopo, quia eorum consilio priorem, qui in Cantuariensi non erat ecclesia, unum de monachis voluit facere. Decreverunt ipsum non esse lavandum aliter quam lotus erat in sanguine suo; et amotis distributisque ejus quotidianis vestibus superioribus, sepultus est in ipso, in quo inventus est cilicio, et familiaribus interius cilicinis, exterius lineis, et in eisdem caligis, et in ipso quo erat habitu monachali: et supra hæc, in ipso eodem in quo ordinatus fuit vestimento, alba quæ Græce Poderis dicitur, superhumerali simplici, chrismatica, mitra, stola, mapula; quæ omnia reservari præceperat, forte in diem sepulturæ suæ: supra quæ habuit archiepiscopaliter tunicam, dalmaticam, casulam, pallium cum spinulis, calicem, chirothecas, annulum, sandalia, pastoralem baculum; quo consuetum est more, quo dignum est honore.

Rex filius, audita morte sancti Thomæ, vehementissime contristatus et corde perculsus, tetendit manus in cœlum et oculos cordis et corporis ad Deum: dicens, Proh dolor, sed, Deus, tibi gratias ago, quod

clam me factum est hoc, et quod nullus meorum ibi fuit. Nam illi quatuor infelices grassatores peregerant rem antequam supradictus Hugo de Gundevilla et Willelmus filius Johannis venissent Cantuariam. Peractis compositisque omnibus ad sepulturam pertinentibus, sine missa, quia ecclesia in ingressu armatorum violata erat, in marmoreo sarcophago novo, in crypta ante duo altaria, sacrum corpus archiepiscopi multo ploratu conclamati reconditur.

Statim autem post tumulationis obsequium, in ipsa nocte et in ipsa hebdomada, divinæ virtutis affuit operatio, et tanti martyrii condigna declaratio: [Siquidem unus civium Cantuariensium, qui martyrio ejus inter cæteros spectator adfuit, sanguinis ipsius aliquid camisiæ suæ intinxit. Habebat enim domi suam uxorem jam pridem paralyticam. Quæ quum a viro suo domum reverso de passione et constantia sancti martyris ex ordine didicisset, quod quidem in tumultu et flentium lacrimis et narrantium voce incondita audierat, quumque sanguinem sanctum in viri veste oculis aspiceret: fide ad Dominum devota, spe ad salutem erecta, voto ad martyrem supplica, petivit lavari et recipi in aqua sanguinem, ut hauriret salutem. Ita factum est, et illa illico curata est. Hoc fecit Deus primum signorum pro martyre suo statim in ipsa nocte. Hinc credo, Deo inspirante tractum fuisse, ut in aqua aliquid sanguinis Sancti Thomæ contingeretur: et illud sanguinis et aqua mixtum peregrinis S. Thomæ distribueretur in ampullis stanneis reportandum ad infirmorum suorum salutem. Vidi ego in phialis plurimis inscriptum monostichon:

Fertur in ampullis aqua Thomæ sanguine mixta:

Et quidem operante Deo ad fidelium votum, et suffragante sancto martyre et promerente fide, cui nihil

est impossibile, illud aqua mixtum non solum infirmis infinitis profuit ad curationem, sed et aliquibus morientibus, ne morerentur: plus dico, sed sanum credi, aliquibus profuit mortuis ut resurgerent redivivi. A passione ejus nocte quarta, ex qua sabbatum illuxit, revelatum est cuidam clerico Londoniensi, quod quidam sacerdos Londoniensis Willelmus de Capella, qui obmutuerat, iret ad sepulcrum Sancti Thomæ et ibi curaretur. Et factum est ita. Cuidam viro religioso in nocturna revelatione ostensus fuit Jesus Christus crucifixus in ea parte cryptæ ubi beati Thomæ repositus erat mundanus homo. Vere quidem; quia ipse in singulis martyribus suis patitur, qui beato Petro Romam ad martyrium eunti occurrit, et quærenti Domino Quo vadis? respondet: Venio Romam iterum crucifigi. Erat aliqua mulier, anachorita, laica, quæ literas non didicerat; nihil eloquii Latini noverat, præter aliquos psalmos et orationem dominicam et symbolum. Hæc in illa novitate illius martyrii diebus et noctibus condolens, anxia, et aliquando in extasi posita, una dierum misit monachis Cantuariensibus scripta verba hæc dicta sibi a venustissima Domina quadam, quæ sibi in visu noctis apparuit: Noli flere pro archiepiscopo: caput ejus in gremio filii mei requiescit. Initia miraculorum hæc, ut Thomam martyrem sanctum Deus revelaret: siquidem sanctus ille, cujus vita virtutibus, mors miraculis declaratur.

Sed de miraculis ejus in Anglia sacerdotum et bonorum virorum testimonio declaratis, et in capitulo Cantuariensis ecclesiæ publice recitatis magnus codex conscriptus extat, præter alia quæ longe lateque in Gallia, in Hibernia, et ubique terrarum operatus est sanctus Thomas, quibus memoriæ commendandis defuit qui scriberet.]

Sed imminentibus in die illis de Broch, et ad parietes hospitiorum Cantuariæ de nocte stantibus, ut loquentem bona de archiepiscopo sublimem raperent, et ad tribunal judicii sui pertraherent; primo magnalia Dei non nisi in silentio loqui audebant fideles, donec a Deo in virtute Spiritus Sancti, percrebuit ibi gratia sanitatum et concursus populorum, ut caritas foras mitteret timorem: dicentibus insidiatoribus, qui prius ad pontes et transitus viarum conscribebant eum vivum vel martyrio consummatum visitantes: Nihil est quod agimus: Non est consilium contra Dominum. Ecce tota Anglia ad illum abit. Ibi siquidem Deus, ad nominis sui gloriam, ad ecclesiæ suæ consolationem, ad fidei nostræ corroborationem, sanguinem innocentem, qui effusus est, de pavimento ecclesiæ ad eum clamasse ostendit, ita miraculorum gratia martyrem suum glorificans et causam ejus justificans. Cæci visum receperunt, contractis membrorum lineamenta extensa et directa sunt, surdis auditus redditur, paralytica membra glutinantur, dæmoniaci liberantur, evadunt incarcerati. Plurimæ aliæ infirmitates, cancri, hydropisis, fistulæ, tumorum epiltasiæ strangalidesve curantur. Leprosi septem infra primum annum ibi sunt mundati. Sed et mortui plures per Angliam sunt resuscitati, infusa in eorum ora aqua beati Thomæ sanguine mixta, quam in fialis stanneis ad peregrinationis suæ signum et infirmorum suorum remedium, fideles Christi ad pectora sua dependentem inde reportant, et in ecclesiis suis pro reliquiis sanctis suspendunt, nutu quodam divino, ut ubique gentium beati Thomæ martyris gloria inferatur, et in omni ecclesia pro libertate ecclesiæ sanguis ejus ad Deum clamare videatur. Et justo quidem Dei contigit judicio, ut ubi superabundavit iniquitas,

supra quam de aliquo passo apostolo vel martyre auditum sit, ibi supra cujuslibet sancti gloriam miraculorum superabundet gratia, Domino operante, et fide christiana, cui omnia possibilia sunt, suffragante. [Quæ quidem omnia digna et pia sunt credi de sancto Domini: ipsa confirmat auctoritas Jesu Christi dicentis de sancto suo: Opera quæ ego facio ipse faciet, et majora horum faciet.] Sed et in strata, ubi steterunt pedes ejus, dum parvulos oblatos consignaret, non deest fidelibus Christi gratia virtutum operatrix, ubi fidelium vicinorum devotio capellas extruit,

Jurandasque suum per nomen construit aras.

In maris periculo summo constituti, eo patrocinante liberati, ad ipsius sepulcrum gratias agere redierunt, et miraculi tanti et ereptionis suæ signum reliquerunt.

Multis illa anima sancti Thomæ martyris ita affectuose, ita gratiose, in omnium piarum animarum, in omnium hominum bonæ voluntatis inhæsit desideriis et dilectioni, ut a pueris, qui colludentes in viis ejus narrant passionem, cantant gloriam, perficiunt laudem, usque ad senes decrepitos, gaudentes se ad hæc Dei magnalia videnda durasse superstites; omnis ætas, omnis ordo eum veneretur, ejus requirat patrocinatum, ejus habeat amorem in corde, nomen in ore; ejus habeat memoriam in gloria, gloriam in memoria.

Excitavit in Dei devotionem, quæ in Anglorum mentibus jam pridem tepuerat, et in pia desideria vitæ meliorandæ, peregrinationis sanctæ, et eleemosynæ faciendæ, omnem Angliæ habitatorem, et comites et barones, et vicina undique regna, peregrinis ejus, prius quam ad sepulcrum ipsius accedant, peccata confitentibus et se discalceantibus, ut de tanto utriusque sexus concursu, et tam pia visitationis ejus

instantia, inter magnalia Dei hoc unum sit de maximis.

Vir sanctitate et gratia plenus, martyr Dei, terra marique celeberrimus, promptus in opportunitatibus adjutor, ut credere pium est, eo ampliore a Deo honoratur signorum frequentia, quo amplior in ipsius detruncatione sævit malitia. Dum pro libertate et causa ecclesiæ, ipse Christi minister a Christianis, sed nomine tantum, archiepiscopus a filiis, dominus ab hominibus suis, in pace sibi pacta, in ecclesia Dei sancta metropolitana sua, et in sancta Domini nostri Jesu Christi nativitate, crudeliter est in corona capitis transverberatus.

[Sanctorum innocentium S. Thomas martyr mente innocens et vita innocuus comes est et socius, et ipse sub altare Dei occisus, unus quidem fratrum illorum de quorum implendo numero innocentes acceperunt responsum sustinendi modicum tempus. Unde et congrue ad sanctorum innocentium translatus gloriam illorum memoriæ suam continuat memoriam. Sed et de Domino Jesu Christo et beato Thoma apostolo et de hoc beato Thoma martyre aliquis clericus non improbabiliter intellexit et dixit beatus Thomas apostolus passus in India fide illuminavit orientem. Hic beatus Thomas martyr passus in Anglia totum illuminavit occidentem. Jesus Christus passus est Hierosolymis, et extremitatem mundi lux communis, lux vera, illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum, quasi medio termino conjuncturus extrema: et quæ est locorum eadem est contemplatio festivitatum eorum; Nativitatem Domini mediam, quinto die festivitate apostoli præcedente, martyris consequente.

De tempore passionis Sancti Thomæ martyris quidam hoc distichon edidit:

Annus millenus centenus septuagenus
  Et primus, primas quo cadit ense Thomas.]

Ipse pro pace, libertate et unitate ecclesiæ, et pro omnium fidelium salute vivorum, requie defunctorum, intercedat apud Deum, qui in martyribus suis victoriosus et omnibus sanctis suis extat gloriosus per infinita secula seculorum. Amen.

IV. V. VITA SANCTI THOMÆ

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI ET MARTYRIS,

AUCTORIBUS JOANNE DECANO SALISBURIENSI ET ALANO ABBATE TEWKESBURIENSI.

PROLOGUS ALANI.

Honor et gloria beati martyris Thomæ per se satis elucescit ubique terrarum, cujus splendor orbem illuminans quatuor mundi climata in ipsius excitat devotionem. Ad ipsius memoriam undique concurritur. Sexus, ætas, conditio omnis se devovet ad ejus obsequium. Fama pervolans, in id ipsum attrahit barbaras etiam nationes, quibus sitibunde quærentibus viri vitam et conversationem, martyrii insuper causam et occasionem, satisfacere possunt quæ scripsit super hoc vir vitæ venerabilis et eximiæ virtutis, ipsius martyris clericus et exilii comes, tribulationis quoque per omnia particeps, postea vero Carnotensis episcopus, Joannes Salisburiensis, qui Christi athletam et ipsius agonem breviter et succincte depinxit. Verum quia id operis rem ipsam pertingens, rei formam non explicat per omnem modum, placuit et oportuit illi scripto epistolas succedere, in quibus continetur series

et ordo universorum, ut qui desiderat et ad id sufficit, totum habeat, si quis vitam viri, modum exilii, causæ processum, vel ipsius rei requirit exitum. Epistolæ vero vario et disperso per schedulas collectæ corpus rediguntur in unum, sicut pro modo suo fieri potuit, singulæ locum suum retinentes et ordinem. Si tamen generales, quæ minus ipsum exprimunt negotium, quædam videantur aliter positæ, quoad rei seriem non multum attinet. Sane si quis exquisitas et discussas plenius ipsas epistolas diligentiori manu poterit reformare in melius, non erit qui invideat. Distinctæ sunt vero per partes secundum processum negotii. Quarum prima pars continet ab initio exilii usque ad adventum Willelmi et Ottonis cardinalium. Quid, quando, ubi, vel per quos actum fuerit, per ipsas epistolas plenius innotescet. Secunda pars ab illis cardinalibus usque ad Gratianum et Vivianum. A quibus tertia pars usque ad Simonem priorem de valle Dei et Bernardum de Corilo. Ab illis etiam quarta pars usque ad Rotrocum Rotomagensem archiepiscopum et Bernardum Nivernensem episcopum: demum etiam Willelmum Senonensem, nunc Remensem archiepiscopum. Quinta continet concordiam et passionem ipsius martyris et canonizationem et ecclesiæ Christi reconciliationem.

In quibus sedulus lector et devotus viri Dei imaginem inveniet plenius depictam. Insuper operum ejus vestigia si libet perscrutari, ibi inveniet digito Dei fabricatam armorum copiam. Ibi poterunt sacerdotalis dignitas et auctoritas episcopalis in suæ militiæ speculo sese recognoscere, ut obsequium reddant Cæsari debitum, et Deo honorem. Nec opus erit amplius longius evagari, ut quærat quis, quomodo ecclesiæ libertas debeat defensari. Per epistolas ipsius martyris iter recenseat, et statim occurret quid qua-

liter fuerit agendum. Joannis itaque opus primo perlegatur, per quod iter aperietur ad cætera quæ sequuntur.

PROLOGUS JOANNIS SALISBURIENSIS.

Sacrosanctam ecclesiam jugiter impugnat hostis antiquus, sed qui ipsam cruore proprio redemit Dei Filius, eam sanguine membrorum suorum in veram asserit et provehit libertatem; in quibus præeminent gloriosus apostolorum chorus, et sanctorum martyrum purpuratus exercitus, quorum doctrina compacti, quorum exemplo roborati, quorum sanguine velut cæmento et quasi glutino quodam consolidati sunt vivi lapides in ædificio corporis Christi, ut proficiens ecclesia dilatetur et crescat numero fidelium, et virtute in templum sanctum in Domino. Sed quum omnes martyres prærogativam habeant gloriæ sempiternæ, titulus tamen illorum illustrior est cæteris, et corona clarius radiat, qui duplici honore digni doctorum funguntur officio, forma gregis ex animo facti, et tempore necessitatis ponentes animam pro ovibus suis. Sicut enim stella a stella differt in claritate, sic in resurrectione sanctorum singuli in ordine suo justi fulgebunt ut sidera: et qui ad vitam erudiunt multos, erunt ut firmamenti splendor in perpetuas æternitates. Quibus jure et merito sanctus Cantuariorum archiepiscopus Thomas associandus est, ut qui exstitit pro Christo socius tribulationis et patientiæ, sit eis in ipso cohæres consolationis et gloriæ. Cujus ut merita clarius elucescant, summam conversationis ejus succinctus et admodum brevis sermo percurrat. Nam gestorum ejus seriem nosse, si cui forte in voto est, a magnis, quæ ab illo et de illo scripta sunt, voluminibus erit mutuanda. Ut constet ad commen-

dationem gratiæ Dei, quæ ubi vult spirat, quam brevi intervallo variarum occupationum expleverit tempora multa, indicant hoc epistolæ ejus, et scripta aliorum, plena et digna relatu, quæ tam præsentes quam posteros, si diligenter inspiciantur, ad virtutem poterunt animare.

INCIPIT VITA S. THOMÆ AUCT. JOANNE SAL.

PRÆDICTUS igitur beatissimus Thomas Londoniensis urbis indigena, parentum mediocrium proles illustris, a primis adolescentiæ annis gratia multiplici ditatus est. Erat enim statura procerus, decorus forma, ingenio perspicax, dulcis et jocundus eloquio, et venustate morum pro ætate amabilis, tantoque rationis vigebat acumine ut prudenter inauditas et difficiles solveret quæstiones, adeoque felici gaudebat memoria ut quæ semel in sententiis aut verbis didicerat, fere quoties volebat, posset sine difficultate proferre. Quod multi literatiores assequi non valentes, tantam mentis alacritatem, præsertim in homine variis occupationibus dedito, miraculis ascribebant. Sic enim nutrix gratia futurum prosequebatur antistitem, ut ei in collationibus aut cursu sermonis, ut dici solet, ad manum necessaria ministraret.

Ab ineunte autem ætate, sicut referre solitus est, didicit a matre timorem Domini, et beatam Dei genitricem Mariam, tanquam ducem viarum suarum, et vitæ patronam, dulcius invocare, et in illam post Christum totam jactare fiduciam. Publice mendicantibus pleno compatiebatur affectu et subveniebat effectu, ut cum beato Job dicere posset: Ab initio coaluit mihi miseratio, et pietas de utero matris meæ egressa est mecum.

Liberalium vero disciplinarum scholas egrediens ad curarum se transtulit occupationes, et in seriis

earum et nugis, prout ferebat spiritus, cito prævaluit: et sic commilitones et coætaneos suos facile antecessit. Licet autem studiis, prout ætatis urgebant stimuli, juvenilibus ageretur, vigebant tamen in eo fidei zelus et magnificentia animi. Erat tamen supra modum captator auræ popularis et quod de beato Britio Turonensi legitur, de ipso non dubitaverim affirmandum, quod etsi superbus esset et vanus et interdum faciem prætenderet insipienter amantium et verba proferret, admirandus tamen et imitandus erat in corporis castitate.

Quum vero in curiis procerum plurima contra honestatem cleri geri conspiceret, et convictum eorum proposito, cui addictus erat, perniciosius adversari, instinctu potius gratiæ et ducatu quam consilio amicorum aut interventu, se ad patrem piæ recordationis Theobaldum Cantuariensem archiepiscopum contulit, et promerente industria in brevi inventus est dignus ut familiarissimus ejus inter paucissimos ascriberetur. Quot autem et quantos ibi pro ecclesia Dei labores pertulerit, quotiesque pro expediendis necessitatibus ecclesiasticis apostolorum limina visitaverit, quam felici exitu, quæ sibi injuncta fuerant, expedierit, nequaquam dictu facile est, præsertim compendiario non singula exprimenti, sed colligenti summam rerum et causam martyrii ejus exponere gestienti.

Ut vero in causis perorandis et decidendis et populis instruendis a Deo prædestinato facilitas pararetur antistiti, juri civili operam dedit, et quo per experientiam rerum facilius dispensationis ecclesiasticæ usum consequeretur, a præfato archiepiscopo sanctæ Cantuariensis ecclesiæ, a cujus uberibus coaluerat, archidiaconus institutus est, [ut sic, Deo ordinante, tempore suo, gradu suo, locoque suo, archidiaconus in archiepiscopum promoveretur.]

Post modici temporis intervallum, quum Dux Normanniæ et Aquitaniæ Henricus Gaufridi Comitis Andegavensis et Matildis Imperatricis filius, regi Stephano in regnum Angliæ successisset, elaboratum est ab antedicto archiepiscopo, ut archidiaconus suus regni cancellarius efficeretur. Erat enim ei suspecta adolescentia regis, et juvenum et pravorum hominum, quorum consiliis agi videbatur, insipientiam et malitiam formidabat; et ne instinctu eorum insolentius ageret jure victoris, qui sibi videbatur, etsi aliter esset, populum subegisse, cancellarium procurabat in curia ordinari, cujus ope et opera novi regis, ne sæviret in ecclesiam, impetum cohiberet, et consilii sui temperaret malitiam, et reprimeret audaciam officialium, qui sub obtentu publicæ potestatis et prætextu juris, tam ecclesiæ quam provincialium facultates diripere conspiraverant.

In primis autem cancellariæ suæ auspiciis tot et tantas variarum necessitatum difficultates sustinuit, tot laboribus attritus est et tot afflictionibus fuit oppressus, tot insidiis appetitus, tot laqueis in aula expositus a malitia inhabitantium in ea, ut eum, sicut archiepiscopo suo et amicis sub lacrimarum testimonio referre solitus erat, sæpe in dies singulos tæderet eum vitæ suæ, et post vitæ eternæ desiderium super omnia optaret, ut absque nota infamiæ posset a curiæ nexibus explicari. Licet enim ei mundus in omnibus lenociniis suis adulari et applaudere videretur, nec conditionis nec oneris sui immemor erat, qui quotidie hinc pro domini sui regis salute et honore, inde pro necessitate ecclesiæ et provincialium tam contra regem ipsum quam contra inimicos ejus contendere cogebatur et variis artibus varios eludere dolos. Sed hoc præcipue perurgebat quod indesinenter oportebat eum pugnare ad bestias curiæ et velut cum Proteo,

ut dici solet, negotium gerere, et quasi in palæstra exercitari. Nam fere ad omnem auram, nisi eum gratia et industria conservarent, ruina et præcipitium imminebant.

Fungens autem cancellarii officio in palatio regis, tantam in oculis ipsius invenit gratiam, ut eum post decessum præfati Cantuariensis archiepiscopi primæ Britanniarum sedi præfici procuraret, quo totam facilius ecclesiam regeret Anglicanam.

In multis enim expertus magnanimitatem ipsius et fidem, tanto quoque fastigio bene sufficientem credidit, et ad suas utilitates facile inclinandum, et ad nutum ipsius in negotiis ecclesiasticis et sæcularibus universa gesturum: si vero dies suos mors immatura præcideret, hæredibus suis tutorem fidelissimum providebat. Vir enim experientissimus, et bene solitus plusquam facile dici posset futura metiri, tantæ curæ periculum satis acute ponderavit, utpote qui longo usu didicerat, quid sedes illa haberet oneris, quid honoris. Noverat etiam mores regis et officialium ejus improbitatem et pertinaciam, et in curia illa quam efficax esset delatorum malitia. Ex quibus veracissime colligebat quod, si oblatum subiret officium, Dei gratiam amissurus esset aut regis. Non enim Deo adhærere poterat regiis moribus obsequens, aut regem non habere inimicum, ei sanctorum præferens leges.

Itaque aliquandiu regi et aliis eum promovere volentibus reluctatus est: sed electio divina tantum prævaluit, ut suadente et inducente et instanter urgente venerabili viro Henrico Pisano, presbytero cardinali, et sedis apostolicæ legato, desiderio regis acquiesceret et consiliis amicorum. Maluit enim periclitari apud regem, quam desolationem ecclesiæ, quæ multis subjacebat periculis, ulterius prorogari:

firmiter in animo suo statuens, aut eam de tantæ servitutis miseria liberare, aut ad imitationem Christi animam ponere pro ovibus suis. Potestas enim publica, ecclesiæ privilegium auferens, causas indifferenter ecclesiasticas, sicut mundanas, ad suum revocabat examen: et conculcabatur ut populus, sic et sacerdos.

Ergo quem Deus sibi præelegerat antistitem futurum et martyrem, licet quidam æmulorum in primis promotionem ejus, contra divinæ dispositionis consilium, impedire conati sint, unanimiter ab omnibus electus est.

Consecratus autem statim veterem exuit hominem, cilicium et monachum induit: carnem crucifigens cum vitiis et concupiscentiis suis. Recolens etiam quam susceperat doctoris et pastoris officium: prædicationis munus implebat: quicquid temporis subtrahere poterat urgentioribus negotiis, orationi et lectioni fere semper impendens. Solitarius agens usque in miraculum lacrimis suffundebatur, et sic in altaris versabatur officio, ac si præsentialiter in carne geri cerneret Dominicam passionem. Reverentissime divina sacramenta tractabat, ut intuentium fidem et mores ipsa contrectatio informaret. Manus suas excutiebat ab omni munere, et a domo sua sordes avaritiæ prorsus eliminabat. Erat quoque providus in consiliis, et in ventilatione causarum diligens et modestus auditor, in interrogationibus subtilis: in responsionibus promptus, justus in judiciis, et personarum prorsus acceptione deducta, juris per omnia rectissimus executor. Sub honestate vestium Christi militem, ne merita vana gloria minueret, studiosius occultabat: ut juxta sapientis edictum frons ejus conveniret populo: cum intus essent fere omnia dissimilia. Nec in palatium ad mensam ingrediebatur,

nisi pauperibus præinductis, et ad hoc ditius et refertius nobilitari mensam voluit, ut ex reliquiis plenius et gratius consolaretur egenos. Ostiatim mendicantium nullus ab ejus januis vacuus rediit. Lares ægrorum et debilium per suos diligentius scrutabatur, et beneficiis visitabat, quamplurimos eorum quotidiano victu vestituque sustentans. Quum enim piæ memoriæ Theobaldus prædecessor ipsius statutas prædecessorum suorum eleemosynas duplicare consueverit, hic religiosa æmulatione etiam duplum ejus censuit duplicandum. Ad cujus pii operis observantiam, omnium quæ ex quocunque titulo percipiebat, decimas consecravit. In secretiori cellula tredecim pauperum pedes curvatis genibus quotidie abluebat, in memoriam Christi singulis eorum post plenam refectionem victualium quatuor argenteos largiens. Quod si forte aliquando raro tamen in propria persona gerere prohibebatur, hoc diligentissime per vicarium faciebat impleri. Religiosos viros tanta reverentia excipiebat, ut credi posset se in eis divinam præsentiam aut angelos venerari. In exercenda hospitalitate et aliis liberalitatis operibus sic pollebat, ut quicquid erat in facultatibus ejus, commune patrimonium omnium bonorum credi posset. Et quamvis domus ejus pro more gentis utensilibus pretiosis et gerendorum variis instrumentis nobilitaretur, divitias tamen et opes et omnem mundi supellectilem pro Christo contemnebat, ut stercora; transitoriis potius utens ad expediendas necessitates, quam fruens ad explendas concupiscentiæ voluptates. In cibis et potibus temperantiæ medium tenuit, ne prorsus abstinens argueretur superstitionis, aut immodice sumens crapula gravaretur. Notam enim criminosi et hypocritæ fere pariter vitans, id optimum jejunii genus arbitratus est, sobrietatis tenere

mensuram. Et quidem in veste pretiosa spiritu pauper, in facie læta corde contritus, in mensa lauta penuriam eligens, nonnunquam ventre magis vacuus quam refectus, sæpius magis refocillatus quam plenus, semper enim sobrius permanens, se cohabitantibus conformabat, apostolum sequens qui saluberrima dispensatione omnibus omnia factus est, ut lucrifaceret universos. Liberabat pauperem a potente, ut qui revera erat datus a Domino pauperum pater et mœrentium consolator. Arguebat libere quarumcunque vitia potestatum, sciens quod ubi spiritus Domini, ibi consequenter est etiam libertas. Pensabat tamen vir discretus mores hominum quos arguebat aut monebat, ne sanctum daret canibus aut margaritas spargeret ante porcos. Et quia eum cælestis docebat unctio, sive literatis sive illiteratis colloquebatur: mirum in modum eruditus et eloquens apparebat, et prædicatio ejus tam pondere sententiarum quam puritate verborum placens erat et efficax. Post epulas autem et somnum ubi necessitas poscebat exactum, denuo præter pensum horarum, aut negotiis aut scripturis aut honestis colloquiis insistebat, otium summopere fugiens, ne viderent eum hostes, et deriderent sabbata ejus. Quod autem nocturno somno sine grandi dispendio corporis deducere poterat, lacrimis et orationibus indulgebat, et meditationibus sanctis, castimoniam sectans in corpore, servans in corde pudicitiam, modestiam in sermone, in opere justitiam: ut quos erat eruditurus verbo, sanctitatis suæ potentius moveret exemplo. Hæreticos schismaticosque infatigabiliter expugnabat, et nunquam induci potuit, ut cum excommunicatis communicaret. Quisquis sanæ doctrinæ adversabatur, eum sibi hostem futurum in Christo non dubitabat. Justitiæ quoque zelo fervens, quod

suum erat cuique servare nitebatur, personarum prorsus et munerum acceptione diducta.

Videns autem hostis antiquus tantum virum ecclesiæ Dei plurimum profuturum, invidit, et ne sperata pace terra diutius frueretur, multos et magnos elegit discordiæ concitatores: per quos in corde regis et curialium odii seminarium sparsit. Orta siquidem his procurantibus quæstione super regni consuetudinibus et jure ecclesiastico, filios perditionis in perniciem sancti viri excitavit qui subvertere moliebantur ecclesiæ libertatem. Sed quum omnes opprimerentur, Cantuariensis ecclesia ipsum magis angebat, cujus potestati honori et utilitati plurimum derogabatur, insurgentibus in eum primum Rogero Eboracensi archiepiscopo, deinde proceribus multis, et his qui fidelitate et beneficiis ecclesiæ tenebantur obnoxii et ipso rege prohibente sæpius et pertinacius ne in subditos culpis exigentibus canonicam justitiam exerceret. Potestas enim laica in res et personas omnium pro libito ecclesiastico jure contempto, tacentibus aut murmurantibus episcopis, potius quam resistentibus usurpabat. Conatus est ergo rex archiepiscopum promissis et blanditiis ad suum inclinare consensum. Sed vir Domini, fundatus in petra et solidatus, nec blanditiis emolliri potuit, ut a cultu justitiæ deviaret, nec minis terreri.

Hanc itaque mutationem dexteræ excelsi maligna interpretatione conati sunt impii obfuscare, superstitioni ascribentes, quod vitam duceret arctiorem. Zelum justitiæ crudelitatem mentiebantur: quod ecclesiæ procurabat utilitates, avaritiæ attribuebant: contemptum mundani favoris dicebant esse venationem gloriæ: curialis magnificentia fingebatur elatio: quod divinitus edoctam voluntatem sequebatur in plurimis, nota supercilii inurebatur: quod

antecessorum metas in tuendo jure sæpe videtur excedere, temeritatis arbitrabantur indicium. Nihil jam ab eo vel dici vel fieri poterat, quod non malicia infelicium hominum depravaret: adeo quidem, ut regi persuaderent, quod, si archiepiscopi potestas procederet, regia dignitas esset proculdubio peritura; et nisi sibi et hæredibus suis prospiceret, is demum futurus esset rex, quem clerus eligeret, et quamdiu placeret archiepiscopo, regnaturus.

Convenientibus autem episcopis et proceribus, ex mandato regis, ad expediendas regni necessitates, orta forte contentio est inter regem et ecclesiam, quæ protracta diutius, instigante diabolo, magis ac magis augebatur in dies. Et quia episcopi cum archiepiscopo suo unanimiter omnes in eo erant proposito, ut regi in his quæ Dei sunt devotissime parerent, nec aliquam facerent promissionem aut obligationem cum eo inirent, nisi quatinus possent salvo ordine suo, multimodis procuratum est ut inita ecclesiæ unitas scinderetur, per quosdam pontifices qui fidei et religionis columnæ videbantur, ut aut cum iis perverteretur archiepiscopus, aut si solus staret, facile contereretur. Nitebantur plurimi supplantare virum Dei: sed hostes familiares perniciosissime perurgebant. Recolit vir invictæ constantiæ, hominem cui Deus assistit non esse solum, et eo inspirante securus ascendit ex adverso opponens se murum solidissimum pro domo Israel, qui nec minis frangi poterat nec blanditiis emolliri. Maluit enim pauper pauperem sequi Christum, quam derelinquere legem Christi, quo consolante adjutus est pauperum compatientium brevi numero.

Quum vero post innumeras vexationes et injurias tandem apud Clarendonam regia voluntate episcopi et proceres convenissent, exegit rex instantius ut reg-

ni consuetudines quas secundum assentationem procerum avus suus observasse videbatur, publice recenserentur, et expresso et absoluto omnium episcoporum assensu firmarentur, nulla omnino conditione adjecta. Quod archiepiscopi et episcopi attendentes, quantum licuit impedire aut saltem differre conati sunt, metientes periculum quod hinc inde inevitabiliter imminebat. Si enim vitiis pravitate inolitis consentirent, sequebatur sine dubio fidei salutisque discrimen. Si vero adversarentur, pax ecclesiæ et incolumitas vitæ certis erat objecta periculis. Nec justa timendi causa deerat, quum secundum Salomonem: Sicut fremitus leonis, ita et ira regis. Pondus autem belli in archiepiscopum versum est, sine cujus tanquam sine capitis sui consilio nihil audebant episcopi et ei ut acquiesceret consulere formidabant. Is autem de quorundam episcoporum, quibus dispendium membrorum et salutis ab antiquo regis odio impendere videbatur, magis quam de propriis licet plurima et gravissima imminerent, anxiabatur periculis, et tam pro instanti necessitate quam pro suasibilibus magnorum virorum religionis habitum proferentium verbis deceptus, petitionem regis verbo tenus fieri annuit. Et sic et ipse et episcopi, quibus timebatur, licet cum dispendio causæ, corporis evasere periculum. Sed episcopus in hac liberatione corporum ruinam metuens animarum, seipsum austerioribus alimentis et indumentis gravius cœpit affligere, et se ab officio suspendit altaris, donec per confessionem et dignos pœnitentiæ fructus a Romano pontifice absolutus meruit relaxari.

Porro nec sic regis quievit indignatio, sed minis et terroribus ampliorem intentabat sævitiam, nisi consuetudines, quas contra ecclesiam nitebatur inducere, archiepiscoporum et episcoporum auctoritate fir-

marentur et scriptis. Cujus conatibus quia confessor Christi, futurus martyr, se opponere ausus est, multis interim appetitus damnis, contumeliis lacessitus et affectus injuriis, tandem Northamptonam jure inique tractus, se licet per iniquam sententiam in quadam causa pecuniaria satis patienter sustinuit condemnari, et regi judicatum solvi sufficientissime cavit. Inde in eum non ad hoc utique citatum sub prætextu de commissis sibi tempore administratæ cancellariæ negotiis reddendæ rationis alias calumnias intorserunt, quibus contra jus et fas adeo vexatus est, ut eum oportuerit adversus episcopos, ne eum injusto judicio condemnarent, ut sic regi blandirentur, sedem apostolicam appellare, et ab eis itidem sit ad domini papæ audientiam appellatus.

Proceres tamen, licet adversus eos processerit appellatio, et sub anathemate prohibiti sint in patrem et judicem suum ferre sententiam, nihilominus tamen in eum, nec confessum nec convictum, sed privilegium ecclesiæ et suum duntaxat protestantem et invocantem publici juris auxilium, præsumserunt, ad cumulum damnationis suæ, non tam dictare sententiam, quam concepti furoris insaniam vomere. Quam quum in publicum proferre vellent, vir sanctus crucem Christi quam manu tenebat et quam jugiter circumferebat in corde et corpore suo in altum erigens, a funesta discessit curia, succlamantibus impiis eum capiendum ut proditorem, et merito suspendendum et ut titulum Domini sui fidelis servus agnosceret, fore undique audiebat: Crucifige, crucifige eum. Ipse autem transiens per medium illorum ibat.

Quum autem se in hospitium recepisset, duo magni et fidelissimi proceres ad eum in ipso noctis conticinio accesserunt, vultu miserabiles et lacrimosi, tun-

dentes pectora sua, et confitentes ac protestantes per tremendum judicium Dei, quod indubitanter sciebant viros magnos, et malefactis insignes, utpote multis pollutos facinoribus, in illius necem conspirasse, et se ad eum occidendum mutuis invicem astrinxisse juramentis. Ne ergo causa ecclesiæ, quæ nondum plene innotuerat, in morte ejus pateretur occasum, eadem nocte fugam aggressus est, et uno duntaxat fratre sibi ferente solatium, diebus delitescens et noctibus iter peragens, post diem decimum sextum ad portum Sandvici pervenit, et quum potiores vectores non haberet ad manum, in fragili cymbula a duobus sacerdotibus transvectus est in Flandriam, paucis aliis navigium potius impedientibus quam aliquam solatii vel auxilii ferentibus opem. Actus ergo in exilium Christi confessor, a domino papa Alexandro Senonis honorifice susceptus est, et ab eo in monasterio Pontiniacensi commendatus est. Sed rex Anglorum episcopos et proceres suos ad Romanam destinavit ecclesiam, multa promittens dummodo legati mitterentur, qui causam Cantuariensis archiepiscopi, quam instantissime remitti postulabat, omni appellatione remota definirent. Videbatur enim quod cardinales flecti possent, et testium copia in omni causæ articulo facillime procurari. Sed, quum se in hac petitione redeuntibus nunciis didicisset fuisse repulsum, ecclesiam et omnia bona archiepiscopi et suorum præcepit confiscari: et quod in nullius historiæ serie legitur, totam cognationem ejus et omnes qui eum familiaritate aut quovis titulo contingebant, proscriptos addixit exilio sine delectu dignitatis, aut ordinis, conditionis aut fortunæ, ætatis aut sexus. Nam et mulieres in puerperio decumbentes, et parvuli vagientes in cunis, in exilium acti sunt. Processit ulterius furor immanis et piis auribus hor-

renda crudelitas. Quum enim Catholica etiam pro hæreticis et schismaticis et perfidis Judæis oret ecclesia, prohibitum est ne quis eum vel orationum suffragiis adjuvaret. Ministri quoque publicæ potestatis omnes adultos jurare cogebant, quod Pontiniacum contristandi archiepiscopi causa peterent. Ibi enim se vir sanctus diu jejuniis et orationibus maceravit, orans jugiter pro ecclesia, pro rege, et regno Anglorum, donec eum inde rex per abbates Cistercienses, qui de terra sua ad capitulum generale convenerant, proturbare curavit. Sed antequam inde progrederetur, divina revelatione confortatus est, cœlitus sibi ostenso indicio, quod ad ecclesiam suam rediturus erat cum gloria, et inde post martyrii palmam migraturus ad Dominum. Et sicut beata virgo, cujus animam in filii passione doloris gladius transverberavit, plusquam martyr legitur extitisse, sic et Christi confessor dum in se et suis multa, magna et inaudita et longa supplicia pertulerit, meritum et coronam martyrii gloriosius illustravit. Timens autem occasione sui juris sanctis imminere dispendium, sponte discessit, et ad Francorum Christianissimum regem Ludovicum se contulit, qui eum reverenter excipiens, donec pax reformaretur, humanissime necessaria ministravit. Sollicitavit etiam summum pontificem in virtute amoris et sub impensi protestatione obsequii, ne ulterius dilationes frustratorias prorogaret: sicut regnum Francorum diligebat et honorem apostolicæ sedis. Miseratus etiam Anglicanæ ecclesiæ desolationem, Willelmus Senonensis venerandus antistes, sedem apostolicam petiit et a Romana ecclesia impetravit, ut rex Anglorum omni appellatione cessante subjiceretur anathemati et regnum interdicto, nisi pax Cantuariensis ecclesiæ redderetur. Interim procurantibus his, qui ecclesiæ

pacem oderant, Rogerus Eboracensis archiepiscopus in provincia Cantuariensi post prohibitionem domini papæ contra dignitatem Cantuariensis ecclesiæ et antiquam consuetudinem, Henricum filium regis coronare præsumsit, assistentibus sibi suffraganeis nec protestantibus jus Dorobernensis ecclesiæ. Multiplicatis ergo injuriis et perversis hominibus patientia Christi semper abutentibus, magis ac magis in regem et suos multiplex et certa et cita comminatio procedebat. Instabatque peremptorius dies, ut sententia ulterius differri non posset. Arctatus itaque rex severitate canonica, tandem acquievit ut pax Anglicanæ ecclesiæ reformaretur. Regna itaque gavisa sunt, cunctis credentibus negotium potius veraciter agi quam concipi simulate: sed quid ageretur a quibusdam rei exitus declaravit. Pontifex enim Christi ex fide sua metiens alios, de contrahentibus secum meliora sperabat. Et licet multi dissuaderent ne redire præsumeret, nisi pax certius firmaretur, periculum tamen metuens animarum, ad ecclesiam suam rege sibi præstante conductum, septimo exilii anno reversus est et a clero et populo receptus tanquam angelus Domini. Quum vero dominus papa præfatam jam dicti Eboracensis et episcoporum qui ei adstiterant præsumtionem, sancto Thoma conquirente audiisset, tam Eboracensem archiepiscopum quam faventes ei episcopos ab episcopali suspendit officio, et Gilbertum Londoniensem et Jocelinum Saresberiensem in sententiam anathematis revocavit. Quæ severitas, in sancti Thomæ ingressu publicata, regem amplius exacerbavit et linguas toxicatas detrahentium efficaciores reddidit ad nocendum. Iterum ergo damnis, iterum atrocioribus injuriis supra modum et numerum athleta Christi affectus est et edicto publico prohibitus ecclesiæ suæ septa exire.

Quisquis ei vel alicui suorum faciem hilarem prætendebat, hostis publicus censebatur. Sed hæc omnia vir Dei in multa patientia sufferebat, malens non modo rerum sed et salutis subire jacturam quam justitiam Dei et ecclesiæ libertatem absque subventione vel saltem reclamatione periclitari. Pace omnium sanctorum dixerim: si tantum Deo quisque immolat, quantum pro ipsius amore relinquit, non facile invenitur, qui Thomam antecedat. Nam pro Christo sua et suos contemsit, contemsit mundum, contemsit et seipsum. Et quia stilus ad confessoris properat passionem, cujus auctores et causa ex multis et magnis patent indiciis, in ea mihi non censui diutius immorandum; præsertim quum jam fere per orbem Latinum ex relatione plurimorum sit nota et divulgata materia. Hoc tamen in tanto divinæ dispensationis munere silendum esse non credidi: quod ad Dei et martyris sui gloriam universi mirantur, quia sic omnes circumstantiæ concurrerunt in agone pontificis, ut patientis titulum perpetuo illustrarent et persequentium revelarent impietatem, et nomen sempiterno macularent opprobrio. Si enim personas hinc inde intueri et metiri placuerit: occurrit hinc religiosus archiepiscopus, Britanniarum primas, sedis apostolicæ legatus, judex incorruptissimus, utpote nec acceptor personarum, nec munerum, assertor ecclesiasticæ libertatis, et quasi turris erecta in Jerusalem contra faciem Damasci, malleus impiorum, sed pauperum et mœrentium consolator. Viderit qui voluerit quis e regione procedat. Et si causa martyrem facit, quod nulli rectum sapienti venit in dubium, quid justius, quid sanctius causa ejus? qui opes et omnem mundi gloriam, qui amicorum et totius cognationis affectionem pro Christi amore contemnens, exilium subiit, se et suos omnes exposuit

periculo et paupertati: qui pro lege Dei sui tuenda et evacuandis abusionibus veterum tyrannorum certavit usque ad mortem, nec in aliqua obligatione postquam semel lapsus est captus insidiantium dolo, induci potuit ut aliquid eorum quæ exigebantur ab ipso promitteret: quin in omnibus adjiceret honorem Dei et honestatem ecclesiæ salvam fore. Nec ad modicum et quasi ad horam credens et in articulo tentationis recedens adversa perpessus est; sed exilium et acerbam proscriptionem in annum septimum protelavit, tanta quidem virtute constantiæ regia via incedens et Christi et apostolorum sequens vestigia ut invictus ejus animus nec fortunæ sævientis impetu posset frangi, nec blanditiis emolliri. Sed et ubi sit immolatus advertite. Certe in ecclesia, quæ caput regni est, et aliarum omnium mater in Christo, coram altari, inter consacerdotes et manus religiosorum, quos armatorum carnificum tumultus fecerat ad stupendum et miserabile spectaculum concurrere. Qui ergo seipsum a multo tempore exhibuerat hostiam vivam, sanctam, Deo placentem, qui carnem suam in orationibus et vigiliis, jejuniis et asperioris usu cilicii conviciis et concupiscentiis crucifixerat, qui dorsum, quod soli familiares ejus noverant, tanquam Christi puerulus exponere consueverat ad flagella, qui Christi corpus et sanguinem solitus erat offerre in altari, coram altari prostratus effusum manibus impiorum obtulit proprium. [Cui unquam martyrii titulus extitit gloriosior?]

Nec licuit ministris Satanæ in immolatione discipuli et servi, quod præambulis eorum in crucifixione magistri et Domini. Christus enim, ne fœdaretur civitas, ne pollueretur sabbatum, e judicio licet iniquo prædamnatus, qualemcunque allegandi pro se acceperat facultatem, et ab urbe eductus extra por-

tam crucifixus est, ministerio utique gentilium, qui Deum non noverant, et auctoritate publicæ potestatis, his reum deferentibus quorum legem visus est impugnare, discipulo, filio perditionis, proditionis perfidiam procurante. At iste non modo in urbe, sed intra ecclesiam, non tempore profano, sed die quem nativitatis Dominicæ solennitas consecrabat. Et omni jure decuit ut natalis ejus, qui innocenter et sanctissime vixerat, natalem sanctorum innocentium sequeretur. Et quidem, ut creditur, necem ipsius traditores procuravere discipuli, sacerdotum principes formaverunt, tanto in malitia Annam et Caipham, Pilatum et Herodem amplius præcedentes, quanto diligentius præcaverunt, ne in judicium traheretur, ne conveniretur ab accusatoribus, ne appareret ante faciem præsidis, ne privilegio sacri loci vel temporis, aut dignitatis, aut gradus, aut reformatæ pacis et datæ securitatis conditione sacrilegas manus evaderet, non gentilium, non hostium, sed eorum qui legem Dei profitebantur et amicorum fidem. Sane mira Dei, cuncta sapienter et salubriter ordinantis, dispensatione contigit, quod qui hæc tam male, tam imprudenter permisit fieri, eadem non est passus abscondi, ut hic etiam temporaliter impleatur quod veritas protulit: Nihil scilicet esse occultum, quod non reveletur. Nam quod de signifero proditorum Juda sermone celebri vulgatum est, pari jure trahendum est ad complices suos, eo quod de similibus rebus idem constet esse judicium, ut Christianis omnibus ex fide liqueat, quod cœli revelabunt iniquitatem ipsorum, et adversus eos terra consurget. Quis autem fidelium audeat dubitare, quod Deus auctores et perpetratores tanti sacrilegii aut converteret aut contereret?

Passurus autem in ecclesia, ut dictum est, coram

altari Christi martyr, antequam feriretur, quum se audiisset inquiri a militibus, qui ad hoc venerant in turba clericorum et monachorum vociferantibus, Ubi est archiepiscopus? occurrit iis ex gradu quem ex magna parte ascenderat, vultu intrepido dicens, Ecce ego: quid vultis? Cui unus funestorum militum in spiritu furoris intulit, Ut modo moriaris: impossibile enim est ut amplius vivas. Respondit archiepiscopus non minori constantia verbi quam animi, quia (quod omnium martyrum pace ex animi mei sententia fidenter dixerim) nullus videtur isto constantior fuisse: Et ego pro Deo meo paratus sum mori, et pro assertione justitiæ et ecclesiæ libertate. Quod si caput meum quæritis, prohibeo ex parte omnipotentis Dei, et sub anathemate, ne cuiquam alii, sive monacho sive clerico sive laico, majori vel minori, in aliquo noceatis, sed sint immunes a pœna sicut extiterunt a causa; non enim illis, sed mihi imputandum est, si qui eorum laborantis ecclesiæ causam susceperunt: mortem libenter amplector, dummodo ecclesia in effusione mei sanguinis pacem consequatur et libertatem. Quis isto constantior, quis videtur in caritate ferventior? qui dum pro lege Dei sui persequutoribus se offerebat, in id solum sollicitus fuit, ne commissi sibi gregis in aliquo detrimentum pateretur. Verba ejus nonne Christum exprimere videntur in passione dicentem: Si me quæritis, sinite hos abire?

His dictis, videns carnifices eductis gladiis, in modum orantis inclinavit caput, hæc novissima proferens verba: Deo et beatæ Mariæ et sanctis hujus ecclesiæ patronis, et beato martyri Dionysio commendo me ipsum et ecclesiæ causam.

Cætera quis sine suspiriis, singultibus et lacrimis referat? Singula prosequi pietas non permittit quæ

carnifices immanissimi Dei timore contempto et tam fidei quam totius humanitatis immemores commiserunt. Non enim suffecit iis sanguine sacerdotis et nece profanare ecclesiam et diem sacratissimum incestare, nisi corona capitis, quam sacri chrismatis unctio Deo dicaverat, amputata, quod et dictu horribile est, funestis gladiis jam defuncti ejicerent cerebrum et per pavimentum cum cruore et ossibus crudelissime spargerent, immaniores Christi crucifixoribus qui ejus crura, quem obiisse viderant, sicut adhuc viventium, non censuerunt esse frangenda. Sed in his omnibus cruciatibus, invicti animi et admirandæ constantiæ martyr, nec verbum vel clamorem emisit, non edidit gemitum, nec brachium aut vestem opposuit ferienti sed caput quod inclinatum gladiis exposuerat donec consummaretur tenebat immobile. Denique in terram procidens recto corpore, non pedem movit aut manum sicariis insultantibus se in strage proditoris pacem patriæ prodidisse. Carnifices autem non minus cupidi quam crudeles, inde tam in regiæ potestatis quam divinæ majestatis injuriam ad ecclesiæ palatium redeuntes, universam supellectilem et quicquid in scriniis aut clitellis archiepiscopi et suorum potuit inveniri, sive in auro sive in argento aut vestibus aut variis ornamentis aut libris aut privilegiis aut aliis quibuscunque scriptis aut equitaturis, insatiabili avaritia et stupendo ausu diripientes, ea, ut libuit, inter se diviserunt, imitatores eorum facti, qui inter se Christi vestimenta partiti sunt, licet eos quodammodo præcedebant in scelere. Et ut pontifici jam per martyrium coronato, hominum gratia auferretur, omnia scripta, quæ sacrilegus prædo surripuit, ad regem in Normanniam transmissa sunt. Sed nutu divino contigit quod quanto magis athletæ fortissimi gloriam obfuscare nitebatur humana teme-

ritas, tanto amplius eam Dominus illustrabat in ostensione virtutis et miraculorum manifestis indiciis. Quod viri impii qui eum insatiabiliter oderant intuentes, inhibuerunt nomine publicæ potestatis, ne miracula quæ fiebant quisquam publice publicare præsumeret. Cæterum quis frustra obnubilare desiderat, quod Deus clarificare disponit. Eo enim amplius percrebuere miracula, quo videbantur impiis studiosius occultanda. Homo videt in facie: solus Deus est qui renes et corda scrutatur. Nam quum beati martyris corpus sepulturæ tradendum esset, et de more pontificalibus indueretur: quod admodum pauci familiares ejus noverant, inventum est cilicio pedunculis et vermibus referto involutum: ipsaque femoralia ejus interiora usque ad poplites cilicina, quod antea apud nostrates fuerat inauditum, reperta sunt.

Quis referat quos gemitus, quantos lacrimarum imbres sanctorum cœtus qui aderat in revelatione sic adumbratæ religionis emiserit? Et quis quod sequitur sine lacrimis referre poterit vel audire? Ecclesia quidem quæ sacro cruore violata fuerat, vel potius consecrata, se non tam sine hæsitatione et deliberatione multa propter metum impiorum ad protestandam injuriam Dei, suspendere ausa est a divinis: sed tantus terror ex signis patentibus provinciales invasit, ut nullus omnino aut perrarus, qui auderet a divinis cessare pro exhibitione justitiæ aut pro humanitatis officio debitum in Christo defunctis munus solenniter exhibere. In his omnibus persecutorum non quievit furor dicentium corpus proditoris inter sanctos pontifices non esse humandum: sed projiciendum esse in paludem viliorem vel suspendendum patibulo. Unde sancti viri qui aderant vim sibi timentes inferri eum in crypta, antequam satellites

Satanæ, qui ad sacrilegia perpetranda convocati fuerant, convenirent, ante altare Sancti Johannis Baptistæ et sancti Augustini Anglorum apostoli in sarcophago marmoreo sepelierunt.

Ubi ad gloriam omnipotentis Dei per eum multa et magna fiunt miracula catervatim confluentibus populis, ut videant in aliis et sentiant in se potentiam et clementiam ejus, qui semper in sanctis suis mirabilis et gloriosus est. Nam et in loco passionis ejus, et ubi ante majus altare pernoctavit humandus, et ubi tandem sepultus est, paralytici curantur, cœci vident, surdi audiunt, loquuntur muti, claudi ambulant, leprosi mundantur, evadunt febricitantes, arrepticii a dæmonio liberantur, et a variis morbis sanantur ægroti, blasphemi a dæmonio arrepti confunduntur. Et quod a diebus patrum nostrorum non est auditum, mortui resurgunt, illo hæc et plura, quæ referre perlongum est, operante, qui solus est super omnia benedictus in sæcula Deus. Amen.

ITA EXPLICIT TRACTATUS JOANNIS SALISBURIENSIS DE VITA SANCTI THOMÆ: INCIPIT VITA EJUSDEM SANCTI PER ALANUM PRIOREM CANTUARIENSEM, POSTEA ABBATEM TEWKESBURIENSEM.

Gloriosus Dei martyr Thomas, qualis, cujus vitæ et conversationis, quantas etiam pro libertate ecclesiæ passus fuerit angustias, ipsius martyris clericus et familiaris, postea Carnotensis episcopus magister Joannes Saresberiensis eleganter descripsit. Quia vero quædam ibi juxta brevitatem historiæ ex industria omissa sunt, quæ si apposita fuerint legentis et audientis poterunt excitare devotionem, maxime quum ea pertineant ad epistolarum quæ sequuntur explanationem, ea duximus summatim

adjicere quæ a concilio de Clarendona usque ad discessum domini papæ Alexandri de Francia et ipsius martyrii consummationem juxta historiæ veritatem dicuntur contigisse. Cætera suis in locis epistolæ ipsius plenius persequuntur.

Dum igitur beatus Thomas apud Clarendonam, ad suggestionem fratrum suorum, invitus pro certo in verbo sacerdotali promisisset se cum cæteris consuetudines, quas Avitas vocant, ad nutum regis observaturum, ad mentem sedulo revocavit, quanta ex his potuerint contra ecclesiasticam libertatem oriri dispendia. Eoque recedente a regis curia, obiter inter familiares ipsius orta est murmuratio, his, ut assolet, suggerentibus sic fieri oportere propter temporis instantiam, aliis indignantibus ecclesiasticæ libertatis auctoritatem ad unius hominis libitum deperire. Inter quos unus acrius institit dicens: Publica potestas perturbat omnia: in ipsum Christum delirat iniquitas; synagoga Satanæ profanat sanctuarium Dei; sederunt principes et convenerunt in unum adversus Christum: nemo tutus qui diligit æquitatem; mundo judice soli sapiunt et venerantur hodie qui principi obsequuntur ad libitum: concussit hæc tempestas etiam columnas ecclesiæ et dum pastor desipuit, oves dispersæ latitant sub lupo: de cetero quis erit locus innocentiæ, quis stabit ex adverso, vel quis triumphabit in prœlio, principe devicto? Hæc quidem is murmurabat qui crucem ferebat ante archiepiscopum: ceteri obmutuere præ angustia. Et adjecit audacius assumens parabolam in hunc modum: Quorsum, ait archiepiscopus, hæc, fili? quid (inquit) virtutis sibi retinuit, qui conscientiam prodidit et famam? Te ipsum (inquit) id respicit, qui hodie omnino prodidisti conscientiam et famam, Deo odibili et honestati contrario exemplo in

posterum relicto, quum manus tuas Deo sacratas ad exsecrandas consuetudines observandas extenderes, et in confusionem libertatis ecclesiasticæ cum nefariis Satanæ ministris communicares. Ingemuit igitur archiepiscopus et suspirans ait: Pœniteo et graviter meum perhorrescens excessum, me ipsum indignum judico de cetero ad eum accedere in sacerdotio, de cujus ecclesia tam vile contraxi commercium: silebo itaque sedens in mœrore, donec me visitaverit oriens ex alto, ut per ipsum Deum et dominum papam merear absolvi.

Statimque proinde nuncium destinavit ad sedem apostolicam. Innotuit interim id ipsum regi, quod archiepiscopus ab illa supradicta compromissione vellet resilire: in eo præcipue dum palam restitit, ne scriptum illarum consuetudinum, sicut condictum fuerat, suo sigillo corroboraret. Exinde rex asperatus gravioribus et exquisitis cœpit archiepiscopum vexare exactionibus, ita ut palam fieret intelligentibus, sanguinem ejus et vitam requiri.

Id igitur pertimescens fugam consuluit et veniens ad manerium suum Aldintonam nomine, ceteris dormientibus secreto se surripuit, duobus tantum comitatus, inventoque navigio mari se commisit. A vento vero contrario diu fatigatus, vix est diluculo cum vita ad terram reversus. Denique comperta ejus discessio familiares ejus et famulos singulos dispersit. Ceteris tamen unus audacior, veniens Cantuariam, in cameram ipsam archiepiscopi sequenti nocte se recepit. Et post cœnam sollicitus cœpit contristari de casu et angustia domini sui. Plurima itaque parte noctis transacta, volenti quiescere, Vade, inquit puero, et claude ulterius ostium aulæ, ut securius dormiamus. Veniens autem illuc puer accenso lumine, aperto ostio, vidit archiepiscopum in angulo sedere et solum.

Quo viso territus aufugit, putans se fantasma vidisse. Eo suggesto, clericus ille nullatenus voluit fidem adhibere, donec in sua persona verum probaret. Et veniens sicut dictum est, sic et invenit. Convocatis igitur ad se archiepiscopus quibusdam fratribus ecclesiæ Cantuariensis exposuit iis quid sibi acciderit, et quod nondum fuerit voluntas Dei ut recederet.

Recreatus igitur breviori cœna quievit: mane autem facto irruerunt ministeriales regis, ut archiepiscopo fugiente confiscarent omnia; sed audita et visa ejus præsentia confusi siluerunt.

Proinde aggravabat rex manum suam in archiepiscopum, eum citari faciens peremptorie, ut die statuto regi responderet de his, quæ sibi fuerint objecta.

Adveniente termino veniunt, et vocati facta quoque concione apud Northamptonam dominus noster trahitur in causam. Seorsum itaque in conclavi sedentibus domino Cantuariensi, cum coepiscopis suis, ex edicto regis seris objectis, ne pateret exitus, propositum est ex parte regia adversus dominum Cantuariensem, quod quum haberet vacantes episcopatus, abbatias et multos reditus domini regis per annos plurimos in manu sua, nullam ei super his reddidit rationem, quam modo sibi rex requirit exhiberi. Super his, inquit, Cantuariensis, prudentiores volumus consulere, et de consulto respondere. Dum igitur medium silentium tenerent ad invicem, Domino Cantuariensi id requirente, Gilbertus Londoniensis episcopus, decanus utique Cantuariensis ecclesiæ et idcirco post Cantuariensem in consilio primus: Si, pater, inquit, recolis unde te dominus rex sustulerit, quid tibi contulerit, considerata temporum malitia, quam ruinam Catholicæ ecclesiæ et nobis omnibus paraveris, si in his regi resistere volueris: non solum archiepiscopatui Cantuariensi, sed in decuplo

si tanti fuisset, cedere deberes. Et forsitan, si hanc in te rex viderit humilitatem, te in universum restituet. Satis, inquit Cantuariensis, innotuit quid consulto responderis.

Deinde Henricus Wintoniensis episcopus subintulit: Hæc, ait, forma consilii Catholicæ ecclesiæ penitus perniciosa nos omnes obligat et confundit. Quod si archiepiscopus noster et totius Angliæ primas nobis id reliquerit exemplum, ut ad nutum et comminationem principis auctoritati et curæ animarum sibi commissæ quisque episcopus debeat cedere, quis erit de cætero status ecclesiæ, nisi ut nulla agantur de jure sed omnia confundantur pro libitu, et sic erit sacerdos sicut et populus? Hilarius itaque Cicestrensis episcopus, nam et ipse gloriosus in verbis, subjunxit: Nisi, inquit, temporis instantia et Catholicæ ecclesiæ perturbatio aliud exigerent, standum utique esset verbis sententiæ. Verum ubi nutat canonum auctoritas, plurimum subtrahendum est severitati, ut in eo perficiat dispensatio, quod posset destruere severa correctio. Censeo igitur cedendum regiæ voluntati, sed ad tempus, ne præpropere procedamus id statuere, unde sequatur durior retractatio. Nec sine rubore episcopus deinde Lincolniensis Robertus, simplex quidem homo et minus discretus, Patet, inquit, vitam hominis istius et sanguinem quæri, et necessario alterum horum erit, aut archiepiscopatui aut vitæ cedendum. Quis ergo fructus de archiepiscopatu proveniet, si proinde vitæ cesserit? nec id video. Exoniensis autem episcopus Bartholomæus ait: Palam est quoniam dies mali sunt, et si possimus sub dissimulationis umbra hujus tempestatis impetum pertransire illæsi, id præcipue procurandum est, sed nec ad id de facili perveniendum, nisi subtrahatur plurimum severitati. Temporis in-

stantia id requirit, maxime quum non sit generalis sed personalis hæc persequutio. Satius est igitur unum caput in parte periclitari, quam totam Anglicanam ecclesiam inevitabili discrimini exponere. Wigorniensis episcopus Rogerius requisitus et ipse quid inde sentiret, ita temperavit responsum, ut et negando palam faceret quid animi haberet. Nullum ait in hac parte dabo consilium, quia si dixero a Deo susceptam animarum curam ad regiam voluntatem et comminationem oportere relinqui, contra conscientiam meam et in capitis mei condemnationem loquetur os meum. Si sentiam regi resistendum, ecce qui sui sunt, audiunt, per quos id ipsum innotescet regi, statimque ejiciar extra synagogam, et erit sors mea de cætero cum publicis hostibus, et condemnatis. Idcirco nec hoc dico, nec illud consulo.

His ita gestis sederunt aliquamdiu sub silentio: nec erat qui amplius his aliquid adjiceret. Et arte quæsita ut pateret eis exitus, inclusi enim erant, Volo, inquit dominus Cantuariensis, loqui cum duobus comitibus, qui cum rege sunt. Quos et nominavit. Vocati illi apertis ostiis introierunt properanter, credentes aliquid audire, quod regiam satiaret voluntatem. Adstantibus his ait archiepiscopus: Super his, de quibus nos dominus rex convenit, contulimus. Et quia non habemus ad præsens eos, quibus res ipsa magis innotuit, ideo usque in crastinum petimus inducias, tunc responsuri, sicut Deus nobis inspiraverit. Ad hæc regi deferenda missi sunt Londoniensis et Roffensis episcopi. Londoniensis autem sub vulpe latens injunctum sibi pervertit negotium, dicens regi archiepiscopum apud eum postulare inducias ad præparanda instrumenta, quasi statuto die rationem redditurus super objectis, ut sic magis obli-

garetur archiepiscopus ad executionem regiæ voluntatis. Directi sunt igitur duo comites ad archiepiscopum postulatas ex parte regis deferentes: si tamen ratum haberet, quod ex parte sua per episcopos fuerat regi suggestum. Quo audito ait archiepiscopus se id in mandatis non dedisse, neque id, quod regi suggestum fuerat, ratum habere; sed die sequenti, Deo auctore se venturum et sicut datum fuerit desuper, responsurum. Erubuit ergo Londoniensis, dum videret se incidisse in laqueum, quem jecerat ad patrem suum decipiendum. Soluto itaque concilio ea die discesserunt ab invicem, multitudo vero militum, et aliorum qui cum domino Cantuariensi illuc convenerant, regio metu perterrita secessit in partem, et amplius cum eo non stetit. Quo comperto circuiri sepes et vicos, et ad se vocari pauperes, claudos, et debiles, dicens per talem militiam provenire posse celeriorem victoriam, quam per eos qui tempore tentationis turpius recesserunt.

Impleta est igitur domus ejus discumbentibus, et peracta dies illa cum lætitia in Domino, nulla mentione palam habita de perturbatione pristina.

Sequenti vero die, summo diluculo, percussus est Dominus noster passione Iliaca, nam et ea multoties vexabatur, eatenus quod non potuit se de lecto erigere. Unde longiori mora interposita, ut crederetur ab invidis ad curiam regis nolle descendere: missi sunt qui eum citarent acrius ad respondendum. Dum, inquit dominus Cantuariensis, quieverit ista passio, crastino die, Deo auctore, apparebo. Transeunte vero die illa et nocturnis vigiliis cum summa devotione demum peractis mane consurgens ad missarum solennia, sacris pro more indutus vestibus et per beati martyris Stephani merita divinum sibi invocans auxilium, introitum missæ jussit inchoari:

Et enim sederunt principes, etc. totumque officium cum ad id pertinentibus complevit devotius, ministralibus regis, qui ibi aderant, id tacite considerantibus, quibus visum et rem ipsam aliquid portendere speciale. Is siquidem annus centesimus erat et ea dies secundum annorum curricula qua Normanni Angliam intraverunt. Expleto itaque ministerio, amoto ab humeris pallio cum infula, cæteris indutus vestibus sacris, cappa clericali super injecta, processit ad regis curiam. Intraturus cameram regis, ibi enim rex præstolabatur ad ostium ipsum, crucem bajulat propria manu, sequentibus episcopis et id aliter quam decuit interpretantibus. Occurrit autem Robertus Herefordiensis inquiens: Pater, sustine, ut ego vice capellani crucem deferam ante præsentiam vestram: sic enim condecet. Archiepiscopus ait: Justius est me ipsam deferre, sub cujus protectione tutus maneo, et ejus viso vexillo non est mihi dubitandum, sub quo principe militem. Londoniensis ad hæc: Si viderit rex te armatum intrare, gladium suum fortiorem exeret in caput tuum; et tunc videbis, quid proderunt tibi arma tua. Archiepiscopus inquit: Hæc Deo committimus. Et Londoniensis: Stultus hactenus fuisti, et ab hac stultitia, ut video, de cetero non recedes: et processum est. Audiens autem rex archiepiscopum armatum venire, oblito vel deposito gladio illo de quo dixerat Londoniensis, citius recessit in conclavem ulteriorem; sedeute hic seorsim archiepiscopo solo cum suis et paucis episcopis ex adverso, et loco et animo adunatis.

Denique vocati sunt episcopi ad regis consilium Cantuariensi sub jugulo relicto. Protrahitur tempus dum quæritur innocentis damnatio. Cantuariensis vero firma facie induit constantiam. Exiens Rogerius Eboracensis archiepiscopus ait clericis suis quos

ibi invenit, erant enim ibi Magister Robertus Grandis cognomine et Osbertus de Arundel: Recedamus hinc: non oportet nos videre quæ hic habent fieri cito de Cantuariensi. Magister Robertus ad hæc, Non, inquit, hinc recedam: donec videro quid Dei voluntas super his judicaverit: si pro Deo et ejus justitia dimicaverit is usque ad sanguinem, pulcrius vel melius vitam finire non poterit. Recedente itaque Eboracensi archiepiscopo a camera regis, veniens Bartholomæus Exoniensis episcopus procidit ad pedes domini Cantuariensis et ait: Pater mi, miserere tui; miserere et nostri: omnes enim hodie perimus odio capitis tui. Exiit namque edictum a rege, ut qui amplius cum Cantuariensi staret, publicus hostis judicaretur in capite puniendus. Dictum est etiam quod Jocelinus Saresberiensis episcopus et Willelmus Norwicensis episcopus, qui adhuc restiterunt, traherentur statim ad supplicium in membris mutilandi: qui et ipsi pro salute sua Cantuariensem rogabant. Inspiciens igitur Cantuariensis in Exoniensem episcopum, Fuge hinc, ait, quia non sapis ea quæ Dei sunt. Exierunt denique a consilio regis omnes simul episcopi cum tumultu ad Cantuariensem. Quorum unus eloquens, Hilarius Cicestrensis episcopus, prorumpens in vocem ait: Quondam noster fuisti archiepiscopus, et tenebamur tibi obedire: sed quia domino regi jurasti fidelitatem, hoc est vitam, membra, terrenam dignitatem sibi per te salvam fore, et consuetudines, quas ipse repetit conservandas, et tu niteris eas destruere, præcipue quum spectent ad terrenam ejus dignitatem et honorem, idcirco te reum perjurii dicimus, et perjuro archiepiscopo de cetero non habemus necesse obedire. Nos itaque et nostra sub domini papæ protectione ponentes, te ad ejus præsentiam appellamus super his responsurum.

Et diem statuit. Archiepiscopus inquit Audio. Subtrahentes se ipsi seorsim sedere ex adverso, diutius in summo silentio. Tandem a rege processerunt comites, barones, et plurima turba ad archiepiscopum, quorum primus Robertus comes Leicestriæ ait: Mandat tibi rex, ut venias redditurus rationes super objectis, sicut pridie promisisti te facturum. Alioquin audi judicium. Archiepiscopus inquit: Judicium? Et surrexit dicens: Imo fili comes, et tu prius audi. Non te latet, fili, quam familiaris domino regi, et quam fidelis secundum statum hujus mundi fuerim. Cujus rei gratia placuit ei, ut promoverer in archiepiscopum Cantuariensis ecclesiæ, Deus scit, me id non volente. Nota enim mihi fuit infirmitas mea. Et magis pro suo, quam pro Dei amore acquievi. Id satis hodie palam est, dum Deus et se mihi subtrahit, et ipsum regem. Veruntamen in mea promotione, dum electio fieret præsente Henrico, regis filio et herede, cui et hoc ipsum mandatum fuit, quæsitum est: qualem me redderent Cantuariensi ecclesiæ? Et responsum est: Liberum et quietum ab omni nexu curiali. Sic igitur liber et absolutus super his, a quibus sum liberatus, nec teneor nec volo de cætero respondere. Comes inquit: Et hoc aliter se habet, quam Londoniensis regi suggesserat. Adjecit archiepiscopus: Adhuc, fili comes id attende. Quanto dignior est anima quam corpus, tanto magis Deo et mihi teneris obedire, quam terreno regi. Nec lex nec ratio permittit, ut filii patrem judicent vel condemnent. Unde regis, et tuum, et aliorum declino judicium, sub Deo a solo domino papa judicandus, cujus coram vobis omnibus præsentiam appello, ecclesia Cantuariensi, ordine et dignitate mea, cum ad hæc pertinentibus, sub Dei et sua protectione positis. Nihilominus vos fratres et

coepiscopi mei, quia magis homini quam Deo obeditis, ad domini papæ audientiam et judicium voco: et sic catholicæ ecclesiæ et apostolicæ sedis auctoritate munitus hinc recedo.

Abeuntem illum prosequuntur curiales et invidi contumeliis et injuriis traditorem illum et perjurum acclamantes. Ei autem venienti ad ulteriorem portam, clausa est janua, nec potuit exire, nullo ibi invento custode. Et dum res ageretur in metu et dubio, nutu Dei contigit claves plurimas in fasciculo pendere a muro, quas arripiens familiaris quidam archiepiscopi, unam post alteram attentavit, donec aperiret januam.

Exeuntibus illis occurrit multitudo morbo regio laborantium pauperum et infirmorum, acclamantium et dicentium: Benedictus Deus, qui eripuit et salvum fecit servum suum a facie inimicorum suorum. Putabatur enim jam fuisse extinctus. Præcedente igitur et subsequente turba pauperum, cum clero et populo, in gaudio et lætitia perducitur ad hospitium [ad ecclesiam videlicet beati Andreæ religiosorum monachorum conventuale monasterium.] Videns autem exultationem plebis sequentibus se dixit: Quam gloriosa processio nos conducit a facie tribulantis. Sinite pauperes Christi, et nostræ tribulationis participes, omnes intrare nobiscum, ut epulemur in Domino ad invicem. Et impleta sunt domus et atria circumquaque discumbentium.

Inter epulas accesserunt Londoniensis et Cicestrensis episcopi, ad mensam, dicentes se viam pacis invenisse. Requirente archiepiscopo sub quali forma, inquiunt: Quæstio pecuniaria agitur inter te et regem. Si igitur nomine pignoris duo maneria vestra, Otford et Muncheaham, regi assignaveris ad tempus, credimus quod inde pacatus et maneria

resignabit, et pecuniam remittet, et gratiam suam tibi citius restituet. Ad hæc archiepiscopus: Hecham manerium fuit quondam Cantuariensis ecclesiæ, ut accepi, quod rex modo tenet in dominio. Et licet ad ejus restitutionem Cantuariensi ecclesiæ competit rei vendicatio, tamen id fieri his temporibus omnino non spero. Nihilominus antequam vel cujuslibet turbationis sedandæ, vel recuperandæ regiæ gratiæ causa, antiquo juri, quod in illo manerio Cantuariensis ecclesia habere dicitur, renunciarem: cuilibet periculo vel discrimini caput istud opponerem. Et caput tetigit. Indignantes ergo episcopi regressi sunt, hæc regi renunciantes: et accensa est in his regis indignatio.

Missi sunt etiam duo episcopi ad regem petere salvum conductum Domino Cantuariensi in redeundo ad ecclesiam suam. Ait rex se in crastino familiares suos super hoc consulturum, et sic ex consulto responsurum. Intelligens itaque Cantuariensis moram sibi periculosam esse, et per eam sibi parari posse insidias, cœpit cogitare de fuga, jussitque in ipsa nocte in ecclesia sancti Andreæ parari sibi lectum inter duo altaria. Quo accedens cum litania, et singulorum sanctorum nomina pronuncians singulas fecit genuflexiones. Quo completo, proinde fatigatus strato se projecit, capessendæ quietis simulans occasionem.

Deinde secreto se subtrahens et per posticum exiens, uno familiari et fideli comitatus socio, disparuit. Mane autem facto subitus rumor et sinister de clandestina archipræsulis fuga hos, qui ei adhæserant invadens, omnes compulit latitando sibi consulere. Verumtamen publico edicto denuntiatum est neminem in Cantuariensem manus injicere. Dum igitur ista turbatio circumquaque discurreret, [Archi-

episcopus, ut diximus, clam de nocte fugiens, fratrem unum de ordine de Simplingeham secum habens, viæ ducem, versus aquilonem ad nobilem illam civitatem Lincoliniam tendebat: sciens et prudens nimium carpens, non viam, ut ita cautius, si qui post mitterentur persecutores, effugeret insidias, et declinaret. Et nocte venit ad pagum, qui dicitur Grabam, et viginti quinque circiter milliaribus a Norhantona distantem. Ubi postquam modico indulsit somno, in crastino arripiens iter venit Lincolinam, circiter viginti quinque milliaria, hospitatus in civitate, in domo cujusdam felonis. Est ibi aqua, quæ fluit per civitatem intrans, ad locum quemdam solitarium in medio aquarum situm, qui dicitur Eremitorium, pertingens ad domum de Simplingeham: per aquam venit millia circiter quadraginta. Ubi propter loci solitudinem, et propter difficultatem accessus, eo quod in medio aquarum sit, per tres dies securus latuit, ad iter, quod restabat vires reparans. Una vero dierum cum frater, qui ipsi ministrabat, videret solum sedentem in mensa, et pulmentariis vesci, compunctus lachrymas continere non potuit. Et continuo exivit, ne inter epulas virum Dei lachrymæ effusæ perturbarent. De eremitorio venit ad sanctum Botulfum, decem milliaria. Et inde ad locum venit, qui dicitur Haverolot, ad Simplingeham pertinentem. Deinceps vero nocte solum proficiscebatur, veritus deprehendi. Jam siquidem versus orientem ad Cantiam tendebat, ubi a populo terræ facie magis cognitus erat. Nocte itaque ibat, et die latitabat, octo dierum conficiens noctibus iter, donec ad Cantiam perveniret, ad pagum supra mare situm, qui dicitur Estere, ubi transfretare disposuit. Ibi quidem mansit eo cautius quo securius eo quod pagus ille esset proprius, de mensa sacri conventus sedis

suæ metropolitanæ, octo tantum milliaribus distans. Latuit autem lux mundi futura in pago hoc usque ad diem animarum.] Ubi facto in pariete foramine, fuit enim prope ecclesiam, audivit missarum solennia cum plebe id ignorante presbytero etiam sacramenti perceptione perfruente. Quidam autem clericus hujus rei conscius osculum pacis ad archiepiscopum deferebat: recedenti quoque post servitium populo nec id scienti episcopalem devotius pontifex impertivit benedictionem.

Demum vero procurato transitu cum angustia sæpius huc illucque depulsus vix tandem in summo dispendio Flandriæ appulit. Pedes igitur quia sic oportuit, et indutus veste alba et monachili cappa super scapulas posita, in tempestate, pluvia et luto, non ex solito, iter peragit, et dum pertransiret obiter accidit juniores stare et eorum aliquem accipitrem tenere in manu. Visaque ave Cantuariensis eo intendit, memor pristinæ conditionis et oblitus exilii. Quo viso inquit unus: Ni fallor, ecce hic est Cantuariensis archiepiscopus. Alter ait, Fatuus es, quid opus est Cantuariensi archiepiscopo ut sic incedat? Expavit Cantuariensis, timens detegi et forte timor ille hujus vanitatis culpam ipso tempore potuit diluere.

Veniens autem usque Celarum Mariscum oppido fatigatus quievit. [Verum quoniam per crebros et profundos maris jactus fatigatus erat, utpote in modica scapha transvectus, diu pedes ire non potuit. Unde post modicum iter reclinavit in terra, non valens procedere, et dixit fratribus qui cum eo erant: Hinc non recedam, nisi vehar a vobis, aut quæratis mihi vecturam. Et quæsierunt ei jumentum pro uno argenteo: et quidem hoc non frænum, sed tantum prolectam circa collum habebat. Et posuerunt vesti-

menta super dorsum, et eum desuper sedere fecerunt.] Deinceps paulisper procedens hospitatus est apud cellulam quandam beati Bertini prope ipsam abbatiam. Ubi occurrerunt ei quidam familiares, qui jam exierant de Anglia. Et eum inde deducentes navigando, erat enim illis iter per aquam, usque ad sanctum Bertinum properabant. In eundo vero ait quidam: Domine, fatigatus es ex itinere et venturi sumus hodie ad eximiæ humanitatis viros qui plurimum congratulabuntur tibi in Domino quod illæsus evasisti: fac igitur caritatem iis, ut in adventu tuo hodie comedant pinguia. Quarta, inquit Dominus Cantuariensis, est feria et oportet nos hodie a talibus abstinere: et subintulit alter: Domine, forsitan non abundant piscibus et oportebit nos eis condescendere. Domini est, inquit Cantuariensis, id providere. Inter loquendum igitur ad nutum Dei exiliens de aqua grandis piscis projecit se cum impetu in gremium viri Dei. Piscis inquam quam Brenham vocant et factus est eis transitus ille jucundus in laude Dei. Ductus itaque ad sanctum Bertinum et illic comiter exceptus duxit ibidem suos expectare. Interim rerum statum exagitabat horrida perturbatio unoquoque sibimet consulente, et ad regis voluntatem quærente occasiones quomodo Christum Domini perderent. Directi sunt igitur ad dominum papam a regis latere Eboracensis archiepiscopus, Londoniensis, Cicestrensis, Exoniensis, Wigorniensis, Luxoviensis, episcopi, et cum iis comitum et baronum multitudo copiosa in magno apparatu in donis et muneribus quibus pro viribus judicium perverterent et sapientum oculos excæcarent. Hoc siquidem modo credebant curiam Romanam in hac parte quandoque vacillantem inclinari posse ad id quod quærebant. Dederant enim quidam pontifices contra

Cantuariensem hoc consilium. Sane in eorum adventu hinc timor publicæ perturbationis quæ ex ira regis posset oriri, inde spes quæstus quam plures cardinalium nutare compellit, et facta est inter eos dissensio, dum diceretur ab his Cantuariensem ecclesiasticæ libertatis defensorem, et idcirco justam fovere causam: ab illis pacis et unitatis perturbatorem et ideo ejus præsumptionis impetum potius refrenandum quam fovendum. Eo usque etiam invaluit inimicorum suggestio, quod nuntii domini Cantuariensis, præmissi enim erant eximiæ virtutis et sententiæ viri, nec promeruerunt a cardinalibus vel in osculo recipi. Angustiantur et illi videntes causam Domini sui imminere discrimini.

[Eadem tamen die in vespera ad dominum papam habentes accessum, ipsum nomine archipræsulis, tanquam patrem et dominum, qua decebat devotione et humilitate, salutaverunt, dicentes quod illi essent duo tantum, qui evaserunt de calore domus Rechap, et ad sanctitatis suæ pedes venerant, ut nunciarent ei, quod filius Joseph adhuc viveret, sed non dominaretur in terra Ægypti, quin potius ab Ægyptiis oppressus fere fuisset et extinctus. Enarraverunt itaque libenter audienti, et paterno compatienti affectu, filii sui archipræsulis, pessimas angustias et dolores, pericula etiam in pugna illa apud Norhamtunam ad bestias, pericula in falsis fratribus, pericula in fuga, pericula in via, pericula in mari, in ipso etiam portu pericula, laborem, egestatem, ærumnam, et ad declinandas insidias habitus sui et nominis mutationem. Et audiens hæc pater omnium patrum, commota paternæ pietatis viscera super filio, et paternum non valens dissimulare affectum, lachrymatus est. Et ita compunctus inquit eis: Dominus vester in carne adhuc vivit, ut dicitis? Magis tamen

jam sibi in carne vivens martyrii gloriam vendicat. Et quia jam valde sero erat, nuncios ex itinere fatigatos, data benedictione et consolatione apostolica, ad hospitium citius remisit.]

In crastino tamen sedente domino papa pro tribunali, facto consessu cardinalium, advocata concione, adsunt etiam nuncii Cantuariensis, ut vel finem viderent. Consurgentibus igitur ex adverso nunciis regis, primus, et cæterorum signifer, in hunc modum inchoat Londoniensis: Pater, ad vos spectat catholicæ ecclesiæ cura et sollicitudo, ut qui sapiunt per vestram foveantur prudentiam ad exemplum morum, et qui desipiunt apostolica auctoritate corripiantur et corrigantur, ut sapiant. Sed apud vestram sapientiam non creditur sapere, qui in sua sapientia confidens, et fratrum concordiam, et ecclesiæ pacem, regisque devotionem perturbare contendit. Nuper siquidem in Anglia orta est dissensio inter regnum et sacerdotium ex Levi et minus utili occasione, quæ facilius potuisset extingui, si adhibita ei fuisset moderata curatio. Verum quia dominus Cantuariensis suo et singulari in hac parte, et non nostro usus consilio, acrius æquo institit, non considerata temporis malitia, quod vel quale dispendium ex tali impetu posset provenire, et sibi et fratribus suis contexit laqueos. Et si ei in proposito suo noster favisset assensus, jam res ipsa ad deteriorem calculum devenisset. Verum quia nostram conniventiam, sicut nec debuit, ad id quo tendebat, habere non potuit, visus est in dominum regem, et nos, immo in totum regnum, temeritatis suæ culpam retorquere. Quocirca ad decolorandam mutuæ fraternitatis infamiam, vim nemine inferente, vel minas intentante, fugam inivit, sicut scriptum est: fugit impius nemine persequente. Ad hæc dominus papa inquit: Parce, frater. Et Lon-

doniensis: Domine parcam ei? Et Dominus papa: Non dico, frater, quod parcas ei, sed tibi. Ad hanc igitur apostolicam vocem et tubam sensus Londoniensis infatuatus est a Domino, ita demum quod amplius mutire non potuit. Excepit illum proinde sermonem facundus Hilarius Cicestrensis episcopus, magis de sua confidens eloquentia, quam de justitia et veritate: quod ex post facto innotuit. Domine pater, inquit, interest beatitudinis vestræ, quod perperam actum est in perniciem universitatis, ad pacis et concordiæ debitum statum citius revocare, ne unius hominis immoderata præsumptio multorum stragem et catholicæ ecclesiæ scissuram possit procreare. Id parum attendit dominus Cantuariensis, dum relicto maturiori consilio se solum consuluit, et sic sibi et suis, regi et regno, populo et clero graviores labores procrearet et angustias. Et certe virum tantæ auctoritatis id non decuit, nec oportuit, nec aliquando oportuebat. [Ita grammatizabat Hilarius Cicestrensis dicendo: Oportuebat.] Insuper suos, si saperent, non oportuebat sibi in talibus præbuisse assensum. Audito igitur, qualiter facundus ille grammaticæ prosiliret de portu in portum, soluti sunt in risum universi. Inter quos unus prorumpens in vocem inquit: Male tandem venisti ad portum. In quo verbo episcopum illum ita infatuavit Dominus, quod de cætero factus est mutus et elinguis.

Eboracensis autem, priorum ruinam attendens, animi impetum studuit temperare. Pater, inquit, mores Cantuariensis et studia nemini innotuere plusquam mihi. Et id animi ejus novi propositum ab initio, ut quod semel arripuerit ex sententia, ab eo facile non possit avelli. Quare facilius credi oportet ipsum in hanc obstinationem de sua levitate de more incidisse. Et aliam non video viam ad ejus correcti-

onem, nisi ut vestra discretio ad id efficiendum manum apponat graviorem. Intelligenti satis dictum puto.

Episcopus Exoniensis subjunxit: Pater non oportet multum in his immorari. Causa ista in Cantuariensis absentia non habet terminari. Petimus igitur legatos, qui inter dominum regem et Cantuariensem possint causam istam audire, et auditam definire. Et subticuit. Nec post eum aliquis episcoporum amplius addidit. Id autem videns comes de Arundel, stabat enim in ordine suo cum multitudine militum, postulat audientiam. Et facto silentio inquit: Domine, quod locuti fuerunt episcopi, nos illiterati penitus ignoramus. Ideo oportet nos edicere, quomodo possumus, ad quod sumus missi: non ad hoc utique ut contendamus, vel cuiquam faciamus contumelias, in conspectu maxime tanti viri cujus nutui et auctoritati se de jure totus inclinat mundus, sed ad hoc proculdubio venimus, ut domini regis nostri devotionem et amorem, quem circa vos gerere consuevit, et adhuc gerit, in præsentia vestra et totius Romanæ ecclesiæ vobis præsentemus. Per quos, inquam? Per majores et nobiliores, quos habere potuit in omnibus terris subjectis sibi, hoc est, per archiepiscopos, episcopos, comites, et barones. His superiores in sua potestate non invenit: et si invenisset, utique destinasset ob reverentiam vestram, et sanctæ Romanæ ecclesiæ. His adjicimus, quam paternitas vestra satis experta est in novitate suæ promotionis, domini regis fidelitatem et devotionem, dum se ipsum, suos, et sua omnia vestræ penitus exposuit voluntati: et pro certo sub catholicæ fidei unitate, quam habes in Christo regere, ut credimus, fidelior eo non est, vel Deo devotior, seu ad eam, ad quam assumptus est, pacis conservationem moderatior. Nihilominus et dominus Cantuariensis archi-

episcopus in suo gradu et ordine æque instructus, in his, quæ ad eum pertinent, providus et discretus, licet ut quibusdam visum est nimis acutus. Et nisi ista, quæ nunc est inter dominum regem et dominum archiepiscopum esset dissensio, regnum et sacerdotium mutuo congauderent ad invicem paci et concordiæ sub principe bono, et pastore optimo. Est igitur hæc nostra supplicatio, ut ad tollendam istam dissensionem, et ad pacis et amoris reformationem velit vestra gratia invigilare attentius. Hæc itaque comes eleganter, sed in sua lingua proposuit, ita quod communiter ab omnibus plurimum commendaretur ejus modesta discretio.

His etiam dominus papa invigilanter intendens respondit: Scimus, fili comes, et memoriter recolimus ex quanta devotione rex Angliæ plurima et largiora nobis contulit beneficia, cui data opportunitate quantum, poterimus in desiderio animæ habemus pro meritis respondere. Sed quia legatos postulastis, habebitis et legatos: osculato pede domini papæ proinde recesserunt credentes se obtinuisse in causa, eo quidem quod spem sibi dabant cardinales posse corrumpi; ideo ex consulto rediit Londoniensis inquirens a domino papa in qua potestate venirent cardinales. In debita inquit dominus papa. Immo ait dominus Londoniensis, id petimus ut possint causam decidere, appellatione remota. Hæc est, inquit dominus papa, gloria mea, quam alteri non dabo et certe quum judicandus fuerit, a nobis judicabitur quia nulla permittit ratio, ut eum in Angliam remittamus ab adversarios et inter inimicos judicandus.

Hæc audiens pars adversa, frustrata spe quam acceperat, recessit indignans quid receperit in responsis domino regi renunciatura.

His ita gestis Senonis, ibi enim dominus papa

fuit, et illis redeuntibus, dominus Cantuariensis cum suis accessit ad curiam, tepide quidem exceptus a cardinalibus, quorum nares odor lucri quæstus causa infœcavit, ad domini tamen præsentiam est intromissus, [qui venientem ad se paterna suscepit benignitate, super vexatione ipsius multimoda, et peregrinatione tam periculosa et dura paterne compatiens.] Dumque hæc et illa verbo tenus ibi agerentur, demum recepit in mandatis, in crastinum exilii sui causas coram fratribus exponere. Sequenti ergo die demandatur sui præsentiam coram domino papa exhibere, et dum quæreretur inter sodales, quis eorum causam hanc exponeret, singulis sese excusantibus, verbi pondus apud archiepiscopum resedit. Doctus igitur a Deo, et per se impremeditatus, dum primus a domino papa sederet, et propter reverentiam vellet surgere, jussus residendo causam edisserere, sic incepit: Licet non multum sapientes, nec tamen usque adeo sumus fatui, ut regem Angliæ, suos et sua, pro nihilo relinqueremus. Nam si vellemus suæ per omnia placere voluntati, in sua potestate vel regno non esset quis, qui nobis non obediret pro libito. Et dum sub hac conditione ei militavimus, quid fuit quod nobis non successit ad votum? Ex quo vero aliam ingressi sumus viam, et facti sumus memores professionis et obedientiæ, quam pro Deo suscepimus, quem ad nos habuit, tepuit profecto prior affectus. Adhuc autem si ab isto proposito vellemus resilire, ad ejus recuperandam gratiam nullius personæ egeremus interventu. Verum quia Cantuariensis ecclesia sol solet esse occidentis, et in nostris temporibus obfuscata est claritas, quodlibet tormentum, sed et mille mortis genera, si tot occurrerent, libentius exciperemus in Domino, quam sustineremus sub dissimulatione his diebus mala, quæ patitur. Porro ne

videar curiose vel obtentu vanæ gloriæ hæc inchoasse, expedit ut oculata fide constet de affectu. Et producens scriptum, in quo continebantur consuetudines illæ, de quibus contendebatur, cum lachrymis inquit: Ecce quæ statuit rex Angliæ contra libertatem ecclesiæ catholicæ. Si hæc licet dissimulare sine dispendio animæ, vos videritis.

Quibus perlectis moti sunt omnes usque ad lachrymas. Nec ii se continere poterant, qui prius pro viribus adversabantur, communi voce Deum laudantes, dum vel unum sibi reservarit, qui pro ecclesia Dei in illa tempestate ausus fuit ex adverso ascendere. Et qui ante videbantur super hac causa varie disceptare, jam in unam convenere sententiam, in persona Cantuariensis archiepiscopi universali ecclesiæ succurrendum. [Verum dominus papa, lectis et relectis, et diligenter et attente auditis et cognitis singulis consuetudinibus, acerrime motus statim excanduit in archipræsulem, arguens eum et dure increpans, quod in illarum non consuetudinum, sed tyrannicarum usurpationum assensu ipse, ut ibi confessus est, cæterique episcopi sacerdotio suo renunciaverint, et Dei ecclesiam ancillaverint: asserens multo satius omne sustinuisse discrimen, quam tantis legis Dei subversionibus præbuisse assensum. Et adjecit: Verum inter abominabilia hæc, quæ hic lecta sunt et audita, nulla quidem bona, sed quædam tolerabilia sunt, quæ utcumque potest ecclesia tolerare. Sed horum major pars reprobata, et ab antiquis quidem et authenticis damnata est conciliis, utpote directe sacris sanctionibus adversa. Et hæc quidem dominus papa in audientia omnium reprobavit, et ab ecclesia in posterum damnanda censuit. Et ad archiepiscopum se convertens inquit: Tecum frater, etsi tuus et coepiscoporum tuorum grandis

fuerit excessus et enormis, agendum est parcius. Qui etsi, ut confiteris ipse cecidisti, mox post casum tuum resurgere conatus es propter casum multa jam gravia et dura perpessus, et statim ut cecideras, quum adhuc esses in Anglia, a nobis quæsisti et invenisti de clementia nostra absolutionis beneficium. Unde et dignum est, ut nos tibi indulgeamus, aut in tuis adversis clementiæ nostræ consolationem et gratiam præ cæteris personis ecclesiasticis tanto plenius et affectuosius sentias, quanto pro libertate ecclesiæ, et pro fide et devotione vestra majora reliquisti, et graviora perpessus es. Et ita vir apostolicus archipræsulem primo paterna severitate objurgans, et maternæ consolationis dulcedinem reparans tunc dimisit.]

Postera vero die in secretiori thalamo cum domino papa cardinalibus residentibus, adfuit et dominus Cantuariensis, hæc inquiens: Patres mei et domini, mentiri nemini licet alicubi, nedum coram Deo et vestri presentia, unde volens sed et gemens fateor, quod has Anglicanæ ecclesiæ molestias mea miserabilis culpa suscitavit. Ascendi in ovile Christi, sed non per ipsum ostium, velut quem non canonica vocavit electio, sed terror publicæ potestatis intrusit. Et licet hoc onus susceperim invitus, tamen ad hoc me induxit humana, et non divina voluntas. Quid igitur mirum, si mihi cessit in contrarium. Verum si ad regis comminationem, ut coepiscopi mei persuasere instantius, renunciassem episcopalis auctoritatis mihi indulto privilegio, ad principum votum et voluntatem Catholicæ ecclesiæ perniciosum relinqueretur exemplum. Distuli igitur usque ad vestri præsentiam. Nunc autem recognoscens ingressum meum minus canonicum, et timens proinde exitum mihi provenire deteriorem, videns etiam vires meas oneri impares, ne gregi inveniar præesse ad ruinam,

cui datus sum qualitercunque in pastorem, in manu tua, pater, archiepiscopatum Cantuariensem resigno. Et flevit cum singultu, sed et dominum papam et omnes qui aderant flere compulit.

Immo et hæc audiens quis poterit se continere a fletu? Seorsum igitur archiepiscopo sedente cum suis in hoc verbo scandalizatis, nimirum qui jam cœperant desperare, dominus papa super his cum cardinalibus cœpit conferre. Hinc inde varia et diversa est orta sententia. His visum est oblata occasione regis iram sedari posse facilius, dum in alia persona ecclesiæ Cantuariensi conciliaretur, et beato Thomæ possit alias competentius provideri. Hi siquidem erant ex pharisæis. Aliis autem qui apertos habebant oculos visum est in diversum. Quasi is qui pro tuenda ecclesiæ libertate summo periculo et discrimini, non solum divitias et gloriam, dignitatem et auctoritatem, sed et vitam exposuit, ad regis libitum deberet suo jure privari: sicut forma fieret aliis in consimili causa regibus resistendi, si ei sua justitia servaretur illæsa. Sic eo cadente caderent universi episcopi, ut nullis futuris temporibus auderet quis obviare principis voluntati: et sic vacillaret status catholicæ ecclesiæ, et Romani pontificis deperiret auctoritas. Expedit igitur, inquiunt, hunc restitui etiam invitum et ei, qui pro nobis dimicat, omnimode succurrendum. Placuit omnibus hæc sententia, præterquam pharisæis.

Vocato igitur beato Thoma cum suis, dominus papa hæc ait ex sententia: Nunc demum, frater, nobis liquet, quem habuisti et habes zelum pro domo Domini, quoniam sincera conscientia te ipsum statuisti murum ex adverso. De tuo ingressu quum puram feceris confessionem, resignatione facta, qua potuit et debuit dilui culpa delicti, jam secure de

novo poteris de manu mea pontificalis officii curam recipere, dum te in integrum ducimus restituendum. Et merito, quem multiplici genere tentationis virum probatum novimus, providum et discretum, Deo et hominibus carum, nobis et sanctæ Romanæ ecclesiæ per omnia fidelem. Et sicut nostræ persecutionis factus es particeps et consors individuus, ita tibi, Deo auctore, in nullo deesse poterimus, quamdiu in hoc corpore vitalis duraverit spiritus. Verum hactenus deliciis affluens, ut de cætero discas esse, quod debes, pauperum consolator, nec id doceri poteras, nisi docente religionis matre, ipsa paupertate, pauperibus Christi te duximus commendandum. Huic, inquam, abbati Pontiniacensi, (erat enim ibi præsens ex condicto), et suis fratribus educandum. Non, inquam, educandum splendide, sed simpliciter, ut ducet exulem, et Christi athletam, inter quos cum paucis et necessariis, reliquis sociis per amicos divisis, oportet te ad tempus conversari, donec adspiraverit dies consolationis, et tempus pacis desuper ad nos descenderit. Interim autem forti animo esto, et his qui pacem perturbant, resiste viriliter.

Accepta itaque benedictione beatus Thomas cum paucis familiaribus, cæteris, ut dictum est, alias destinatis, Pontiniacum ingressus, judicavit se non digne curam pastoralem de manu apostolica accepisse, nisi etiam et habitum religionis reciperet: nimirum qui in episcopali sede primogenitos filios suos monachos haberet regere, et a prima fundatione Cantuariensis ecclesiæ ipsius pastores et episcopos didicerit fere omnes monachos fuisse, nec secundum veterum historias aliquam regni scissuram vel translationem accidisse, nisi dum quis alterius professionis Cantuariensi ecclesiæ præfuerit. Missis igitur proinde nunciis, remisit ei dominus papa habitum monacha-

lem, quem ipse benedixit, de laneo utique panno grosso et crudo. Unde et nunciis injunxit dicens: Dicite domino Cantuariensi, quod habitum ei misimus, qualem habuimus, non qualem vellemus. Pontiniacensis vero abbas, dum cum paucis beatum Thomam illo indueret habitu seorsim et secreto, adstans etiam ibidem quidam familiaris, is utique qui pridie illud problema proposuit apud Clarendonam, scilicet, Quid virtutis sibi retinuit, qui conscientiam prodidit et famam, dum vidit in ipso habitu capucium minoris quantitatis, quam ut toti congrueret, ait: Fuit tamen id serio factum, utrum regulariter, nescio. Liquet tamen dominum papam minus congrue adunisse cucullæ capucium. Subridens autem beatus Thomas inquit: Provide, ne et tu possis iterato mihi illudere, sicut fecisti pridie. Et ille: Ubi et quando, domine? Et archiepiscopus inquit Nudiustertius, dum sacris vestibus induerer ad missarum solemnia, et zona præcinctus viderer suffarcinatus, requisivisti: Unde posteriora mea inflata fuissent? Si igitur a scapulis dependens capucium majus et ibi prætenderet formam inflationis, nihilominus posses deridere gibbosum. Idcirco cautius mihi est contra talium insultationes provisum. Utebatur revera archiepiscopus cilicio a nudicollo usque ad poplites clam ipsius etiam familiaribus: et dum cingeretur arctius, rigor cilicii se extendebat, et videbatur grossior, qui fuit macilentus, sed jocundus facie.

Discurrentibus interim hinc inde nunciis ad pacis reformationem, tandem placuit utrobique dominum papam et regem statuto die et loco ad invicem convenire, ut per mutuum eorum colloquium via pacis possit facilius inveniri. Rex ait ad id se venturum, sed in archiepiscopi absentia: quia eo præsente demandat nec domini papæ faciem se visurum. Do-

mino papæ archiepiscopus significat nulla ratione regis uti colloquio sine sui præsentia, cui mores illius hominis noti fuissent: Sed et citius poterit, ait, apostolica circumveniri religio ex varietate verborum regis, si non adsit sedulus interpres, qui regiæ mentis propositum ex ipsius animi possit latebris elicere: et si rex infirmiora domini papæ prænoverit, exitus viarum suarum obstruet offendiculis. Quo accepto, moderata responsione regi renuntiat dominus papa hoc inauditum a sæculis, Romanam ecclesiam ad alicujus principis nutum quemquam a suo conductu rejicere, maxime pro justitia exulantem: sed et id privilegii et auctoritatis esse indultum apostolicæ sedi, ut exulibus et oppressis subveniat, etiam contra principum iras, et violentos impetus malignorum. Indignantes igitur nuncii recesserunt, hæc regi nunciaturi. Dominus vero papa Romam reversurus iter ingreditur, quem prosequebatur archiepiscopus usque Bituricum. Ubi accepta licentia et benedictione regreditur Pontiniacum, amplius domini papæ faciem in carne ista non visurus.

Hæc itaque prosequuti sumus historialiter a concilio de Clarendona usque domini papæ recessum de Francia, ad ea quæ interim facta sunt dilucidanda; quia epistolæ interea scriptæ non ita expresse rem gestam explicant. Subsequentes vero epistolæ singulæ suis locis ita sunt manifestæ usque ad exitum totius negotii, quod minus videantur egere historiali adminiculo, eo excepto quod factum est in regum colloquio, quando Domini Cantuariensis causæ executio a domino papa Simoni priori de monte Dei et Bernardo de Corilo commissa est. Alias enim turbata est pacis reformatio, quia noluit Cantuariensis verbum hoc sub silentio, salvo ordine meo præterire, aliquando quia noluit rex osculum dare Cantuariensi

sub pacis fœdere: sicut per epistolas suis in locis ordinatas plenius innotescit. Ibi autem sic accidit. Suggestum fuit regi Angliæ dominum Cantuariensem suo se arbitrio omnino velle committere ideoque gratius ejus præsentiam ibi acceptabat. Igitur multis utriusque regni ad id convenientibus ad pedes regis Angliæ procidit dominus Cantuariensis dicens, Totam causam, unde inter nos orta est dissensio, tuo committo arbitrio, honore Dei salvo. Audito hoc verbo rex statim excanduit inquiens regi Franciæ domine rex, attende, si placet, Quicquid Cantuariensi isti displicuerit, dicet honori Dei esse contrarium, et sic sua et mea omnia sibi vendicabit. Sed ne videar honori Dei, vel sibi in aliquo velle resistere, hæc offero. Multi fuerunt reges in Anglia ante me majoris vel minoris auctoritatis, quam ego sum. Multi fuerant ante eum archiepiscopi Cantuariæ, magni et sancti viri. Quod igitur antecessorum suorum major et sanctior fecit antecessorum meorum minimo, hoc mihi faciat et quiesco. Acclamabatur undique: Satis rex se humiliat. Dum archiepiscopus aliquantulum subticuisset: rex Franciæ adjecit: Domine archiepiscope, vis esse major sanctis viris? Vel melior Petro? Quid dubitas? Ecce pax præ foribus. Ad hæc archiepiscopus regi Franciæ ait: Verum est, antecessores nostri multo me meliores fuerunt, et majores. Singuli autem suis temporibus, etsi non omnia se adversus Deum extollentia, quædam tamen resecarunt. Et si omnia radicitus tunc extirpassent, quis nunc adversum nos ignem tentationis hujusmodi excitaret? Quo cum illis probati, digni inveniamur etiam cum illis, laude et gloria. Multo melius nobis Deo consulente actum est, ut sicut in eorum sorte et numero laboravimus, ita et illorum

laboris et præmii simus participes. Nec si aliquis eorum forte tepuit vel excessit in aliquo, ejus in hoc teporis vel excessus exemplum sequi tenemur. Petrum etenim Christum negantem arguimus, sed Petrum usque in capitis sui periculum Neronis impetum arguentem omnibus modis commendamus. Sane quia Petrus ei consentire noluit in eo, quod et dissimulare sine animæ suæ periculo non potuit, idcirco inimicorum victor in carne occubuit. Ex talibus pressuris catholica surrexit et crevit ecclesia. Patres nostri passi sunt, quia noluerunt nomen Christi subticere, et ego, ut hominis gratia mihi restituatur, Christi honorem deberem supprimere? Absit, ait, Insurrexerunt itaque magnates utriusque regni, imputantes arrogantiam archiepiscopi impedimentum pacis: uno inter alios comite palam protestante, quia archiepiscopus utriusque regni consilio et voluntati resistit, de cætero neutrius dignus erit auxilio, sed ejectum ab Anglia Francia non recipiat.

Soluto colloquio non sine multorum murmure reditur ad propria, coexulibus Cantuariensibus in summa desperatione positis. Consueverat autem rex Franciæ post singula hujusmodi colloquia ad Cantuariensis hospitium descendere consolationis obtentu et reverentiæ. Tunc autem eum nec per se nec per suos vel respexit. Tres igitur dietas in regis Franciæ comitatu ita transiit quod nec ad eum rex vel alius ex sua parte accessit et quum in talibus negotiis dominus Cantuariensis solitus fuit a regia liberalitate procurari, post illud colloquium et per id quod diximus spatium exinde nihil omnino sibi fuit exhibitum. Aliquando enim in transeundo Senonum archiepiscopus: aliquando Pictaviensis episcopus, vel aliquis alius super ejus miseria afflictus eum exhibuit ut

mendicum, quod plurimum suos perterruit quasi jam omni humano auxilio destitutos.

Tertia vero die peracto illius itinere dum sedente in hospitio super his confabularentur ad invicem et secum quærerent, quo possent divertere, Dominus Cantuariensis jucundo vultu, quasi nihil adversitatis habens, et ad omnes fortunæ impetus invincibilis, moderato risu condolentibus allusit dicens: Solus impetor, et me cedente non erit qui vos persequatur acrius, nec adeptis amicorum beneficiis, vos qui destituat amplius. Confortamini igitur, et nolite expavescere. Cui inquiunt: Miseremur tui magis, dum nescimus quo possis divertere, vir tantæ auctoritatis, a summis et ultimis derelictus amicis. Archiepiscopus inquit: Deo nostri curam committimus. Et ex quo utriusque regni nobis præcluditur aditus, nec ad Romanos latrones consolationis gratia nos expedit recurrere, quippe qui miserorum spolia et sine delectu diripiunt: alia est nobis via procedendum. Audivimus siquidem circa Ararim fluvium Burgundiæ usque ad partes provinciæ liberaliores esse homines. Ad hos ego et unus mecum pedites ibimus, qui visa afflictione nostra forsitan nostri miserebuntur, victualia ministrantes ad tempus, donec nos visitaverit Deus. Potens est Deus et in ultimo miseriæ calculo suis adesse: et infideli deterior est, qui de Dei desperat misericordia. Et statim adfuit præ foribus Dei miseratio. Accurrit enim quidam serviens regis Franciæ, qui diceret: Dominus rex vos ad curiam vocat. Ad hoc ait unus eorum: Ut ejiciamur a regno. Archiepiscopus inquit: Non es propheta, nec prophetæ Filius, noli vaticinari sinistra.

Venientes ergo invenerunt dominum regem cum tristi vultu sedentem, et non assurgentem de more

archiepiscopo. Quod factum est in principio triste præsagium. Considentibus illis et adhuc tepide vocatis, diutius facto silentio, rex inclinato capite, quasi dolens et invitus cogitaret ut eos de regno ejiceret, et illis id ipsum timentibus, obortis lacrymis prosiliens cum singultu projecit se ad pedes archiepiscopi, obstupentibus his qui aderant. Archiepiscopo vero se inclinante ad erigendum regem, vix tandem rex ad se reversus præ angustia ait: Vere, Domine mi pater, tu solus vidisti. Et suspirans præ mœrore repetiit: Vere, pater mi, tu solus vidisti. Nos omnes cœci fuimus, qui contra Deum tibi dedimus consilium ut in causa tua, immo Dei, ad nutum hominis honorem Dei remitteres. Pœniteo, pater, et graviter pœniteo. Ignosce ergo, et ab hac culpa me miserum absolve. Sed et Deo et tibi me ipsum et regnum meum expono, et ab hac hora promitto, quod tibi vel tuis non deero, quamdiu Deo auctore vixero. Rege igitur absoluto, dataque ei benedictione archiepiscopus Senonis ingressus est cum suis in gaudio, ubi eum rex Franciæ regaliter exhibuit usque ad regressum ejus in Angliam.

Quo audito rex Angliæ regi Franciæ demandat se mirari plurimum quomodo vel qua ratione de jure posset contra eum fovere archiepiscopum, quum in ipsius regis præsentia ipse se ita humiliarit, ad omnem paratus justitiam, nec per ipsum steterit, quominus archiepiscopus pacem haberet, quam ipse arroganter et contumeliose rejecit. Quocirca ait regem Franciæ tali de cætero in suo regno non debere præstare subsidium, in sui fidelis ignominiam et ruborem. Ad hæc rex Franciæ inquit nunciis: Ite regi vestro nunciantes, quod si rex Angliæ consuetudines avitas quas vocant, licet minus, ut dicitur, legi divinæ congruas, tamen ut ad regiam dignitatem spectantes non sus-

tinet abrogari, multo minus mihi licet jus illius liberalitatis subvertere, quod cum corona regni mihi jure competit hæreditario. Consuevit siquidem Francia ab antiquis temporibus omnes miseros et afflictos, maxime pro justitia exulantes recipere, et donec pacem habuerint, fovere et tueri. Cujus honoris et excellentiæ gratia, Deo propitio, me vivente ad nullius personæ suggestionem in Cantuariensis exilio derogabitur.

Hæc itaque idcirco hic exposuimus, ne series epistolarum interrumperetur, quum ventum fuerit ad eum locum ubi epistolæ idem tangunt sed obscurius. Hoc est in quarta parte, ubi prior de monte Dei et Bernardus de Corilo domini papæ mandati fuerunt exequutores designati. Reliquæ vero omnes epistolæ ordine suo et loco rem gestam lucidius declarant, ut ad legentis intelligentiam per se satis sufficiant. Præmittuntur tamen quædam epistolæ quarum obtentu, dum contentio ageretur inter regem et beatum Thomam et archiepiscopum Eboracensem, cognito et perspecto quod Cantuariensis prosperitas de facili vinci non potuit: studuit Eboracensis archiepiscopus regis animum adversus Cantuariensem exasperare. Unde et avitis illis consuetudinibus conservandis facilius cessit, ut sic regiam gratiam sibi conciliaret in Cantuariensis confusionem. Adscivit etiam sibi in socium Gilbertum Londoniensem episcopum, qui et ipse diutius aspiraverat ad archiepiscopatum Cantuariensem. Quocirca dum exquisitis dolis et insidiis frustra conatus est Cantuariensem dejicere, sategit propensius, sed versute, si quo modo posset a Cantuariensi ecclesia Londonias pallium transferre. Isti ergo duo cæterorum signiferi et totius perturbationis incentores his de causis, ut dictum est, regis animum induxerunt, ut has,

quæ sequuntur consuetudines contra ecclesiasticam libertatem statueret et statutas in regno Anglorum promulgaret.

Ita explicit opus Alani de Vita Sancti Thomæ prout separatim habetur in codicibus manu scriptis. Sunt vero duo alia fragmenta, in Quadrilogo Lupi reperta, quibus in opere præcedente non bene locum dare potui: eorum prius ad legationem super Angliam a domino papa concessam; secundum vero ad pœnitentiam regis Henrici spectat.

FRAG. I. *de legatione apostolica.* Obtinuerat siquidem a viro apostolico apostolicæ sedis legationem super Angliam, et quidem ad cautelam, ut videlicet firmior et magis authentica ecclesiastica quævis sententia haberetur, si deinceps ab eo aut in regnum, aut in regni personas ferretur. Et in primis quosdam de aulicis clericis, qui ratione ordinis seu beneficii ecclesiastici obligati sibi fuerant, et obedientiam exhibere tenebantur, distinctissime citavit, ut ad ipsum venire non differrent. Quibusdam etiam in virtute obedientiæ sub ordinis sui et beneficii periculo nonnulla præcepit: sed non venerunt ii, nec paruerunt illi. Unde appellationi non deferens ipsos publice anathematizavit, et anathematizatos denunciari fecit. Et non solum de aulicis clericis, sed et de laicis aulicis: et ob varias causas. Quosdam quia invasores, quosdam tanquam rerum ecclesiasticarum violentos detentores. Et non solum ex his et illis, sed et aliquos etiam ex ipsis propter inobedientiam manifestam, et maxime quia inter regem et ipsum totius dissensionis incentores exstiterant, quam et fovere in dies non desistebant.

De anathematizatis sic Londoniensis et Saresbe-

riensis primi erant. Anathematizavit etiam Joannem de Oxenfordia, et Richardum de Ivelcestria, qui in hæresim damnatam inciderunt, præstando juramentum schismatis. Richardum etiam de Luci, et Joselinum de Baillolio, qui pravitatum illarum auctores et fabricatores exstiterunt. Ranulphum etiam de Broc, qui bona ecclesiæ Cantuariensis, hominesque tam clericos quam laicos cepit, et in captione detinuit. Hugonem quoque de sancto Claro, et Thomam filium Bernardi, qui bona ejusdem et possessiones absque conniventia sua occupantes detinuerunt. Omnesque qui de cætero in possessiones et bona ecclesiæ contra voluntatem suam et consensum manus violentas extenderant. Et hi quidem anathematizati ex aulicis de magis familiaribus et consiliariis regis erant. Unde et fere jam quotquot in aula erant, aut nominatim excommunicati erant, aut excommunicatis participando, quos evitare nec poterant nec licebat, adeo ut vix in capella regis esset, qui in missa pacis illud osculum sacramentale regi offerret, nisi excommunicatus ex nomine, vel ex participatione.

Frag. II. *de pœnitentia regis.* Rex autem et legati primo convenerunt apud Gorham, die Martis ante rogationes, ubi invicem recepti sunt in osculo pacis. In crastino venerunt Saviniacum, ubi archiepiscopus Rothomagensis, et multi episcopi et proceres convenerunt. Quumque ibidem de pace Domini tractatum esset, quam rex secundum mandata eorum absolute jurare renuit, rex ab eis cum indignatione recessit in hæc verba: Redeo in Hiberniam, ubi multa mihi incumbunt. Vos autem in pace ite per terram meam, ubi vobis placuerit: et agite legationem, sicut vobis injunctum est. Sicque ab eis discessum est. Tunc cardinales habito arctiori consilio

revocarunt episcopum Lexoviensem, et archidiaconum Pictaviensem, et archidiaconum Saresberiensem, et per eos laboratum est, quod sexta feria sequenti rex et cardinales apud Abrincas convenerunt, ibique omnino conventum est inter eos, ita quod rex, quidquid ex parte cardinalium ei propositum est, benigne suscepit et concessit. Sed quia rex filium suum voluit adesse, ut quæ pater permitteret, ille etiam asseveraret, terminus ei dilatus est usque ad sequentem Dominicam proximam, videlicet ascensionis Domini. Tunc in publica audientia rex manu sua tactis sacrosanctis evangeliis juravit, quod nec mandavit nec voluit quod archiepiscopus Cantuariensis interficeretur: et quod audita morte ejus plus inde doluit, quam lætatus est. Addidit etiam ex propria voluntate, quod de morte patris vel matris suæ nunquam tantum doluit. Juravit etiam, quod quantamcunque pœnitentiam ei cardinales injungerent pro satisfactione, plenarie exequeretur. Dicebat enim coram omnibus se intelligere, quod causa esset mortis archiepiscopi, et quidquid factum fuit propter eum factum esset, non quia ipse mandaverit, sed quia amici et familiares videntes turbationem vultus ejus et oculorum, cognoscentes etiam dolorem cordis, et sæpe audientes querula verba ejus de archiepiscopo, injuriam ejus absque conscientia ipsius, ulcisci parabant. Et ideo cum omni humilitate et devotione ad omnia, quæ legati juberent, se expositum asserebat.

Tunc injunctum est ei a legatis, quod inveniret ducentos milites per annum integrum sumptibus suis, videlicet unicuique militi trecentos aureos in terra Hierosolymitana contra Paganos, secundum dispositionem templariorum.

Secundo, quod prava statuta de Clarendune, et

omnes malas consuetudines, quæ in diebus suis in ecclesias Dei inductæ sunt, penitus dimitteret. Si quæ autem fuerunt malæ ante tempora sua, illas juxta mandatum domini papæ, et consilio religiosorum virorum temperaret.

Tertio, quod ecclesiæ Cantuariensi omnem suam integritatem in terris, et in aliis rebus restitueret, sicut fuit anno, antequam archiepiscopus iram regis incurreret. Et quod omnibus, quibus offensus fuerat propter archiepiscopum, pacem et amorem redderet, et possessionum suarum plenitudinem.

Quarto, quod si necesse esset, et dominus papa ei mandaret, iret in Hispanias ad liberandam terram illam a Paganis.

Injunxerunt etiam ei secretius jejunia et eleemosynas, et alia quædam, quæ ad communem audientiam non pervenerunt.

Ad hæc omnia rex benignissime assensum præstitit, ita quod coram omnibus diceret: Ecce, domini legati, corpus meum in manu vestra est. Scitote pro certo, quia quidquid jusseritis, seu proficiscendo Hierosolymam, sive Romam, sive ad sanctum Jacobum, vel quidquid id sit, paratus sum obtemperare. Unde fere cuncti, qui aderant, videntes humilitatem et devotionem ejus, vix poterant lacrymas continere. His expletis, ne quid ad boni consummationem deesset, deduxerunt eum legati ex propria regis voluntate extra ostium ecclesiæ, ibique flexis genibus, non tamen exutis vestibus, neque verberibus appositis, est in ecclesiam introductus. Et ut aliqui de regno Francorum hæc ita processisse cognoscerent, statuerunt quod archiepiscopus Turonensis, et suffraganei ejus coram rege et legatis præsentiam suam exhiberent apud Cadomum prima die Martis post ascensionem Domini.

Quod rex juravit, filius ejus manu sua firmavit in manu domini Alberti cardinalis, se ex parte sua observaturum et si rex pater morte vel alia causa manifesta præpeditus pœnitentiam prædictam complere non posset, quod ille perficeret.

ADDITAMENTA DUO

AD LIBELLOS ALANI TEOK. ET JOANNIS SALISB., QUORUM PRIUS IN COD. MSTO BIBLIOTH. MUS. BRIT. SUB NUMERO ADDIT. 11506, fo. 66: POSTERIUS IN ALIO COD. EJUSD. BIBLIOTH. [ADDIT. 10050] OCCURRIT.

ADDIT. I.

Quin ad stabiliendam hujus historiæ fidem certo quodam argumento hic inserendum visum est vetus super controversia divi Thomæ pro ecclesiæ libertate fragmentum.

QUINTA die natalis Domini circiter horam vespertinam, dum archiepiscopus cum clericis suis resideret in thalamo, Willelmus de Tracy, Reginaldus filius Ursi, Hugo de Morevilla, Ricardus Brito, de Normannia venientes tanquam furia invecti, subito thalamum irruperunt, denuntiantes ex parte regis moram in Normannia facientis, ut episcopos Angliæ suspensos officio restitueret, excommunicatos absolveret. Quibus respondit non esse judicis inferioris, ut superioris sententiam solvat et quod nulli hominum liceat infirmare quod apostolica sedes decreverit. Attamen si Londoniensis et Saresberiensis episcopi suo mandato se parituros juramento firmarent, eos pro pace ecclesiæ et reverentia domini regis absol-

veret. Illi ira incandescentes et scelus nefarium quod in mente conceperant ad effectum perducere properantes cum impetu recesserunt. Archiepiscopus vero monentibus clericis suis et hora diei vespertina urgente, majorem intravit ecclesiam, vesperas decantaturus. Quatuor itaque nefandi satellites supradicti, interim militaribus armis induti e vestigio subsequuti sunt archiepiscopum. Qui quum venissent ad ecclesiam, ostia ipsius ecclesiæ, (sicut præceperat archiepiscopus) invenerunt aperta. Neque enim (ait) ecclesiam Dei quæ cunctis universaliter debet esse refugium turbato ordine commutabimus in castellum. Turbis undique confluentibus, prædicti quatuor ecclesiam irreverenter ingressi, cœperunt clamare, Ubi est proditor regis? Ubi est proditor regis? Ubi est archiepiscopus? Quum autem archiepiscopus nomen audiisset archiepiscopi, a tertio gradu presbyterii vel quarto, quem jam conscenderat, iis obviam regressus est dicens, Si quæritis archiepiscopum, ecce me in promptu habetis, quibus acerrima proponentibus ait: Ego mori paratus sum vitæ præferens assertionem justitiæ, libertatem ecclesiæ, rogo tamen ut mei non sint obnoxii pœnæ, sicut nec fuerunt incitatores causæ. Dum autem nefandi satellites strictis insurgerent gladiis, ait: Deo et beatæ Mariæ et sanctis hujus ecclesiæ patronis et beato Dionysio commendo me ipsum et ecclesiæ causam. Immolatus itaque coram altari, lethale vulnus accepit ea corporis parte quam olei sacri perfusio specialius Domino consecraverat, et qui pro libertate cleri toties caput exposuit et oculos erexit ad cœlum, inclinato capite percussus occubuit.

Robertus de Broc et sui complices archiepiscopi supellectilem, clericorum vestes et ministrorum, officinarum etiam utensilia diripuerunt. Equos omnes

quos in stabulo repererunt Dominico datos in rapinam celeriter abduxerunt. Corpus autem archiepiscopi quod a dextris sancti Benedicti decubuerat in pavimento ante majus altare sub ipsius diei crepusculo deportatum est. Ubi quod ad notitiam cubicularii solius devenerat adstantibus venit in lucem. Licet enim archiepiscopus habitum monachalem, quem a tempore multo satis occulte susceperat, canonicali habitu suppressisset, carnem attritam cilicio femoralibus cilicinis edômare curabat. Et ut breviter aliqua complectamur, quæ divinitus ordinata concurrerant, quæ archiepiscopus ob tuendam ecclesiæ libertatem, labores, exilium, propinquorum proscriptionem, mortem etiam sustinere decreverat; ut negotium tale suo Marte discurreret, die Martis recessit a curia regis apud Normanniam, ut superius diximus. Die Martis transfretavit, exilium subiturus in Gallia. Consilio domini papæ revertens in Angliam die Martis appulsus est. Die Martis occubuit manibus impiorum confossus. Sequenti die Mercurii summo mane nefandus rumor increbruit quod nefandi carnifices archiepiscopi corpus abstrahere a sacro loco condixerant et canibus decerpendum vel avibus extra muros projicere. Abbas itaque de Boxeleia, prior et conventus Cantuariensis ecclesiæ, prudentum consilio statuerunt ut id maturiori traderent sepulturæ, quod nec aquis abluendum aliquibus videbatur, præsertim quum longa abstinentia fuerit clarificatum, abstersum cilicio, proprio purificatum in sanguine.

Postquam rex Anglorum appulit in Normanniam, statim cum festinatione accessit ad dominum Albertum et Theodwinum cardinales, et apostolicæ sedis legatos ad partes illas a domino papa transmissos. Post longos tamen et immensos tractatus primo ha-

bitos apud Saviniacum, apud Abrincas in præsentia legatorum juravit dominus rex mortem gloriosissimi martyris Thomæ nec voluntate sua nec conscientia perpetratam fuisse, nec suo artificio perquisitam. Sed quam malefactores ex verbis quæ iracundiæ calore succensus minus caute protulerat, occasionem sumpserant virum sanctum interficiendi, cum omni humilitate absolutionem ab iis petiit et impetravit. In facie igitur ecclesiæ solenniter absolutus, juxta voluntatem et mandatum cardinalium promisit quod ab instanti festo Pentecostes usque in annum tantam pecuniam daret, unde ad arbitrium fratrum templi ducenti milites ad defensionem terræ Hierosolymitanæ per annum perquirerentur. Promisit etiam quod licebit appellationes libere fieri, et quod consuetudines quæ suis temporibus contra libertatem ecclesiæ fuerant introductæ revocabuntur in irritum, et quod possessiones Cantuariensis ecclesiæ quæ post egressum sanctæ recordationis archiepiscopi fuerant ei ablatæ restituerentur in integrum. Et quod clericis et laicis utriusque sexus, qui pro archiepiscopo Thoma de regno exierant, cum pace regis libere redire licebit et bona sua recipere, et hoc totum promittere et facere ex parte domini papæ regi injunctum est in remissionem omnium peccatorum suorum.

Rex filius regis idem quod pater suus juraverat et promiserat, juravit et promisit. Et de hac re hactenus.

ADDIT. II.

Miles quidam nobili genere ac dives Walterus nomine de Enicurt, percussus lepra, Cantuariam venit: acceptaque licentia a priore, tribus noctibus sepulcrum sancti Thomæ frequentavit. Cui in somnis sanctus apparuit, et caput ejus utraque manu

amplexatus est ac disparuit. Miles vero evigilans ab eo qui fuerat omnino alium se sentiens, gratias egit Deo et ejus sancto martyri, et mane monachorum capitulum ingressus, audientibus cunctis se toto corpore melioratum clara voce asseruit, acceptaque fratrum societate, in sua gaudens et exultans est regressus.

Mulier quædam cujus oculi diutina caligaverant cœcitate, oculos linivit sanguine sancti, lumenque recepit.

Alia mulier languore gravi biennio pressa, lectulum foverat: quæ modicum sanguinis sancti Thomæ aquæ immiscuit, qua hausta continuo totam morbi sui materiam evomuit.

Cœcus et mutus natus, eadem usus medicina, cum oculorum acumine integram perfectamque recepit loquelam.

Cœcus quidam in civitate Cantuariæ bene notus quem et ipse vidi, panniculo sanguine martyris intincto oculos fricuit, eademque hora est illuminatus.

NOTÆ.

LIBELLIS Ed. Grim et Rogeri Pont. e MSS. Paris. et Lond. transcriptis et nunc primum vulgatis, nihil nec notarum nec variantium hic adjiciam. At Will. fil. Stephani textum, editum olim a Sparkio, totum contuli cum cod. MSto qui in biblioth. Bodl. [Douce sub n. 287] servatur: et pleraque quæ in eo codice habentur, in codice Sparkii omissa, ut suspectæ auctoritatis uncinis inclusi. Codex Doucianus in initio imperfectus est, scilicet ubi occurrit famosa ista urbis Londoniensis descriptio; quocirca usus sum editione istius tractatuli, quæ in Lelandi Itinerario impressa est. Præter ea quæ codex Doucianus indubie meliora habet pauca sunt, quæ ne pereant, imo ne meo judicio nimis fidere cogantur lectores, hic adjicere commoda duxi. A codicem Doucianum indicat, S edit. Sparkii.

P. 177, l. 22, comitia—commercia A.
183, l. 3, aliquando Londoniæ—om. S.
184, l. 4, Herges—Harwe S.
186, l. 26, accedat—se ingerat A.
187, l. l. marticolæ—maricolæ S.
191, l. 10, consummavit—confirmavit S.
196, l. 24, post 'instructos' inserit A 'equis ad speciem venustis, ad vecturam validis et militum ejus dextris trahebantur et scuta et arma portabantur.'=l. 28, post 'vestimentorum' inserit A. 'Muricibus Tyriis iteratas vellere lanas plures vestes holosericas.'
198, l. 32, Parisiis. Hanc formam ubique servavi, nam Parisius, quod plerumque habent codices MSti, nihil aliud esse puto quam vitium quod sequiorem ætatem indicat.

P. 200, l. 21, pacta conventa—pacta om. S.

202, l. 8, quod solum electionis illius meritis derogavit—om. S.

206, l. 4, quadriga—auriga S.

208, l. 10, moratum—morigeratum S.

209, l. 13, Unde aliquando *usque ad* sit, pag. 213. Omittit hæc A, sed habet in alio loco, ubi sub nomine Summa causæ &c. occurrunt. Habet etiam alius codex [Lambeth, No. 138, fo. 205] quem leviter inspexi. At proculdubio sensum interrumpunt et in libro Willelmi male locata sunt.

213, l. 2, tantum quantum—ante quam S, nescio an melius.

222, l. 8, Cerci condictione—certi conditione A.

223, l. 30, non sine invidia—et sine invidia S.

227, l. 7, Johannes Planeta—Johannes Plenata S.

230, l. 3, feudum—om. S.

233, l. 13, Arnulfum Sagiensem electum—Arnulfum om. S.

235, l. 27, ut superius &c.—ut superius fecerat archiepiscopo minus &c. A. ut superius fecit, at minus S.

239, l. 23, susceptus—conventus S.

267, l. 34, Reivers—Byervers S.

269, l. 8, Wigorniensis—om. S.

272, l. 22, rex—mox S.=l. 25, Fonteveral—Freitevile S.

276, l. 27, in hæc verba[. . . .]—Epistolæ, quarum hic illic mentio facta est, in locis suis inter epistolas S. Thomæ et Gilberti Foliot, invenientur. In codice A omnino abfuissent, nisi in tenuibus membranæ laminis intra paginas libri insertis exscriptæ essent.

313, l. 17, Multis—Dulcis. A. ubi Douce in margine adnotavit 'Multis' legi in cod. Cotton. Jul. A. XI. Mus. Britan.

De opere Alani, quod etiam nunc primum integrum extat, non dubitabit lector quin recte illud una cum brevi tractatu Joannes Sal. interserto conjunxerim. Præterea mihi opus relegenti non dubium manet Alanum fuisse, non Joannem Saresberiensem, qui primus epistolas Sancti Thomæ in unum corpus coegit. Alani libellus separatim extat in codice qui apud L'Hotel Soubire Parisiis conservatur, sed recentioris ævi et cum additamentis nonnullis. In quadrilogo Lupi duo tantum fragmenta sunt, quæ in opere Alani nondum comparent. Utrum ea recte Alanum habeant auctorem, incertum valde est. Quorum secundum quidem inter epistolas a Lupo editas locum epistolæ 87 in libro quinto sibi usurpat, et unam varietatem habet quam hic dabo—Pag. 373, l. 10, epistola 87 habet Dominicam, proximam videlicet ante ascensionem Domini.

Præter vitam S. Thomæ, extant Alani duo Sermones, nullius pretii, in codice Bodleiano servati: etiam in cod. Cantab. epistolæ quædam, ut puto, omnes ad Sanctum Thomam spectantes. Quas mihi curæ erit transcribere et in lucem proferre.

EXPLICIT TOMUS PRIOR VITÆ SANCTI THOMÆ CANTUARIENSIS.

OXONII:
EXCUDEBAT I. SHRIMPTON.

veret. Illi ira incandescentes et scelus nefarium quod in mente conceperant ad effectum perducere properantes cum impetu recesserunt. Archiepiscopus vero monentibus clericis suis et hora diei vespertina urgente, majorem intravit ecclesiam, vesperas decantaturus. Quatuor itaque nefandi satellites supradicti, interim militaribus armis induti e vestigio subsequuti sunt archiepiscopum. Qui quum venissent ad ecclesiam, ostia ipsius ecclesiæ, (sicut præceperat archiepiscopus) invenerunt aperta. Neque enim (ait) ecclesiam Dei quæ cunctis universaliter debet esse refugium turbato ordine commutabimus in castellum. Turbis undique confluentibus, prædicti quatuor ecclesiam irreverenter ingressi, cœperunt clamare, Ubi est proditor regis? Ubi est proditor regis? Ubi est archiepiscopus? Quum autem archiepiscopus nomen audiisset archiepiscopi, a tertio gradu presbyterii vel quarto, quem jam conscenderat, iis obviam regressus est dicens, Si quæritis archiepiscopum, ecce me in promptu habetis, quibus acerrima proponentibus ait: Ego mori paratus sum vitæ præferens assertionem justitiæ, libertatem ecclesiæ, rogo tamen ut mei non sint obnoxii pœnæ, sicut nec fuerunt incitatores causæ. Dum autem nefandi satellites strictis insurgerent gladiis, ait: Deo et beatæ Mariæ et sanctis hujus ecclesiæ patronis et beato Dionysio commendo me ipsum et ecclesiæ causam. Immolatus itaque coram altari, lethale vulnus accepit ea corporis parte quam olei sacri perfusio specialius Domino consecraverat, et qui pro libertate cleri toties caput exposuit et oculos erexit ad cœlum, inclinato capite percussus occubuit.

Robertus de Broc et sui complices archiepiscopi supellectilem, clericorum vestes et ministrorum, officinarum etiam utensilia diripuerunt. Equos omnes

quos in stabulo repererunt Dominico datos in rapinam celeriter abduxerunt. Corpus autem archiepiscopi quod a dextris sancti Benedicti decubuerat in pavimento ante majus altare sub ipsius diei crepusculo deportatum est. Ubi quod ad notitiam cubicularii solius devenerat adstantibus venit in lucem. Licet enim archiepiscopus habitum monachalem, quem a tempore multo satis occulte susceperat, canonicali habitu suppressisset, carnem attritam cilicio femoralibus cilicinis edomare curabat. Et ut breviter aliqua complectamur, quæ divinitus ordinata concurrerant, quæ archiepiscopus ob tuendam ecclesiæ libertatem, labores, exilium, propinquorum proscriptionem, mortem etiam sustinere decreverat; ut negotium tale suo Marte discurreret, die Martis recessit a curia regis apud Normanniam, ut superius diximus. Die Martis transfretavit, exilium subiturus in Gallia. Consilio domini papæ revertens in Angliam die Martis appulsus est. Die Martis occubuit manibus impiorum confossus. Sequenti die Mercurii summo mane nefandus rumor increbruit quod nefandi carnifices archiepiscopi corpus abstrahere a sacro loco condixerant et canibus decerpendum vel avibus extra muros projicere. Abbas itaque de Boxeleia, prior et conventus Cantuariensis ecclesiæ, prudentum consilio statuerunt ut id maturiori traderent sepulturæ, quod nec aquis abluendum aliquibus videbatur, præsertim quum longa abstinentia fuerit clarificatum, abstersum cilicio, proprio purificatum in sanguine.

Postquam rex Anglorum appulit in Normanniam, statim cum festinatione accessit ad dominum Albertum et Theodwinum cardinales, et apostolicæ sedis legatos ad partes illas a domino papa transmissos. Post longos tamen et immensos tractatus primo ha-

bitos apud Saviniacum, apud Abrincas in præsentia legatorum juravit dominus rex mortem gloriosissimi martyris Thomæ nec voluntate sua nec conscientia perpetratam fuisse, nec suo artificio perquisitam. Sed quam malefactores ex verbis quæ iracundiæ calore succensus minus caute protulerat, occasionem sumpserant virum sanctum interficiendi, cum omni humilitate absolutionem ab iis petiit et impetravit. In facie igitur ecclesiæ solenniter absolutus, juxta voluntatem et mandatum cardinalium promisit quod ab instanti festo Pentecostes usque in annum tantam pecuniam daret, unde ad arbitrium fratrum templi ducenti milites ad defensionem terræ Hierosolymitanæ per annum perquirerentur. Promisit etiam quod licebit appellationes libere fieri, et quod consuetudines quæ suis temporibus contra libertatem ecclesiæ fuerant introductæ revocabuntur in irritum, et quod possessiones Cantuariensis ecclesiæ quæ post egressum sanctæ recordationis archiepiscopi fuerant ei ablatæ restituerentur in integrum. Et quod clericis et laicis utriusque sexus, qui pro archiepiscopo Thoma de regno exierant, cum pace regis libere redire licebit et bona sua recipere, et hoc totum promittere et facere ex parte domini papæ regi injunctum est in remissionem omnium peccatorum suorum.

Rex filius regis idem quod pater suus juraverat et promiserat, juravit et promisit. Et de hac re hactenus.

ADDIT. II.

Miles quidam nobili genere ac dives Walterus nomine de Enicurt, percussus lepra, Cantuariam venit: acceptaque licentia a priore, tribus noctibus sepulcrum sancti Thomæ frequentavit. Cui in somnis sanctus apparuit, et caput ejus utraque manu

amplexatus est ac disparuit. Miles vero evigilans ab eo qui fuerat omnino alium se sentiens, gratias egit Deo et ejus sancto martyri, et mane monachorum capitulum ingressus, audientibus cunctis se toto corpore melioratum clara voce asseruit, acceptaque fratrum societate, in sua gaudens et exultans est regressus.

Mulier quædam cujus oculi diutina caligaverant cœcitate, oculos linivit sanguine sancti, lumenque recepit.

Alia mulier languore gravi biennio pressa, lectulum foverat: quæ modicum sanguinis sancti Thomæ aquæ immiscuit, qua hausta continuo totam morbi sui materiam evomuit.

Cœcus et mutus natus, eadem usus medicina, cum oculorum acumine integram perfectamque recepit loquelam.

Cœcus quidam in civitate Cantuariæ bene notus quem et ipse vidi, panniculo sanguine martyris intincto oculos fricuit, eademque hora est illuminatus.

NOTÆ.

LIBELLIS Ed. Grim et Rogeri Pont. e MSS. Paris. et Lond. transcriptis et nunc primum vulgatis, nihil nec notarum nec variantium hic adjiciam. At Will. fil. Stephani textum, editum olim a Sparkio, totum contuli cum cod. MSto qui in biblioth. Bodl. [Douce sub n. 287] servatur: et pleraque quæ in eo codice habentur, in codice Sparkii omissa, ut suspectæ auctoritatis uncinis inclusi. Codex Doucianus in initio imperfectus est, scilicet ubi occurrit famosa ista urbis Londoniensis descriptio; quocirca usus sum editione istius tractatuli, quæ in Lelandi Itinerario impressa est. Præter ea quæ codex Doucianus indubie meliora habet pauca sunt, quæ ne pereant, imo ne meo judicio nimis fidere cogantur lectores, hic adjicere commoda duxi. A codicem Doucianum indicat, S edit. Sparkii.

P. 177, l. 22, comitia—commercia A.

183, l. 3, aliquando Londoniæ—om. S.

184, l. 4, Herges—Harwe S.

186, l. 26, accedat—se ingerat A.

187, l. l. marticolæ—maricolæ S.

191, l. 10, consummavit—confirmavit S.

196, l. 24, post 'instructos' inserit A 'equis ad speciem venustis, ad vecturam validis et militum ejus dextris trahebantur et scuta et arma portabantur.'=l. 28, post 'vestimentorum' inserit A. 'Muricibus Tyriis iteratas vellere lanas plures vestes holosericas.'

198, l. 32, Parisiis. Hanc formam ubique servavi, nam Parisius, quod plerumque habent codices MSti, nihil aliud esse puto quam vitium quod sequiorem ætatem indicat.

P. 200, l. 21, pacta conventa—pacta om. S.
202, l. 8, quod solum electionis illius meritis derogavit—om. S.
206, l. 4, quadriga—auriga S.
208, l. 10, moratum—morigeratum S.
209, l. 13, Unde aliquando *usque ad* sit, pag. 213. Omittit hæc A, sed habet in alio loco, ubi sub nomine Summa causæ &c. occurrunt. Habet etiam alius codex [Lambeth, No. 138, fo. 205] quem leviter inspexi. At proculdubio sensum interrumpunt et in libro Willelmi male locata sunt.
213, l. 2, tantum quantum—ante quam S, nescio an melius.
222, l. 8, Cerci condictione—certi conditione A.
223, l. 30, non sine invidia—et sine invidia S.
227, l. 7, Johannes Planeta—Johannes Plenata S.
230, l. 3, feudum—om. S.
233, l. 13, Arnulfum Sagiensem electum—Arnulfum om. S.
235, l. 27, ut superius &c.—ut superius fecerat archiepiscopo minus &c. A. ut superius fecit, at minus S.
239, l. 23, susceptus—conventus S.
267, l. 34, Reivers—Byervers S.
269, l. 8, Wigorniensis—om. S.
272, l. 22, rex—mox S.=l. 25, Fonteveral—Freitevile S.
276, l. 27, in hæc verba[. . . .]—Epistolæ, quarum hic illic mentio facta est, in locis suis inter epistolas S. Thomæ et Gilberti Foliot, invenientur. In codice A omnino abfuissent, nisi in tenuibus membranæ laminis intra paginas libri insertis exscriptæ essent.

313, l. 17, Multis—Dulcis. A. ubi Douce in margine adnotavit 'Multis' legi in cod. Cotton. Jul. A. XI. Mus. Britan.

De opere Alani, quod etiam nunc primum integrum extat, non dubitabit lector quin recte illud una cum brevi tractatu Joannes Sal. interserto conjunxerim. Præterea mihi opus relegenti non dubium manet Alanum fuisse, non Joannem Saresberiensem, qui primus epistolas Sancti Thomæ in unum corpus coegit. Alani libellus separatim extat in codice qui apud L'Hotel Soubire Parisiis conservatur, sed recentioris ævi et cum additamentis nonnullis. In quadrilogo Lupi duo tantum fragmenta sunt, quæ in opere Alani nondum comparent. Utrum ea recte Alanum habeant auctorem, incertum valde est. Quorum secundum quidem inter epistolas a Lupo editas locum epistolæ 87 in libro quinto sibi usurpat, et unam varietatem habet quam hic dabo—Pag. 373, l. 10, epistola 87 habet Dominicam, proximam videlicet ante ascensionem Domini.

Præter vitam S. Thomæ, extant Alani duo Sermones, nullius pretii, in codice Bodleiano servati: etiam in cod. Cantab. epistolæ quædam, ut puto, omnes ad Sanctum Thomam spectantes. Quas mihi curæ erit transcribere et in lucem proferre.

EXPLICIT TOMUS PRIOR VITÆ SANCTI THOMÆ CANTUARIENSIS.

OXONII:
EXCUDEBAT I. SHRIMPTON.

NOTÆ.

LIBELLIS Ed. Grim et Rogeri Pont. e MSS. Paris. et Lond. transcriptis et nunc primum vulgatis, nihil nec notarum nec variantium hic adjiciam. At Will. fil. Stephani textum, editum olim a Sparkio, totum contuli cum cod. MSto qui in biblioth. Bodl. [Douce sub n. 287] servatur: et pleraque quæ in eo codice habentur, in codice Sparkii omissa, ut suspectæ auctoritatis uncinis inclusi. Codex Doucianus in initio imperfectus est, scilicet ubi occurrit famosa ista urbis Londoniensis descriptio; quocirca usus sum editione istius tractatuli, quæ in Lelandi Itinerario impressa est. Præter ea quæ codex Doucianus indubie meliora habet pauca sunt, quæ ne pereant, imo ne meo judicio nimis fidere cogantur lectores, hic adjicere commoda duxi. A codicem Doucianum indicat, S edit. Sparkii.

P. 177, l. 22, comitia—commercia A.
183, l. 3, aliquando Londoniæ—om. S.
184, l. 4, Herges—Harwe S.
186, l. 26, accedat—se ingerat A.
187, l. l. marticolæ—maricolæ S.
191, l. 10, consummavit—confirmavit S.
196, l. 24, post 'instructos' inserit A 'equis ad speciem venustis, ad vecturam validis et militum ejus dextris trahebantur et scuta et arma portabantur.'=l. 28, post 'vestimentorum' inserit A. 'Muricibus Tyriis iteratas vellere lanas plures vestes holosericas.'
198, l. 32, Parisiis. Hanc formam ubique servavi, nam Parisius, quod plerumque habent codices MSti, nihil aliud esse puto quam vitium quod sequiorem ætatem indicat.